

THOMAS CARLYLE

8. 1990 / 1945

ISTORIA REVOLUȚIEI FRANCEZE

TRADUCERE DIN LIMBA ENGLEZA

DE

NICOLAE PANDELEA

VOL. III

Abt. 1990

BIBLIOTECA ISTORICA

„UNIVERSUL”

ISTORIA REVOLUȚIEI
FRANCEZE

VOL. III

1958

THOMAS CARLYLE

la vârsta de 44 ani, când a scris *Istoria
Revoluției Franceze*. Chipul întunecat și
trăsăturile aspre trădează caracterul grav
al unui adânc cugetător, cum și suferințele,
ce-a îndurat în viață.

Inv. 80225.-
BIBLIOTECA ISTORICĂ
„UNIVERSUL”

THOMAS CARLYLE

ISTORIA
REVOLUȚIEI FRANCEZE

TRADUCERE DIN LIMBA ENGLEZA
CU DOUA STUDII INTRODUCTIVE

DE

NICOLAE PANDELEA

VOLUMUL III
CU ILUSTRĂȚII

81877

EDITURA „UNIVERSUL”

1946

Biblioteca Centrală
Cota 79
Inventar 79/2818

1955

PC 38/01

B.C.U. Bucuresti

C72818

CARTEA I

SEPTEMBRE

I — COMUNA IMPROVIZATĂ

Iată, ați rădicat-o în picioare, voi pribegi și despoți ai lumii. Franța e în picioare. Vreme îndelungată ați dăscălit și epitropisit această biată nație, ca niște pedagogi cruzi și nechemăți, întinzând asupra-i nuiuaa voastră de foc și de oțel; vreme îndelungată ați ciupit-o, ați împuns-o și ați speriat-o, atâta cât a stat fără sprijin în lințoliul de moarte al unei Constituții. Ați copleșit-o din toate țările cu înarmările și comploturile voastre, cu năvălirile și fanfaronadele voastre sălbătice. Și, uite, acum, când ați atins-o la os, s'a rădicat în picioare și sângele ei fierbe. Lințoliu-i de moarte s'a sfâșiat ca o pânză de păianjen. Ea vă înfruntă acum cu acea înfricoșată putere a Naturei, pe care niciun om n'a măsurat-o, care se coboară până la nebunie și până în iad. Să vedem de data asta, cum aveți s'o scoateți la capăt cu dânsa.

Luna asta, Septembrie 1792, care a devenit una dintre lunile cele mai de pomină ale Istoriei, se prezintă sub două înfățișări cu totul deosebite: de o parte numai în negru, de cealaltă numai strălucire. Tot ce este crud în spaima nebună a 25 de milioane de inși, tot ce este măreț în neîncrederea de moarte simultană a 25 de milioane de oameni, stă aici într'un contrast grozav, unul alături de celalt. Ceeace este firesc cu un om, e cu atât mai mult, când o nație de oameni este zvârlită dincolo de orice limită. Căci Natura, oricât pare de verde, se reazimă pretutindeni pe temelii înfricoșate, când ne uităm bine în jos. Tot așa zeul Pan, după a cărui muzică dansează nimfele, are în el un răcnet, care poate face pe orice om să-și iasă din minți.

Cu adevărat cumplit e când o nație, sfâșiind în două constituțiile și regulamentele ei, cari ajunseseră pentru dânsa niște lințolii de moarte, devine transcendentală și cată acuma să-și croiască un drum sălbatic prin mijlocul noutăților și al haosului, când forța nu face încă deosebire între ce-i îngăduit și ce-i oprit, ci crima și virtutea plutesc alături în împărăția aceea, pe care o numim a pasiunilor, dar pe care noi s'o numim a minunilor și a grozăviilor. În chipul acesta avem de aici înainte vreme de 3 ani, să contemplăm Franța în acest al treilea volum, cel din urmă, al Istoriei noastre. Sanchiulotismul domnind în toată măreția, dar și în toată urâtenia lui. Evanghelia „Drepturilor omului“, dar și a puterilor și a forței omului, propovăduită tot mai mult și în chip de nebiruit în străinătate. Dar odată cu ele, și încă mai puternic pentru vremea aceea, cea mai groznică Evangheliie a

Satanei, adică a slăbiciunilor și a păcatelor omului. Și toate aceste lucruri pe așa scară și subțil așa înfățișare : încinsă de nouri, născută moartă pe lume ! Ca un nour uriaș de fum, întretăiat de o parte de raze din ceruri, iar de alta umbrit parcă de focurile iadului. Istoria ne povestește multe lucruri ; dar în ultima mie de ani și ceva oare ne-a mai depănat ea fapte de felul acesta ? Pentru asta, deci, cititorule, să ne oprim o fărâmiță aici de bună voie, amândoi, iar din importanța lor fără de margini să ne silim să scoatem ceea ce, în împrejurările de față, poate să fie potrivit pentru noi.

E o nenorocire, deși ceva foarte firesc, că istoria acestei epoci a fost în genere scrisă de niște isterici. Exagerările mișună, împreună cu blestemele și cu vâlcărelile ; iar pe deasupra tuturora întuneric. Tot astfel însă, când vechea Romă, putredă, avea să fie măturată de pe fața Pământului, iar acei oameni de la miază-noapte și alți copii zbârliți ai Naturei veniră asupra-i, înghițind formulele, așa cum fac Francezii acuma, bătrâna și putreda Romă zbiera și blestema cât putea mai tare, așa încât forma ade-vărată a multor lucruri s'a pierdut pentru noi. Hunii lui Atila aveau mâini așa de lungi, încât puteau rădica de jos un pietroiu fără să se oprească, iar în trupul bieților Tătari blestemele Istoriei romane au mai intercalat o literă din alfabet, așa încât ei continuă până astăzi a fi numiți „Tartari, Tartori“, de-o natură crudă, ca din iad. În același fel aici, când vrem să căutăm în aceste nenumărate și de toată mâna rapoarte franceze, întunericul le acopere prea adesea, sau bat câmpii și te încurcă. Îți vine greu să-ți închipui, că Soarele a luminat

și în luna asta Septembre, așa cum face în celelalte. Totuși, e un fapt de netăgăduit, că Soarele a strălucit, că a fost și vreme bună și muncă. Ba, cât despre asta, o vreme foarte proastă pentru recoltă. Un editor fără noroc cată să facă și el ce poate și la urma urmei merită îngăduință.

A fost și un Francez cuminte, care, privind de aproape și cu grijă la înfățișarea imensă a Franței, toată în clocot și în vârtejuri, pe noile sale căi, nemai umblate, a fost în stare să deosebiască unde se găsea mișcarea de căpetenie și care năzuință avea imboldul și îndrumarea principală a tuturor celorlalte. La 44 ani de distanță însă e cu totul altceva. Pentru toți oamenii au devenit acum destul de lămurite, în vârtejul acesta al lunii Septembre, două porniri cardinale, sau năzuinți fundamentale: cea năvală furtunoasă spre graniță, apoi în interior cea înghesuială nebunească în primării și în sălile de consilii. Franța se repede turbată la graniță, într'o sfidare disperată a morții, spre a se apăra de tiranii streini; se înghesuie prin primării și prin camerele de alegere ale comitetelor, spre a se apăra de aristocrații din țară. Cititorul să-și închipuie cât se poate mai bine aceste două mișcări de căpetenie, cum și curenții laterali și anafoarele fără sfârșit, cari pot să rezulte din ele. El va judeca, deasemenea, dacă într'un așa naufragiu pe negândite al tuturor vechilor autorități, o așa pereche de mișcări cardinale, pe jumătate nebunesti în ele înșile, pot fi de-o fire blajină? Cum e în uscata Sahară, când vânturile se trezesc, se înalță în văzduh și cern imensitatea nisipului. Aerul însuși, după cum spun călătorii, e o perdea întunecată de pulbere, prin

care se ivesc mohorâți stâlpi îndoelnici cu cele mai minunate forme, colonade de nisip învârtjindu-se cu repeziciune când dintr'o parte când dintr'alta, ca tot atâția derviși furioși, cari își răsucesc trupul, înalți la statură de 40 de metri și dansând aici valsul uriaș al pustiei !

Cu toate acestea, în orice mișcare omenească, de-ar fi veche și numai de-o zi, este o ordine, sau un început de ordine. Să privim două lucruri în valsul acesta saharian a 25 de milioane de Francezi, sau mai degrabă un lucru, împreună cu speranța altui lucru: primăria Parisului, care e deja în ființă ; apoi, Divanul ad-hoc, care va fi și el în ființă peste câteva săptămâni. Această primărie revoluționară, care s'a improvizat pe sine în ajunul lui 10 August și a săvârșit printr'o explozie această izbăvire în veci vrednică de pomenire, cată vrând-nevrând să domnească asupra-i, pânăce Divanul Ad-hoc se va întruni. Astfel această primărie, pe care o putem foarte bine boteza o primărie ieșită din pământ, sau improvizată, este în momentul de față suveranul Franței. Adunarea legislativă, care își trăgea autoritatea din timpurile vechi, cum ar mai putea avea acum autoritate, când toate cele vechi au fost zvârlite în aer de revoluție ? Ca o scândură plutitoare, rămasă dintr'un naufragiu, a-nume lucruri, persoane și interese pot să se agate încă de dânsa : voluntari, apărători ai patriei, cu flinte sau cu sulii și în uniformă verde, ori cu scufii de noapte roșii, defilează zilnic pe dinainte-l, tocmai când își iau zborul spre Brunswick, învârtindu-și armele ; totdeauna cu oarecare accente de elocvență à la Leonida, adesea cu zbucliri de în-

drăzneală, care amenință ca Irod galeriile și „în deosebi pe cucoane, ceea ce nu stârnește aplauze”. Adrese de soiul acesta, sau de alt soi, pot fi primite și li se răspunde, în auzul întregii Franțe : Sala de Călărie este pururi folositoare, ca piață pentru proclamații. Iar pentru această întrebunțare chiar și servește în prima linie. Vergniaud își declamă cuvântările-i sclipitoare de spirit, dar totdeauna numai cu un înțeles profetic, cu gândul la Divanul Ad-hoc, care e pe drum.

— Poate să piară memoria noastră, strigă Vergniaud, numai Franța să fie liberă !

După care toți se scoală în picioare și răspund, cu chiote :

— Da, da ! Piară memoria noastră, numai Franța să fie liberă !

Iar Chabot, răspopitul, roagă cerul, ca „cel puțin să isprăvim odată cu regii”.

Repede ca praful de pușcă aprins dela o scânteie, noi toți luăm foc încă odată și fluturând pălăriile în aer chiuim și jurăm :

— Da, jurăm : jos cu regii !

Ceea ce, ca metodă de proclamație, este foarte nimerit.

Cât pentru rest, ca alde Brissot al nostru cel ocupat, sau strașnicul Roland, oameni cari aveau cândva autoritate, iar acuma au din ce în ce mai puțină, cari țin la lege și vor avea să încerce chiar și o explozie, care va zbucni cât mai departe cu puțință, cum e regula, că aceștia găsesc actuala stare de lucruri cu totul neoficială și nemulțumitoare, nu se poate tăgădui. Se fac reclamații ; se fac încercări, dar fără rezultat. Chiar încercările sunt re-

trase și cată să fie lăsate baltă, de teamă a ceva mai rău; sceptrul a plecat din mâna Adunării legislative, odată pentru totdeauna. Biata Adunare, așa a fost soarta ei aspră, s'a lăsat singură să fie legată de mâini, ținută de stâncă la fel cu Andromeda, care putea doar să se jăluiască și cerului și pământului. Un Perseu intraripat din basme (adică Primăria improvizată) s'a coborât din hăurile albastre și i-a tăiat lanțurile. Acuma, însă, oare ea, cu blândețea și cuvântările-î armonioase, ori el, cu asprimea, cu hangeru-i ascuțit și cu scutul, are să aibă votul precumpănitor? Un acord melodios al voturilor, asta e regula. Dacă va ieși însă altfel, dacă voturile se dezbină, atunci de bună seamă ursita Andromedei va fi să plângă; dacă va fi cu putință, doar lacrimi de bucurie.

Fii mulțumită, Franță, cu această Primărie improvizată, așa cum este. Ea are și mijloacele, are și puterea. Iar timpul nu-i lung. Duminică, 26 August, adunările noastre primare se vor întruni, spre-a începe alegerea alegătorilor. Duminică, 2 Septembrie, (fie ca ziua să fie cu noroc) alegătorii vor începe să aleagă pe deputați și astfel vom ajunge la Divanul Ad-hoc, a toate lecuitor. Nici o dare în bani, sau vreo deosebire între destoinici și nedestoinici, nu mai insultă acum pe patriotul francez, ci avem votul obștesc, libertatea fără limită de-a alege. Foștii constituanți, cași membrii actuali ai Adunării, întreaga Franță este eligibilă. Ba mai mult, se poate spune, că floarea Universului întreg este eligibilă, deoarece chiar în aceste zile „încetățenim“, printr'un decret al Adunării, pe toți prietenii de căpetenie ai umanității din străinătate: pe Priestley,

care a suferit pentru noi la Birmingham; pe Klopstock, un geniu al tuturor țărilor; pe Ieremia Bentham, un jurisconsult destoinic; pe distinsul Paine, un croitor răzvrătit. Unii dintre ei au să și fie aleși, ceea ce și convine unui Divan Ad-hoc de acest soi. Intr'un cuvânt, 745 de suverani cu mâinile slobode, admirați de tot Universul, au să înlocuiască această nenorocită de Adunare, fără putere, în afară de care, cum pare probabil, pot să fie realeși membrii cei mai vrednici, iar „Muntenii“ cu grămada. Roland le pune deja la dispoziție *Sala celor 100 de Elvețieni*, ca loc de întâlnire pentru ei la început, în acel palat gol al Tuileriilor, acuma pustiu și proprietatea națiunii. Dar nu-i un palat, ci un han de drumul mare.

Cât pentru Primăria ieșită din pământ, se poate spune, că niciodată n'a mai fost pe lume un consiliu comunal mai ciudat. Sarcina, ce-i revine, este să cârmuiască nu un oraș mare, ci un mare regat, într'o stare de revoluție și de nebunie. Să înroleze oaste, să facă aprovizionări, să judece; să nascocască, să hotărască, să lucreze. Te miri, că creerul omului n'a sărit în țandări subt așa povară, sau n'a ieșit din țâțâni! Din fericire însă creerul omenesc are un așa talent de a lua asupra-și numai ceea ce poate să ducă și să treacă tot restul cu vederea. El lasă baltă tot restul, cași cum n'ar exista. Pentru așa ceva suntem într'adevăr bine croiți și multe lucruri se orânduiesc dela sine. Această primărie improvizată își vede de drum, fără a se îndoi de nimic; face față repede la toate nevoile momentului, fără frică și fără pripă, în orice clipă ar fi. De-ar fi lumea și'n flăcări, un consilier improvizat, în tricolorul lui, n'are decât o singură viață de pierdut. Ei sunt eli-

xirul, oamenii aleși ai sanchiulotismului patriot, împinși în frunte spre o speranță pierdută. O izbândă de negrăit, ori o spânzurătoare înaltă, asta e răsplata lor. Acești uimitori consilierii comunați în tricolor țin ședință în sala primăriei, în calitate de consiliu general, de comitet de supraveghere, care are să devină Comitetul de mântuire publică, sau orice alt comitet, ori subcomitet este nevoie. El întreține o corespondență nesfârșită și publică decrete la nesfârșit. Se vorbește de anume decret, că ar fi „al nouăzeci și optulea din ziua aceea“. Găta! Acesta e cuvântul de ordine. În buzunare ei poartă pistoale încărcate, cum și ceva gustări improvizate, chipurile drept masă. În fapt, încetul cu încetul câțiva birtași se învoiesc să le facă rost de mâncare, ce urmează să fie înghițită pe loc, foarte prosteste, iar după aceea mormăie din pricina asta. Așa lucrează ei: încinși cu eșarfa lor tricoloră, cu nota de plată a primăriei într'o mână și c'o armă de foc în cealaltă. Iși au agenții lor prin întreaga Franță; aceștia țin cuvântări în sala primăriilor, pe piețele publice, la drumul mare și pe drumuri de țară, frământând lumea, indemnând-o la arme. Toate inimile tresar, ascultându-i. Mare este focul elocvenței anti-aristocratice. Mai mult încă, unii, ca bibliofilul Momoro, au aerul că aduc pe departe vorba de ceva, care miroase a legi agrare, iar un chirurg despre cabinetul de operație a dropicei, din care pricină, e drept, îndrăznețul librar e în primejdie de a fi spânzurat, iar fostul constituent Buzot cată să-i facă vânt, prin contrabandă.

Persoanele conducătoare, ca unele ce niciodată n'au fost în sinea lor așa de neînsemnate, se bucură

în cea mai mare parte de un potop de scriitori de memorii, încât curioșii, mai târziu, pot afla cu deamănuntul când au ieșit și când s'au întors acasă. Ceeace, fiindcă oamenilor le place pururi să știe pe concetățenii lor într'o situație particulară, este o petrecere, în felul ei. Dar nu acuma, cu aceste persoane conducătoare dela Primărie. Căci care om din speța cârmuitorilor, fie el și cel mai original, înalt cancelar, rege, împărat, secretar al ministerului de interne sau de externe, a dat vreodată la iveală o așa activitate cum o desfășoară acuma ipistatul Tallien, procurorul Manuel, viitorul procuror Chaumette, aici în valsul acesta saharian a 25 de milioane? O, muritorilor, frații mei! Tu, avocatul Panis, prietenul lui Danton și rudă cu Santerre, tu gravorul Sergeant botezat de atunci încoace Agate Sergeant, tu Huguenin, cu dangătul de clopote în inimă! Dar, după cum spune Horațiu, ei aveau nevoie de scriitori de memorii consacrați, iar noi nu-i cunoaștem! Oamenii aceștia s'au lăudat cu luna August și cu isprăvile ei, publicându-le în scrieri de seamă; dar cu Septembrie acesta nimeni nu se va lăuda, nici acum nici mai târziu. Lumea din Septembrie rămâne întunecoasă, plină cu funingine, ca miezul nopții vrăjitoresc din țara Laponiei, din care, e drept, răsar de la sine chipuri foarte ciudate.

Să înțelegem, totuși, un lucru: că inconruptibilul Robespierre nu-i lipsă la apel, acuma când fierbințeala bătăliei a trecut. Omul verzuu ca marea ia și el parte la ședință cam pe subt mână, iar ochii lui de piscă sunt excelenți în lițărirea amurgului.

Să înțelegem, deasemenea, alt lucru, un singur fapt care face cât multe altele: că Marat nu numai

e de față, dar că are un scaun de onoare destinat anume pentru el. Ce schimbare cu Marat! Ridicat din pimnița lui întunecoasă la această luminoasă „tribună particulară“! Orice câine își are ziua lui, până și câinii turbați. Intristatul, nevindecabilul Filoctet Marat, fără de care Troia nu poate fi cucerită. Până aici a fost înălțat Marat, ca un element de căpetenie a puterii cârmuitoare! Tipurile de regaliști (căci noi am „stârpit“ nenumărați Durosoy și Royou, ba i-am aruncat și în închisoare), tipurile de regaliști înlocuiesc acuma tipurile rebegite scoase adesea la iveală de un prieten al poporului în zilele proaste depe vremuri.

În „tribuna noastră particulară“ noi scriem și redactăm afișe mari, cari să insuflă cum trebuie spaimă. „Prietenul poporului“ apare acuma sub numele „Jurnalul Republicei“. Și ia parte la ședințe, ascultat de oameni. „Marat“ — spun unii — este conștiința Primăriei“. Paznic, cum îl numesc alții, al conștiinței suverane, care în astfel de mâini de bună seamă nu va zace ascunsă în geantă.

Două mari mișcări, cum am spus, frământă cugetul turburat al norodului: o năvală împotriva trădătorilor din țară, o năvală contra tiranilor streini. Amândouă, porniri de nebunie, neținute în frâu de nicio autoritate cunoscută, ci împinse înainte de cele mai năprasnice pasiuni ale naturii omenești: dragostea, ura, necazul dornic de răzbunare, naționalismul lăudăros deasemeni dornic de răzbunare, iar mai presus de toate Spaima cea palidă. Oare o mie două sute de patrioți măcelăriți nu pledează din negrele lor catacombe, cu gesturile mute ale morții, pentru răzbunare, legiuitorilor? Atât de distrugă-

toare a fost furia acelor aristocrați în ziua deapururi memorabilă de zece August! Mai mult încă, lăsând laoparte răzbunarea și având în vedere numai mântuirea obștei, nu sunt în permanență aici în Parisul acesta, în cifră rotundă, 30.000 de aristocrați în cele mai rău voitoare dispoziții, împinși acuma să-și joace ultima carte? Aveți răbdare, patrioților! Înalta noastră Curte cea nouă „Tribunalul celor 17“ ține ședință; fiecare sector a trimis 4 jurați, iar Danton, care a stârpit pe judecătorii incorecți și obiceiurile incorecte oriunde le-a găsit, este „același om, pe care l-ați cunoscut la Cordelieri“. Cu un așa ministru de justiție oare nu se va face dreptate? Atunci să se facă repede, răspunde din toate părțile patriotismul. Repede și sigur. Să sperăm, că acest tribunal de 17 are să fie mai grăbit ca oricând. Încă la 21 ale lunii, când Curtea noastră n'are vârsta decât de 4 zile, Collenot d'Angremont, agent de înrolare regalist, își dă sufletul la lumina torțelor. Căci, iată, marea ghilotină, uimitoare la vedere, stă de data asta colea: ideea doctorului s'a prefăcut în stejar și fier. Uriașa pârghie ciclopeeană alunecă în scobitura ei ca berbecele unei mașini, curmând cu repeziciune zilele omului.

„Dar voi, Francezilor, ce-ați născocit?“

„Asta!“

Bietul bătrânel Laporte, intendentul listei civile, urmează imediat; cu liniște; blajinul bătrânel! După el Durosoy, editor regalist, casierul tuturor anti-revoluționarilor din țară. El merse vesel, spunând, că un regalist ca dânsul ar trebui, dintre toate zilele anului, să moară în ziua asta, de 25 ale lunii, care e ziua sfântului Ludovic. Toți aceștia au fost

cercețați și judecați, în chiotele de aprobare ale galeriei, apoi trimiși în cursul săptămânei la ideea realizată. Pe lângă ei mai sunt aceia, pe care i-am achitat și cărora le-am dat drumul, în murmurul galeriei. Sau i-am escortat personal înapoi la închi-soare, deoarece galeria s'a apucat să urle, ba chiar să amenințe și să îmbrâncească. Numai lănced nu e tribunalul acesta.

Dar nici mișcarea cealaltă, năvala împotriva tira-nilor streini, nu aștește. Forțe năprasnice se vor ciocni într'o încleștare de moarte. Europa discipli-nată împotriva Franței rău disciplinate, de unde se vor putea scoate ciudate concluzii. Să ne închipuim totuși în oarecare grad, slab firește, vârtejul care se involbură în Franța asta, în Parisul acesta. Afișe mari, pline de îndemnuri, sclipesc pe toate zidurile: dela sectoare, dela primărie, dela Adunarea legisla-tivă, dela unii patrioți particulari. Flamurile cu „Pa-tria în primejdie” fâlfâie pe palatul comunal, pe Po-dul Nou, deasupra statuilor răsturnate ale regilor. E o înrolare universală, o înghesuială la înrolare; își iau rămas bun cu lacrimi, dar și cu fanfaronadă și por-nesc în neregulă pe șoseaua cea mare spre Nord-Est. Marsiliezii cântă în cor sălbatecul lor „La ar-me“, pe care acum a l-au învățat toți oamenii, toate femeile și copiii și-l intonează ca un singur om în teatre, pe bulevarde, pe străzi, iar inimile tresar în toate piepturile, auzind: „La arme! Să mergem!” Să ne gândim, acum, la aristocrații noștri, cari se pitesc prin ascunzișuri: un Bertrand de Moleville zace ascuns, în podul unei case, pe stradă „Măcela-rul Aubry”, la un chirurg, „care mă cunoaște”. Doamna de Staël a făcut scăpat pe Narbonne al ei,

72818

neștiind ce să facă cu el pe lumea asta. Barierele orașului sunt uneori deschise, dar cele mai adesea închise. Pașapoarte nu se dau. Agenți de-ai primăriei, cu ochi și ghiare de uliu, dau raite și pândesc prin toate colțurile orizontului. În două cuvinte: tribunalul celor 17 e ocupat, în urletele galeriei, de altă parte Prusacul Brunswick se află „pe un spațiu de 70 de kilometri cu căruțele lui de războiu, cu tunetele-i adormite, iar cei 66.000 de Briarei, mâna lui dreaptă, vin, se apropie”.

O, cerule, în aceste ultime zile din August el a venit. Durosoy nu era încă ghilotinat, când sosiră vești, că Prusacii jefuesc și devastează în jurul orașului Metz; în vreo 4 zile și ceva se aude că Longwy, prima noastră cetate întărită dela graniță, a căzut în 15 ore. Pentru asta repede, o voi, consilieri comunali improvizați! Repede și din ce în ce mai repedel Consilierii improvizați fac și ei față la toate. Inrolările merg grabnic, precum și înzestrarea cu arme și haine. Adevărații noștri ofițeri poartă acum epoleți de lână, „deoarece e domnia egalității“, dar și din nevoie. Oamenii n'au voie să-și spună de aici înainte „domnule“, sau „boierule“; cuvântul de „cetățene“ este mai nimerit. Ba ne spunem chiar „tu“, cum făceau popoarele libere din antichitate. Astfel și-au dat cu părerea jurnalele și primăria improvizată. Ceeace are să fie bine.

Intre timp ar fi nesfârșit mai bine, dacă și-ar putea cineva da cu părerea, unde s'ar găsi arme. Căci pentru un moment cetățenii noștri cântă în cor „La arme!“, dar arme n'avem. Se caută pretutindeni arme, cu pasiune. E mare bucurie și pentru o pușcă. Mai mult decât atâta; se vor face întărituri

în jurul Parisului : pe dealurile dela Montmartre oamenii sapă și fac șanțuri, deși până și cei mai de rând bănuiesc, că acestea nu prea sunt de folos. Dar sapă. Eșarfele tricolore țin cuvântări de încurajare și „grăbiți-vă, băieți!”. Afară de asta la urmă 12 membri ai Adunării legislative vin aici zilnic, nu numai ca îmbărbătare, ci să dea și o mână de ajutor și să facă treabă. Așa s'a decretat prin aclamații. Dar ori câtă să ne facem rost de arme, ori altminteri toată iscusința oamenilor se duce de râpă și devine nerozie. Beaumarchais cel slăbuț, gândindu-se să-și servească patria și să dea și avânt comerțului ca'n vremurile cele bune, a comandat în Olanda 60.000 de puști de bună calitate. Să dea Dumnezeu, în interesul patriei și al lui, să sosească. Până una alta parmaclăcurile sunt smulse dela locul lor și prefăcute în suliiți. Chiar și lanțurile urmează să fie transformate în suliiți. Până și însăși sicriile morților sunt scoase și topite, pentru gloanțe. Toate clopotele bisericilor câtă să fie date jos și duse la cuptoare, pentru tunuri. Toate vasele bisericesti la tarapana, pentru monede. Priviți, deasemenea, cârdurile de lebede drăgălașe ale cetățencelor, cari coborâseră în biserici și stătuse acolo, cu gâturile lor de lebdă, cum coase acum la corturi și la uniforme! Nu lipsesc nici darurile patriotice dela aceia, cari au lăsat ceva în urmă-le. Și nici cele date din sărăcie : frumoasele Villaume, mama și fiica, modiste pe strada Sf. Martin, dăruiesc un degetar de argint și o monedă de 15 bani, împreună cu alte lucruri la fel și se oferă, mama cel puțin, să facă și de sentinelă. Bărbații, cari n'au măcar nici un degetar, dau conținutul unui degetar, chiar dacă e plin numai cu

născociri. Un cetățean a ticluit planul unui tun de lemn, de care va profita numai Franța, în prima linie. El va fi făurit din doage, de meșteri dogari, de orice calibru, cât de mare. Cât despre puterea lui, e cam pe ghici. Așa se lucrează: bat cu ciocanul, desemează, coase, topesc, din toată inima lor și cu tot sufletul lor. De fiecare parohie urmează să rămâie numai câte două clopote, pentru semnalele de alarmă și pentru celelalte nevoi.

Dar afară de asta să mai observăm, că tocmai pe când bateriile prusiene cântau mai strașnic la Longwy, în Nord-Est, iar mișelul nostru de Lavergnen'a găsit altceva mai bun decât să se predea, în Sud-Vest, în depărtata și patriarhala Vendeea, acea drojdie acră cu preoții caterisiți, după ce a dospit îndelung, acum s'a copt și face explozie. Și într'un moment prost pentru noi. Și astfel avem 8.000 de țărani în Châtillon-sur-Sèvre, cari nu vor să fie trași la sorți pentru oștire și nu vor ca preoții lor să fie săcâiți. La aceștia vor să se alătore Bonchamp, Larochejaquelins și destui seniori, cu sentimente regaliste, împreună cu Stofflets și Charettes; apoi eroi și „chouan-i“ contrabandiști, deasemenea un norod simplu, dar cinstit și cald la suflet, ațâțat până la furie și la pojar de văicărelile preoților și ale nobililor. Și așa aici au să se lupte de după șanțuri, cu salve purtătoare de moarte țâșnind din desisuri și din vâgăunile râurilor; bordeie în flăcări, femei sărmane zorind cu picioarele goale spre un adăpost, cu copii în spinare; ogoare înțelenite albite de oseminte omenești; 80.000 de inși, de toate vârstele, rangurile și sexele, rupând-o la fugă deacurmezișul Loarei, iar plângerile lor purtate până departe pe

aripile vânturilor. În scurt, vreme de ani de zile de aici înainte, un așa lanț de scene de războiu glorios cum nu se mai văzuse în veacurile din urmă, dela răscoala Albigenților, sau a cruciadelor, încoace. Afară de unele palatinate norocoase, cari au făcut excepție, „a trebuit să ardem totul”. Cei 8.000 de inși din Châtillon au să fie pentru un moment împrăștiați; incendiul însă lătit, nu stins. La silniciile și distrugerile războiului din afară se adaogă de aici încolo și această cangrenă internă și mai mortală.

Despre această răscoală din Vendeea se dă de știre la Paris într'o Miercuri, 29 August, tocmai când isprăvisem cu alegerile electorilor și când, în ciuca lui Brunswick și a înfrângerii dela Longwy, nădăjduiam deabinelea să avem acum Divanul Ad-Hoc, dacă dă Dumnezeu. Dar, pe de altă parte, această Miercuri poate fi privită drept una dintre zilele cele mai de seamă, de cari a avut parte Parisul. Vești posomorâte sosesc una după alta, ca niște crainici ai lui Iov și sunt întâmpinate cu răspunsuri tot atât de posomorâte. Nu mai vorbim de Sardinia, care s'a pus în mișcare spre a năvăli în Sud-Est, sau de Spania, care amenință tot Sudul. Dar Prusacii nu sunt acum stăpâni în Longwy (predat dușmanilor prin trădare, se spune) și nu se pregătesc să asedieze și Verdunul? Clairfait cu Austriacii lui impresoară orașul Thionville, cutropind tot Nordul. Acuma nu provincia Metz are să fie pustiită, ci ținutul Clermontais. Ulani ușori și husari au fost văzuți pe șoseaua spre Châlons, aproape tot atât departe cât Sainte-Menehould. Curaj, patrioților; dacă vă pierdeți curajul totul e pierdut.

Nu poți citi fără o dramatică emoție în dezbaterile parlamentare din seara de Miercuri, ora șapte trecute, scena cu ostașii fugari din Longwy. Ruși de oboseală, acoperiți de praf, descurajați, nenorociți aceștia pătrund în sala Adunării cam pela asfințitul soarelui, sau după, și dau cele mai patetice amănunte, despre înfricoșata strâmtoare, în care se găsiseră: Prusacii mișunând prinprejur cu miriadele și vărsând asupră-le flăcări ca un vulcan vreme de 15 ceasuri; noi, risipiți ici și colo pe metereze, abia aveam câte un artilerist la 2 tunuri; mișelul nostru de comandant Lavergne nu-și arată fața nicăeri; fitilurile dela tunuri nu ardeau; în ghiulele nu era pulbere. Ce puteam să facem?

— Să muriți! răspund la moment glasurile.

Iar fugarii prăfuiți cată să se aciuzeze aiurea, spre a se odihni.

Da, să murim! Acesta e acuma cuvântul de ordine. Longwy rămâne un proverb și o pată printre cetățile întărite ale Franței. Să fie ștearsă (spune Adunarea legislativă) cât mai curând de pe fața rușinată a pământului. Și astfel s'a și publicat un decret, că Longwy, după ce Prusacii vor fi scoși de acolo, urmează să fie rasă și să existe numai ca teren pentru arătură.

Nici Jacobinii nu sunt mai blajini. Dar cum ar putea să fie, ei, floarea patriotismului? Biata doamnă Lavergne, soția nenorocitului comandant, își luă umbrela într'o seară și însoțită de tatăl ei se duse în sala atotputernicei mame, unde citește un memoriu, care caută să scuze pe comandantul Lavergne. Președintele Lafarge îi dă răspunsul:

— Cetățeană, națiunea va judeca pe Lavergne.

Jacobinii sunt însă datori să-ți spună adevărul. Dacă el ar fi ținut la onoarea patriei lui, ar fi trebuit să-și încheie cariera aici.

2 — D A N T O N

Dar mai bine decât să radă cetatea Longwy, sau să mustre pe niște bieți ostași prăfuiți, ori neveste de ofițeri, Danton s'a înfățișat astă noapte și a cerut un decret, să caute arme, odată ce acestea nu erau oferite de bunăvoie. Să se facă în acest scop „percheziții la domiciliu”, cu seriozitatea autorității. Să se caute deci arme. Cât despre cai, aristocrații se lăfăesc în trăsurile, în vreme ce patrioții n'au cu ce să-și târâie tunurile. Să se caute în deobște și muniții de războiu „în casele persoanelor bănuite”, ba încă, dacă se va găsi cu cale, chiar să puie mâna să aresteze persoanele bănuite. În pușcărie uneltirile lor nu vor mai fi primejdioase; în pușcărie ei vor fi pentru noi ca niște ostatici și nu fără folos. Energicul ministru de justiție a cerut acest decret astănoapte și l-a căpătat. El urmează să fie adus la îndeplinire în aceeași noapte și este adus la îndeplinire în momentul, când acești ostași prăfuiți sunt întâmpinați cu apostrofa: „Să muriți!”. Două miș de oameni în arme, după cât socot ei, sunt trimiși la jaf în chipul acesta. Sunt aduși vreo 400 de prizonieri noi. Iar în totul o așa groază și descurajare s'a abătut peste sufletele aristocraților, încât toți ar putea să-i plângă, afară de patrioții noștri și chiar patrioții, dacă ar fi scăpați de agonia asta. Da, domnilor! Dacă Brunswick va fulgera Parisul și-l va prefăce în cenușă, de bunăseamă că va fulgera în

acelaş timp şi închisorile Parisului. Spaima cea palidă, dacă am încercat-o, vă vom insufla-o şi vouă, împreună cu întreaga genune de cruzimi, ce zace încă. Aceleaşi adâncuri mişcătoare, în aceste ape furioase, ne va înghiţi pe toţi.

Ne putem închipui ce frământare era acum printre cei 30.000 de regalişti şi cum uneltitorii, sau cei învinuiţi de uneltiri, se chirciau şi mai mult în ascunzişurile lor, ca Bertrand de Moleville, care cată tot mai cu jind spre Longwy, sperând că vremea are să se însenineze. Cum unii se îmbrăcară în haine de servitori, ca Narbonne, care o şterse în Anglia, ca rândaş al doctorului Bollman. Cum doamna de Staël se zbuciuma şi discuta cu Manuel ca o soră în literatură, ba discuta până şi cu ipistatul Tallien, pradă unor necazuri fără nume. Regalistul Peltier, pamphletarul, ne dă o istorisire mişcătoare, care nu e lipsită de un viu colorit, despre grozăviile acestei nopţi. Incepând dela ora 5 după amiazi un oraş mare ca acesta e cufundat dintr'odată în tăcere. Nu se aude decât uruitul tobelor şi răpăiala unor paşi grăbiţi, iar din când în când bocănitul înfricoşat al ciocanului în vreo poartă şi sosirea unui comisar tricolar cu garda-i civică, garda neagră. Toate străzile sunt pustii — spune Peltier — ocupate de gardişti la fiecare capăt. Toţi cetăţenii au ordin să stea în casă. Pe fluviu plutesc bărci cu sentinele, de teamă ca unii să nu fugă pe apă. Barierele sunt ermetic închise. Spăimântător lucru! Soarele străluceşte, scăpătând spre apus pe un cer senin, fără niciun norişor. Parisul parcă doarme, Parisul acuma pare mort; Parisul îşi ţine răsuflarea, spre a vedea ce lovitură se mai abate asupra-i. Bietul Peltier! *Faptele Apos-*

tolilor cum și toate articolele de fond așa de zglobii s'au dus pe gârlă, iar în locu-le a venit seriozitatea și amărăciunea; satira politicoasă s'a schimbat acumă în înțepături grosolane, făurite din înjurături. Intreaga logică s'a redus la această singură teză primitivă: ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte. Peltier, care prevedea cu tristețe acestea, își lasă capul în piept și scapă sănătos și teafăr în Anglia, spre-a înțeți acolo din nou războiul cu cerneala. Va fi trimis, la timpul cuvenit, în judecata unei curți cu jurați, unde va fi scăpat prin elocvența unui tânăr whig și va ajunge, timp de o zi, celebru în lumea întreagă.

Din cei 30.000 un mare număr, firește, au rămas neatinși. Vreo 400 însă, precum am spus, desemnați ca persoane bănuite, fură arestați, iar asupra tuturora se năpusti o prigoană de negrăit. Vai de acela, care este vinovat de complot, de anti-cetățenism, de regalism, de feullantism, sau de acela care, vinovat sau nu, are în sectorul său un dușman, care să-l declare vinovat! Bietul bătrânel, domnul de Cazotte, este arestat împreună cu tânăra și scumpa lui fiică, de oarece ea a refuzat să-l părăsească. O, Cazotte, pen-truce te-ai lăsat de romanele tale și de Diavolul îndrăgostit pentru realități de acest soi? Bietul bătrânel, domnul de Sombreuil, cel dela Invalizi, e înșfăcat și el. Era un om privit veșnic ponciș dela ziua Bastiliei încoace. Pe dânsul, deasemenea, o fată cu suflet bun nu vrea să-l părăsească. Lacrimile tinereții, abia reținute și slăbiciunea șovăitoare a bătrâneții pășesc încă odată alături, o fraților și surorilor!

Cei cunoscuți și cu nume se duc; dar și cei fără

nume, dacă au un acuzator. Soțul Lamottei, cea cu salba, este și el în închisoare (ea de mult timp se învârtește pe străzile Londrei), dar e liberat. Bur-tosul de Morande, dela *Curierul Europei*, umblă șon-tâc-șontâc încoace și 'ncolo c'un aer aiurit. Il lasă însă să șchiopăteze cu piciorul drept pe cărja-i ușoară, căci ceasul lui n'a sunat încă. Advocatul Maton dela Varenne, cu o sănătate într'adevăr șu-bredă, e înhățat din sânul familiei și de lângă mama lui; deoarece Rossignol, cel cu tricolorul (lucrător argintar, mai târziu om de nimica, iar acumă bār-bat cu vază) și-a adus aminte de-o veche pledoarie a lui Maton. Jourgniac de Saint-Méard e umflat și el. Ostaș viteaz și sprinten! El fusese în acel regi-ment „în fierbere“ al regelui, când cu răzmirița din Nancy, de partea cea rea deci. Dar lucrul cel mai trist, e că e rădicat și starețul Sicard, un preot care n'a putut să depună jurământul, dar putea să în-vețe carte pe muți și pe surzi. In sectorul său, spune el, un om avea o veche poxie pe dânsul. Acest om aruncă, la momentul potrivit, un mandat de arestare în contră-i, care prinde. In mahalaua Arsenalului sunt atâtea suflete mute, cari se văicăresc prin semne și gesturi disperate. El însă, lecuitorul miraculos, care-i învăța să vorbească, e răpit de acolo.

Putem să ne închipuim cum erau acum pușcăriile, cu arestările din noaptea asta și din cea de 29, pre-cum și cu cele cari au continuat, mai mult sau mai puțin, zi și noapte, neîntrerupt din ziua de 10 în-coace: înghesuială și învălmășeală, ciocniri, dezor-dine, turbăciune și groază! Dintre bietele prietene ale reginei, cari o însoțiseră la Temple și fuseseră mutate într'altă închisoare, unele, ca guvernanta de

Tourzelle, au să fie lăsate în libertate; altora, ca biata prințesă de Lamballe, nu li se dă drumul, ci așteaptă aici, în camerele de pedeapsă ale Franței, ee-are să se întâmple mai încolo.

Dintre atâtea sute de inși, pe cari i-a lovit mandatele de arestare și cari sunt purtați pe drumuri dela Primărie la sălile de sectoare, la localurile de închisoare preventivă și îmbrânciți înăuntru ca într'un țarc de vite, noi cată să pomenim pe unul singur: Caron de Beaumarchais, autorul lui Figaro, învingătorul parlamentelor lui Maupeou și a zăvozzilor infernului lui Goezman, numărât odinioară printre semi-zei, iar acum..... Il părăsisem în culmea norocului; când, acum, mai aruncăm o privire asupra-i, ce cumplită decădere! „La miezul nopții (nu era decât 12 August) servitorul, în cămașă, cu ochii mari holbați, intră în camera lui.

— Domnule, scoală! Tot norodul vine să te caute pe d-ta. Bat în poartă, aproape s'o spargă!

„Și într'adevăr ei bocăniau într'un chip înfricoșat. Mă reped la haină, dar uit până și de jiletcă; în picioare n'am altceva decât papucii. Îi vorbesc. Dar, vai, el răspunde numai prin negațiuni fără șir, prin interjecții înspăimântate“ Prin obloane și printre crăpături, atât în față cât și în spate, lămpile morhorâte depe străzi nu fac să se deslușiască decât chipuri sălbatice de derbedei, zbierând, cu sulițele zbârlite. Iar el aleargă nebun, căutând un adăpost și negăsind niciunul; își află însfârșit un liman printre mormanul de farfurii, jos sub scară. Aicea rămâne, cu inima palpitând, în acest costum incomplet, preț de mai bine de 4 ore, în vreme ce dansează atâtea lumini, cari trec prin gaura broaștei,

iar deasupra capului său tropăie mii de picioare. Hora Satanei! Doamne bătrâne din mahala (cum am auzit dimineața următoare) sar în picioare, sună să vie fata în casă cu picăturile pentru inimă, cu interjecții ascuțite. Domni bătrâni, în cămașă, sar peste gardurile grădinei, fugind deși nu sunt urmăriți de nimeni. Unul dintre ei își frânge din nenorocire piciorul. Comanda aceea de 60.000 de arme olandeze (cari n'au sosit niciodată) și lovitura îndrăzneată de comerț au ieșit atât de prost!

Beaumarchais a scăpat de data asta, dar nu și data viitoare, zece zile mai târziu. În seara de 29 și el se află în acel haos de închisori, în cele mai triste și mai de plâns condiții. Neînstare să capete dreptate, nici măcar o audiență, „Panis se scarpină în cap”, când el îi vorbește, apoi spală putina. Totuși, cum autorul lui Figaro cunoștea pe procurorul Manuel, un frate în literatură, acesta dă peste el și-l liberează încă odată. Dar acest subțirel semi-zeu, acum despoiat de strălucirea lui, cată de aici să se furișeze prin hambare, să colinde prin ogoare secerate, tremurând pentru viața lui; să aștepte pe sub strașini, să stee în întuneric pe bulevarde printre pietrele pentru caldarâm și printre bolovani, tânjind după vreun cuvânt al vreunui ministru, sau măcar ipistat de minister, cu privire la acele blestemate de puști olandeze și neprimind nimic, cu sufletul clecotind de necaz, de spaimă și de nebunie ținută în frâu. Vai, ogarul sprinten și ager, odinioară vrednic de Diana, își tocește acum dinții lui bătrâni, rozând doar pietre colțuroase. Cată să fugă în Anglia, apoi, întors de peste Canal, să se ghemuiască într'un ungher unde să rămână cuminte, fără dinți (fără bani).

Să lăsăm pe autorul lui Figaro să se gândească la toate acestea și să plângă pentru ele. Noi aici, fără să plângem dar nu fără tristețe, să spunem rămas bun acestui muritor veștejit. Figaro al lui a revenit iarăș pe scena franceză, ba încă astăzi este socotită ca lucrarea cea mai bună. Și, într'adevăr, atâta vreme cât viața omului se poate clădi numai pe artificialitate și stârpiciune, iar fiecă nouă răscoală și schimbare de dinastie să aducă la suprafață un strat nou de dărâmături, fără se arate însă și-o temelie proaspătă, nu e bine oare să protestăm împotriva unei astfel de vieți, în orice fel ar fi, chiar și în felul lui Figaro ?

3. — DUMOURIEZ.

Așa sunt ultimele zile din August 1792; zile întunecate, dezastroase și de piază-rea. Ce-are să ajungă această biată Franță ? Dumouriez o luă călare Marția trecută, în 28 ale lunii, dela tabăra din Maulde spre răsărit, pânăla Sédan. Trecu în revistă acea așa-numită armată, lăsată acolo în neștire de Lafayette; soldații părăsiți se uitau ponciș la dânsul.

— Și ăsta, pârlitul acesta, e unul dintre aceia, cari au făcut să se declare războiul.

Oaste, care nu făgăduiește a bine! Recruții curg gărlă, trecând dela un depozit la altul. Dar numai recruți; lipsiți de toate, fericiți dacă ar avea măcar arme. Intre timp Longwy a căzut în chip rușinos, iar Brunswick și regele lui, cu cei 60.000, vine să asedieze Verdunul. Clairfait cu Austriacii lui pătrunde tot mai adânc la granița de Nord; 150.000, cum

spun cei fricoși; 80.000, după cum glăsuiesc rapoartele, ne amenință. Europa nordică e la spatele lor. Mai sunt apoi vitejii ca alde Castries și Broglie și pedestrirea regalistă în uniformă roșie și pantaloni de dril. Toți respiră moarte și spânzurătoarea.

Și iată, însfârșit, într'o zi de Duminică, 2 Septembrie 1792, Brunswick e acolo, la Verdun, cu Regele său și cu cei 60.000, scânteind pe dealuri, de după cotiturile râului Meuza. El se uită de sus la noi, la cetatea noastră cea înaltă și la cuptoarele noastre pentru plăcinte (căci suntem renumiți în plăcintărie). El ne-a trimis o somație politicoasă, cu scopul de-a cruța vărsarea de sânge. Să-i rezistăm până la moarte? Fiece zi de întârziere e prețioasă. Cum să-i putem rezista, generale Beaurepaire? întrebă primăria înfricoșată. Noi, consilierii comunali ai Verdunului, nu vedem cu puțință rezistența. N'are el 60.000 de ostași și artilerie fără sfârșit? Zăbava, ca și patriotismul, sunt bune. Dar la fel e și ocupația noastră, să ne coacem plăcintele în tihnă și să dormim după pofta inimei. Nenorocitul de Beaurepaire întinde brațele și pledează cu pasiune în numele țării, a onoarei, a cerului și a pământului: să nu se facă nicio propunere. După lege însă dreptul să hotărască îl are Primăria. Cu o armată comandată de ofițeri regaliști, sau regaliști pe subt mână, o astfel de lege pare la locul ei. Iar ei hotărâsc nu cum ar fi vroit niște patrioți eroici, ci ca niște plăcintari pașnici: să se predea. Beaurepaire o pornește spre casă cu pași mari. Servitorul lui, intrând în cameră, îl vede „scriind cu înfrigurare“ și se retrage. Peste câteva minute feciorul aude o de-

tunătură de pistol. Beaurepaire zăcea mort. Scrisul lui înfrigorat fusese un rămas bun, scurt, de sinuci-gaș. În chipul acesta a pierit Beaurepaire, plâns de Franța și înmormântat la Panteon. Văduvei lui i se dădu o pensie onorabilă, iar ca epitaf i s'au scris aceste cuvinte: „A preferat să moară decât să se închine tiranului“. Prusacii coboară depe dealuri și sunt stăpânii pașnici ai Verdunului.

Și astfel Brunswick înaintează pas cu pas. Cine are să-i ție piept acuma, când acoperă 60 km. din țară? Strângătorii de nutreț dau naite până departe, satele din Nord-Est sunt jefuite, strângătorii de nutreț din Hessa „au numai trei gologani pe zi simbrie“. Adevărații pribegi pun mâna, se spune, pe tacâmurile de argint, drept răzbunare. Clermont, Sainte-Menehould, dar îndeosebi Varennes, voi orașele din noaptea pintenilor, tremurați. Procurorul Sauce și magistratii din Varennes au spălat putina. Viteazul Bonifaciu Le Blanc, dela „Brațul de aur“, e prin păduri; doamna Le Blanc, o femeie tânără și drăguță, să tot te uiți la ea, împreună cu copilul ei nevrâstnic cată să trăiască într'o pădure înverzită, ca o frumoasă Ileana-Cosânzeana din poveste, într'un cîlcuș acoperit cu paie și trestie, unde are să capete un reumatism pretimpuriu. Clermont poate să sune acuma clopotul de alarmă și să facă iluminăție. Clermont se află la picioarele „Vacei“, așa se numește acest munte, pradă jăcuitorilor din Hessa. Drăgălașele lui femei, mai drăgălașe decât multe altele, sunt jefuite. Nu însă de vieată; ci de ceva și mai scump, precum și de tot ce e leftin și ușor de purtat, căci nevoea, cu simbrie de 3 gologani pe zi,

nu cunoaște lege. La Sainte Menchould dușmanul a fost așteptat și nu o singură dată; toți patrioții noștri ieșiră cu armele în mână. Dar dușmanul nu s'a arătat. Căpitanul de poștă Drouet nu umblă prin păduri, ci lucrează pentru alegerea lui. El va lua loc în Divanul ad-hoc, ca un prințator vestit de regi și vechiu și îndrăzneț dragon ce este.

Astfel în Nord-Est toți aleargă și se învălmășesc. Dar la o zi anumită, a cărei dată nu se poate găsi în Istorie, Brunswick s'a legătuit să ia cina în Paris. Așa vor Puterile. La Paris, în centru, e ceea ce am văzut, iar în Vendeea, în Sud-Vest, este iarăși ceea ce am văzut. Sardinia este în Sud-Est și Spania în Sud, în timp ce Clairfait cu Austriacii lui asediază Thionville în Nord, iar Franța întreagă se zbugiumă ieșită din minți ca nisipul cernut al Saharei, care dăntuiește în coloane de pulbere. Nicio țară nu s'a aflat vreodată într'o situație așa de desnădăjduită. Un stat, pe care, putem spune, Majestatea Sa prusiană (dacă așa va găsi cu cale) va putea să-l sfâșie în bucăți și să-l împartă, ca pe Polonia, azvârlind bietului frate al lui Ludovic rămășițele, cu condiția să stea liniștit, căci altfel le va lua pentru sine.

Sau poate că Puterile superioare, socotind că acum și nu mai târziu urmează să înceapă un capitol nou în Istoria universală, vor fi hotărât oare într'altfel? În cazul acesta Brunswick n'are să ia cina la Paris într'o anumită zi și nici nu se știe în fapt, când. Într'adevăr, în naufragiul acesta, în care biata Franța pare că se macină singură, prefăcându-se în praf și într'o ruină, fără de margini, cine știe ce punct miraculos de izbăvire și de viață nouă va

fi ieșit deja la lumină aici și se află depe acuma la lucru, deși niciun ochiu omenesc nu-l poate încă zări? În aceiași noapte de 28 August, ziua de revistă proastă în Sedan, Dumouriez adună un consiliu de războiu acasă, în locuința lui. Intinde o hartă a acestui ținut răvășit de războiu:

— Prusacii sunt aici, Austriacii colea, amândoi triumfători și ocupând toate drumurile mari, cum și șoseaua spre Paris, ceace e oarecare piedică. Noi suntem risipiți ici și colo, fără niciun sprijin. Ce părere aveți?

Generalii, necunoscuți lui Dumouriez, se uită în gol. Nu știu bine ce s'at să dea: dacă nu e bine să se retragă, să dea înapoi mereu până se vor aduna destui recruți, până ce ursita va întoarce poate și pentru noi o filă mai norocoasă, iar Parisul, în orice caz, să fie lăsat pradă jafului cât mai târziu cu putință. Omul cu multe sfaturi, care „n'a închis ochii de trei zile” ascultă, fără să scoată o vorbă, aceste lungi și triste poliloghii. Numai cât privește bine pe cuvântător, ca să-l cunoască. După asta le urează la toți noapte-bună. Face doar semn unui oarecare tânăr Thouvenot, ale cărui priviri înflăcărâte îi plăcuse, să rămână locului un moment. Thouvenot așteaptă.

— Uite, spune Dumouriez, arătând cu degetul pe hartă. Asta e pădurea Argonne, acel lanț lung de munți stâncoși și de păduri sălbatice, care se întinde pe-o distanță de 70 de kilometri, dar numai cu 5 sau chiar cu 3 trecători bune de umblat. Deoarece ei le-au uitat, n'am putea să punem noi mâna pe ele, deși Clairfait se află atât de aproape? Odată

ocupată, de partea lor va fi provincia Champagne numită cea păduchioasă, sau și mai rău, cea cu foamea; de partea noastră trei episcopate grase și Franța, care ne va ajuta. Iar ploile de toamnă nu sunt departe. Această Argonne ar putea fi Termopilele Franței!

O, istețule Dumouriez Polimete, cu căpășana ta mișunând de idei, făcă zeei să-ți iasă în pl.n. Poimete, în orice caz, își strânge la loc harta și se aruncă pe pat, hotărât ca a doua zi dimineată să facă o încercare cu șiretenie, cu repeziciune, cu îndrăzneală. Era nevoie mare, să fii și leu și vulpe, iar norocul să fie de partea ta.

4. — SEPTEMBRIE LA PARIS

La Paris zvonul, care umbla și care s'a dovedit nu numai profetic dar și adevărat, despre căderea Verdunului, a fost cunoscut cu câteva ore înainte de a se fi întâmplat. E într'o Duminică, 2 Septembrie; munca brațelor nu împiedică chibzuielile minții. Odată Verdunul pierdut, (deși unii tot mai demint lucrul), Prusacii se pun în marș, cu frânghii pentru spânzurători, cu foc și cu lanțuri. Iar înăuntrul zidurilor noastre se află 30.000 de aristocrați, din cari numai a patra parte sunt băgați la închisoare. Ba, pe deasupra mai umblă și vorba, că chiar și aceștia au să se răscoale. Jupân Jean Julien, căruțaș din Vaugirard, fiind pus la stâlp Vineria trecută, se apucă dintrodată să strige, că are să fie răzbunat cu vârf și îndesat foarte curând; că prietenii regelui din închisori au să-și deschidă drum, au să răzbiască în

Temple și să pună pe rege pe cal. Acesta, unindu-se cu nobilii aflați liberi, îi va călta pe toți în picioare. Aceste cuvinte le-a strigat bietul căruțaș din Vaugirard din toată puterea plămânilor. Când a fost târât înapoi la Primărie, stăruie în spusele lui, zbirând întruna, iar astănoapte, când l-au ghilotinat, muri cu clăbucii pe buze. Minteă unui om ținut la stâlp poate să se piardă cu firea; dar și mințile celorlalți oameni se pot pierde cu firea și să-l creadă, așa cum și face nebunia curată, „din pricină că e cu neputință“.

Așa încât, după toate semnele toiu crizei și ultima agonie a Franței sunt pe drum. Ține-i piept tu, primărie improvizată, tu strașnice Danton și oricare alt om strașnic se mai găsește! Cititorul își poate închipui, dacă flămurile cu patria în primejdie au atins desmierdător sau năucitor sufletele oamenilor într'o zi ca asta.

Dar primăria improvizată, dar aprigul Danton nu stau cu mâinile în sân, fiecare în felul său. Afișe uriașe sunt lipite pe ziduri. La ora două clopotele de alarmă au să sune, iar tunul de alarmă să bubuie. Parisul întreg se năpustește la Câmpul lui Marte și se inrolează. E neînarmat, ce-i drept, și neinstruit, însă desperat și cu puterea, ce dă nebunia. Grăbiți-vă, bărbați și voi femei adevărate, oferiți-vă să faceți de sentinelă și să aruncați pe umeri pușca încruntată, cloșci becisnice, cari vă veți arunca într'o stare de desnădejde la botul zăvodului, ba chiar să-l învingeți, prin înflăcărarea pasiunii voastre. Frica însăși, odată ieșită din fire, ajunge un soi de curaj, după cum un ger destul de puternic arde,

cum spune poetul Milton. Noaptea trecută Danton, în comitetul legislativ al Apărării publice, după ce ceilalți miniștri și legiuitori și-au arătat părerea, spuse, că nimeni nu va părăsi Parisul, spre a se adăposti la Saumur, ci câtă să rămâie în Paris și să ia așa atitudine încât să page pe dușmanii lor în speție. Cuvânt, care are să fie adeseori repetat și tipărit, cu litere groase.

La ora două Beaurepaire s'a împușcat la Verdun, cum am văzut. În restul Europei muritorii se duc să asculte predica de după amiază. În Paris însă toate clopotnițele dăngănesc, dar nu pentru predică; tunul de alarmă bubuie din minut în minut. Câmpul lui Marte și altarul Patriei clocotesc de-un curaj pornit dintr'o groază oesnădăjdută. Ce *miserere* se înalță spre ceruri din această cetate, odinioară capitala regelui cel mai creștin! Adunarea Legislativă ține ședință, rând pe rând înspăimântată și în fierbere. Vergniaud propune, ca cei 12 să se ducă în persoană să sape pe Montmartre, ceea ce se și decretează prin aclamații.

Dar mult mai important decât să sapi personal cu aclamații, uitați-vă la Danton, care intră, cu negrele-i sprâncene încruntate, cu trupu-i colosal pășind greoiu; o energie sălbatică țâșnește din toate mădulele acestui om pădureț. Strașnic este acest sălbatic fiu al Franței și fiu al Pământului; pe deasupra, este o realitate și nu o formulă și de bunăseamă, că el se sprijină pe pământ și pe realități acuma, când a fost prăvălit destul de jos.

— Legiuitori, astfel grăește vocea lui de stentor, așa cum jurnalele ne-au păstrat-o pentru noi; nu tu-

nul de alarmă îl auziți, ci pasul alergător împotriva dușmanilor noștri. Spre a-i birui, spre a-i zvârli îndărăt, ce ne trebuie nouă? Ne trebuie curaj, apoi iarăși curaj și pururi curaj.

Foarte bine, uriașule Titan; nici nu ți-a mai rămas altceva de cât asta. Voi, bătrânilor, cari l-ați auzit, veți povesti pururea cum vocea-i răsunătoare și făcut toate inimile să se infioare în clipa aceea și le-a pironit pe locurile lor, apoi s'a răspândit mai departe prin toată Franța, ca un curent electric, fiind o vorbă rostită la locul ei.

Dar Primăria? Ea face înrolări pe Câmpul lui Marte, iar Comitetul de supraveghiere devine acuma Comitetul de Salvare publică, a cărui conștiință este Marat. Primăria cu înrolările ei a adunat multă lume și-i înzestrează cu corturi acolo, pe Câmpul lui Marte, pentruca să poată porni a doua zi dimineța, din zori. Laudă acestei părți a primăriei. Pentru Marat și Comitetul de Salvare Publică nicio laudă; nici chiar mustrare, așa cum ar putea fi rostită în graiul acesta al nostru, neîndestulător. Mai degrabă o tăcere plină de înțeles! Singuraticul Marat, omul nevăzut, care meditează de atâta vreme în pimnița unde se adăpostește, pe stâlpul lui de sihastru, nu poate să vadă mântuirea decât într'un singur lucru: „în căderea a 260.000 de capete de aristocrați“. Cu o ceată de tot atâția *bravi napolitani*, fiecare c'un pumnal în mâna dreaptă și un manșon în cea stângă, el ar străbate Franța și ar face-o. Lumea însă râdea, bătându-și joc de această crudă bunăvoință a prietenului poporului. Dar iată că acuma el s'a coborât totuși depe stâlpul lui de sihastru, într'o tribună

particulară, fără pumnal și fără manșon măcar, dacă acestea ar fi devenit cu puțință, acum, în toiul crizei, când mântuirea sau pieirea atârnă de-un ceas!

Turnul de gheață din Avignon a stârnit destulă vâlvă și trăește în amintirea tuturor. Autorii lui însă n'au fost pedepsiți. Ba pedeașupra vedem pe Iordan Taie-capete purtat pe umerii concetățenilor, ca pe-o piază-rea țărămie, străbătând cetățile din Sud. Să nu căutăm, cititorule, să ghicim ce vedenii, murdare și înfricoșate, fluturându-și pumnalul și manșonul, poate că dansează prin creerul lui Marat în această zarvă amețitoare de miserere și de clopote de alarmă și'n această nebunie obștească. O, cititorule! Nici oeeace gândește crudul Billaud în haina-i scurtă de culoare închisă, nici Sergent, nici chiar Agate-Sergent, nici măcar Panis, sfetnicul lui Danton. Intr'un cuvânt, nici oeeace întunecatul Tartar clocește în sânu-i întunecat, sau cum își făurește monștrii lui și evenimentele-i miraculoase, pe cari tu vezi limpede că le zămislește. Spaima domnește pe străzile acestea ale Parisului, spaimă și turbare, lacrimi și nebunie; miserere-le și clopotul de alarmă răbufnind prin văzduh; desnădejdea învăpăiată năpustindu-se la luptă. Mame cu ochii rătăciți și cu sufletul sălbătăcit își trimit fiii la moarte. Caii dela trăsuri sunt opriți de căpăstru, căci se cuvine să tragă la tunuri; hamurile sunt tăiate, iar trăsurile părăsite locului. Intr'un așa miserere amestecat cu dangătul de alarmă, într'o așa învrăjbită întunecată și nebunie omorul, sfâșierea și toate furile nu sunt gata de lucru? La un semn ușor (și cine știe

oare cât de ușor) nu poate să vină omorul și cu capul său strălucitor de șarpe să lumineze această beznă ?

Cum erau aceste lucruri și cum mergeau, care parte a putut fi dinainte chibzuită și care a fost improvizată și întâmplătoare, oamenii nu le vor cunoaște până ce ziua Judecării din urmă ni le va dezvălui. Dar un Marat este deținător al conștiinții suverane și noi știm care este *ultima ratio* a suveranilor, când sunt împinși într'acolo. În Parisul acesta sunt oameni dintre cei mai cruzi, câți există pe tot pământul, să spunem o sută, dacă nu și mai mulți, cari pot fi năimiți și porniți la treabă, ba cari pornesc la treabă și dela sine, fără a fi năimiți. Totuși, câtă să observăm, că o chibzuință dinainte nu înseamnă și execuție, nici siguranță de execuție, ci poate, cele mai adesea, siguranță că va împiedica pe oricine vrea să execute. Dela intenția unei crime până la săvârșirea crimei este o prăpastie; o minune, când te gândești la asta. Degetul lui stă pe trăgaciul, totuși omul nu este încă un ucigaș. Mai mult încă, întreaga lui natură șovăie la astfel de faptă: nu-i mai degrabă o pauză confuză, un ultim moment de putință pentru dânsul? Nu-i încă un ucigaș; mulțumită unor mărunțișuri de nimic ideea cea mai fixă poate să nu devină fixă. O ușoară smucire a unui mușchiu însă și lovitura mortală pornește; el este acuma ucigaș și așa va fi în vecii vecilor, iar pământul ajunge pentru el un infern de chinuri, orizontul său nu mai e de aici înainte încins cu speranțe de aur, și cu flacările roșii ale remușcării, iar din adâncurile naturii se aud glasurile răsunând : nenorocire, nenorocire ție !

Noi toți suntem croiți dintr'astfel de stofă; peste așa mine cu pulbere de nesfârșite păcate și de crime cată să pășiască până și cel mai curat dintre noi, dacă, după cum bine s'a spus, Dumnezeu nu ne-ar apăra. În om sunt josnicii, cari merg până la fundurile cele mai depărtate ale Infernului, precum există și înălțimi, cari ating cerurile cele mai de sus. Căci și cerul și infernul nu sunt amândouă croite afară din el, croite totuși de el, un veșnic mister și o minune, așa cum este și el însuși? Aruncându-și însă ochii asupra acestui Câmp al lui Marte cu corturile-i drept locuințe și cu înrolările-i curioase, asupra acestui Paris, care clocotește mocnit, cu închisorile lui tixite (presupunem, gata să crape), cu dangătul de alarmă amestecat cu miserere, cu mamele lui în lacrimi, iar soldații luându-și rămas bun cu chiote, un suflet evlavios ar fi trebuit să se roage într'o zi ca asta, ca mila lui Dumnezeu să ne apere și să ne apere din plin, ca nu cumva la cel mai ușor gest, sau semn, Nebunia și Groaza și Omorul să nu se iviască, iar ziua asta de sabat din Septembrie să nu devină o zi neagră din analele omenirii.

Clopotul de alarmă răsună din rășputeri, ceasornicele bat fără să fie auzite ora 3, când bietul starețul Sicard, împreună cu alți vreo 30 de preoți caterisiți, trec în șase trăsuri prin străzile ce duc dela lăcașul lor de popreală preventivă, dela primărie, spre vest, la închisoarea Stăreția. Pe uliți se află destule trăsuri părăsite; numai acestea șase se mișcă, printr'o gloată întărită, care blestemă când trec. Caiafe blestemate de aristocrați, iată strâmtoarea în care ne-ați băgat! Și acuma vreți să spargeți închi-

sorile și să puneți pe cal pe Capet al vostru cu „veto“ al lui, spre a ne călca în picioare? Jos cu voi, preoți ai lui Belzebut și ai lui Moloch, ai lui Caiafa, ai lui Mamon și a spânzurătorilor prusiene, pe cari voi le numiți Biserica mamă și Dumnezeu! Bieții caterisiți au trebuit să audă tot muștrări de acestea, ba ceva și mai rău, rostite asupra-le de patrioți turbați, cari se cățărau până și pe scara trăsurilor, în timp ce adevărații paznici abia dacă-i țineau în frâu. Rădicați în sus storurile dela trăsuri! Nu! răspund patrioții, trântind cu pumnii lor cu bătători în geamurile trăsurilor și făcându-le țândări pe jos. Dar și răbdarea la prigoană are marginile ei: suntem aproape de Stăreție, a durat destulă vreme. Unul dintre bieții caterisiți, de un temperament mai viu, lovește cu bastonul peste palma bătătorită. Pe deasupra, aflând într'asta o ușurare, plesnește țeapăn și căpățâna neșesălată și încă odată și mai țeapăn, lucru pe care l-am văzut limpede și noi și lumea întregă. Dar e ultimul lucru, pe care l-am văzut limpede. Vai, în clipa următoare trăsurile sunt încuia-te și blocate într'o învălmășeală turbată și fără capăt. La urletele, surde, cari cer îndurare, strigătele așteptate de îndurare le răspund cu lovituri de sabie în inimă. Cei 30 de preoți sunt sfâșiați în bucăți, sunt măcelăriți lângă închisoarea Stăreției, unul după altul, afară de bietul starețul Sicard, pe care unul Moton, un ceasornicar, care îl cunoștea, s'a silit în chip eroic să-l scape, ascunzându-l în închisoare. L-a mântuit ca să ne vorbească! Și astfel Noaptea și Infernul și Omorul cu capu-i scânteietor de șarpe s'au rădăcat în beznă.

De Duminică după prânz (lăsând la o parte intervalele și pauzele scurte) până Joi seara se urmează una după alta o sută de ore. Aceste o sută de ore cată să fie puse alături de ceasurile cu măcelurile din noaptea Sf. Bartolomeu, cu căsăpia dela Armagnac, cu vecerniile siciliene, sau orice alt lucru e mai sălbatic în analele omenirii. Cumplit e ceasul, când sufletul omenesc, în furia-i nebună, sare peste orice bariere și reguli și dă la iveală ce genuni și prăpăstii se află în el! Căci acum Noaptea și Infernul, după cum am spus și după cum s'a prezis de mult, s'au năpustit din hrubele lor subterane aici, asupra Parisului, în urâtenia, în întunecimea și învălmășeala lor. E groaznic să te uiți la ele, și totuși ele nu pot să fie uitate, și la dreptul vorbind nici nu trebuie.

Cititorul, care privește cu seriozitate prin această întunecată fantasmagorie a prăpăstiei, va desluși puține lucruri lămurite și sigure, dar câteva sunt totuși. Va observa în această închisoare a Stăreției, odată ce-a trecut măcelul pe negândite al preoților, o ciudată curte de judecată, pe care s'o numim Curtea de Răzbunare, sau de dreptate sălbatecă. Ea se alcătuește foarte repede singură și ia loc în jurul unei mese, cu registrul de prizonieri deschis înainte-i. Prezidează Stanislas Maillard, eroul dela Bastilia, famosul căpitan al cumetrelor. O, Stanislas, speram să te întâlnim aiurea, pe tine portărel călare, cu ceva idei despre lege! Dar tu erai menit să faci și această operă și apoi să dispari pe vecie din ochii noștri! La închisorile *La Force*, *Châtelet* și *Conciergerie* se alcătuiesc curți la fel, cu aceleași codițe. Lucrul, pe care-l poate face un om, îl pot face și alții. În Paris

se află cam vre-o 7 pușcării, pline de aristocrați uneltitori; ba pe deasupra nu vor scăpa nici *Bicêtre*, cum și *Salpetrière* cu ticluitoarii lor de bumăști. Dar sunt și de 70 de ori câte 700 suflete de patrioți într'o stare de ațâțare grozavă. Se găsesc, dease-menea, și suflete nelegiuite, dintre cele mai perfecte, se spune, câte duce în spinare pământul, dacă va fi nevoie de așa ceva. Cu așa porniri legea pentru dânșii este ca și cum n'ar fi, iar a omori, sau oricum ai boteza fapta, e singurul lucru, ce face să-l săvârșești.

În chipul acesta curțile noastre improvizate de judecată sălbatecă țin ședință, cu registrele de prizonieri înainte-le, cu o hărmălaie sălbatecă, extraordinară, care urlă în juru-le, iar prizonierii în picioare în așteptarea morții. Repede. Se strigă un nume; zăvoarele scârțâie, un prizonier este de față. I se pun puține întrebări. Curtea improvizată hotărășește la iușeală. Uneltitor regalist sau nu? E limpede, că nu. În acest caz prizonierul să fie liberat în strigătele „Trăiască Națiunea“! Sunt semne, că da. Atunci dease-menea prizonierul să fie liberat, dar fără „Trăiască Națiunea“. Sau alt cuvânt poate să alege: prizonierul să fie dus la închisoarea *La Force*. Aici însă se laude aceeași formulă: prizonierul să fie dus la *Stărete*. Atunci spre *La Force*! Aprozi voluntari înșfacă pe omul osândit. El este acuma afară, „liberat sau condus“, dar nu în închisoarea *La Force*, ci într'un ocean, care urlă; după aceea, sub o boltă de săbii sălbatice, topoare și suliți, unde se prăbușește, ciopârțit în bucăți. Apoi altul se prăbușește, pe urmă iar altul, după care se formează de la sine un morman de cadavre cu vârf, iar pe jghiaburile străzii începe

să curgă roșu. Să ne închipuim urletele acestor oameni, cu chipurile podidite de sudoare și de sânge, cum și țipetele și mai crude ale femeilor, căci aici sunt și femei, iar printre ei toți se frământă un muritor gol pușcă. Jourgniac de Saint-Méard a văzut bătălii, a văzut un regiment al regelui înfuriat, în plină revoltă; dar la așa priveliște până și sufletul cel mai viteaz cată să se înfioare. Prizonierii elvețieni, cari au rămas cu zile dela 10 August, se îmbrățișează între ei în spasmuri, se dau înapoi; veterani cu părul sur strigă: „Indurare, domnilor, îndurare!“ Dar nu există îndurare. Totuși, pe negândite, unul dintre acești oameni pășește înainte. El are pe deasupra o haină albastră; părea cam de vreo 30 de ani, era de-o statură mai înaltă ca de obicei, cu o privire nobilă și falnică.

— Merg cel dintâi, zise el, odată ce trebuie să fie așa. Rămas bun!

Apoi, aruncându-și pălăria departe în urma lui:

— Pe unde-i drumul? strigă el către tâlhari. Arătați-mi-l acuma.

Aceștia îi deschid porțile în lături, dându-l pe mâna mulțimei. El se oprește o clipă, fără să se clinească, iar după asta se aruncă în mijlocul sulitelor și moare de mii de răni.

Un om după altul e doborât la pământ. Săbiile au nevoie să fie ascuțite, iar ucigașii să se învioneze cu câte un ulcior cu vin. Măcelul merge înainte, tot înainte; urletele puternice se preschimbă, de oboseală, în hârâieli surde. O glorie pestriță, cu aerul întunecat, se uită la dânșii, aprobându-i prosteste, sau dezaprobandu-i prosteste, recunoscând tot prosteste, că așa ceva este de nevoie. Un Englez în redin-

gotă de șaiac a fost văzut, sau se pare c'a fost văzut, servindu-se cu lichior din sticla dela coapsă. In care scop ? Dacă nu este trimis de Pitt, numai Satana și el singur poate să știe cu temei. Istețului doctor Moore i-a venit rău, când s'a apropiat, și-a cotit-o pe altă stradă. Această curte de judecată merge destul de iute. Și e aspră ! Nu sunt cruțate nici vitejia, nici frumusețea, nici slăbiciunea. Bătrânul domn de Montmorin, fratele ministrului, a fost achitat de tribunalul celor 17 și trimis înapoi, îmbrâncit în urletele galeriei ; aicia însă nu-i achitat. Prințesa de Lamballe stătea întinsă pe pat.

— Doamnă, trebuie să vă mutăm la Stăreție !

— Dar eu nu țin să mă mut. Sunt destul de bine aici.

Afară e tot ce trebuie pentru mutare. Ea, atunci, vrea să-și așeze puțin rochia. Glasuri răgușite îi răspund :

— N'ai să mergi tocmai departe !

Ea, deasemenea, este împinsă până la porțile Infernului. E o prietenă cunoscută a reginei. Se înfioară și dă înapoi la vederea paloșelor însângerate. Dar nu-i chip să se întoarcă. Inainte ! Acest cap gingaș de căprioară e tăiat cu toporul ; gâtul e despărțit de trup. Corpul ei frumos e ciopârțit în bucăți, cu cuvinte spurcate, cu porcării grozave rostite de mustăcioșii buzați și pe cari natura omenească ar fi bucuroasă să le găsească de necrezut și urmează a fi citite numai în graiul lor original. Ea era frumoasă, avea inimă bună și nu cunoscuse fericirea. Sufletele tinere au să cugete în sine, generație după generație : o, tu, vrednică de adorație, tu coboritoare din regi, coboritoare din zei, biată femeie slabă, pentruce nu eram eu acolo, cu sabia lui Bal-

mung în mână sau cu ciocanul lui Thor? Capul ei este înfipt într'o sulită și purtat în triumf pe sub ferestrele închisorii Temple, pentruca o ființă și mai urită lor, Maria-Antoaneta, să-l poată vedea. Un consilier comunal, aflător în acel moment în Temple cu prizonierii regali, spuse:

— Privește afară!

Altul însă îi șoptește în pripă:

— Nu privi!

Inchisoarea Temple este păzită, la ceasul acesta, dejurîmprejur de o lungă panglică tricoloră: spaima pătrunde înăuntru și hărmălaia unei învălmășeli fără margini. Până acuma nu-i încă vorba de uciderea regelui, deși s'ar putea ca și acest lucru să se întâmple.

E însă mult mai la locul său să observăm, ce izbucniri de sentiment, ce crâmpoie de virtuți sălbatice ies la iveală în aceste zguduiri ale existenței omenești, căci există și din acestea o bună parte. Să notăm pe bătrânul marchiz Cazotte; el este condamnat la moarte; tânăra-i fiică însă îl înfășură în brațele ei cu un avânt de elocvență, cu o dragoste care e mai puternică decât moartea însăși. Până și inima calăilor este înduioșată, iar bietul bătrân este grațiat. Totuși, era criminal, căci a unelti pentru rege este o crimă. Peste zece zile o curte de judecată are să-l condamne a doua oară, iar el are să moară într'altă parte, lăsând moștenire fetei o șuviță din părul lui sur de moșneag. Să notăm, deasemenea, pe bătrânul domn de Sombreuil, care are și el o fiică:

— Tata nu este aristocrat; o, domnilor, fiți buni! Vă jur, vă dau cheazășie și vă dovedesc asta pe orice cale. Nu suntem aristocrați. Noi îi urim.

— Ai să bei atunci sânge de aristocrat?

Omul îi pune dinainte sânge, dacă e să dăm crezare unui zvon obștesc. Biata fată îl bea.

— Atunci Sombreuil acesta e nevinovat.

Da, într'adevăr. Și acuma să observăm înainte de toate cum la această veste sulițele însângerate pârșie pe caldarîm, iar urletele de tigru se preschimbă în chiote de bucurie pentru un frate, care a fost salvat. Bietul bătrîn și fiica lui sunt strînși în brațe de oameni însângerați; cu lacrimi fierbinti apoi sunt conduși acasă în triumf, în strigătele „Trăiască Națiunea!“ Ucigașii refuză până și banii. Nu pare, nare, ciudată această apucătură a lor? Pare, totuși, foarte sigură, bine dovedită prin mărturiile regaliștilor în fața altor tribunale. Și e plină de înțeles.

5. — O TRILOGIE

Fiindcă orice descriere istorică, în aceste vremuri, n'ar fi niciodată epică „dacă ar vorbi singură și ar cânta singură“, ea cată să se întemeieze pe încredere și pe fapte dovedite, sau, altfel, n'ar avea nicio trăinicie (nici măcar cât o pânză de păianjen, deci nici chiar existență); cititorul, va prefera, poate, să privească prin ochii martorilor oculari și în chipul acesta să vadă el însuși cum au fost lucrurile. Vi-teazul Journiac, nevinovatul stareț Sicard și istețul avocat Maton, restrângându-se ei singuri cât mai mult, vor vorbi pe rând, fiecare câte o clipă. *Agonia a 38 de ore* a lui Journiac e răzbit dincolo de a sută ediție, deși e în sine o lucrare slabă. Unele părți din ea ar putea să treacă și dincolo de o sută una ediții, în lipsă de ceva mai bun.

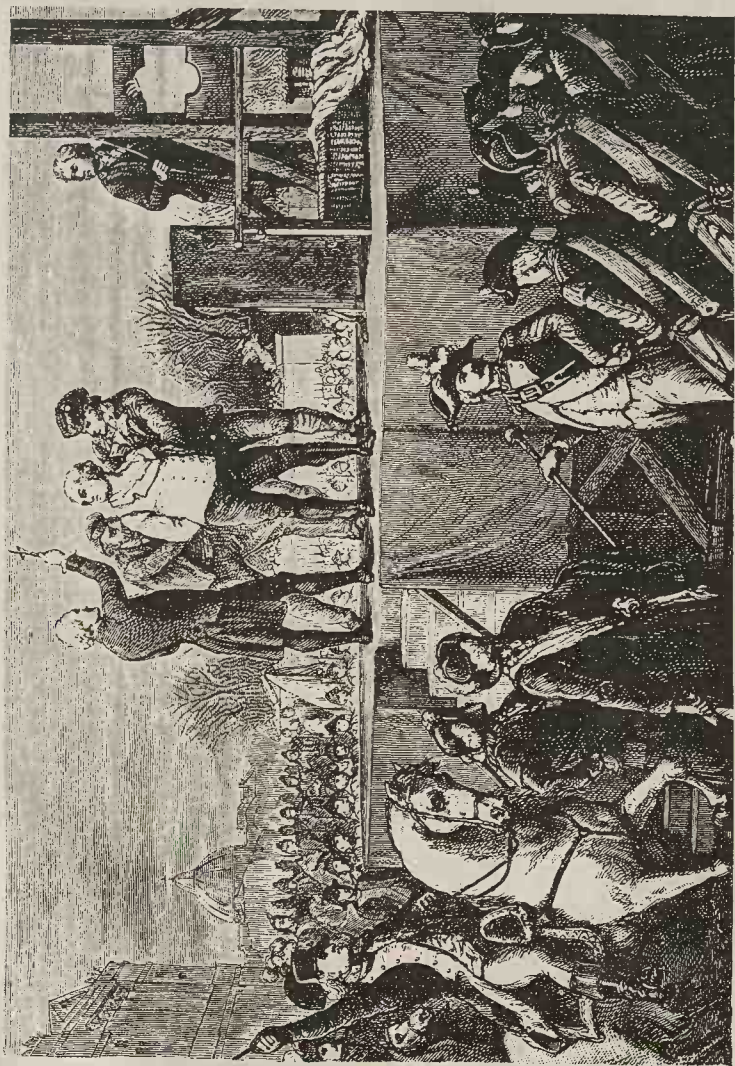
„Pela ora șapte (Duminică noaptea, la Stăreție,

(căci Jourgniac ține seama de date), văzurăm că intră doi oameni cu mâinile pline de sânge și înarmați cu miște hangere. Un temnicer, cu o torță, le făcea lumină. El arată spre patul nenorocitului de elvețian Reding. Elvețianul le vorbi cu un glas de muribund. Unul dintre ei se opri ; celălalt însă îi strigă: Înainte, haide! Râdică pe umeri pe bietul nenorocit și-l duse în spinare, până afară, în stradă. Aici fu măcelărit.

„Ne uitarăm în tăcere unul la altul și ne strânserăm unul altuia mâinile. Inlemniți, cu ochii țintă, priveam dușumeaua închisorii noastre, pe care juca lumina lunei, învrăstată de întreiții ușori ai ferestrelor.

Ora 3 dimineața. Ei sparseră una dintre ușile prizonierilor. La început crezurăm că veneau să ne omoare chiar în camera noastră. Auzirăm însă dela vocile depe scară, că era vorba de o încăpere în care câțiva prizonieri se baricadaseră singuri. Ei fură căsăpiți acolo până la unul, cum aflarăm pe urmă.

Ora zece. Starețul Lenfant și starețul de Chapt-Rastignac apărură în anvonul capelei, care era închisoarea noastră. Intraseră printr'o ușă, ce dădea pe scară. Ei ne spuseră, că sfârșitul nostru era aproape ; că trebuie să ne reculegem, spre a primi binecuvântarea lor cea din urmă. Un fior electric, care nu se poate descrie, ne aruncă pe toți în genunchi și o primirăm. Acești doi bătrâni cu părul alb, cari ne binecuvântau din locul lor de sus, moartea care plutea peste capetele noastre și ne înconjura din toate părțile, e un moment care nu se poate uita. Peste o jumătate de ceas fură măcelăriți amândoi și le auzirăm țipetele“.

Ludovic XVI pe eșafod. Urmașul a 60 de regi a ispășit greșelile și cimele înaintașilor săi.
Dintre toți cel mai puțin vinovat era el.

Astfel scrie Jourgniac în *Agonia* lui dela Stăreție.

Să lăsăm însă acum pe bunul Maton să ne spună cece a suferit și a văzut cu ochii în aceleași ore în închisoarea La Force. *Invierea* lui este cu drept cuvânt cel mai bun și cel mai puțin teatral dintre aceste pamflete, căci se sprijină pe dovezi cu documente :

„Pela ora șapte, într'o Duminică noaptea, prizonierii erau chemați afară adesea, dar nu se mai întorceau. Fiecare dintre noi se gândea, în felul lui, la această ciudățenie. Ideile noastre însă se mai liniștiră, de oarece ne convingerăm, că memoriul pe care-l trimiseseam Adunării legislative își va produce efectul.

La ora unu dimineața zăbrelele, cari dădeau în camera noastră, se deschiseră din nou. Patru bărbați în uniformă, fiecare cu sabia scoasă și cu o torță aprinsă, pășiră pe coridorul nostru, însoțiți de temnicer și intrară în sala de lângă noi, spre a cerceta acolo o lădiță, pe care auzirăm cum o sparg. Odată acest lucru făcut, ei trecură în galerie, unde luară la interogator pe unul Cuissa, spre a afla unde se găsește Lamotte, văduvul cucoanei cu salba. Lamotte, spuneau ei, șterpelise acum câteva luni, sub pretextul unei comori de care avea știință, o sumă de 300 de galbeni dela unul dintre ei, invitându-l întru acest scop să ia cina cu dânsul. Nenorocitul de Cuissa, care acum era în mâinile lor și și-a pierdut viața în noaptea asta, răspundea tremurând, că își amintea foarte bine de faptul însuși, dar nu putea ști ce se întâmplase cu Lamotte. Hotărâți să descopere pe Lamotte și să-l confrunte cu Cuissa, ei scotociră împreună cu acesta din urmă printr'o

mulțime de alte încăperi, dar fără folos, căci îi auzirăm spunând :

— Haide, să-l căutăm printre cadavre atunci, căci, în numele lui Dumnezeu, trebuie să dăm de el, ori unde ar fi.

În acelaș timp auzii că se strigă numele lui Louis Bardy, starețul Bardy, care fu scos afară și măcelărit numaidecât, după cum am aflat. El fusese învinuit, că împreună cu țitoarea lui omorise acum cinci sau șase ani și tăiaseră în bucăți pe propriu-i frate, controlor la Camera de Socoteli din Montpellier, dar prin șiretenia, prin dibăcia și pe deasupra prin elocvența lui, păcălise pe judecător și scăpase.

Iși poate oricine închipui în ce spaimă mă băgase acele cuvinte : „Haide să-l căutăm atunci printre cadavre !“ Nu mai vedeam acum alt chip, decât să mă resemnez și eu să mor. Imi scrisei ultimele dorinți, încheindu-le cu o cerere și o afurisenie, ca hârțile să fie trimise la adresa lor. Abia lăsasem tocul jos, când pătrunseră înăuntru doi oameni în uniformă; unul dintre ei, al cărui braț și mânecă, sumeasă tocmai până la umăr, erau mânjite de sânge, ca și sabia lui, spuse că era tot atâta de rupt de oboseală ca un salahor, care a bătătorit caldarîmul.

Fu strigat apoi Baudin dela Chenaye ; 60 de ani de viață fără pată nu putură să-l scape. Și spuseră :

— La Stăreție !

El trecu printre zăbrelele fatale, dar scoase un țipăt de groază la vederea mormanului de leșuri. Iși acoperi ochii cu mâinile și-și dădu sufletul pe urma a nenumărate răni. La fiecare deschidere din nou a

zăbrelelelor credeam, c'am să aud strigându-se și numele meu și să văd că intră Rossignol.

Aruncai cât colo pijama de noapte și scufia ; pusei pe mine o cămașă grosolană și nespălată, o haină ponosită și fără jiletcă, cum și o pălărie rotundă veche. Trimisesem acum câteva zi'e după aceste bulendre de teama a ce se putea întâmpla.

Incăperile depe coridorul acesta fusesse toate go-lite, afară de a noastră. Eram în total patru inși, pe cari ei se vede, că ne uitase. Ne înălțărăm laolaltă rugăciunile către Cel Veșnic, să ne izbăviască din această primejdie.

Baptiste, temnicerul, veni dela sine să ne viziteze. Ii luai mâinile și-l conjurai să ne salveze, făgă-duindu-i 100 de ludovici de aur, dacă ar vrea să mă ducă până acasă. Un zgomot, care porni de după grilaj, îl făcu să se retragă în grabă.

Zgomotul era dela vreo 12, sau 15, oameni înarmați până în dinți. Noi ne lungisem la pământ, ca să ne ferim de a fi văzuți, dar îi puteam vedea prin fereastră.

— Sus, pe scară ! ziseră dâșșii. Să nu rămână niciunul !

Imi scosei briceagul și mă uitai, unde trebuia să mă străpung. Mă răzgândii însă, căci lama era prea scurtă, cum și din cauza religiei.

Totuși, la urma urmei, între ora șapte și opt dimineța, intrară patru oameni cu retevele și han-gere. Camaradul meu Gérard se puse să vorbească în șoaptă cu căldură, mai deoparte, unuia dintre ei. În timpul convorbirii lor căutai pretutindeni niște ghete, ca să pot lepăda pantofii de avocat, ce aveam în picioare, dar nu putui să găsesc nimic. Pe Constant, botezat Sălbatecul, pe Gérard și pe un al trei-

lea, al cărui nume îmi scapă, îi lăsară liberi cu desăvârșire. Cât mă privește, patru săbii erau încrucișate pe pieptul meu. Mă coborîră jos și mă duseră la bară înaintea persoanei cu eșarfă, care făcea aici pe judecătorul. Era un om șchiop, de-o statură înaltă dar subțiratec. Acesta m'a recunoscut, șapte luni mai târziu, pe stradă și a vorbit cu mine. M'am încredințat că era fiul unui procuror la pensie, cu numele Chepy. Străbătând curtea numită „A Doicilor“ zării pe Manuel, în eșarfă tricoloră, ple-dând. Procesul s'a sfârșit, după cum vedem, c'o achitare și-o înviere“.

Bietul Sicard, din „cutiuța“ dela Stăreție, va spune numai puține cuvinte, cari par adevărate, deși sfioase.

„Pe la trei dimineața ucigașii își aduseră aminte de cei din „cutiuță“ și bătură în portiuța de afară, din curte. Ciocăanii și eu ușurel, de teamă să nu audă criminalii, în ușa de partea cealaltă, unde o secție a comitetului ținea ședință. Aceștia răspunseră morocănoși, că n'aveau cheie. În cutiuța aceasta erau trei dintre noi. Tovarășii mei crezură, că zăresc deasupra-ne un fel de chepeng. Era însă prea sus; numai unul singur dintre noi putea ajunge acolo, urcându-se pe umerii amânduror celorlalți. Unul dintre ei îmi spuse, că viața mea era mai de folos decât a lor. Mă împotrivii, ei însă stăruiă. Nu se încăpea refuz. Mă aruncaii la gâtul mântuitorilor mei. Niciodată n'a fost o scenă mai mișcătoare. Mă urcai pe umerii celui dintâi, apoi pe-ai celui de-al doilea și la urmă ajung la chepeng. Adresai amânduror tovarășilor meu expresiunea unui suflet, covârșit de-o firească emoție.

Acești doi generoși tovarăși n'au pierit; avem să

ne bucurăm, regăsindu-i. Dar e timpul ca Jourgniac de Saint-Méard să ne spună ultimele-i cuvinte și să încheiem această ciudată trilogie. Noaptea se prefăcuse în zi, iar ziua se prefăcuse din nou în noapte. Jourgniac, rupt de oboseală, pe urma unui zbugium de negrăit, ațipise și visa un vis plăcut, dar avea să fie silit și el să facă cunoștință cu unul dintre apozii voluntari și să vorbească în graiu-i provansal cu dânu. Într'o Marți, pe la ora unu dimineața, *Agonia* lui a ajuns la culme :

„La lumina a două torțe deslușii cumplitul tribunal, în mâna căruia se afla viața sau moartea mea. Președintele într'o haină cenușie, cu o sabie alături de el, stătea cu coatele rezemate de o masă, pe care se găseau hârtii, o călimară, lulele cu tutun și garafe. In juru-i se aflau cam la 10 persoane, în picioare sau stând jos ; două dintre ele purtau jiletcă și șorț ; celalalte stăteau lungite pe bănci și dormeau. Doi oameni cu niște cămăși însângerate, păzeau ușa camerei ; un temnicer bătrân ținea mâna pe zăvor. In fața președintelui, trei oameni țineau pe un prizonier, care putea să aibă vreo 60 sau 70 de ani .Era bătrânul mareșal de Maillé, dela Tuilerii din ziua de 10 August. Paznicii mei mă înghesuiră într'un ungher, încrucișându-și săbiile pe pieptu-mi. Mă uitai în toate părțile după Provensalul meu. Doi paznici din garda civică (unul dintre ei era beat) prezentară un soi de apel dela secția Crucii Roșii în favoarea prizonierului. Omul cu haină cenușie răspunse :

— Sunt de prisos apelurile acestea pentru niște trădători.

Atunci prizonierul strigă :

— E ceva infricoșat. Judecata voastră este un omor.

La care președintele răspunse :

— Măinile mele sunt spălate de așa ceva. Luați de aici pe d. de Maillé.

Ceilalți îl împinseră în stradă, unde, prin deschizătura ferestrei, văzui cum fu măcelărit.

Președintele se puse jos ca să scrie, înregistrând, în mi închipui, numele aceluia pe care îl curățase, apoi îl aud rostind :

— Altul !

Priviți-mă acuma : sunt târît înaintea acestui tribunal zorit și sângeros, în fața căruia cea mai bună ocrotire era să nu ai nicio ocrotire, iar toate mijloacele iscusinții deveneau zero, afară numai dacă nu erau întemeiate pe adevăr. Doi dintre paznicii mei mă țineau fiecare de câte o mână, iar al treilea de gulerul hainei.

— Numele d-tale ? Meseria d-tale ? grăi președintele.

— La cea mai mică minciună te-ai dus pe gârlă, adăogă un altul dintre judecători.

— Mă numesc Jourgniac Saint-Méard. Am servit ca ofițer 20 de ani și mă înfățișez înaintea tribunalului vostru cu siguranța omului nevinovat, care pentru asta n'are nevoie să mintă.

— Asta o s'o vedem noi, spuse prezidentul. Știi pentru ce ești arestat ?

— Da, domnule președinte. Sunt acuzat, că am scos jurnalul *Despre curte și despre oraș*. Sper să dovedesc însă netemeinicia.

Da, nu. Dovezile lui Jourgniac despre falsitatea acuzării și în genere apărarea lui, deși cu rezultate minunate ca apărare, nu sunt interesante de citit. E o peltea lungă, o înscenare teatrală desmățată în această povestire, care nu merge până la minciună.

dar se îndreaptă totuși pe acest drum. Cată să presupunem, c'a avut o izbândă mai presus decât orice speranță în dovezile și contra-argumentele lui și a scăpat de pieire ca prin urechile acului.

— Dar la urma urmei, glăsui unul dintre judecători, nu poate fi fum fără foc. Spune-ne pentru ce te-au acuzat de asta.

— Tocmai eram gata s'o fac.

Și Jourgniac o face cu un succes din ce în ce mai mare.

— Pe deasupra (continuai eu) mă învinuesc, că am recrutat oaste pentru pribegi.

La aceste cuvinte se stârni un murmur general.

— O, domnilor, domnilor, strigai eu, rădicându-mi glasul, acuma-i rândul meu să vorbesc. Rog pe domnul președinte, să aibă bunătatea, să mi-l mențină. Niciodată n'am avut nevoie mai mare de el.

— Foarte adevărat, foarte adevărat, spuseră aproape toți judecătorii, răsând. Tăcere!

În vreme ce ei cercetau probele scrise, pe cari le adusesem, fu introdus un nou prizonier și așezat înaintea președintelui. Era încă unul dintre preoții, spunetau ei, pe cari îi dibuiseră în Capelă. După câteva întrebări, foarte puține:

— La închisoarea La Force!

El își aruncă pe masă cârticica de rugăciuni, după care fu îmbrâncit afară și căsăpît. Mă înfățișai din nou înaintea tribunalului.

— Ne spui într'una, țipă unul dintre judecători, c'un ton plin de nerăbdare, că nu ești ba asta, ba ailaltă. Dar atunci ce ești?

— Am fost regalist pe față.

Din nou se stârni un murmur general, care fu ca

prin minune potolit de-un alt om, care părea că se interesează de mine.

— Noi nu suntem aici ca să judecăm părerile, a-dause el, ci să judecăm rezultatele, ce-au avut.

Puteau, oare, Rousseau și Voltaire într'un singur om, care pleda pentru mine, să grăiască mai frumos ?

— Da, domnilor, strigai eu, până în ziua de 10 August am fost pururi un regalist pe față. Dela 10 August însă, când acea cauză a fost pierdută, sunt un Francez credincios țării mele. Am fost întotdeauna un om de onoare. Soldații mei nu s'au plâns niciodată de mine. Ba, mai mult: cu două zile înainte de afacerea aceea din Nancy, când bănuiele lor împotriva ofițerilor erau la culme, ei m'au ales drept comandantul lor, să-i conduc la Lunéville să liberăm prizonierii din regimentul Mestre-de-Camp și să punem mâna pe generalul Malseigne.

Printr'un noroc nemai pomenit, un individ, care era de față, putu să confirme acest fapt cu mărturii sigure.

Odată această chestiune contradictorie trecută, președintele își luă pălăria și spuse:

— Nu văd nimic suspect în omul acesta. Sunt de părere, să-i acordăm libertatea. Acesta este și votul vostru ?

La care toți judecătorii răspunseră :

— Da, da ! Drept este !

Atunci și înăuntru și afară zbucniră strigăte : „Să trăiască !“ Fu însoțit de trei inși, printre chiote și îmbrățișări. Și în chipul acesta scăpă Jourgniac din procesul lui la jurați și din ghiarele morții. Maton și Sicard scăpară la fel, unul prin judecată, fără a se fi dat sentință, întrucât subțirelul președinte

Chepy nu găsise „absolut nimic“: celalt prin fugă, mulțumită viteazului ceasornicar Monnot. Ei fură îmbrățișați și scăldați în lacrimi și plânseră și ei la rându-le, așa cum se și cuvenea să facă.

Astfel acești trei oameni, într'o minunată trilogie, sau într'un întreit monolog, își exprimă în acelaș timp în orele înfricoșate de veghe ale nopții gândurile lor de peste noapte, cari au ajuns până la urechile noastre. Pe aceștia trei îi auzim; dar ceilalți 1.089, dintre cari 202 erau preoți și cari au avut și ei gândurile lor de peste noapte, pe aceștia nu-i auzim, țintuiți pentru veșnicie în bezna neagră. N'ascultăm decât pe președintele Chepy și pe omul cu haina oenusie.

6. — CIRCULARA

Dar, între timp, ce fac autoritățile constituite și toți ceilalți, Adunarea legislativă, cei 6 miniștri, primăria, Santerre cu garda lui civică? E ceva într'adevăr curios, dacă te gândești la capitală. În timp ce se petreceau aceste minunății, teatrele, în număr de vreo 23, erau deschise în fiecă noapte. În vreme ce mâna dreaptă a unora obosia de atâta vărsare de sânge, mâna dreaptă a altora aluneca ușor pe strunele cele melodioase. Chiar în clipa când starețul Sicard se cățara în sus pe a doua pereche de umeri la înălțimea a 3 oameni, 500.000 de ființe omenești stăteau lungite orizontal, ca și cum nimic rău nu se întâmpla.

Cât despre biata Adunare legislativă scepstrul plecase din mâna ei. Această Adunare trimite delegații prin închisori, pe la acele tribunale de stradă, iar bietul domnul Dusaulx ține la cuvântări, dar fără

să stârniască în nimeni vreo convingere. Ba, la urma urmei, cum el continua să-i dăscăliască. tribunalul de şadă interveni şi nu fără ameninţări. Atunci trebui să-i pună cruce şi să se retragă. El e acelaş sărman bătrânel respectabil, domnul Dusaulx care a declamat, sau la dreptul vorbind aproape a cântat (deşi c'un glas piţigăiat) *Luarea Bastiliei*, de atâta vreme desfătarea noastră. El era obişnuit, într'un prilej ca acesta sau în altele, să se anunţe singur drept traducătorul lui Juvenal.

— Scumpi cetăţeni, vedeţi înaintea voastră pe un om, care îşi iubeşte ţara şi este traducătorul lui Juvenal, a spus el odată.

— Juvenal? il întrerupseră golani. Cine dracul e Juvenal? Unul dintre blestemaţii voştri de aristocraţi? La felinar cu el!

Dela un orator de teapa asta nu era de aşteptat să convingă. Adunarea legislativă avu multă bătae de cap să scape pe unul dintre membrii ei, sau foşti membri, deputatul Jounneau, care s'a nimerit să zacă în arest pentru simple greşeli parlamentare, într'una din aceste închisori. Cât pentru bietul bătrânul Dusaulx şi tovarăşii lui, ei se întoarseră la Sala de călărie, spunând:

— Era întuneric şi nu se putea vedea bine ce se petrece acolo.

Roland scrie răvaşe indignate în numele ordinei, umanităţii şi a legii, numai că n'are la dispoziţie nicio putere. Forţa armată a lui Santerre pare, că se mişcă anevoie, deşi el spune că face rechiziţii. Acestea însă totdeauna se risipesc din nou. Mai mult decât atâta: n'am văzut noi, prin ochii avocatului

Maton, oameni în uniformă, cu mânecile însângerate sumese până la umeri? Pétion umblă în eșarfă tricoloră și vorbește în graiul aspru al legii. Ucigașii se opresc, atâta timp cât este aici; îndată ce și-a întors spatele, reîncep. Vedem deasemeni și pe Manuel în eșarfă, tot prin ochii lui Maton, cuvântând în treacăt în curtea numită a Doicilor. De altă parte pe crudul Billaud, tot în eșarfă, în haina aceea pîrpirie de culoarea pielii și în peruca neagră, cu care suntem obișnuiți, rostind răspicat, stând printre leșuri, la Stăreție, o cuvântare scurtă dar vrednică de ținut veșnic minte, reproducă în diferite forme, dar totdeauna cu acelaș scop:

— Viteji concetățeni, voi lucrați pentru stărpirea dușmanilor Libertății. Sunteți la datorie. O primărie recunoscătoare, precum și țara, ar dori să vă răsplătiască după merit, însă nu putem, căci cunoașteți lipsa noastră de mijloace. Oricine va fi lucrat într'o închisoare va primi un bon în valoare de un ludovic, care se va plăti de casierul nostru. Continuați-vă opera!

Autoritățile constituite sunt abia de ieri; fiecare apucă pe alte drumuri. La dreptul vorbind nu există nicio autoritate constituită, ci orice om este propriul său cărmaciu, iar toți ceilalți sunt subalterni, dușmani, aliați, sau neutri înarmați, fără nici un stăpân mai presus decât ei.

„O rușine de neșters, strigă (Montgaillard, că Parisul a stat și a privit cu mâinile în sân timp de patru zile, fără să intervină“.

Ar fi fost, într'adevăr, foarte de dorit, ca Parisul să intervină. Totuși nu era de mirare, că a stat așa, privind cu mâinile în sân. Parisul e într'o groază de

moarte, dușmanul și spânzurătorile sunt la porțile lui. Oricine are în Paris curajul să înfrunte moartea găsește, că e mai grabnic s'o facă luptând împotriva Prusacilor decât să se lupte cu omorătorii aristocraților. Poate să fie o groază plină de indignare, ca la Roland; poate să fie și-o hotărâre mohorâtă, premeditată sau nu, ca la Marat și la Comitetul de Salvare publică, dar pornirea generală este o încuviințare trândavă, ori o muștrare trândavă, cum și o înclinare în fața Nevoiei și a Ursitei. Cei 200 și mai bine de copii ai întunericului s'au urnit din ascunzișurile lor și s'au așternut pe treabă. Mânați oare de frigurile unui patriotism și de furia stârnită de spaimă, sau mânați de setea de câștig și de ludovicul de aur drept plată? Nu, nu de câștig, deoarece ceasornicile de aur, inelele și banii celor măcelăriți sunt aduse cu sfințenie la Primărie de ei, niște ucigași fără ismene, cari după aceea se precupețiau pentru cei 20 de gologani simbria lor, iar Sergent, punându-și în deget o agată deosebit de fină (deși avea de gând cu tot dinadinsul să dea seamă despre ea) ajunge Sergent *Agată*. Pornirea însă, cum am văzut, este o consimțire trândavă. Asta însă până când partea patriotică, sau turbată, a operei se termină, din lipsă de material. Atunci fiii întunericului, împinși vădit numai de setea de câștig, încep să șterpelească ziua namiaza mare pe străzi ceasornice și pungi, salbe dela gâtul cucoanelor,, „spre a echipa pe voluntari“, iar pornirea oștească din trândavă devine învăpăiată. Acuma comisarii își înalță în aer bastoanele și plesnesc din răspuțeri (ca niște văcari la mânăe), spre a îndruma mersul lucrurilor din nou pe făgașul lor larg și bătătorit. Însăși magazia comunei a fost jefu-

ită în taină în ziua de 17 ale lunii, spre marea su-părare a lui Roland, care se pune iarăși pe urmărire. El este, cum spune Sieyès, veto al pungășilor.

Acesta este măcelul din Septembrie, altminteri botezat „Dreptatea aspră a poporului“. Aceștia sunt „Septembriștii“, nume cu oarecare faimă și strălucire, dar o strălucire de calitate inferioară, cu totul deosebită de a eroilor noștri dela Bastilia, care lumina ca un astru orbitor din ceruri și pe care nu i-o poate răpi nici un prieten al Libertății. Iată la ce fază a treburilor am ajuns, de atunci încoace ! Numărul celor măcelăriți este, în unele fantezii istorice, între 2 și 3000; ba când ai căuta, trece și de 6000, deoarece Pel-tier i-a văzut (în închipuire) cum au măcelărit cu zburături de tun până și pe nenorociții din casa de nebuni dela Bicêtre. La urma urmei se urcă la 12.000 și câteva sute, nu mai mult decât atâta. În cifre aritmetice și după listele întocmite cu grijă de avocatul Maton, acest număr, la un loc cu cei 202 preoți, cu trei perscane necunoscute și cu un hoț omorât la Bernardini, se urcă, precum s'a arătat mai sus, la 1.089, atât și nimic mai mult.

O mie opt zeci și nouă de inși zac morți; 260 de leșuri stau grămadă pe Podul Schimbului. Printre acestea va declara mai târziu Robespierre, că aproape-i venia să plângă, gândindu-se, că fusese măcelărit și unul, după cât se spunea, nevinovat. Numai unul, nu doi, inconruptibilule verzuu. Dacă-i așa, ze-ița Dreptății sanchiuloților poate să fie fericită, deoarece a fost sprintenă. Printre registrele răvășite ale primăriei, cari s'au păstrat până în zilele noastre, se poate citi, nu fără o strângere de inimă, paragrafe

și însemnări neobișnuite în condicile primăriilor: „Pentru lucrătorii, întrebuițați să vegheze la sănătatea aerului în închisori și pentru persoanele, cari supravegheiau aceste operații primejdioase, atâta”. La diferite paragrafe aproape 700 de lire sterline. Pentru căruțașii, întrebuițați la cimitirile Clamart, Montrouge și Vaugirard câte atâta de căruță pe zi. Se găsește, deasemenea, și un debit: atâția franci și câțiva gologani „pentru cantitatea trebuitoare fie piatră de var”. Căruțele trec dealungul străzilor, pline cu ciosvârte de hoituri omenesti, aruncate talmeș-balmeș. Ici colo mădulare se înalță în aer. Privește acea mână înghețată rădicată în sus, din mormantul de leșuri frățești, cari o îmbrățișează; privește-o în gălbeneala-i cadaverică, în recea-i întepeneală: palma deschisă e întoarsă spre ceruri ca într'o rugăciune mută, ca într'o tânguire „*De profundis*”. Fie-vă milă de fiii oamenilor! A văzut-o și Mercier, pe când cobora de vale dela Montrouge pe strada Sf. Iacob a doua zi după măcel, „dar nu era o mână ci un picior”, pe care el îl socotea, dar nu prea înțelegem bine pentrice, mult mai cu tâlc. Sau, era, poate, piciorul unuia, care își bătea joc de ceruri? Care dădea fuga, plin de dezgust și de desperare, să se înșee sălbatec în genunile neființei? Chiar și acolo mâna *Lui* te va găsi, mâna *Lui* dreaptă te va susține; debunăseamă pentru datoria îndeplinită nu pentru păcate; pentru binele făcut nu pentru rău. „Am văzut piciorul acesta, spune Mercier, și-l voi recunoaște și'n ziua Judecății de apoi, când cel A-tot-puternic, stând pe tronul-i de fulgere, va judeca și pe regi și pe septembriști”.

Acest strigăt de groază îngăimată, stârmit de acest

eveniment, nu numai din partea aristocraților francezi și a moderaților, ci din partea întregii Europe și care s'a prelungit până în zilele noastre, era cât se poate de firesc și dela locul lui. Faptul s'a săvârșit și nu se poate uita, ci urmează să fie povestit alături de multe alte fapte negre, cari s'au așternut în cronicile Pământului nostru și nu mai pot fi șterse de acolo. Căci, precum s'a mai observat, omul are o fire transcendentă; el se află, biată făptură, pe orice drum ar fi, la întâlnirea a două infinituri; un mister pentru el însuși și pentru alții; în centrul a două eternități și a trei imensități, la întretăierea luminei dela începutul începutului cu întunericul de veci. În chipul acesta s'au săvârșit lucruri într'adevăr de plâns îndeosebi de cătră firile învăpăiate, când au fost reduse într'o stare de desnădejde. Vecerniile siciliene cu cei 8.000 de inși căsăpiți în două ore sunt un eveniment cunoscut. Regii înșiși, și nu la disperare ci numai la oarecare strâmtoare, au clocit vreme de ani de zile (ba încă de Thou spune că vreme de 7 ani) noaptea Sf. Bartolomeu; și apoi, la momentul cuvenit, tot într'o Duminică de tăamnă, însuși clopotul acesta (se spune, că ar fi dintr'un metal identic) dela Sf. Germain l'Auxerrois s'a pus să aue, și nu în zadar. Mai mult încă: aceleași mormane de bolovani negri ale închisorilor acestora din Paris au văzut înaintea de noi măceluri de prizonieri: oameni ciopârțind pe compatrioții lor, Burgunzii căsăpind pe Armagnaci, pe cari îi băgase pe negândite în pușcării, până când, întocmai ca acuma, s'au adunat motive de leșuri, pe uliți curgea cu roșu, iar când Pe-tion, primarul de atunci, le vorbi în limba aspră a

legii, ucigașii răspundeau, în franceza lor de pe vremuri, (sunt, de atunci, vre-o 400 de ani):

— Blestemul lui Dumnezeu, jupâne, pe dreptatea voastră, pe mila voastră și pe judecata voastră cea strâmbă! Blestemat să fie de Dumnezeu cine va avea îndurare de acești trădători și falși Armagnaci, Englezii. Sunt niște câini. Ei ne-au distrus și au pus-tiit regatul Franței și l-au vândut Englezilor.

Și astfel ei măcelăresc și aleargă să măcelărească până la cifra de 1.518, printre cari se găesc și patru episcopi, sfetnici falși și vinovați, precum și doi președinți de parlament. Căci deși lumea asta, în care trăim, nu este a Satanei, el totuși își are pururia locul său aici, la dreptul vorbind, subt pământ, și din când în când mai iese deasupra. Neamul omenesc poate foarte bine să țipe și să afurisiască pe îngăimate cât poate. Există fapte atât de năvalnice, încât nici un țipăt nu poate fi pentru ele prea puternic. Strigați, voi, ei însă au lucrat.

Să strige cine poate în această Franță, în Adunarea legislativă din Paris, sau în primăria Parisului. Sunt însă 10 oameni, cari nu strigă. Dela Comitetul de Salvare publică a pornit o circulară, cu data de trei Septembrie 1792, trimisă la toate primăriile. E o hârtie de stat prea importantă, spre a fi trecută cu vederea. „O parte dintre fioroșii uneltitori, puși la popreală în închisoare, glăsuește acolo, au fost dați morții de către popor. Nu ne îndoim, că întreaga națiune, târâtă spre ruină complectă de acest lanț nesfârșit de trădători, nu se va grăbi să îmbrățișeze acest mijloc pentru mântuirea obștească și că toți Francezii vor striga împreună cu locuitorii Parisului: Noi zburăm la luptă împotriva dușmanului, dar

nu vom lăsa în spatele nostru tâlhari, cari să ne gă-tue nevestele și copiii". La care circulară sunt adaoase, foarte citețe, aceste iscălituri : a lui Panis, a lui Ser-gent, a lui Marat prietenul poporului și alte șapte. Ele se coboară astfel, într'un chip ciudat, în memoria de mai târziu a istoricilor.

Observăm, totuși, că circulara lor s'a întors mai de grabă împotriva-le. Primăriile nu i-au dat nici o ur-mare; până și sanchiuloții ieșiți din minți au făcut puțin uz de ea : numai cât au lătrat și-au urlat, dar n'au mușcat. La Reims „vre-o opt persoane" au fost ucise, iar mai târziu 2 inși spânzurați, fiindcă omo-răse. La Lyon și'n alte câteva orașe s'au făcut doar niște încercări, dar abia dacă au avut vre-un efect, întrucât repede au fost înăbușite.

Mai puțin norocoși au fost prizonierii din Orleáns, împreună cu bunul duce la Rochefoucauld. El călă-toria, cu popasuri scurte, împreună cu mama și cu soția lui spre apele minerale din Forges, sau altă localitate tihnită, când fu arestat la Gisors, purtat cu alaiu dealungul străzilor printr'o mulțime în fier-bere și lovit de moarte cu un pietroiu din caldarâm, repezit pe fereastra trăsurei. Ucis ca unul ce fusese odinioară liberal, iar acuma era aristocrat, ocrotitor al preoților; suspendase din funcție pe virtuosul Pé-tion și, spre cel mai mare nenoroc al său, era nici cald nici rece, cum e mai urât patriotismului. Acuma fși dă sufletul, jălit de Europa, iar sângele lui stro-pește obrajii bătrânei sale mame, în vârstă de 93 de ani.

Cât pentru prizonierii din Orleáns aceștia sunt criminali de stat : miniștrii regaliști ca Delessart și Montmorin, cari fuseseră trimiși înaintea Inaltei

Curți din Orléans, odată ce acest tribunal fusese întocmit. Acuma însă pare mai nimerit să-i strămutăm la noua noastră curte din Paris, de 17 inși, care lucrează cu mult mai repede. Potrivit cărei hotărâni inflăcăratul Fournier din Martinica, Fournier Americanul, pornește la drum, din însărcinarea Autorității constituite, cu o roată de ostași din garda civică și cu polonezul Lázusky, cu bani de drum cam pe sponci. Oamenii aceștia deci, deși cu conace proaste, deși cu greutate și primejdii, căci pe acele vremuri și autoritățile treceau prin așa ceva, își conduc triumfători pe cei 50, sau 53, de prizonieri din Orléans spre Paris, unde un divan mai îndemânic, de 17 inși, are să-i judece. Dar iată că, între timp, la Paris se alcătuiseră cu dela sine putere un divan și mai îndemânic, mai îndemânic și decât cel de-al doilea, din Septembrie. Nu intra în Paris, căci altfel te judecă și pe tine. Ce-are să facă inflăcăratul Fournier? Datoria lui, ca un comisar voluntar, dacă ar fi fost om cu adevărat caracter, era să apere vieța acestor oameni oricât de aristocrați, cu prețul propriei sale vieți, oricât de sanchiulotice, până când o curte constituită va fi hotărât asupra lor. Numai că el era un caracter în doi peri și pedeeasupra comisar, poate chiar unul dintre cei mai imperfecti.

Inflăcăratul Fournier, primind ordin să se îndrepte spre anume autoritate, apoi să se îndrepte spre altă autoritate, e în mare încurcătură, cu așa mulțime de ordine. La urmă însă o ia la drum spre Versailles. Prizonierii lui erau în tărăboante, sau în căruțe, neacoperite, în timp ce el și gardiștii umblau călare prin prejuri. La ultimul sat însă inimosul primar din Versailles vine întru întâmpinarea lui, grijuliu ca

noii sosiți să fie bine puși sub zăvor. E o Duminică, în a doua zi a luni. Uite, apucând pe alea spre Versailles, ce dea gloate în fierbere mișună în bătea soarelui de Septembrie, pe subt frunzișul acesta de toamnă de un verde închis; toate cele patru alei sunt tixite de lume, care hreamătă și se frământă, cași cum orașul s'ar fi golit cu desăvârșire. Tărăboanțele noastre înaintează greu prin oceanul acesta în clocot, gardiștii și Fournier își deschid drum tot mai cu anevoie, în vreme ce primarul cuvântează și gesticulează cât mai convingător. Prin hreamătul acesta îngăimat cu mârâituri, cari mârâituri se fac din ce în ce mai tari cu cât se aude că mârâie, se amestecă ici și colo câteva chelălăituri ascuțite. „Să dea Dumnezeu să ieșim afară din locurile acestea strâmte, iar vântul și depărtarea să mai răcorească aici zăpușeala, care e mai mai gata să devie pară!”

Și, totuși, dacă alea cea largă este strâmtă, cum are să fie strada Supraintendenței, la capătul acesteia? La cotitură în strada Supraintendenței chelălăiturile înăbușite se transformă într'un urlet continuu; niște figuri sălbaticе sar pe oiștea tăărăboanțelor, prima spumă a talazului fără capăt, care vine. Primarul pledează, împinge în dreapta și'n stânga, pe jumătate desperat, dar la rându-i e împins și el și luat pe sus de brațele oamenilor. Talazul furios își deschide drum, ajunge stăpân. În mijlocul unui tăărăboiu înfricoșat și a unei învălmășeli ca de lupi turbați prizonierii se prăbușesc la pământ, căsăpiți, toți afară de vre-o 11, cari găsesc adăpost prin case, unde află milostivire. Inchisorile și ceilalți prizonieri ținuți acolo fură cu mare anevoință apărute. Hainele sfârtecate sunt arse în foc, cu chiote de bu-

curie; leșurile zac cu grămada prin șanțuri în dimineața următoare. Intreaga Franță, afară de cei 10 cu circulara și oamenii lor, geme și turbează, scoțând țipete îngăimate. Toată Europa se mișcă.

Dar nici Danton nu țipă, deși, ca ministru al Justiției, era cel mai în drept s'o facă. Trupeșul Danton e ca pe meterezele dărâmate ale cetăților și ale neamurilor, printre tunurile care au măturat totul la 10 August, printre zângăniturile spânzurătorilor și frânghiile prusiene, printre loviturile de sabie din Septembrie. În juru-i e numai distrugere și prăbușirea unei lumi. Numele lui e de ministru al Justiției, dar calitatea sa e de Titan al speranței pierdute, de copil rătăcit al Revoluției, iar omul lucrează potrivit acestei formule.

„Trebuie să băgăm pe dușmanii noștri în sperieți!” O spaimă adâncă n'a năpădit, oare, după propria-i părere, pe vrăjmașii noștri? Titan al speranței pierdute, nu-i el omul care să se grăbească, să împiedice frica, de a-i năpădi. Înainte, tu Titan al unui copil pierdut. Tu trebuie să îndrăznești și iarăși să îndrăznești, să îndrăznești fără sfârșit; pentru tine nu-i nimic alta de făcut decât asta. „Poate numele meu să fie vestejit! Ce însemn eu? Cauza singură este mare; ea nu va pieri, ci va trăi”. Astfel, în total, și el e un înghițitor de formule, numai cu un gâtlej mai larg decât al lui Mirabeau, acest Danton, un Mirabeau al sanchiuoloșilor. În zilele de Septembrie nu s'a auzit, ca acest ministru să lucreze alături de strașnicul Roland; îndeletnicirile lui trebuie să fie fost aiurea: cu Brunswick și cu primăria. Când a fost luat la rost de o persoană oficială în privința prizonierilor din Orléans și a primejdiei, prin care tre-

ceau, el răspunse încruntat, de două ori :

— Oamenii aceia nu erau vinovați ?

Când a fost strâns cu ușa, el strigă cu un glas înfricoșat, întorcându-și spatele :

— O mie de inși măcelăriți în închisori, e un lucru îngrozitor, dacă vrei. Dar Brunswick e la o zi de mers depărtare de noi și avem de salvat, sau de măcelărit, 25 de milioane de suflete ! Unii oameni au o sarcină mult mai crâncenă decât a noastră !

Pare ciudat, deși chiar ciudat nu este, că acest ministru al unei Justiții-Moloch, când vreun mijlocitor pentru viața unui prieten căpăta intrare la dânsul, găsia că e plin de miă pentru oameni. Ceda și grația totdeauna. Nici un dușman personal al lui Danton n'a pierit în zilele acestea.

Spuneam, că a țipa, când se săvârșesc anume lucruri, e ceva la locul său și de neînlăturat. Totuși, însușirea omului este graiul legat, nu țipătul. Dacă nu-i cu puțință a vorbi, atunci cel puțin să se aștearnă tăcerea, și'n cât mai scurt timp. Prin urmare, tăcerea e lucrul, ce-l recomandăm și-l punem și noi în practică acum, după 44 de ani de la acest trist eveniment și în anul al 1836 al erei numită creștină. Ba mai mult : în loc să țipăm mai tare, e poate mai de folos să observăm, de altă parte, cât de curioase sunt obiceiurile omului și cât de nimerit *vârțutea* (vir-tus) adică bărbăția, ceea ce este în om, e botezată moralitatea lui. Măcelul cel mai crud, cel mai autentic vlăstar al Infernului am putea spune, odată ajuns obicei, devine războiu, cu legi ale războiului ; atunci este ceva obișnuit și destul de moral. Indivizi în roșu poartă uneltele pentru măcel încinse în jurul coapsei și nu fără un aier mândru, iar tu nu-i

ții de rău câtuși de puțin. În timp ce, privește, atâta cât omul e îmbrăcat grosolan, ca un salahor, iar revoluția, mult mai rară decât războiul, nu și-a căpătat legile ei, ca revoluție, salahorii și indivizii îmbrăcați grosolan sunt imorali! O, frați iubiți, cari țipați, nerozii omenirii, mai degrabă să ne astupăm gura asta mare, a noastră, să încetăm de-a mai țipa și să începem a judeca.

7 — SEPTEMBRE ÎN PĂDUREA ARGONNE.

Limpede este, în orice caz, un singur lucru: că frica, de orice fel ar fi fost frica, de care aveau nevoie aristocrații, a fost înlăturată în ei. Afacerea a devenit serioasă. Sanchiulotismul a devenit și el un fapt și se pare, că are de gând să se afirme ca atare. Acest vițeluș de sanchiulotism, uriaș deși în vârstă numai de o lună, care pășește cam șovăelnic, așa cum fac vițeii tineri, nu numai că nu-i de răs, deși blajin ca oricare alt vițeluș, dar e și înfricoșat, dacă-l împungi, iar prin nările-i hidoase varsă foc și pară. Aristocrații, cu o spaimă de moarte în suflet, aleargă spre un adăpost, în vreme ce o lumină răsare în ei cu privire la câteva lucruri, sau mai degrabă o trecere nedeslușită spre lumină, din care pricină întunericul este pentru un moment mai des ca oricând. Dar ce-are să ajungă această Franță? Aici e întrebarea. Franța dansează valsul pustului, cum face Sahara când se stârnește uraganul, într'un vârtej de 25 de milioane de inși, cari se reped spre primărie, spre închisorile cu aristocrați și sălile de alegere ale comitetelor, dar și spre Brunswick și spre hotare, deci spre un nou capital de istorie uni-

versală, dacă la dreptul vorbind nu cumva e sfârșitul și încheierea a toate.

În sălile de alegere ale comitetelor acum nu mai este nici o șovăeală, căci lucrurile își continuă mer-sul bărbătește. Adunarea Națională este aleasă și cu adevărat într'un spirit hotărît. La primărie deja punem data : *primul an al republicii*. Vreo două sute dintre legiuitorii noștri cei mai buni au putut fi realeși ; „Muntenii“ în întregime : Robespierre, împreună cu primarul Pétion, cu Buzot, preotul Gri-gore, Rabaut, cum și vreo 60 dintre vechii con-stituuanți, deși înainte aveam „numai 30 de voturi“. Toți aceștia și împreună cu dâșii prieteni de multă vreme cunoscuți cu faimă de revoluționari : Camille Desmoulins, deși el cam bâlbâie când vorbește ; Manuel, Tallien și compania ; jurnalști ca Goras, Carra, Mercier și Louvet cel cu „Faublas“ ; Cloutz, apărătorul omenirei ; Collot d'Herbois, cu patima lui pentru zdrențe ; Fabre d'Eglantine, pamfletarul speculativ ; Legendre măcelarul cel zdravăn ; pe dea-supra și Marat, cu toate că Franța rurală abia dacă poate crede, sau dacă a crezut vreodată, că există vreun Marat altfel decât în tipărituri. Despre minist-rul Danton, care a trebuit să-și lepede ministerul pentru scaunul de deputat, nu mai e nevoie să vor-bim. Parisul este în fierbere, dar nici provincia nu se lasă mai prejos : Barbaroux, Rebequi și alți pa-trioți înflăcărați vin din Marsilia. Trebuie să se adune 745 de inși (ba, la dreptul vorbind, 749, de-oarece Avignonul trimite acum 4). Atâția cată să se întâlnească, dar nu tot atâția cată să plece.

Procurorul Carrier din Aurillac, cum și fostul preot Lebon din Arras, au să-și câștige amândoi un

nume. Muntoasa Auvergne își alege din nou pe Romme al ei, aprig cultivator de pământ, pe urmă profesor de matematici. Acesta, fără să știe, poartă cu sine un *Calendar nou*, vrednic de pomenire, cu Mesidor, Pluviose și altele la fel, care, fiind bine privit, va îngropa pe cel vechiu numit calendarul roman. Vechiul constituent Sieyès sosește și el, spre a ticlui la noi constituții, oricâte ar fi de trebuință. Cât pentru rest, uitându-se prin prejuri cu ochii lui limpezi și ferehnici, se va așeza jos în mai multe împrejurări, găsind că tăcerea e mult mai sigură. Tânărul Saint-Just vine ca deputat de Aisne, din Nord; el aduce mai mult a student decât a senator, neavând încă 24 ani. A scris cărți. Flăcăiandru cu o statură subțirică, dar cu un glas dulce și melodios, natură entuziastă, de o culoare măslinie și cu un păr lung, negru. Vine și Féraud, din depărtata vale a lui Aure, prin văgăunile Pirineilor, un republican înflăcărat, merit pentru renume, iar la urmă pentru moarte.

Sosesc toate categoriile de patrioți: profesori, plugari, preoți și foști preoți, negustori, doctori, dar mai presus de orice vorbitori, din speța advocaților. Nu lipsesc nici mamoșii, ca Levasseur din Sarta, nici artiștii: David cel burtoș, cu obraji umflați, a pictat multă vreme cu un talent genial, într'o stare de sbucium; acum vrea să legifereze. Obrajii lui umflați, sugrumându-i cuvintele chiar la obârșie, îl împiedică cu desăvârșire să fie un orator. Dar pensula lui, capul și sufletul său mare și înflăcărat, ca un geniu în stare de sbucium, vor fi aici de față.

Un om și trupește și sufletește umflat peste măsură și disproportionat, fleșcăit cât vrei, în loc să fie mare; dealtminteri slăbănog în starea lui de

sbucium, ca un om vânjos într'o stare tihnită. Să-l lăsăm, deci, să-și joace rolul. Nu sunt uitați nici binefăcătorii omeniei, încetățeniți, ca Priestley, ales în județul Orne, dar care își refuză mandatul. Paine însă, croitorul răzvrătit, deputat în Pas de Calais, primește.

Nobili ne vin puțini, dar nu chiar deloc. Paul-François Barras, nobil cum e neamul lor alde Barras, tot atât de străvechiu cât și stâncile Pirineilor. El e unul dintre aceștia. Muritor fără griji, deși a suferit un naufragiu: aruncat la țarm pe coastele insulelor Maldive, e multă vreme de atunci, pe când era marinar și soldat luptând în Indii; aruncat pe urmă iarăși pe țarm, ca Parizian flămând și vânător de plăceri, cu jumătate soldă, pe multe din insulele Circeei, într'o încântare vremelnică și convertit vremelnic la bestialități și la porcării. Acuma depărtatul județ Var ni l-a trimis aici. Om cu căldură și cu sânguință, lipsit de darul de a se exprima, lipsit la dreptul vorbind de orice mijloc de exprimare. Totuși nu fără oarecare repeziciune de înțelegere, fără oarecare curaj și vioiciune trecătoare. Pe vremurile acestea, dacă norocul îl ajută, omul nostru poate ajunge departe. E înalt de statură, elegant la vedere, numai că „la față cam ca floarea dovleacului“. Dar într'o robă de purpură și cu o mantie vișinie, cu pene și cu tricolorul, la ocazii solemne omul poate să arate bine. Lepelletier Saint Fargeau, vechiu constituant, este și el un soi de nobil și cu o avere imensă. Și el a venit aici, spre a desființa pedeapsa cu moartea. Nenorocit ex-parlamentar! Pe deasupra, printre cei 60 de foști constituanți ai noștri, să privim la Filip d'Orléans, prinț de sânge. Dar acuma nu mai este de Orléans, întrucât feudalismul, odată

măturat din lume, el a rugat pe vrednicii săi prieteni, alegătorii din Paris, să-i dea un nume nou, după ideia lor. La care lucru procurorul Manuel, ca un scriitor cu anti-teze cum era, recomandă numele de Egalitate. De aici înainte dar va lua parte la ședințe Filip Egalitate, la care va privi și cerul și pământul.

O astfel de Adunare națională se reunește acum: un coteț de orătenii furioase, în anotimpul când năpârlesc! Grenadierii și tunarii lui Brunswick au să le vie repede de hac. Numai dacă vremea s'ar mai însenina puțin, așa cum se roagă într'una Bertrand!

În zadar, Bertrand! Vremea nu se înseninează de loc. Și, apoi, chiar dacă s'ar însenina! Dumouriez Polymete, deși Bertrand nici habar n'are de asta, se scoală după un somn scurt în Sedan, în dimineața aceea de 29 August, în taină, dar cu hotărîre și îndrăzneală. Peste vreo trei zile după asta Brunswick vede, căscând niște ochi mari, că toate trecătorile din Pădurea Argonne sunt ocupate, închise cu bușteni doborîți la pământ și întărite cu lagăre. Și asta a făcut-o pe negândite șmecherul de Dumouriez, care i-a luat-o înainte.

Manevra asta poate să-l coste pe Brunswick o pierdere de trei săptămâni, lucru cu adevărat fatal în astfel de împrejurări. Între el și Paris se află un lanț de munți de 70 de kilometri lungime, pe care el ar fi trebuit să-l ocupe din capul locului. Acuma, însă, cum să puie stăpânire pe el? Ploaia, deasemenea, țârlie în fiecă zi și suntem în Champagne cea păduchioasă, țara foametei, care se întinde acoperită numai cu șanțuri mlăștinoase. Cum să străbați prin lanțul acesta de munți al Argonnei, sau

ce naiba să faci cu el? Oamenii merg pe cărări înguste, bălăcind prin noroaie, cu *sackerment* și alte interjecții guturale, spre a pune mâna pe trecătorile Argonnei, pe cari din nefericire nu pot pune mâna. Salvele de puști răsună prin păduri ca o muzică de gonguri uriașe, ori ca țimbalele lui Moloch, reproduse de ecouri. Șuvoaiele umflate clocotesc cu furie la poalele stâncilor, ducând în spate leșuri palide de oameni. În zadar! Satul Islettes, cu clopotnița bisericii lui, se înalță neatins în mijlocul trecătoarei, printre niște măguri cocoșate. Marșurile forțate și urcușurile lui Brunswick s'au transformat în alunecări forțate și prăvăliri îndărăt. Depe culmea măgurilor el nu vede nimic, decât o stâncărie mută și codri fără sfârșit, umezi și plini de gemăt. La răstimpuri se deslușește *Vaca* din Clermont, vacă uriașă așa cum este, aruncându-și cât colo mărâma-i de nouri, ca repede să și-o puie la loc, înecată în cerul, din care țârâie într'una. Trecătoarea Argonnei nu poate fi forțată; trebuie deci să ocolească Pădurea Argonnei să umble în juru-i, până la capătul ei.

Dar gândiți-vă, dacă nobilii pribegi nu și-au văzut strălucirea lor cam terfelită o țără, dacă acel „regiment pedestru în uniformă roșie cu pantaloni de dril” putea să fie în ordine în ziua bătăliei! În loc de gasconade, amenințați să-i apuce un fel de „disperațiune” și o hidro-fobie, din cauza prisosului de apă. Tânărul prinț de Ligne, fiul acelui viteaz scriitor de Ligne, idolul sclivisiților, cade pe spate, lovit mortal de un glonț în Grand-Pré, în partea de Nord a trecătoarei. În acest timp Brunswick îi dă ocol și umblă cu multă trudă în juru-i, pe la capătul de Sud. Patru zile! Zile de ploaie ca pe vremea lui Noe, fără foc, fără

hrană. Pentru foc doborîm la pămînt copaci verzi, cari produc fum; drept hrană mîncăm struguri acri, cari dau naștere la colici, la o molimă de dizenterie; iar țărani ne ucid ca pe câini, nu se alătură de noi. Glasuri ascuțite de femei ne înfruntă, amenințându-ne să arunce în noi cu foarfecele! O, voi, nobili nenorociți în strălucirea-vă terfelită și cu pantalonii de dril împroșcați cu noroiu! Dar de zece ori mai nenorociți voi, bieți Hesani și ulani înjurând cu mutre ca de strigoiu și căzând pe spate, voi cari n'aveți nici un motiv să muriți aici decât doar constrîngerea și simbria de 3 gologani pe zi. Nici doamna Leblanc dela „Brațul de Aur“ nu are vremuri bune acuma, în coliba ei de papură, care picură. Țărani ucigași sunt spânzurați; onorabili membri foști constituanți, deși de-o vîrstă venerabilă, călătoresc în căruțe, cu mâinile legate: astea sunt mizeriile războiului.

Așa umblă ei, în patru labe și forfota, în lung și lat, pe povârnișurile și prin strîmtorile Argonnei. O pierdere, pentru Brunswick, de 25 de zile dezastroase. Așa merge, când fățîindu-se, când luptînd; făcînd front, dînd înapoi, apoi făcînd front la dreapta, după cum se schimbă poziția. Astfel Pădurea Argonnei este în parte forțată, în parte ocultă prinprejur. Dumouriez însă îl încolțește într'una, îi dă târcoale pe unde nici nu gîndești, stă pironit locului ca un țăruș, bătut în pămînt; țăruș cu multe pripoane; rotindu-se acuma ba încoace, ba încolo, arătînd pururia un nou front în cele mai neașteptate chipuri, dar nu consimte nicăieri, să-și ia tălpășița. Recruții îi curg gârlă, plini de însufletire. Dar e cam greu să faci treabă cu ei. Bună oară

la spatele lui Grand-Pré, care e pe partea cea proastă a Argonnei, unde Francezii au fost dați înapoi și luați pe la spate, inimile pline de însuflețire, într-una din acele întorsături și schimbări ale noului front, făcură ca și cum ar fi fost dați peste cap, așa cum inimile pline de însuflețire sunt expuse să facă. Atunci se iscă un țipăt cu „scape cine poate” și o spaimă de moarte, care amenința să dea totul de răpă. Acuma însă generalul aleargă în galop și cu vorbe tunătoare, cu gesturi, ba și cu lovituri de sabie, îi oprește și-i strânge la un loc, trezind din nou în ei simțimântul rușinei. Ba mai mult, pune mâna pe cei dintâi fugari și pe capii de bandă, punz să le radă părul de pe cap și sprâncenele, după care îi trimite înapoi, la vatră, ca exemplu. De data asta e aproape să fie o răscoală, căci într'adevăr hrana pe sponci, tabăra în băltoacă și stomacul gol provoacă rele dispoziții. La acest lucru Dumouriez sosește din nou în primele linii cu statul său major și o escortă de 100 de husari. În spatele lor așezase câteva escadroane, iar înaintea artileria. Le grăește astfel :

— Voi ăștia, pe cari nu vreau să vă numesc nici cetățeni, nici ostași, nici oamenii mei, vedeți înaintevă această artilerie, iar la spate această călărime. V'ați dezonorat singuri printr'o crimă. Dacă aveți să vă îndreptați și să ajungeți să vă purtați ca această vitează armată, căreia aveți onoarea să aparțineți, veți găsi în mine un adevărat părinte. Aici însă nu pot să sufăr pungași și asasini. La cea mai ușoară răzvrătire vă fărâm în bucățele. Căutați pe bandiți, cari sunt printre voi și izgoniți-i singuri. Vă fac răspunzători pentru dânșii.

Răbdare, Dumouriez! Ceata asta îndoielnică de guri-sparte și de răzvrătiți, odată ce va fi instruită și dată pe brazdă, va deveni o falangă neclintită de luptători, care se va roti și se va învolora la poruncă, repede ca vântul și ca uraganul. Figuri tuciurii și mustăcioase, adesea cu picioarele goale, ba chiar și cu spinarea goală, dar cu nervi de oțel, cari nu cer decât pâine și praf de pușcă, adevărați copii ai Focului, cei mai isteți, cei mai vioi, cei mai înflăcărați ce s'au văzut dela epoca lui Atila încoace. Ei pot să cucerească și să cutropiască spre uimirea tuturor, tot așa cum a făcut-o și Atila, iar tabăra lui Atila și câmpul lui de luptă ei îl pot vedea acum, chiar pe terenul acesta. După ce-a măturat lumea otova, Atila a fost, cu greutate și după zile de luptă, oprit aici de Romanul Aetius și de Ursită, iar norul său de pulbere menit să dispară din nou, spre răsarit.

E destul de ciudat, că în această învălmășeală zgomotoasă a soldătimei, pe care am văzut-o acum câțeva vreme degenerând într'o ciocnire sinucigașă, la Nancy, sau pe străzile orașului Metz, unde vajnicul Bouillé stătea cu sabia scoasă, dar care s'a sfărâmat și s'a măcinat în bucăți din ce în ce mai rău de atunci încoace, ajungând într'o așa stare, în această învălmășeală zgomotoasă zace și nu aiurea primul germene pentru întoarcerea ordinii în Franța. În jurul său putem spune, că biata Franța, aproape în întregime prăbușită la pământ, prin sinucidere, printre ruine și'n chaos, va fi bucuroasă să se adune, să înceapă să se refacă și să dea o nouă formă pulberii ei anorganice; dar încet de tot, după câteva veacuri, printr'un Napoleon, prin Ludovic-Filip și

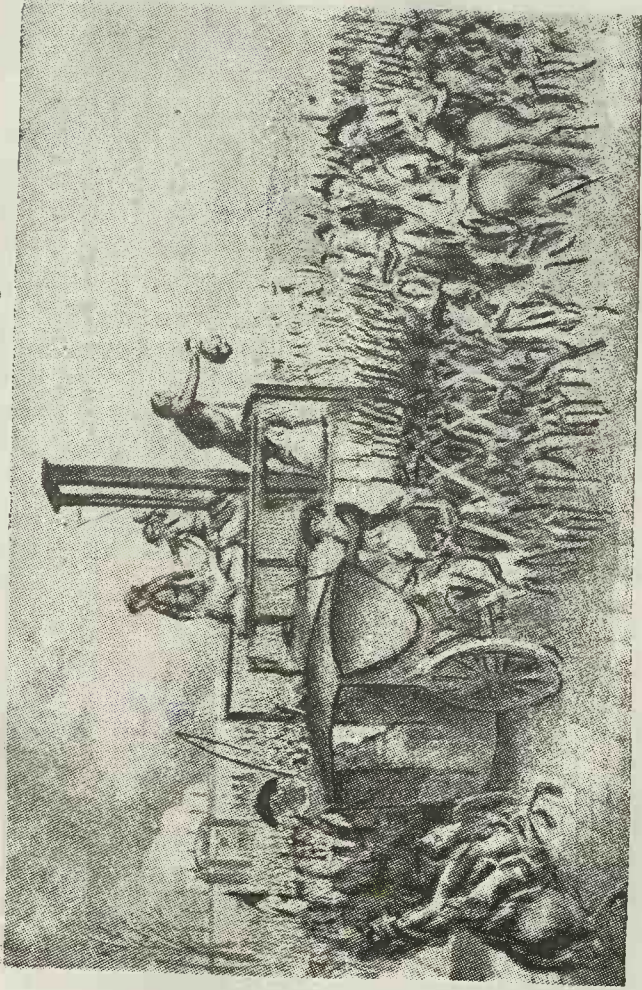
alte persoane și faze, va fi o nouă Franță, infinit mai de preferat, putem să sperăm.

Aceste întorsături și mișcări în ținutul Argonnei, cari sunt credincios descrise de Dumouriez însuși și mult mai interesante pentru noi decât cele mai reușite jocuri de șah ale lui Hoyle, ori Filidor, să le trecem, totuși, sub tăcere, cititorule, și să ne grăbim să notăm două lucruri: primul, de natură particulară, mai mărunțel; al doilea, mai important, cu caracter public. Lucrul nostru particular, mai mărunțel, este prezența în armata prusacă, în acest joc de-a războiul în Argonne, a unui om aparținând tagmei numită a nemuritorilor, care de atunci încoace a devenit din ce în ce mai vizibilă, cu acest caracter, întrucât ceea ce este trecător dispăre din ce în ce. Căci încă din vechime s'a observat, că atunci când zeii coboară printre oameni, rareori o fac într'o formă ușor de recunoscut; astfel, văcarii lui Admetus dădură lui Apolon să bea din plosca lor cu zer, făcută din piele de capră (bine că nu i-au ars câteva lovituri cu harapnicile lor din piele de vacă), fără să le treacă prin cap, că el este fiul Soarelui! Numele acestui om este *Johann Wolfgang von Goethe*. E ministrul ducelui de Weimar, venit aici împreună cu micul contingent din Weimar, ca să-și îndeplinească aici o datorie neînsemnată, nu de natură militară, aproape de neînțeles pentru noi toți. În momentul de față stă cu hățurile în mână pe măgura din apropierea orașului Sainte-Menehould, făcând experiență asupra „frigurilor tunului“. A venit călare până aici în contra tuturor poveștelor, în hora și bubuitul gurilor de tun, cu dorința științifică, de-a înțelege ce poate să fie asta, frigurile tunului. „Sunetul acestora, scrie el, este destul de curios: e

ca și cum ar fi alcătuit din bâzâitul unui titirez, din susurul apei și ciripitul păsărelelor. Treptat treptat capeți o senzație într'adevăr neobișnuită, care poate fi descrisă numai prin comparație. E ca și cum ai fi într'un loc extraordinar de cald, dar totodată cu de-săvârșire pătruns de această căldură, așa încât simți, că tu și elementul acesta sunteți unul și acelaș lucru. Privirile ochilor nu pierd nimica din puterea lor de a desluși lucrurile; totuși e ca și cum toate obiectele ar fi căpătat un soi de culoare mohorită, ceea ce face totdeauna ca și situația și obiectele să fie și mai impresionante“.

Acestea sunt frigurile tunului, așa cum le-a simțit un poet universal. Un om cu desăvârșire de neînțeleș. In al cărui cap de neînțeleș se află însă contra-partea spirituală (s'o numim compliment) al acestui imens produs mort-născut al lumii, care își face efectul în afară, în Pădurea Argonnei, în aceste bubuituri ale tunului, iar înăuntru, în capul de neînțeleș, cu totul altfel decât prin bubuieli. Să socotim pe acest om, cititorule, drept evenimentul cel mai vrednic de pomenire, dintre toate aceste fapte vrednice de pomenire, ale războiului din Argonna. Ceea ce spunem despre dânsul nu este o închipuire, nici floricele de retorică, ci un fapt istoric științific, așa cum multă lume astăzi, la această distanță, vede, sau începe să vadă.

Dar celalt lucru public și important, ce avem de notat, este acesta: că ziua de 20 Septembrie 1792 era o dimineață umedă, învăluită în ceață și dela ora 3, în zori, Sainte-Menehould și celelalte sate și case, pe cari le cunoaștem de mai înainte, erau zgâlțâite de uruitul chesoanelor de tunuri, de bocănitul copitelor și de tropăeala picioarelor unei sumedenii

*Samson, căpetenia gealaților, arată mulțimei dornică de răzbumare capul regelui,
la vederea căruia izbucnesc chiote răsunătoare și țipete de triumf.*

de oameni. Tot soiul de militari și patrioți, cum și Prusaci, iau poziție pe înălțimile Lunei și pe alte măguri, când schimbându-și locul, când înaintând, oarecum într'un înfricoșat joc de șah. Să dea Dumnezeu să iasă bine! Morarul din Valmy, prăfuit cum era, s'a ascuns în pământ; moara lui, deși niciodată n'a avut așa bun vânt, astăzi se odihnește. La ora șapte dimineața negura se risipește. Uitați-vă la Kellermann, ajutorul de comandant al lui Dumouriez, cu 18 guri de tun și cu armata în rânduri strânse, cum se mișcă în jurul acestei mori de vânt tăcute, pe culmea-i întărită; Brunswick deasemenea cu rândurile strânse și cu tunuri, încruntându-se la el depe cocoșele Lunei. Nu-i mai desparte acuma decât un pârâiaș mic, cu vâlceaua lui îngustă.

Astfel încât ceeace de mult se aștepta, a sosit! În loc de foamete și dizenterie vom avea o aprigă ciocnire. Și atunci... Dumouriez, cu puterile lui și cu un front solid, privește depe-o înălțime vecină; el nu poate ajuta decât cu urările-i tăcute. Iată, cele 18 guri de tun zbugnesc în lătrături, răspunzând răbufnelilor depe Luna. Tunete și nouri se ridică în văzduh, iar ecourile mugesc prin toate vâlcelele până departe în adâncurile Pădurei Argonna, pustie acuma, iar mădulare și vieți de om zboară risipite în aier, de o parte și de alta. Oare poate Brunswick să facă impresie asupra-le? Străluciții dar triștii pribeği stau colea, mușcându-și degetele: acești nădrăgilă nu par s'o ia la fugă ca puii de găină! În toiul încăierării o ghiulea de tun doboară calul lui Kellermann sub el. Dincoace o căruță cu praf de pușcă face explozie în aier cu un vuiet care se aude peste tot. Se observă ceva care fâlfâie și cade jos.

Brunswick are să facă o încercare.

— Camarazi, strigă Kellermann, trăiască patria !
Să biruim pentru ea !

— Trăiască Patria ! răsună răspunsul până la bolta cerească, ca un foc de salvă care pornește dela un capăt până la celalt. Rândurile noastre sunt tot așa de neclintite ca stânca, iar Brunswick poate să treacă vâlceaua înapoi, fără nicio ispravă și să-și reia vechia-i poziție pe culmile Lunei, fără a fi stingerit pe cale. Și așa a mers o zi întregă de Septembrie, cu răbufneli și lătrături, cu mugete cari stârnesc ecouri depărtate. Bubuiala de tunuri dură până la asfințitul soarelui și nu făcu niciun rău. La o oră după apusul soarelui puținele ceasornice, rămase în ținut, bătură șapte. La această oră târzie din zi Brunswick făcu din nou o încercare, dar nu cu mai mare izbândă. Este întâmpinat de niște rânduri tari ca stânca, în strigăte de „Trăiască Patria !“ și împins înapoi, dar nu fără pierderi. După asta el îi pune cruce și se retrage în taverna Lunei, unde pune să se rădice metereze, de teamă să nu fie acuma el atacat.

Intr'adevăr, lucrul stă astfel, voi străluciți dar întunecați nobili. Faceți ce știți, căci, vai, Franța nu se rădică în masă în juru-ne, iar țărani nu se alătură de noi, ci ne omoară hoțeste. Nici spânzurătoarea, nici alt mijloc de convingere nu-i impresionează. Mă tem că au pierdut cu desăvârșire străvechea și caracteristica lor dragoste pentru rege și pentru stemele regale, ba ar lupta chiar spre a se scăpa de ele. Așa pare că este acuma dispoziția lor. Și nici Austria nu face vreo ispravă, nici asediul cetății Thionville. Locuitorii Thionvillului au împins

obraznicia la culme, până la epigrame : au așezat pe ziduri o mârțoagă de lemn cu un maldăr de fân dinainte-i, împreună cu inscripția asta : „Când îmi voi isprăvi fânul, veți lua și voi Thionvillul“. Până ia așa înălțime s'a rădicat furia omenirii!

Șanțurile Thionvillului pot să fie închise ; ce folos, că cele dela Lille sunt deschise ? Cerul nu ne surîde, dar n'ci pământul, ci plânge și țârie într'una, o ploaie avană, ba și mai rău. Până și prietenii noștri ne insultă ; suntem jigniți chiar în casa acestor prieteni. „Majestatea Sa prusacă avea o manta, când s'a pornit ploaia și, contrar tuturor legilor cunoscute, a pus-o în spinare, deși cei doi prinți ai noștri francezi, speranța țării lor, n'aveau niciuna“. La cari vorbe, cum admite și Goethe, ce răspuns puteai să dai ? Frig și foamete, insulte, colici și dizenterie, pe deasupra moarte, iar noi stăm aici chirciți după metereze, fără să fim cătuși de puțin temuți, printre clăile de grâu călcat în picioare și printre paie hăcuite, pe măgura mocirloasă a Lunei, în jurul unei păcătoase de taverne, ca a Lunei !

Așa a fost cu duelul de tunuri dela Valmy, unde un poet cu renume universal a făcut experiența frigurilor tunului, iar sanchiuloții francezi n'au fugit ca puii de găină. Zi prețioasă pentru Franța ! Fiecare soldat și-a făcut datoria, iar Alsacianul Kellermann (cu mult superior bătrânului Lückner, scos din serviciu) începe să devină din ce în ce mai mare, iar *Egalitate*-fiul, strălucit și galant ofițer de câmp, s'a distins prin îndrăzneala lui. E același individ curajos care acuma, sub numele de Ludovic Filip, dar fără porecla de *Egalitate*, luptă în împrejurări triste să fie numit mai departe regele Francezilor.

8. -- EXEUNT (EI PLEACA)

Dar acest 20 Septembrie este și altminteri o zi mare. Căci să observăm, că pe când calul lui Kellermann s'a prăbușit la pământ sub el la moara dela Valmy, noii noștri deputați naționali, cari vor alcătui Adunarea Națională, se învârtesc de colo până colo și se strâng în jurul sălii celor *O sută de Elvețieni*, cu intenția de a se constitui.

A doua zi, cam pe la amiazi, Camus archivarul este ocupat cu verificarea „puterilor lor“. Câteva sute dintre ei sunt deja gata. În consecință, vechea Adunare legislativă iese solemn deasupra, renăscând, ca pasărea Fenix, din vechea-i cenușe, sub noua ei formă. Numai decât toți se întorc înapoi solemn la Sala de Călărie, unde țin ședință ca Adunare Națională, 749 de inși, complecți sau aproape complecți. Prezidează Pétion, care pășește imediat la treabă. La aminte, cititorule, la raportul cu dezbaterile din după amiaza această. Până și rapoartele anoste din „Monitor“ devin mai dramatice chiar decât Shakespeare. Căci, iată, epigramistul Manuel se rădică și grăiește lucruri stranii: ca președintele să aibă o gardă de onoare și să locuiască la Tuileries. *Se respinge*. Se rădică și Danton și vorbește; se rădică și Collot d'Herboise și părintele Grigore; se rădică dintre „Munteni“ și Couthon cel șchiop. Și în strofe melodioase, fiecare doar cu câteva linii, ei prezintă o sumedenie de propuneri: că piatra de boltă a noii noastre Constituții să fie suveranitatea poporului; că, apoi, constituția noastră cată să fie primită de popor, ori altminteri e nulă; mai departe, că poporul trebuie să fie răzbunat, iar pentru asta să i se dea

judecători drepecți; că birurile, până la o nouă rânduală, urmează să se mențină; că proprietățile rurale și celelalte proprietăți să fie deapururea sacre, iar la urmă, că „începând de astăzi regalitatea e desființată în Franța“. Toate acestea se decretează, înainte de-a fi sunat ora patru, în aclamațiile lumii întregi. Pomul era doar în întregime copt; numai să-l scuturi și fructele galbene cădeau, să umpli o căruță.

Dar și dincolo de ținutul Valmy, îndată ce vestea sosește aici, ce mai frământare, care se aude și se vede depe măgurile mlăștinoase ale Lunei! Pe dealurile din fața noastră la Francezi e un chiot general; scufiile sunt înfipte în baionete și un strigăt cam ca: „Republica! Trăiască republica!“ e purtat deslușit pe aripile vântului. În dimineața următoare, ca să spunem astfel, Brunswick își strânge ranitele înainte de zorii zilei, aprinde atâtea focuri cât poate și o ia la sănătoasa fără bătăi de tobă. Dumouriez găsește în tabăra lor urme spectrale de boală: latrine pline cu sânge. Cavalerul rege al Prusiei, căci el era aici în persoană cum am văzut, are să se căiască multă vreme pentru ziua asta, poate să se uite mai rece decât oricând la acești străluciți dar posomorîți nobili pribegi și prinți francezi, speranța țării lor, iar la urma urmei să-și puie în spinare mantaua, fără ceremonie, fericit că are așa ceva. Ei se retrag, se retrag cu toții, cu graba convenită printr'o Champagne mlăștinoasă, răscolită de copite, în vreme ce ploii torențiale se năpustesc asupra-le, iar Dumouriez prin Kellermann al lui și prin Dillon îi tot împunge un pic pe dinapoi. Un pic, nu mult; când îi împunge când stă la tocmeală, căci Brun-

swick e cu ochii deschiși, iar Majestatea Sa prusacă este un rege, care se căește.

Nici Austria n'a făcut vreo ispravă, nici mârtoaga de lemn din Thionville nu și-a isprăvit fânul, nici cetatea Lille nu s'a predat. Meterezele din Lille sunt știrbite, în ziua de 29 ale lunii, de atâtea bombe, ghiulele și bombe înroșite, de parcă s'ar fi știrbit nu niște metereze, ci Vezuviul, sau Infernul. Era ceva înfricoșat, spun toți martorii oculari, totuși fără nici un efect. Locuitorii din Lille s'au îndârjit până la așa grad, mai ales după știrile acestea din Pădurea Argonnei și din Est! Niciunul dintre cei fără ismene din Lille n'ar vroi să se predea nici măcar cu prețul de răscumpărare al unui rege. Bombele înroșite plouă zi și noapte; șase mii de bombe, sau cam pe aci, umplute pe dinăuntru cu ulei de terebentină, cari fac explozie cu flăcări; cele mai multe cad peste locuințele sanchiuoloților și ale săracilor, căci casele celor bogați sunt cruțate. Numai că sanchiuoloții înșfacă gălețile cu apă și orânduiesc echipe de stingere. „Bomba a dat peste casa lui Petre! Bomba peste casa lui Ioan!“ Ei își împart între dânșii căminurile și proviziile, chiuie „Trăiască republica“ și nu slăbesc deloc în sufletul lor. O ghiulea pătrunde în sala principală a primăriei, în timp ce consiliul e adunat aici.

— Suntem în ședință permanentă, spuse unul cu sânge rece, văzându-și înainte de treabă.

Iar ghiuleaua rămase deasemenea „în permanentă“, înfiptă în perete, de bună seamă până în ziua de astăzi.

Archiducesa austriacă, sora reginei, vrea să vadă și ea artileria trăgând. În marea lor grabă de-a mul-

șumi pe-o archiducesă, două tunuri plesnesc, omorînd treizeci de persoane. E însă în zadar; Lille arde adesea, dar totdeauna e stins din nou: Lille nu vrea să cedeze. Băieți foarte dibaci zmulg fitilurile dela bombele căzute. Un om astupă cu pălăria lui, care ia foc, o bombă, pe când se învârtia; după ce s'a răcit, au încununat-o cu o scufie roșie. Vrednic de pomenire este, deasemenea, acel sprinten bărbier, care, când bomba făcu explozie lângă dânsul, puse mâna pe un ciob din ea, făcu înăuntru spumă de săpun, strigând: „Iată lighianul meu pentru ras“ și acolo, pe loc, bărbieri 14 inși. Bravo ție, sprintene meșter, vrednic să bărbierești bătrânele vedenii în haine roșii și să pui mâna pe-o comoară! În ziua a opta a acestui asediu desperat, în șase ale lunii Octombrie, Austria, văzându-și zădărnicia, se retrage cu cugetul plin de nemulțumire. Dumouriez se îndreaptă cu repeziciune într'acolo, iar Lille la rându-i, negru de cenușe și de moloz, dar chiuind de bucurie până la ceruri, îi deschide larg porțile. „Lighianul de ras“ ajunge la modă; nu este patriot cu o croeală mai elegantă, scrie Mercier câțiva ani mai târziu, care să nu se bărbierească într'un ciob de bombă din Lille.

Dar la ce bun vorbe multe? Cutropitorii sunt pe fugă; armata lui Brunswick, din care o treime a secerat-o moartea, se târâie ca vai de lume pe drumurile cu gropi din Champagne, împrăștiindu-se deasemenea pe ogoarele cu o clisă colorată în roșu, deși poroasă, ca Faraon, spune Goethe, trecând printr'o Mare Roșie de noroiu, „căci și aici zac căruțe sfărâmate și călăreți și pedestrași de jur împrejur. cari pare că se înecă“. La 11 Octombrie, dimineata, potetul cu renume universal, străduindu-se să iasă pe

la Nord din Verdun unde intrase pe la Sud acum vreo 5 săptămâni, dar într'o ordine cu totul alta, deslușește următoarele fenomene, pe cari ni le împărtășește și nouă :

„Pe la ora 3 dimineața, după ce nu închiseseam măcar un ochiu, ne gătiam să ne urcăm în trăsură noastră, care aștepta la ușă, când o piedică de neînviș ni se puse înainte: printre pietrele de caldarîm, cari erau fărâmițate și așezate în șir de fiecare parte, deja se rostogolia prin oraș o coloană neîntreruptă de furgoane cu bolnavi și totul era terciuit ca o piftie. În vreme ce stăteam locului, așteptând să vedem ce era de făcut, gazda noastră, cavalier al ordinului Sf. Ludovic, trecu în grabă pe lângă noi, fără să ne salute. El fusese unul dintre „notabili“ lui Calonne în 1787, iar pe urmă pribeag. Se întorsese în patrie, în triumf, împreună cu Prusienii. Acum însă trebuia s'o ia din nou în lumea largă, urmat de un servitor, care ducea în băț o mică bocceluță.

„Vrednicia sprintenului nostru Lisieux se arătă la înălțime și ne scoase din încurcătură și cu prilejul acesta. El se repezi într'un mic spațiu liber între șirul de furgoane și ținu pe loc caii cari înaintau, până ce ne strecurarăm și noi, cu cei 6 și 4 cai ai noștri. După asta putui să răsflu mai liber, în brișculița mea cea ușoară. Acuma, însfârșit, eram porniți pe drum; cu un pas de înmormântare, dar, oricum, la drum. Se crăpa de ziuă. Ne aflam la marginea orașului, în mijlocul unui tărăboiu și a unui talmeș-balmeș fără măsură. Tot soiul de căruțe, însă puțini călăreți, dar pedestrime fără număr, se încrucișau unii cu alții pe tăpșanul cel mare dinaintea barierei. Noi cu coloană noastră o apucarăm pe dreapta, spre Es-

tain, pe o șosea îngustă, cu șanțuri pe amândouă laturile. Instinctul conservării de sine, într'o îngheșulală așa de monstruoasă, nu mai știa nici de milă, și nu avea respect de nimic. Nu departe de noi căzu un cal dela un furgon cu muniții; ei îi tăiară hamurile și-l părăsiră acolo. Acuma însă, cum ceilalți trei nu puteau trage greutatea mai departe, tăiară și hamurile celorlalți și îmbrânciră căruța greu încărcată în șanț. Spre-a întârzia cât mai puțin, noi trebuim să pornim înainte drept peste calul, care era tocmai gata să se scoale și văzuim foarte bine cum picioarele lui trosneau și se zbăteau sub roți.

„Cai și pedestrași se sileau să iasă după cărarea îngustă și încurcată și să ajungă la imaş, dar și acesta era înecat de ploaie. întretăiat de șanțuri pline ochiu, iar legătura între poteci era peste tot tăiată. Patru soldați Francezi eleganți, bine îmbrăcați, semănând a boieri, bălăciră câtva timp alături de trăsura noastră: erau uimitor de curați și fără o pată și aveau o așa artă de a-și pune pașii pe pământ, încât încălțăminte lor nu purta mai sus decât până la glezne urme de forfoteala noroioasă, în care fusese nevoiți să intre acești băieți cumsecade.

„Că în astfel de împrejurări vedeai, prin șanțuri, pe imășuri, pe ogoare și prin țarcuri sumedenie de cai morți, era foarte firesc lucru; ici și colo însă dădeai peste unii dintre ei jupuiți: părțile carnoase fusese tăiate, trist semn al dezastrului obștesc.

„Astfel înaintam, fiind în orice moment în primejdie, la cea mai ușoară oprire din parte-ne, de a fi dați peste cap în șanț. În atari împrejurări dibăcia plină de grijă a lui Lisieux nu poate fi, într'adevăr, îndestul de lăudată. Acelaș talent ieși la iveală la

Estain, unde sosirăm cam pe la ora nouă. Aici, în afară de un orașel drăguț, cu clădiri frumoase, dădurăm, pe străzi și prin piețe, în juru-ne și alături de noi, peste o învălmășeală, care ne-a buimăcit simțurile : gloata se rostogolia și pe o parte și pe alta și cum toți se luptau să răzbească înainte, fiecare înpiedeca pe celalt. Pe neașteptate trăsurica noastră se opri în fața unei case pompoase din piața târgului. Stăpânul și stăpâna casei ne salutară dela o respectuoasă distanță. Șmecherul de Lisieux spusese, deși noi habar n'aveam de asta, că eram frațele regelui Prusiei.

„Acuma însă, când dela ferestrele catului de jos priviam peste întreaga piața târgului, aveam înainte-ne o zarvă fără sfârșit, concretă ca să zicem astfel. Tot soiul de drumeți, soldați în uniformă, pungași, orașeni și țărani, oameni zdraveni dar triști la față, femei și copii, se striviau și se îmbrânciau unul pe altul, printre vehicule de toate formele : furgoane cu muniții, furgoane cu bagaje ; trăsuri, cu un cal, cu doi, cu mai mulți. Sute de trăsuri de tot soiul, rechiziționate ori în posesie legitimă, își deschideau drum, lovindu-se una de alta și stânjenindu-se una pe alta, se rostogoliau aici și pe dreapta și pe stânga. Vite cornute se înghesuiau și ele, de bună seamă cirezi luate cu rechiziție. Călăreți se vedeau puțini. Elegantele calești ale pribegilor însă, cu multe culori, lăcuite, poleite și argintate, de bună seamă dela cei mai buni meșteri, atrăgeau privirile tuturor.

„Haosul acesta pricinuit de strâmtoare totuși mai spori puțin ceva mai încolo, unde piața târgului, tixită cum era, dădea într'o stradă, dreaptă într'adevăr și frumoasă, dar pe măsura lucrurilor cu

mult prea îngustă. În viața mea n'am mai văzut ceva la fel; priveliștea aceasta ar putea oarecum să fie comparată cu un râu umflat de ploii, care s'a revărsat peste imașuri și ogoare, iar acum e din nou nevoit să se strecoare pe sub un podeț îngust și să curgă pe-o albie limitată. La capătul lungelulițe, vizibilă în întregime dela ferestrele noastre, ciudatul șuvoiu se înalță încontinuu. O caleașcă mare, cu două locuri, care călătorea și ea, domina în chip vizibil peste potopul acesta de lucruri. Negândirăm la Franțuoaica drăguță, pe care o văzusem azi dimineață. Totuși nu era dânsa, ci contele Haugwitz. Te puteai uita la el, cum înainta aici pas cu pas, legănându-se, cu un aier de răutate sardonică“.

La un alaiu așa de puțin triumfător ajunsese deci manifestul lui Brunswick. Ba, la și mai rău; la tratative cu acești nelegiuiți! Primele știri despre acest lucru stârniră în sufletul pribegilor o așa zbuciumare, încât băgară spaima în poetul nostru științific cu renume universal, că unii își vor pierde mintile. Dar nu-i nici un mijloc de scăpare: acești bieți pribegi cată să pornească mai departe, supărați foc pe toate persoanele și toate lucrurile și făcând pe toată lumea să se supere, în nenorocirea fără leac ce i-a lovit. Gazdele, și bărbatul și soția, își vor declara la masă, cât de nesuferiți sunt Francezii aceștia. În ciuda situației lor umilite, a sărăciei și a cerșitului, care-i așteaptă, printre ei e veșnic aceeași ceartă pentru locul întâi, aceeași îngâmfare și lipsă de modestie. Inconjurat de onoruri, în capul mesei, poți să vezi cu propriii tăi ochi nu un boier ci o arătare de boier căzut în mintea copiilor:

pururi adorat, servit și hrănit cu respect. Pe scaune de tot felul e o împestrițare de soldați, de comisari, de vântură-țară, cari își mestecă în tăcere merindele lor proaste. Pe toate frunțile se poate citi un destin aprig; toți sunt tăcuți, căci fiecare are o suferință în spinare, iar înainte-le zăresc o mizerie fără capăt. Un singur călător grăbit, fiindcă a intrat înăuntru și a mâncat fără strâmbături ceea ce i s'a pus dinainte, gazda l-a lăsat aproape în voia lui. „Este, îmi șopti stăpânul, cel dintâi dintre acești blestemați de pribegi, pe care l-am văzut că a catadixit să guste din pâinea noastră neagră nemțească“.

Iar Dumouriez este în Paris, proslăvit și sărbătorit; el se lăfăiește în saloane strălucitoare; talazuri de rochii cu cele mai frumoase dantele și mantii largi flutură pe lângă dânsul, fără sfârșit, într'o veselie plină de admirație. Cu toate acestea într'o noapte, în strălucirea unei astfel de scene, el se pomenește pe negândite apostrofat de o mutră nespălată și mohorită, care dădu buzna înăuntru nu numai neînviat, ci cu toată împotrivirea servitorilor. O mutră posomorită. „Mutra“ venise cu însărcinare anume dela Jacobini, „să cerceteze cu strășnicie, mai bine acuma decât mai târziu, cu privire la unele lucruri.

— Bunăoară, ai ras sprâncenele voluntarilor patrioți? Deasemenea, i-ai amenințat, c'ai să-i sfărâmi în bucăți? Deasemenea, pentruce n'ai urmărit mai de aproape pe Brunswick?

Cam așa ceva întrebă „mutra“, cu niște croncănituri strașnice.

— Aha, tu ești acela, numit Marat! răspunde ge-

neralul și-i întoarce, cu sânge rece, spatele.

— Marat !

Rochiile de dantelă tremură ca frunzele plopului; mantiile de gală se strâng împrejurul-i. Actorul Talma (căci casa este a lui) și până și lumânările din candelabru aproape că devin albastre; până când această vedenie urâcioasă, această arătare întunecoasă, nepământească, se mistuie din nou în bezna, din care ieșise. Generalul Dumouriez peste câteva zile pleacă din nou, spre Olanda. Are să atace Olanda, deși pe vreme de iarnă. Iar generalul Montesquieu, în Sud-Est, a pătruns în regatul Sardiniei; mai mult decât atâta, a încorporat, aproape fără să tragă un foc, Savoia, care râvnia să devie un mădular din Republică. În Nord-Est generalul Custine s'a repezit asupra cetății Spire și-a arsenalului ei, pe urmă asupra electoratului Maiența, dar nu nepoftit, deoarece aici se găsesc acum și Germani democrați și nici pomeneală de vreun elector, așa în cât în aceste ultime zile de Octombre doamna Förster, o fată a lui Heine, cu ceva idei democratice, plimbându-se cu soțul ei dincolo de barierele Maienței, întâlnește soldați francezi, cari se joacă în bile cu ghiulele de tun. Plin de veselie Förster se împiedcă de-o bombă de fier și strigă:

— Trăiască republica !

Un soldat din garda civică cu barba neagră îi răspunde :

— Trăiește ea și fără d-ta !

CARTEA II

UCIDEREA REGELUI

1 — ADUNAREA DELIBERATIVĂ

Așa dar Franța a săvârșit deabinelea două lucruri: a zvârlit îndărăt pe cutropitorii ei dela miază-noapte, departe peste graniță, iar înăuntru a sfârâmat deasemenea vechea-i așezare socială până la cea din urmă fibră a ei, a desființat-o, a nimicit-o. Totul este complet schimbat: dela rege în jos, până la comisarul de poliție, toate autoritățile, magistrații, judecătorii, toate persoanele, cari au vreun rol oficial, au trebuit, cât ai bate din palme, să se schimbe atât cât era de trebuință, căci altfel, cât ai bate din palme, ar fi fost schimbate de alții și nu fără violență. Un consiliu executiv de miniștri patrioți, cu un patriot ca Danton în sânul său, după aceea poporul întreg, împreună cu Adunarea Națională, și-au luat această sarcină. Până și în cel mai depărtat cătun un comisar de poliție, care a spus cândva „din ordinul regelui“ și-a dat dovadă de credință, cată să se retragă, lăsând loc unui comisar de poliție nou, improvizat, care poate spune: „din ordinul Republicei“.

E o așa de mare schimbare, încât istoricul cată să roage pe cititorii săi să și-o închipuie, fără a o descrie. O schimbare pe loc a întregului corp politic, căci sufletul politic era de mult în întregime schimbat; o așa schimbare, cum puține corpuri, politice sau altfel, au putut să încerce pe lumea asta. Să spunem, poate, așa cum trupul bieteii zâne Semele a făcut experiența, când a simțit nevoea, dintr'un caprițiu de femeie, să vadă pe Jupiter al ei Olimpicul ca Jupiter adevărat. Și astfel stătu: biata zână în clipa asta Semele, iar în clipa următoare n'a mai fost Semele, ci doar flacări și o statuie de cenușe arzătoare. Franța și-a aruncat ochii la Democrație, a privit-o față în față. Cutropitorii dela miază-noapte se vor aduna la un loc cu apucături mai zmerite, cu mai mult sau mai puțin noroc. Dar corabia înecată și talmeș-balmeșul cată să se preschimbe singure într'o așezare socială, cum vor putea și cum o fi. Cât pentru această Adunare Națională care are de orânduit toate lucrurile, dacă o va face, așa cum așteaptă un deputat Paine și Franța îndeobște, dacă va termina totul în câteva luni, atunci o putem numi cea mai vrednică dintre toate Adunările.

În fapt, e cu adevărat curios să vezi cum acest popor francez neastâmpărat trece cât ai bate din palme dela „Trăiască regele!“ la „Trăiască republica!“ și cum merge înainte mocnind sub cenușe, dar și dansând, cum își scutură (casă zicem astfel) zilnic și calcă în picioare în pulbere vechile-i întocmiri sociale, felul de a gândi și regulile-i de existență, valșând cu bucurie spre dezordine și spre necunoscut c'o așa speranță în suflet, iar încolo nimic alta de cât cuvintele *Libertate, Egalitate și Fraternitate* pe

buze! Sunt, oare, două secole, sau numai doi ani, când Franța întregă zbiera într'un singur glas până la ceruri, izbucnind în strigătul de „Trăiască restauratorul libertății franceze!“ prin fumul dela „Sărbătoarea sulitelor“? Nu mai departe decât acum 3 ani erau în picioare un Versailles și un Ochiu-de-Vacă; acuma, în locu-i, țarcul ținut sub pază al închisorii Temple, înconjurat de garda civică cu ochi de vasilisc, unde regalitatea pe ducă zace, ca în hăurile-i din urmă. În anul 1789 deputatul Barère din Constituantă „plângea” în jurnalul său, *Zori de zi*, la vederea unui rege Ludovic împăcat cu poporul, iar acuma, în 1792, deputatul Barère din Adunarea Națională, cu ochi absolut uscați, are să chibzuiască, dacă regele Ludovic, cel împăcat cu poporul, urmează sau nu să fie ghilotinat!

Vechile podoabe și veștminte sociale cad jos (ca să zicem astfel) atât de repede, fiind într'adevăr foarte hărtănite și călcate în picioare cu dansul național. Unde sunt însă vestmintele cele noi, modelele cele noi, obiceiurile cele noi? Libertate, egalitate și fraternitate nu sunt haine, ci numai dorința de haine. Națiunea este în momentul de față, vorbind la figurat, goală pușcă; n'are nici obiceiuri, nici haine, ci este goală goluță, o națiune sanchiulotică.

Atât de departe și în așa chip au triumfat patrioții noștri ca alde Brissot și Guadet. Vedeniile de Ezechiel ale lui Vergniaud despre căderea tronurilor și a coroanelor, de cari el vorbea numai ca o presupunere și oarecum profetic în primăvara acestui an, au ajuns pe negândite să se realizeze în toamnă! Elocvenții noștri patrioți din Adunarea legislativă au măturat, ca niște vrăjitori năprasnici cu

4-10-8-10-9-10-10-10-10-10-12
 -10-2-10-

vorbele din gura lor, regalitatea cu vechile-i mode și formule, risipind-o în vânt, iar acuma cată să guverneze o Franță liberă de orice formule. Liberă de formule! Și totuși omul nu trăește decât cu formule, cu datini, cu un *fel anume* de-a lucra și de-a se purta. Nici un text nu este mai adevărat decât acesta și el va fi pururi adevărat, dela masa cu ceaiu și dela tejgheaua croitorului până sus, la clădirile înalte ale senatului și la templele cele solemne, ba, mai mult, până în ultimele unghere ale gândului omenesc și ale închipuirii și mai departe, până la granițele extreme ale oricărei ființe cugetătoare. *Ubi homines sunt, modi sunt* (unde există oameni, există și reguli). Asta e una dintre legile cele mai adânci ale naturii, mulțumită căreia omul este un meseriaș, „un animal care se servește de unelte“, nu robul îmboldurilor, a întâmplării și a naturii oarbe, ci în oarecare măsură stăpânul lor. Douăzeci și cinci de milioane de inși, cari s'au lepădat dintr'odată cu desăvârșire de regulele lor și le calcă acuma în picioare în felul acesta, sunt un lucru grozav de guvernat.

Elocvenții patrioți din Adunarea legislativă au tocmai această problemă de dezlegat. Sub numele și porecla de „oameni de stat“, de „moderați“, de *Brisotini*, de *Rolandini* și la urmă de *Girondini*, vor ajunge vestiți în lume pentru rezolvarea ei. Căci cei 25 de milioane sunt și ei Gali cu o fire învăpăiată, plini totodată de speranța unei negrăite și universale fraternități și a vremurilor de aur, cum și de spaima de negrăit de-o Europă întunecată, care se aliază în întregime împotriva-ne. E o problemă cum puține sunt. Intr'adevăr, dacă omul, cum se

laudă filozofii, ar privi până la anumit grad și înaintea și în urmă, ce s'ar face el, am putea să ne întrebăm, într'atâtea cazuri? Ce s'ar face, în cazul nostru, acești 749 de oameni? Dacă Adunarea Națională ar vedea limpede și înainte și în urmă, ar fi o Adunare paralizată; dar cum nu vede limpede decât până la vârful nasului, nu-i paralizată de loc.

Pentru Adunarea aceasta nu este îndoelnică nici opera de săvârșit, nici metoda: ea are de făcut Constituția și de apărut republica până ce o va fi terminat. Pentru acest cuvânt se alcătuește destul de curând „un Comitet al Constituției”: un Sieyès, fostul constituent, croitor de constituții, prin meserie; un Condorcet, vrednic pentru alte lucruri mai bune; deputatul Paine, binefăcătorul strein al neamului omenesc, cu acea față roșie ca jăraticul și cu ochii lui negri, scăpărători; Hérault de Séchelles, fost parlamentar, unul dintre bărbații cei mai eleganți din Franța. Aceștia, împreună cu alți confrăți dintr'o tagmă inferioară, se aștern cu voieșie la treabă. Au să ne facă încă odată o Constituție; să sperăm, că mai de Doamne-ajută decât cea din urmă. Căci cine se mai îndoiește, că se poate ticlui o Constituție? Afară numai dacă Evanghelia lui Jean-Jacques a venit în zadar pe lumea asta! E drept, că ultima noastră constituție s'a poticnit așa de jalnic, numai într'un an de zile! Și ce-i cu asta? Să dăm la o parte dărâmurile și bolovanii, apoi să le clădim din nou, mai trainic. „Să lărgim temelia noastră” într'o singură direcție până la votul obștesc, dacă e nevoie; să aruncăm cât colo materialul putred, ca regalismul și altele la fel, într'altă direcție. Intr'un cuvânt, tu neasemuitule Sieyès și compania, clădiți, clădiți neo-

bosiți. Dacă schelele și lucrările de mortar se vor prăbuși adesea și cu mare primejdie, asta să vă fie drept îndemn, nu descurajare. Porniți din nou la treabă, curățiți sfărâmăturile și aruncați-le. Dacă mâinile vă sunt zdrobite, inimile să vă fie pline. Dar zidiți mereu, vă spun, în numele cerului, până când clădirea va sta în picioare, căci altminteri omenirea se va lepăda de dansa, iar meșterii zidari vor fi trimiși la plimbare, cu batjocură și cu lacrimi. O singură dată, în curgerea veșniciei, a fost scris, ca acest *Contract Social* să fie pus la încercare. Și astfel „Comitetul pentru Constituție“ se înhamă la muncă, cu speranță și cu încredere, fără nicio stingherire din partea vreunui cititor al acestor pagini.

Să facem deci Constituția, apoi să ne întoarcem acasă plini de veselie, după câteva luni de zile. Asta e profetia ce-o face despre sine însăși Adunarea Națională. Cu acest program științific operațiile și treburile ei vor merge înainte. Dar dela cel mai bun program științific până la realizarea lui deplină câtă depărtare! Orice adunare de oameni nu-i oare, cum am spus adesea, o adunare de înrâuriri cu neputință de calculat, fiecare unitate de aici fiind un microcosm de înrâuriri? Cum ar putea Știința să le calculeze și să prezică ceva despre ele? Știința care cu toate calculele ei, cel diferențial, integral și al variațiunilor, nu e în stare să calculeze problema celor 3 corpuri, cari gravitează, aici câtă să stea cuminte și să spună doar atâta: în această Adunare Națională se află 749 de corpuri foarte ciudate, cari gravitează și mai fac și alte multe lucruri; aceștia vor aduce la îndeplinire, de bună seamă într'un chip infricoșat, hotărârile cerului.

Despre Adunările, parlamentele și congresele, cari au ținut multă vreme ședințe, cari sunt de-un temperament mai răcoros, dar cari mai presus de toate nu sunt „grozav de inflăcărare“, tot se mai poate pune ceva în cumpănă și să se presupună una ori alta. Totuși chiar și la acestea este oarecace taină în mers, din care pricină vedem cum reporterii ziarelor găsesc aici material de scris; chiar și acestea sunt, din când în când, azvârlite nebunește afară din făgașul lor. Cu atât mai mult dar o biată Adunare Națională cu violența franceză, strânsă cu ușa pentru așa repeziciune, lipsită de experiență, fără făgaș, cărare, sau piatră de hotar, iar fiecare dintre acești oameni „înfricoșat de învăpăiați“. Cu drept cuvânt e un parlament, cum nu s'a mai văzut pe lume! Ei înșiși sunt noi, fără nicio orânduire, deși reprezintă inima și centrul de organizare al unei Franțe căzută în întregime pradă celei mai deșănțate dezorganizări. Din toate orașele, din cătune, din cele mai îndepărtate unghere ale Franței, cu cele 25 de milioane de suflete învăpăiate ale ei, înrâuriri ca niște talazuri dese dau năvală în această inimă, în Sala de călărie, pe urmă dau din nou năvală afară. Iată ce aprigă circulație arterială și vânoasă are de îndeplinit această inimă. Niciodată, cum am spus, n'au stat alături pe Pământul nostru 749 de ființe omenești împreună, în împrejurări mai originale! Cei mai mulți dintre ei sunt oameni de rând, sau nu de parte de a fi de rând; totuși, atât de importanți, dat fiind poziția ce ocupă! Cum au să vorbească și au să lucreze oamenii aceștia în urletul sălbatic al uraganului pasiunilor omenești, unde se amestecă moartea, biruința, spaima, vitejia, toate

înălțimile și toate josițiile, mugind și răzbubuiind? Cititorii știu bine, că această Adunare Națională franceză (cu totul contrar propriului ei program) a devenit spaima și uimirea omenirii, un soi de Adunare apocaliptică, un vis înfricoșat ajuns o realitate. În privința ei Istoria arareori vorbește decât sub formă de interjecții. Ea a acoperit Franța de durere, de dezamăgire și de nebunie; din sânul ei a pornit moartea, călare pe un bidiviu negru. Să urăști această biată Adunare Națională, e un lucru lesne; dar și s'o iubești și s'o lauzi, s'a găsit că nu-i cu neputință. Este, cum am mai spus, un parlament în cele mai originale împrejurări. Cât pentru noi să vedem în el un mister întunecos și groaznic, unde înălțimile se întâlnesc cu adâncimile, iar lumina alternează în așa fel cu întunericul și bezna, încât bieții muritori, orbiți, nu mai cunosc unde-i înălțimea și unde adâncurile, ci se zbuciumă și se îneacă ieșiți din minți, cum fac muritorii în astfel de cazuri. O adunare, care are să se mistuie pe sine însăși, ca o sinucidere, și să ajungă la urmă cenușe stinsă, împreună cu lumea ei! Datoria noastră este, nu să pătrundem ca niște cercetători în genunile-i întunecoase și încurcate, ci să stăm deasupra-i și să ne uităm cu ochi neturburați, cum se tălăzuește și prin ce faze mai importante și schimbări va trece, rând pe rând.

Cată să observăm cu laudă o împrejurare superficială: forța politetei. Spiritul de civilizație a cucerit până în așa grad vieța omului, încât nici Drouet, nici Legendre, în toiul celor mai crâncene lupte nu se pot dezbăra cu desăvârșire de dânsa. Dezbaterile Senatului, oricât de înfricoșat de învăpăiate, sunt

arareori redade lumii pe șleau; altminteri, ele ar putea să ne pună în uimire. Oare marele monarh însuși n'a izgonit odinioară pe Louvois, rădicând asupra-i vătraiul? Citind însă volumele cele groase cu debaterile acestei Adunări, toate spumegând de-o înflăcărare furioasă, înflăcărare de-atâtea ori până la hotarul între viață și moarte, ești mai degrabă izbit de gradul de stăpânire de sine, ce arată ți în vorbă, căci într'un așa clocot sălbatic răzbate pururia un fel de regulă de politeță, care luptă să devie stăpână, iar formele de viață socială niciodată nu dispar cu desăvârșire. Oamenii aceștia, cari se amenință cu pumnii încleștați, nu se înhață unul pe altul de guler. Nu scot nici un pumnal, decât pentru scopuri oratorice și chiar asta nu tocmai des; injurăturile profane sunt aproape necunoscute, deși rapoartele sunt destul de sincere. În totul găsim abia două afurisenii, reproduse. Afurisenii ale lui Marat! Cât pentru rest, că aici e „fierbere“, cine se mai îndoieste? „Fierbere“ este destulă. Astăzi decretul sunt votate prin aclamații, iar mâine revocate cu zbierete. Temperamente capricioase, pornite pe schimbări una după alta, pururi zvăpăiate! „Glasul oratorului este înăbușit de murmure; o sută de onorabili membri se reped amenințatori spre latura din stânga a sălii. Președintele a stricat trei clopoței, unul după altul; își înfundă pălăria pe cap, semn că patria e aproape pe ducă“. O adunare, care clocoțește strașnic, ca a vechilor Gali! Ah, cum cad în tăcere unul după altul sunetele puternice și mâni-oase ale dezbaterilor și ale vieții (care este și ea o dezbatere)! Atât de tari acum și atât de scoborâte după câteva clipe! Brenus și acele vechi căpetenii

ale Galilor, în drumul lor spre Roma, spre Galatia și alte cetăți, spre cari ei aveau obiceiul să se îndrepte în chipul cel mai năvalnic, aveau și ei discuții tot așa de fierbinți, să nu ne îndoim, deși nici un „Monitor“ nu le-a reprodus. Acești copii ai lui Brenus se certau în vechiul lor graiu celtic, deși nu erau sanchiuloți. Dimpotrivă, nădragii lor, de pâslă, sau de piele brută, erau singurul lucru, ce aveau pe ei, fiind, cum spune Titu Liviu, goi până la șolduri. Și, uite-i, astăzi sunt pururia acelaș soi de oameni și fac aceeași treabă, acuma când au căpătat haine și vorbesc pe nas o latinească stălcită. Dar, la urma urmei, Timpul nu învăluie pe această Adunare Națională din momentul de față, așa cum învăluia pe acei copii ai lui Brenus și pe auguștii senatori de odinioară în nădragii lor de pâslă? Timpul de bună seamă că da. Dar și Eternitatea. Zori nedeslușite ale Timpului; sau amiază, care se va preface în amurg! Și după asta vine noaptea și tăcerea, iar Timpul, cu întreg tărăboiul său învăpăiat, va fi înghițit de oceanul tăcut. Fie-ți milă de fratele tău, tu fiu al lui Adam! Sporovăeala mânioasă și spumegată, ce rostește, nu este la dreptul vorbind scâncetul unui prunc, care nu poate spune ce-l doare, dar e vădit că suferă, în sinea lui? Și așa el cată să scâncească și să tipe într'una, până îl ia mama lui și-l face să adoarmă.

Această Adunare Națională nu este în vârstă de cât de 4 zile, iar strofele melodioase, cari au doborât la pământ regalitatea, sunt încă proaspete în auzul nostru, când deodată zbucnesc alte tonuri, din nefericire de discordie de data asta. Căci a venit vorba de un lucru, despre care e greu să vorbești

de bine: măcelurile din Septembre. Ce-i de făcut cu aceste măceluri din Septembre și cu primăria Parisului, care le-a pus la cale? O primărie a Parisului, a cărei ură este înfricoșată și înaintea căreia o biată Adunare legislativă becisnică cată să tremure și să stea cuminte. Iar acuma, dacă o tânără Adunare atotputernică nu vrea să tremure la fel și să stea cuminte, ce măsuri are să ia? Să aibă o gardă județeană la dispoziție, răspund Girondinii și prietenii ordinii. O gardă civică din voluntari, trimisă de toate cele 83, sau 85, de județe, anume în acest scop. Ea va ține pe septembriști, cum și comunele neastâmpărate, într'o stare de supunere cum se cuvine, iar Adunarea Națională în starea convenită de suveranitate. Așa au răspuns prietenii ordinii, în ședința comitetului și au făcut și raport. Ba s'a publicat și un decret, cu cuprinsul cerut. Mai mult încă, unele județe, ca Var, sau Marsilia, în așteptarea doar a decretului și sigure de el, au și pornit la drum contingentele lor de voluntari. Vitejii Marsiliezi, cei dintâi la zece August, n'au să fie acuma la coadă, tocmai ei. „Părinții, spune Barbaroux, dau copiilor lor câte o pușcă și 25 de ludovici, poruncindu-le s'o ia din loc“.

Poate fi ceva mai legitim? O republică, dacă vrea să se clădească pe dreptate, urmează să facă cercetări asupra măcelului din Septembrie, iar o Adunare, care se numește pe sine însăși națională, cată să fie păzită de o forță națională. Vai, cititorule, așa pare la prima vedere și totuși aici sunt multe de spus și de discutat. Aici poți să vezi slabul început al unei controverse, căreia logica simplă n'are să-i pună capăt. Două izvoare mici și limpezi, Septembre

și garda județeană, sau mai de grabă la obârșie unul și acelaș izvor mic și limpede, care se va umfla însă și va crește în talazuri de amărăciune, în timp ce tot soiul de șuvoaie lăturalnice și crâmpoie de amărăciune se vor vărsa în el, dintr'o parte și dintr'alta, până va deveni un fluviu lat de amărăciune, de turbare și de zănanie, care nu se poate potoli decât în catacombe. Această gardă județeană, decretată cu o majoritate covârșitoare, apoi revocată în interesul păcii și spre a nu jigni Parisul, este din nou decretată și mai mult decât o singură dată. Ba încă, este și pusă în aplicare parțial: adevărații membri, cari urmează să facă parte din ea, au fost văzuți făcând paradă pe față pe străzile Parisului, ba odată, toropiți de băutură, au și chiuit: „Jos Marat!“ Totuși, decretată mai des ca oricând, ea este revocată tot atât de des și vreme de vreo șapte luni continuă a nu fi decât o simplă ipoteză zgomotoasă și supărătoare, o plăcută posibilitate străduindu-se să devină o realitate, dar care nu va deveni niciodată așa ceva și care, după sfortări fără sfârșit, se va îneca, în Februarie viitor, într'o jalnică odihnă, târînd cu sine o sumedenie de lucruri. Atât sunt de ciudate căile oamenilor și ale onoraților membri!

Dar în această a patra zi de existență a Adunării Naționale, cum am spus, care cade la 25 Septembrie 1792, se înfățișează un raport al comitetului cu privire la acel decret al gărzii județene. Se ia cuvântul în contră-i. Se citesc denunțuri de anarhie, de dictatură, ceea ce face pe inconruptibilul Robespierre să rămână pe gânduri. Au venit niște denunțuri împotriva unui oarecare *Jurnalul Republicei*, numit odinioară *Prietenul Poporului*. După care vine, pă-

șind vizibil înainte și urcându-se vizibil sus, pe tribună, gata să ia cuvântul, fantoma în carne și'n oase a lui Marat, prietenul poporului. Zbierați, voi 749, e Marat într'adevăr, el și nu altul. Marat nu este o plăsmuire a creierului, ori o simplă închipuire, ieșită din teascurile tipografice, ci o făptură materială, din membre și din nervi, oarecum de o statură mică. Priviți-l coala, în gălbeneala lui, în murdăria-i soioasă, un crâmpeișu viu al Chaosului și al Noptii străvechi, întrupare văzută, care ține să ia cuvântul.

— Se pare, grăește Marat către Adunarea care zbiară la el, că o mulțime de persoane de aici sunt dușmanii mei.

— Toți! Toți! strigă sute de glasuri, îndestulătoare ca să acopere vocea oricărui prieten al poporului.

Dar Marat nu se dă bătut; el vorbește, croncănește explicații. Croncănește cu un aier de așa dreaptă judecată și de sinceritate, încât mila, în căința ei, îmblânzește mâniea și zbieretele amuțesc, ba se prefac chiar în aplauze. Căci această Adunare Națională este, din păcate, cea mai nestatornică dintre mașini. În momentul de față poate fi îndreptată, cu o violență extremă, spre soare-răsare. Dar după asta atinge cu oarecare meșteșug un buton, că întreaga mașină, răzbubind și urnindu-se cu 700 de cai putere, se va învolbura cu trosnete uriașe și va porni în momentul următor spre soare-apune. În chipul acesta Marat, scos basma curată ba și aplaudat, biruitor în această fază a duelului, deoarece dezbaterile continuă, este pentru a doua oară împuns de un Girondin iscusit. Atunci zbieretele se înalță din nou și un decret de acuzare e gata să fie votat: soiosul

prieten al poporului se urcă încă odată la tribună, încă odată croncănește convingător și stăpân pe sine, iar decretul de acuzare cade în baltă. După care lucră el scoate un pistol și ducându-l la frunte, lăcașul unor astfel de cugetări și de profeții, spune :

— Dacă ei ar fi votat decretul lor de acuzație, el prietenul poporului, și-ar fi zburat creierii.

Un prieten al poporului are în el această calitate. Pentru rest, cât privește aceste 260.000 de capete de aristocrați, Marat adaogă cu nevinovăție :

— Asta-i părerea mea!

Deasemenea, e în afară de orice discuție:

— Nicio putere din lume nu mă poate împiedeca, de-a descoperi pe trădători și de a-i demasca, multumită originalității superioare a spiritului meu.

Puține parlamente pe Pământ au avut un onorabil membru de teapa acestui prieten al poporului.

Observăm, totuși, că acest prim iureș al prietenilor ordinei, oricât a fost de aprig și de iute, a căzut în baltă. Căci nici Robespierre, învinuit, de a fi vorbit de dictatură și de a fi fost salutat cu acest titlu, arătându-se ca atare, nu poate fi aruncat în închisoare, nici pus sub acuzare, deși Barbaroux depune pe față mărturie împotriva-i și iscălește și hârția. Cu o smerenie de sfânt inconruptibilul își întinde obrazu-i verzuiu ca marea spre a-și primi pe deapsa; apoi își înalță vocea-i pițigăiată, se apără cu o dibăcie iezuitică și reușește, iar la urmă întreabă, c'un aier triumfător:

— Ce martori are cetățeanul Barbaroux, spre a-și sprijini depozitia lui?

— Eu! țipă înflăcărat Rebecqui, sărind în sus, bătându-se în piept cu amândouă mâinile și repetând:

— Eu!

Totuși omul verzuiu ca marea pledează din nou și o face cu succes. Acest lung talmeș-balmeș, de natură pur personală, pe când atâtea interese publice așteaptă înțelenite, se termină cu ordinea de zi. O, prieteni din Gironda, pentruce ocupați voi augustele voastre ședințe cu simple personalități și fleacuri, în timp ce poporul cel mare se află într'asa stare? Astăzi Gironda s'a atins de punctul negru și putred depe tărâmul frumoasei ei Adunări Naționale, a pus piciorul pe el, dar nu l-a călcat în picioare. Vai! Acest punct negru e un izvor de apă vie, cum se spune, care nu va fi călcat în picioare.

2 — EXECUTIVA

Dar nu putem, oare, să bănuim, deasemenea, că în jurul acestei mari întreprinderi, alcătuirea Constituției, se vor aduna, cași mai înainte, ciudate încurcături, iar chestiunile și interesele se vor complica dela sine, așa încât după câteva, ba chiar după multe luni, Adunarea Națională nu va fi stabilit niciun lucru? Vai! Un talaz întreg de chestiuni sosește, rostogolindu-se, clocotind, se umflă tot mai tare, fără sfârșit. Printre acestea, lăsând laoparte chestiunea septembrieștilor și-a anarchiei, să notăm trei puncte, cari se ivesc mai des decât celelalte și amenință să devină chestiunile capitale: a armatei; a aprovizionărei, iar a treia a regelui detronat.

Cât pentru armată, apărarea publică urmează fără îndoială să fie pusă pe un picior cât mai nimerit, deoarece se pare că Europa se coalizează din nou și există temeri, că și Anglia se va uni cu dânsa. Din fericire Dumouriez merge bine în Nord; ba, mai

mult, dacă s'ar dovedi, că merge prea bine și va ajunge ucigașul libertății? Dumouriez reușește, deși pe vreme de iarnă, totuși nu fără jălăanii și reclamații. Blajinul Pache, învățător elvețian, care trăia modest pe ulița lui, spre uimirea vecinilor, a devenit acum în urmă — ce zici tu, cititorule? — ministru de războiu. Doamna Roland, izbită de apucăturile lui blajine, l-a recomandat ca ipistat soțului ei. Modestul Pache n'avea nevoie de salariu, fiind de un caracter într'adevăr patriotic. El are să vină c'un cōdru de pâine în buzunar, spre a face economie și de mâncare și de timp. Ronțâind la nimereală, va munci într'o zi cât 3 oameni. Punctual. tăcut, cumpătat, ca un fariseu modest ce era. Pentru aceste cuvinte Roland, la cea din urmă schimbare de guvern, l-a recomandat să fie ministru de războiu. Iar acum se pare, că el sapă pe sub mână pe Roland, o jucărie în mâna celor mai înfocați Jacobini și a septembriștilor din primărie. El nu poate fi, ca severul Roland, un veto al pungașilor.

Cum poate blajinul Pache să sape și să uneltească, nu se prea știe bine. Un lucru însă se știe: că ministerul acesta de războiu a ajuns o vizuină de hoți și de lucrătură, încât orice om se înfioară privindul. Cetățeanul Hassenfratz tronează aici, ca ipistat principal, cu scufiea-i roșie, hrăpăreț, violent, cu ceva socoteli matematice; dar cel mai obraznic dintre purtătorii de scufie roșie. Pache își ronțâie dumaticatu-i din buzunar printre slujbașii și mari și mici, dar a cheltuit toate fondurile de războiu. Furnizorii se lăfăiesc în trăsuri prin toate ținuturile Franței și încheie la contracte, numai că la urmă armata nu capătă nicio furnitură. Nu sunt

incălțăminte, deși e iarnă. Nu sunt haine. Unii n'au nici măcar arme. În armata de Sud, se plânge un onorabil membru, e nevoie de 30.000 de perechi de ismene. O lipsă dintre cele mai scandaloase.

Sufletul cinstitului Roland e bolnav, văzând întorsătura ce au luat lucrurile. Dar ce poate să facă? Să-și țină propriul minister în regulă; să mustre și să pună frâu, oriunde e cu putință; în cel mai rău caz, să se plângă. El poate să se plângă la Adunarea Națională în scrisori după scrisori, la Franța, la posteritate, universului; să devină din ce în ce mai supărat și mai indignat. La urma urmei cum să nu ajungă plicticos? Căci la dânsul nu e unul și acelaș text, în fond cam sterp? Cum să te mai miri, că într'o epocă de revoltă și de desființare a tuturor legilor, afară de legea tunului, pot să existe astfel de călcări de lege? Veto curajos al nelegiuitorilor, om plin de credință, dar îngustă, vrednic de respect, metodic, lucrează înainte în felul tău, deoarece din fericire așa ți-i firea; destramă-te singur, deși fără vreun rezultat și fără folos pentru tine, nici acum nici mai târziu. Vrednica doamnă Roland, cea mai cumsecade dintre toate femeile din Franța, începe să aibă unele temeri: figura lui Danton are „prea mult din caracterul lui Sardanapal“ la masa republicană a lui Roland; Cloutz, oratorul umanității, scrie în proză niște mofturi triste despre o republică universală, sau o alianță a tuturor popoarelor și a raselor în una și aceeaș obște frățească. Dar, cum să se închege această obște, despre asta nu se spune din nenorocire nimic.

Mai este, deasemenea, un fapt în afară de orice discuție, fie de înțeles, fie de neînțeles: că grânele

devin din ce în ce mai rare. Răzmerițele pentru grâu, cum și adunările zgomotoase, unde se cere să se fixeze prețul grâului, se înmulțesc și prin apropiere și mai pe departe. Primarul Parisului, cum și bieții primari ceilalți, au la fel greutatea lor. Pétion a fost reales primar al Parisului, însă a refuzat, fiind acum legiuitor în Adunarea Națională. De bună seamă, cuminte lucru c'a refuzat, căci, în afară de buclucul cu grânele și toate celelalte, mai este pe aceste vremuri o primărie improvizată, revoluționară, care se preschimbă într'una aleasă legal, care caută să-și reguleze socotelile, nu fără scărmanală. Pétion a refuzat; totuși mulți inși jinduiesc acest post și umblă după el. După luni întregi de votare, de balotaj, de discuții și de trâncăneli un doctor Chambon capătă această dregătorie de onoare, pe care însă n'o va ține multă vreme, ci îi va fi, cum vom vedea, *zmulă* din mâini, în adevăratul înțeles al cuvântului.

Să ne gândim, deasemenea, câte greutate are sanchiulotul la el acasă, într'o vreme ca asta de secetă. Pâinea, după Prietenul Poporului, de jumătate oca, poate costa cam 6 gologani, iar simbria pe o zi abia 15! Și pe deasupra, ce iarnă grea! Cum continuă să trăiască oamenii sărmani și mor de foame așa de puțini, e o minune! Din fericire în vremurile astea omul nevoiaș se poate înrola și poate fi omorât de Austriaci într'un chip mai mulțumitor și neobișnuit: pentru drepturile omului. Dar comandantul Santerre în aceste zile de strămtorare a piețelor de cereale și în starea de Egalitate și Fraternitate, propune prin mijlocirea ziarelor două leacuri, sau cel puțin mijloace de ușurare. întâi: toate tag-

*Marat, prietenul poporului, înjunghiat în baie de Charlotte Corday.
(Reproducere după tabloul celebru al marelui pictor David).*

mele de cetățeni să se hrănească două zile pe săptămână numai cu cartofi. Al doilea: orice locuitor să-și spânzure câinele. În chipul acesta, după cum crede comandantul, economia, pe care el o socotea la atâția saci, va fi într'adevăr importantă. O formă mai glumeață și-o născocire mai neroadă decât a comandantului Santerre n'a mai sălășluit într'un cap omenesc! Născocire neroadă, susținută de sănătate, de curaj și de o natură bună, cari le recomandau din răspuțeri.

— Toate forțele mele, spune el într'o zi în Adunare, sunt zi și noapte în serviciul cetățenilor, frații mei. Dacă ei mă găsesc nevrednic, să mă trimită la vatră. Mă voi întoarce să pisez la bere.

Sau să ne închipuim câtă corespondență câtă să întreție bietul Roland, ministru de interne, numai pe chestia cerealelor. Comerțul cu grâne e liber, deci ești în neputință de a fixa prețul grânelor. De altă parte însă zbierete și reclamații, să fixezi prețurile. Din biurcurile ministerului suntem dascăliți cu lecții de economie politică, tot așa de convingătoare ca Sf. Scriptură; ele însă n'au niciun răsunset pentru stomacurile goale ale norodului. Primarul de Chartres, mai-mai să fie el însuși rupt cu dinții, strigă la Adunarea Națională. Adunarea trimite o delegație de câțiva onorabili membri. Aceștia se străduiesc să hrănească gloata cu metode minunate spirituale, dar nu reușesc. Mulțimea se adună urlând în juru-le, în ciuda elocvenței lor; ea vrea să se fixeze prețurile grânelor și să se fixeze la o sumă moderată. Altminteri, onorabilii membri vor fi spânzurați pe loc. Onorabilii deputați, dând seamă de aceste treburi, mărturisiră, că, aflându-se în gura

unei morți groaznice, ei fixară, sau se făcură că fixează, prețul grânelor. La acest lucru, să notăm și asta: Adunarea Națională, o adunare cu care nu vrea să glumească nimeni, găsește cu cale să-i ia la muștrări!

Cât privește însă obârșia acestor răzmerițe pentru grâu, nu este oare foarte probabil că la mijloc sunt iarăși regaliștii noștri ascunși? Niște mutre de preoți parcă au fost zărite pela Chartres de ochii unor patrioți. Dar, la dreptul vorbind, oare rădăcina tuturor acestor rele nu se află în închisoarea Temple, în inima unui rege sperjur, oricât de bine îl păzim noi? Nenorocit rege sperjur! În vremea asta la brutării se face coadă, de un caracter mai întăritat ca oricând. La ușa fiecărui brutar se pune un inel de fier și o frânghie lungă, pe care o apucăm cu mâna încleștată de o parte și de alta și așa formăm o coadă. Dar persoane răutăcioase, cu gânduri de înșelăciune, ne taie frânghia, așa încât coada noastră ajunge un talmeș-balmeș. Din această pricină funia cată să fie înlocuită cu un lanț de fier. Prețul cerealelor, deasemenea, a putut să fie bine fixat. Dar atunci nu se mai poate căpăta astfel niciun bob de grâu. Pâine nu poți avea decât cu țidulă dela primar, câteva felii pe zi de gură și asta după multă luptă și ținându-te încleștat de lanțul cozii. Foamea rădică, dârză și înfricoșată, capul, precum și mânia și bănuiala, zădărate până la un grad supra-natural, așa cum acele chipuri supra-naturale ale zeilor în mânia au fost zărite involburându-se în flăcările și'n bezna acelu ocean de foc, când a căzut cetatea Troiei.

3 — DETRONATUL

Intrebarea cea mai grabnică însă dintre toate este pentru legiuitori cea de-a treia : ce-i de făcut cu regele Ludovic ?

Regele Ludovic, rege acuma și Majestate numai pentru propria-i familie în încăperile sale, cari sunt propria-i închisoare, este Ludovic Capet și trădătorul Veto pentru restul Franței. Pus la popreală în țarcul dela Temple el a auzit și-a văzut aprigul vârtej al lucrurilor : urletele măcelului din Septembrie și tunetele de războiu ale lui Brunswick stingându-se într'un dezastru și în fugă. El, pasiv, e un simplu privitor, așteptând să vadă, dacă vârtejul va catadixi să-l ajungă și pe dânsul. Dela ferestrele vecine curioșii pot să-l privească, nu fără milă, cum se plimbă zilnic, la anumită oră, în grădina castelului cu regina, cu sora lui și cei 2 copii, tot ce i-a mai rămas acuma pe lume. Se primblă liniștit și așteaptă, căci el nu are simțimânte vii și este un suflet habotnic. Nehotărât și obosit, cel puțin nu mai are nevoie să rezolve acuma nimic. Masa zilnică, lecțiile cu fiul său, primblarea zilnică prin grădină, jocul zilnic în cărți și cu zarurile, asta îi umple zilele. Ziua de mâine își va face rost singură.

Ziua de mâine, într'adevăr. Dar cum ? Ludovic încă se întreabă : cum ? Franța, poate c'o mai mare îngrijorare ca oricând, se întreabă și ea : cum ? Căci în fapt nu-i ușor lucru să dispui de un rege detronat de revoluție. Să-l ții prizonier, este un centru tainic pentru cei nemulțumiți, pentru comploturi fără capăt, pentru încercări și pentru speranțele lor. Dacă-l izgonești, e un centru pe față pentru dânsii.

Flamura-i de războiu, cu câtă divinitate e într'însa, se desfășură dela sine, chemând lumea în ajutor. Să-l așterni morții? O extremitate crudă și aceasta și problematică. Și totuși în aceste împrejurări extreme cea mai nimerită pentru niște revoluționari, a căror vieată și moarte e mereu în joc. Pentru acest cuvânt s'a spus, că dela ultima treaptă a tronului până la cea dintâi a eșafodului distanța e scurtă.

Dar, în total, cată să observăm, că afacerea asta cu Ludovic apare cu totul deosebită acuma, privită de peste mare și la depărtare de 44 de ani, decât arăta atunci, în Franța, când toate se luptau învălmășite în juru-i. Căci într'adevăr timpul trecut e totdeauna un lucru dintre cele mai înșelătoare: e un lucru, care pare atât de frumos, dar și trist, aproape un paradis sfânt, în lumina palidă a memoriei. Dar numai cât pare. Căci să ținem seama, că totdeauna unul dintre cele mai importante elemente a dispărut pe nesimțite (noi nu prindem de veste) din faptele petrecute: elementul sălbatic al fricei. Căci nici frica, nici nesiguranța, nici neliniștea, nu sălășluiesc undeva, departe, ci sălășluiesc aici, punându-ne pe fugă, urmărindu-ne, alergând ca un sunet fundamental, blestemat, printre toate tonurile melodioase ale existenței noastre, făcând din trecut numai un prezent. Întocmai așa este și cu Ludovic al nostru. Pentru ce să lovești pe cel care a căzut? Întreabă mărinimia, acuma în afară de pericol. Acest om, atât de sus pus odinioară, a căzut atât de jos. Nu-i nici criminal, nici trădător, departe de așa ceva, ci cel mai nenorocit dintre solecismele omenesți. Dacă Justiția abstractă ar avea să se pronunțe asupra-i, ea ar putea foarte bine să se preschimbe

în milă concretă și să se pronunțe doar cu suspine și pentru liberarea lui.

Așa argumentează mărinimia, care se uită în urmă. Dar mișalia, prezentă, se uită înainte. Tu n'ai trăit, cititorule, vreme de luni de zile cu freamătul frânghiilor de spânzurătoare prusiene în urechi, nici n'ai făcut parte din dansul național al Saharei, când 25 de milioane de inși alergau ieșiți din minți să lupte contra lui Brunswick! Până și cavalerii rătăcitori, când biruiau pe uriași, de obicei îi măcelăreau; nu exista îndurare decât pentru ceilalți cavaleri rătăcitori, cari cunoșteau curtenia și legile războiului. Poporul francez într'o sforțare pe negândite, desperată, pe moarte și ca printr'o minune a nebuniei, a doborât la pământ pe cel mai înfricoșat Goliath, un uriaș care crescuse vreme de zece secole. Iar acuma deși matahala gigantică zace în țărână, acoperind hectare cu trupu-i, cetluită cu piroane și cu sfoară, poporului nu-i vine să creadă, că n'are să se scoale din nou să înghită oameni și că această izbândă nu-i în bună parte un vis. Spaima are și ea neîncrederea ei, iar o victorie miraculoasă setea sa de răzbunare. Cât despre criminalitate, oare uriașul doborât, care ne-ar înghiți dacă s'ar scula, este un uriaș nevino-vat? Preotul Grigore, care, de fapt, acuma este episcopul constituțional Grigore, afirmă, în focul elocvenței, că regalitatea numai prin natură este o crimă capitală, iar palatele regilor niște tainițe de fiare sălbatice. La urma urmei priviți la acest lucru: aici este o dare de seamă a procesului lui Carol I al Angliei. Acest *Proces al lui Carol I* este tipărit; se vinde și se citește acuma pretutindeni. Ce privești! Astfel poporul englez a judecat pe tiranii săi

și-a ajuns cel dintâi dintre popoarele libere. Oare, prin grația Destinului, Franța nu poate să imite o ispravă ca asta? Și astfel, neîncrederea spaimei, setea de răzbunare a unei victorii miraculoase, privestea sublimă oferită universului, toate lucrurile împing pe un drum fatal.

În chipul acesta Adunarea Națională, care ar fi așa de bucuroasă să facă mai degrabă Constituția, este asediată și încurcată cu astfel de chestiuni capitale, precum și cu altele întâmplătoare, cari nu mai au capăt, ca anarhiștii din Septembrie și garda județeană, răzmirițele pentru cereale, reclamațiile ministrului de interne, armata și mâncătoriile lui Hassenfratz. Ce-i de făcut cu Ludovic? Pe deasupra, toate aceste chestiuni, deși noi ne ocupăm adesea cu astfel de lucruri, cresc și sporesc mereu. Sporesc în sufletul fiecărui Francez și le putem deasemenea *vedea* cum sporesc, într'un chip foarte curios, în acest puternic talaz al dezbaterilor parlamentare, în afacerile publice, pe cari Adunarea Națională cată să le trateze. Se ivește o chestiune, la început puțin importantă. Este dată laoparte, înăbușită. Dar pururea ea se rădică din nou, mai cu putere ca înainte. Este, într'adevăr, curios lucru acest soi de creștere neînțeleasă, ce au unele fapte.

Observăm, totuși, că atât prin repetata ei reapariție cât și prin repeziciunea, cu care crește matahala, că această chestiune a regelui Ludovic are să capete întâietatea asupra tuturor celorlalte. Și într'adevăr, în cazul de față, ea va căpăta întâietatea într'un înțeles mult mai adânc. După cum varga lui Aron a înghițit pe toți ceilalți șerpi, tot așa chestiunea capitală, oriunde se va arăta ea, va absorbi pe

toate celelalte chestiuni și interese. Din ea și prin dezlegarea ei toate celelalte, ca să zicem astfel, se vor naște, ori vor renaște, vor căpăta o formă, o înfățișare și un destin în corespondență cu dânsa. A fost o hotărâre a Ursitei, ca în acest talmeș-balmeș cu talazuri imense, cari creșteau într'un chip ciudat, în această forfoteală monstruoasă și uimitoare a treburilor Adunării Naționale, izvorul cel dintâi și cel mai mare al tuturor problemelor, controverselor, măsurilor și întreprinderilor, ce aveau să se desfășoare aici spre uimirea lumii întregi, să fie chestiunea aceasta a regelui Ludovic.

4. — CINE PIERDE, PLĂTEȘTE

Ziua de 6 Noembrie 1792 a fost o dată însemnată pentru republică. În afară, peste graniță; înăuntru, în Sala de Călărie.

În afară: deoarece Dumouriez, năvălind în Olanda, intră în atingere în ziua aceasta cu Saxonii și cu Austriacii. Dumouriez își făcu vânt, își făcură și ei vânt, spre și în jurul satului Jemappes, de lângă Mons. Aici şuieră și de aproape și de departe o grindină de foc, căci toate tunurile trag, și cele mari și cele mici, încât o sumedenie de măguri verzi capătă un tiv și o creastă de flăcări roșii. Iar Dumouriez e dat peste cap la aripa asta, apoi dat peste cap la aripa cealaltă și e gata să fie dat peste cap pretutindeni. Atuncia el se repede în persoană, ca un Polymete sprinten ce era; rostește iute un cuvânt, sau două, apoi, cu un glas limpede de tenor, înțonă imnul Marsilieza. Zece mii de voci de tenori, sau de bași, se unesc cu el, sau, să spunem mai bine,

vreo 40.000 în total. Căci la sunetele ei fiecă inimă tresare în piept și atunci, în ritmul acestei muzici de marș, care se face din ce în ce mai vie, de două și de trei ori mai vie, ei se adună buluc, ei înaintea-ză, ei dau năvală sfidând moartea și sfâșiind oame-nii, răstornă baterii, metereze, orice lucru care poate fi răsturnat și, asemeni unui uragan de foc, mătură depe teatrul de luptă orice rămășiță de Austriaci. În felul acesta se poate spune, că Rouget de l'Isle vorbind la figurat, a câștigat cu mâinile lui Dumouriez într'un chip miraculos, ca un al doilea Orfeu, mulțumită strunelor melodioase ale Marsiliei, victoria dela Jemappes și a cucerit Țările de Jos.

Tânărul general Egalitate s'a arătat, se pare, un viteaz printre cei mai viteji cu prilejul acesta. Fără îndoială este un Egalitate viteaz, despre care totuși Dumouriez n'a vorbit oare mai des decât s'ar fi cuvenit? Societatea mună are însă ideile ei proprii. Cât pentru Egalitate bătrânul el zboară cam pe jos la epoca asta: apare în Adunarea Națională în fiecare zi cam jumătate de oră cu o mutră ca sfecla, preocupată sau nepăsătoare, aproape disprețuitoare, după care își ia tălpășița. Țările de Jos sunt cucerite, sau cel puțin cutropite. Misionari de-ai Jacobinilor, alde Proly, alde Pereyra, vin pe urma armatei; împreună cu ei comisari de-ai Adunării Naționale, cari topesc odoarele bisericesti, revoluționează și reorganizează. Printre ei Danton, care într'un foarte scurt răstimp învârtește o imensitate de afaceri, se înțelege fără să uite propriu-i salariu și câștigul din negoț. Hassenfratz face mâncătorie în țară; Dumouriez mârâe, că ei fac mâncătorie în străinătate.

Dincoace de hotare unii se umple de păcate, de păcate se umple și dincolo de hotare.

În sala Adunării Naționale însă, tocmai în aceeaș oră când cu această victorie dela Jemappes, vine înainte un alt lucru: raportul, de o mare lungime, a comitetului însărcinat anume, cu privire la crimele lui Ludovic. Galerile ascultă cu suflătul tăiat; fiți pe pace, galeriilor. Deputatul Valazé, raportor în această împrejurare, socoate pe Ludovic într'adevăr criminal și urmează să fie judecat, dacă se găsește cu cale. Sărmane Girondin Valazé, care ai să fii și tu judecat, într'o zi! Cum nu se poate mai plăcut! Pe deasupra, vine și al doilea raportor al Comitetului, deputatul Mailhe, cu un argument juridic, foarte plicticos de citit astăzi, dar extra măgulitor de auzit atunci că, după legile țării, Ludovic Capet era socotit inviolabil numai printr'o figură de retorică, în fond însă era perfect violabil și justițiabil; deci poate fi judecat, ba chiar urmează a fi judecat. Chestiunea asta a lui Ludovic, care ieșia așa de adesea la suprafață ca o posibilitate învâlmășită dar supărătoare și apoi iar se lăsa la fund, a ieșit de data asta deasupra într'o formă închegată.

Patriotismul mârâie, plin de bucurie și de indignare. Așadar, așa numita eră de egalitate nu-i o simplă gogoășă, ci un fapt. Să judecăm pe Ludovic Capet, strigă cu dispreț patriotismul. Niște pârliti de criminali merg la spânzurătoare, fiindcău tăiat o pungă, iar acest criminal mare, vinovat c'a tăiat în bucăți Franța, c'a ciopârțit-o în două cu foarfecele Parcelor și cu războiul civil, cu cele 1200 de victime numai în ziua de 10 August, cari acum zac în catacombe și altele, cari îngrașă trecătorile din Pă-

durea Argonnei, dela Valmy și depe alte câmpuri depărtate, *el*, un așa de mare criminal, să nu vie nici măcar înaintea tribunalului? Vai, patrioților, adăogăm noi, o vorbă din bătrâni spune: *cine pierde, plătește!* El trebuie să plătească acum toată gloaba, oricine ar fi cei cari au provocat-o; asupra lui urmează să cadă toate pagubele și toate stricăciunile, iar cei 1200 de inși dela 10 August nu sunt răzvrătiți și trădători, ci victime și martiri. Așa e datina la gâlceavă!

Patriotismul, care nu se îndoește de nimic, va veghea asupra acestei chestiuni a judecății, ieșită acuma deasupra din fericire într'o formă încheată și-o va vedea ajungând la maturitate, dacă zeii ne îngăduie. Patriotismul veghiază cu o grijă înfocată, care devine din ce în ce mai înflăcărată la fiecă greutate nouă, deoarece Girondinii și niște frați ipocriți stărnesc mereu amânări, până când ajunge atât de înverșunată ca o idee fixă: el vrea să vadă acest proces și niciun alt lucru pe lume în locu-i, dacă egalitatea nu este o gogoasă. Dorul de egalitate, apoi neîncrederea spaimei, setea de răzbunare a victoriei, privește sublimă pentru univers, toate aceste lucruri nu sunt glumă.

Dar, în fapt, chestia asta a judecății nu este chiar cea mai gravă pentru toate persoanele, căci ea umple de îndoieli multe capete de legiuitori. Moartea regelui? întrebă Girondinii respectabili. Să omori un rege și să ajungi spaima popoarelor și a persoanelor respectabile? Dar, iarăși, să salvezi pe rege, despărțindu-te de patrioții hotărâți, în timp ce patrioții nehoțărâți, deși niciodată n'au fost mai respectabili, nu sunt decât o spumă ipotetică, fără temei? Di-

lema ne încheștează dureros, iar între ghiarele ei noi ne răsucim prinprejur și iar prinprejur. O hotărîre nu aflî nicăieri, decât la Societatea mămă și la fiii ei. Aceștia au luat o hotărîre și merg înainte; ceilalți numai cât se succesc și se răsucesc cu anevoință printre ghiarele dilemei, spre a-și croi un drum.

5. — LĂRGIREA FORMULELOR

Ar fi fost însă de prisos să arătăm, cum chestiunea aceasta a judecății a tot crescut cu încetul, ca în niște săptămâni de sarcină ale unei femei, acumă când s'a încheșat și a căpătat suflet. A tot ieșit la suprafață și s'a dat iarăși la fund printr'un noian de treburi și de încurcături. Veto al punșășilor trimite scrisori, în cari se plînge de anarhie: regaliști ascunși, ajutați de foamete, provoacă răscoale pentru grăne. Vai, nu este decât o săptămână, de când acești Girondini au dat un nou iureș și groaznic, privityor la măcelurile din Septembrie!

Căci, într'una din ultimele zile din Octombrie, Robespierre, fiind somat la tribună de cine știe ce nouă aluzie la acea veche ponegrire cu dictatura, cuvânta și pleda cu o înlesnire din ce în ce mai mare, până când umflându-se în pene, strigă cu îngâmfare:

— Există aici vreun om, care îndrăznește să mă acuze pe mine pe șleau?

— Eu! țipă unul.

O pauză, cu o tăcere adâncă. O figură cât o tărăcuță slăbănoagă, c'un aer mămios, cu fruntea lată,

dar pleșuvă, se repezi ca o veveriță la tribună, scoțând la hârtii de prin buzunare :

— Eu te acuz, Robespierre, eu, Jean Baptiste Louvet.

Omul verzuiu ca marea se făcu negru ca funinginea și se chirci într'un colț al tribunei. Danton îi strigă:

— Vorbește, Robespierre, sunt aici atâția cetățeni buni, cari te ascultă!

Limba însă refuză să-l slujiască. Și atunci Louvet cu un glas ascuțit citește și dezvăluie crimă după crimă: porniri spre dictatură, spre popularitate exclusivă, brutalități la alegere, alaiul prostimei, măcelurile din Septembrie, până ce întreaga Adunare zbieră din nou și fu aproape să puie pe loc subț acuzare pe Inconruptibilul nostru. Niciodată Inconruptibilul n'a trecut prin așa primejdie. Louvet până la ziua lui cea din urmă are să regrete, că Gironda n'a luat o atitudine mai curajoasă, spre a-l curăți atunci pe loc.

Totuși, n'a fost așa. Inconruptibilul, gata să fie pus subț acuzare într'un chip atât de neprevăzut, nu i se putu refuza un răgaz de o săptămână. Iar săptămâna asta el nu stătu cu mâinile în sân, nici Societatea muma, care tremura de mama focului pentru fiul ei favorit, nu stătu cu mâinile în sân. La ziua stabilită el este gata, cu discursul scris blajin ca un doctor iezuit, și astfel convinge pe câțiva. Și acuma? Pentru ce tembelul de Vergniaud nu se scoală acuma cu fulgerele lui Demostene? Bietul Louvet, nepregătit, nu poate face nimic, sau prea puțin lucru. Barrère propune, ca aceste chestiuni „personale“, comparativ mărunțele, să fie închise,

prin ordinea de zi. În consecință, se trece la ordinea zilei.

Barbaroux nu reușește nici măcar să fie ascultat, deși el dă năvală jos la bară și cere să fie ascultat ca petiționar. Adunarea, aprigă pentru afacerile publice (cu această primă ieșire la suprafață încheiată a judecății, care tocmai a avut loc), respinge aceste mărunțișuri, comparativ vrednice de dispreț. Arțagosul Louvet urmează să-și rumege necazul, veșnic ros de păreri de rău, iar Robespierre, scump patriotismului, este și mai scump după primejdiile prin care a trecut.

Aceasta este a doua mare încercare, săvârșită de Girondinii noștri, prieteni ai ordinii, spre a șterge acea pată neagră din domeniul lor politic și vedem, că au făcut-o cu mult mai neagră și mai întinsă decât înainte. Anarchia și măcelul din Septembrie sunt niște lucruri, cari rămân hidoase în închipuirea poporului, urâte cu adevărat de patrioții nehotărâți, de oamenii respectabili; un fapt, asupra căruia să te oprești ori de câte ori este nevoie. Stăruieți asupra-i, denunțați-l, călcați-l în picioare, voi patrioți girondini; priviți însă, pata neagră nu se lasă călcată în picioare, ci, cum am mai spus, se lățește tot mai neagră și mai întinsă. Nebunilor! Nu-i o pată neagră doar la suprafață, ci un izvor țâșnind din adâncuri. Uitați-vă bine: această pată neagră este gura unei prăpăstii veșnice, care iese la iveală pe deasupra ca apa printr'o pojghită de ghiață. Sau, să spunem, că e ținutul întunericului de jos care se ițăie prin foița voastră subțire de rândueală și respectabilitate girondină. N'o călcați în picioare, de teamă să nu crape foița, căci atunci...

Adevărul e că, dacă prietenii noștri Girondini ar înțelege asta, unde ar fi în acest moment patriotismul francez cu toată elocvența lui, dacă această prăpastie adâncă de turbare, de fanatism, de cruzime și de nebulie populară nu s'ar fi rădicat în picioare, de nestăvilit, la 10 August? Patriotismul francez ar fi fost doar o amintire de elocvență, zbatându-se în furcile prusiene. Mai mult: unde s'ar afla el, peste câteva luni, dacă marea și adâncă prăpastie s'ar astupa? Ba încă, după cum cititorii ziarelor pretind că și-amintesc, această groază de măcelul din Septembrie ar fi, în parte, o apariție târzie, căci cititorii ziarelor pot să citeze pe alde Gorsas și diferiți Brisotiri, cari au încuviințat măcelul la epoca, în care s'a întâmplat și l-au numit o sănătoasă răzbunare. Așa încât, la urma urmelor, supărarea reală n'ar fi tocmai o groază îndreptățită, cât supărarea, că au pierdut puterea. Nenorociți Girondini!

Pentru acest cuvânt în societatea Jacobinilor patrioții hotărâți se tânguie, că printre ei se găsesc oameni, cari cu ambițiile și dușmăniile lor particulare au să ruineze libertatea, egalitatea și fraternitatea, câteși trele laolaltă; cari cășunează spiritului patriotic, cari îi aruncă în cale bolovani, ca să se poticniască și care, în loc să împingă la roată din toate puterile, stau colea cu degetu'n gură, strigând cu dispreț, că ce făgaș grosolan e acesta și prin ce hopuri strașnice trecem. La care Societatea jacobină răspunde cu un răget de mânie, dar și cu țipete de mânie, căci aici sunt deasemenea și cetățence; galeriile sunt tixite cu ele. Cetățence, cari aduc cu dânsule lucrul de cusut, ori acele de împletit. Ele abiară sau împletesc, după cum cere cazul. Acestea

sunt faimoasele împletitoare. Tonul îl dă *Mama Ducesă*, sau Debora, ori mama mahalalelor. Este o societate jacobină schimbată și care se schimbă mereu. Acolo unde stă acuma Mama Ducesă stătuseră ducese autentice. Cucoane sulemenite strașnic veniau în juvaieruri cu fluturași și acuma în loc de juvaieruri poți să iei cu tine andreele de împletit și să lași laoparte sulimanul. Treptat-treptat sulimanul va ceda locul culoarei naturale, tuciurie, spălată curat, sau chiar nespălată. Până și domnișoara Théroigne va fi scandalos biciuită. E un lucru destul de ciudat: e aceeași tribună rădicată în mijlocul sălii, unde ordinioară tuna marele Mirabeau, marele Barnave și aristocratul Lameth și pe care au luat încetul cu încetul loc alde Brissot, alde Guadet și Vergniaud, patrioți de o speță mai înflăcărată, în *scufii roșii*. Văpaia roșie înlocuiește, am putea spune, lumina. Iar astăzi, la rându-le, alde Brissot împreună cu cirații lui, cu ai lui Roland și cu Girondinii, au căzut în rândul al doilea; ei cată să-și părăsiască scaunele, sau să fie izgoniți. Acuma are să ardă lumina Mamei cea puternică, nu roșie ci albastră. Societățile filiale din provincie dezaprobă sus și tare aceste lucruri; cer sus și tare grabnica reînscăunare a acestor elocvenți Girondini, ștergerea repede a lui Marat. Societatea mumă pare, atât cât poate să prevadă judecata naturală, că se ruinează pe sine însăși. Totuși, în toate crizele a fost acelaș lucru; ea are în sine o vieață supra-naturală și nu se va ruina.

Dar peste vreo 15 zile această mare chestiune a judecării, în vreme ce comitetul ad-hoc lucrează cu sânguință însă în tăcere, capătă un îmbold neașteptat. Cititorii noștri își amintesc de slăbiciunea bie-

tului Ludovic pentru lăcătușerie și cum, în zilele lui fericite, un oarecare meșter Gamain din Versailles obișnuia să vină la dânsul și să-l învețe, cum să lucreze lacăte, muștrându-l, se spune, adesea pentru neîndemânarea lui. Cu toate acestea regalul ucenic învățase dela dânsul ceva în meseria asta. Nenorocit ucenic! Viclean meșter lăcătuș! Căci iată astăzi, în ziua de 20 Noembrie 1792, necunoscutul Gamain, lăcătușul, se duce la Primăria Parisului, se duce și la ministrul Roland, cu declarația că el, meșterul Gamain, cunoaște ceva: că în Maiu trecut, când era așa de activă o corespondență cu caracter trădător, el și cu regalul său ucenic dibăcise un dulap de fier, ascunzându-l cu iscusință într'un perete a camerei regale din Tuilerii, invizibil la spatele lem-nărie. Fără îndoială că și acuma se află acolo. Vicleanul Gamain, însoțit de autoritățile în drept, descoperiră învelitoarea de lemn, pe care nimeni altul n'ar fi putut-o dibui, o zmulge din loc și dă peste dulapul de fier, plin cu scrisori și cu hârtii. Roland pune mâna pe ele și le trimite, în niște ghiozdane, harnicului comitet ad-hoc, care ține ședință aproape de tot. Am spus, că în ghiozdane și fără un inventar oficial; o scăpare din vedere, din partea lui Roland.

Aici, totuși, sunt scrisori destule, cari dovedesc cu prisosință corespondența cu caracter trădător a unei curți, care se îngrijea numai de sine și asta nu numai cu trădătorii, ci chiar și cu niște așa numiți patrioți. Trădarea lui Barnave, din corespondența sa cu regina, cum și sfaturile prietenesti față de dânsa, chiar și după afacerea dela Varennes, sunt acuma limpezi ca lumina zilei. Ce fericire să-l avem în

mână pe Barnave acesta, zăcând sănătos și teafăr în închisoarea din Grenoble, din Septembrie trecut, căci de multă vreme era suspect. Trădarea lui Talleyrand, omul cu trădările cele mai numeroase, nu-i tocmai limpede cu acest prilej, dar e pe aproape. Trădare și la Mirabeau; pentru care cuvânt bustul său din sala Adunării Naționale „este acoperit cu un zăbranic până ce vom fi siguri“. Vai, lucrul este cu totul dovedit. Atunci bustul său din sala Jacobinilor, din mijlocul incintei, la denunțarea lui Robespierre de la tribună „nu mai e voalat, ci la moment sfărâmat în bucăți: un patriot se urcă repede pe o scară și-l aruncă în țândări jos, pe dușumea, pe el împreună cu alții, în mijlocul aclamațiilor. Asta a fost răsplata lor și salariul ce meritau, de data asta, după legea cererei și a ofertei. Lăcătușul Gamain, neîndestulător răsplătit pentru moment, se prezintă peste vreo 15 luni cu o jalbă zmerită, în care declară, că îndată ce dulapul acela de fier fusese isprăvit de dânsul, Ludovic (după cum își aduce aminte acum) i-a dat un pahar mare cu vin. Acest pahar mare de vin a stârnit în stomacul lui jupân Gamain o turburare groaznică, debunăseamă, cu scopul să-l dea gata, numai că a scăpat mulțumită unei curățenii. Cu toate acestea sănătatea lui jupân Gamain a fost din această pricină în întregime ruinată, așa în cât el (după cum își aduce aminte) nu mai poate lucra pentru familia lui. Răsplata lui este o pensie de 1.200 de franci și „o mențiune onorabilă“. Așa de deosebită e proporția între cerere și ofertă la epoci diferite!

Astfel, printre piedici și înaintări pline de îndemn, chestiunea judecății sporește mereu, când ieșind

deasupra, când dându-se la fund, zădărnă de un patriotism îngrijorat. Despre cuvântările, ce s'au rostit asupra-i, despre formele cu anevoie născocite, pentru punerea la cale a procesului, despre argumentele juridice, spre a dovedi că procesul este legal, cum și despre nesfârșitele valuri de iscusință și elocvență juridică și de alt soi, nu se va pomeni în această istorie nicio silabă. Iscusința omului de lege este bună. Dar la ce folosește aicia? Dacă adevărul, auguști senatori, cată să fie spus, singura lege în cazul de față este: *Vai celor învinși!* Cine a pierdut, plătește. Arareori a grăit Robespierre o vorbă mai înțeleaptă decât declarația, pe care a făcut-o în acest scop în cuvântarea lui, că nu este nevoie să se vorbiască aicia de lege, că în cazul acesta mai mult ca oriunde dreptul nostru este forța. O cuvântare admirată de patrioții Jacobini aproape până la extaz. Cine va mai spune, că Robespierre nu este un om cu pătrundere, tare cel puțin în logică? Cu acelaș efect, dar și mai pe șleau, a grăit tânărul Saint-Just, cel cu părul negru, cu tinerețea lui dulceagă. Danton este în misiune în Țările de Jos în timpul acestei opere premergătoare. Restul, cum se va citi mai târziu, se învârtește printre legile popoarelor, printre Contractul Social, jurisprudență și silogisme; pentru noi tot atât de uscate ca și vântul dela răsărit. În fapt, ce poate fi mai zadarnic decât să vezi pe acești 749 de oameni iscușiți cum se străduiesc din toate puterile lor și cu întreaga lor dibăcie, într'un răstimp lung de câteva săptămâni, spre a face la urmă doar atâta: să lărgiască vechile formule și frazeologia legală, așa încât să poată acoperi evenimentul cel nou, contradictoriu, cu desăvârșire

de neacoperit. Din această pricină biata formulă cată să plesnească, iar onestitatea la fel, odată cu dânsa. Lucrul, care la pipăit e fierbinte, te frige, ai să poți tu să-l dovedești, cu silogismul, că e un amestec rece ca ghița? Această lărgire a formulei, până ce plesnește, este, în deosebi pe vremuri de schimbări repezi, una dintre sarcinile cele mai supărătoare, ce poate să aibă biata omenire.

6. — IN FAȚA TRIBUNALULUI

Intre timp, în intervalul de vreo 5 săptămâni, am ajuns la altă ieșire la suprafață a procesului, la una mai practică decât oricare de până acum.

Intr'o Marți, în ziua de 11 Decembrie, procesul regelui a ieșit hotărât la suprafață; pe străzile Parisului și în forma acelei trăsuri verzi a primarului Chambon, în care șade regele însuși, împreună cu câțiva însoțitori în drum spre sala Adunării Naționale. În trăsura verde era însoțit de primarul Chambon și de procurorul Chaumette; în afară de comandantul Santerre, împreună cu tunuri, călărime și un șir dublu de pedestriime. Toate sectoarele sunt sub arme, patrulare numeroase umblă pe toate străzile. Așa călătorește el, domol, prin burnița întunecoasă de ploaie. Pela orele două îl vedem în redingota-i de culoarea alunei dându-se jos în piața Vendôme, spre Sala de Călărie, pentru a fi pus sub acuzare și interogată judecătorește. Tainica închisoare Temple și-a dat la iveală secretul, pe care oamenii pot acum să-l priviască în redingota-i de culoarea alunei. Aicea pășește acelaș corpulent Ludovic, care fusese odată Ludovic cel dorit. Nenorocit rege, de data asta

te îndrepti spre port; jalnicile tale drumuri și strapațe se apropie de sfârșit. Datoria, care-ți rămâne de aici înainte, de-a îndura toate cu liniște, tu ești croit s'o aduci la îndeplinire.

Ciudatul alaiu merge înainte; în tăcere, spune Prudhomme, sau printre clocotul innului Marsilieza. În tăcere pătrunde în sala Adunării Naționale. Santerre ține la braț pe Ludovic cu mâna lui. Ludovic se uită împrejururi c'un aier molcom, spre a vedea ce fel de Adunare și de Parlament este aici. Foarte mare schimbare, e drept. Doi ani au trecut din Februarie, când Constituanta noastră, atunci în funcție, întindea pentru noi covoare cu flori de crin, iar noi veniam aici să spunem un cuvânt blajin și toți se rădicau în picioare, jurându-ne credință. Franța întregă se rădica în picioare să jure și ea și prăznuia sărbătoarea sulitelor. Iar toate acestea au ajuns aici! Barrère, care pe atunci plângea uitându-se dela pupitrul lui de jurnalist, acum ne privește de sus dela tribuna sa de președinte, cu o listă de 57 de întrebări înainte-i și grăiește, cu ochii uscați:

— Ludovic, poți să stai jos!

Ludovic se pune jos. E acelaș scaun, se spune, aceeași lemnărie, cu aceeași căptușeală, depe care el primise constituția, în mijlocul dansurilor și a iluminației toamna trecută, acum un an. Atât de multe lucruri în lemn au rămas aceleași, dar și atâtea altele nu mai sunt aceleași! Ludovic se pune jos și așteaptă, cu un aier și un suflet liniștit.

Dintre cele 57 de întrebări n'avem să reamintim decât doar una. Sunt întrebări, cari îmbrățișează cu iscusință toate documentele principale, pe cari au pus mâna la 10 August, sau au fost găsite mai târziu

în dulapul de fier. Ele cuprind toate întâmplările de căpetenie din Istoria Revoluției. Iar ei întrebă, în fond, doar atâta:

— Ludovic, care ai fost rege, nu ești vinovat în oarecare măsură, prin fapte și prin documente scrise, de a fi încercat să continui a fi rege?

Nici în răspunsuri nu-i ceva mult mai de seamă. Numai tăgăduieli, făcute cea mai mare parte în liniște; un om, un acuzat, care stă pe temelia simplă a lui *Nu*: Nu recunosc acest document; n'am săvârșit această faptă; sau am săvârșit-o în conformitate cu legea care era atunci în ființă. Astfel încât cele 57 de întrebări, împreună cu documentele în număr de 162, fiind terminate în chipul acesta, Barrère încheie, după vreo trei ore, cu aceste vorbe:

— Ludovic, te invit să te retragi.

Ludovic se retrage, cu escorta lui comunală, într-o cameră a comitetului din apropiere, după ce, înainte de-a părăsi bara, a cerut să i se dea apărători legali. În camera comitetului refuză răcoritoarele. Zărind apoi pe Chaumette ocupat cu un mic darab de pâine, pe care un grenadier îl împărțise împreună cu el, spuse, c'ar vroi să ia o îmbucătură de pită. E ora cinci, iar el luase doar o gustare ușoară în dimineața aceea cu atâtea tobe și alarme. Chaumette rupe în două jumătatea lui de darab. Regele ronțăie coaja și se urcă în trăsura cea verde, mestecând, apoi întrebă, ce să facă acum cu miezul. Ipistatul lui Chaumette i-l ia din mână și-l aruncă afară, în uliță. Ludovic observă, că e păcat să azvârli afară pâinea, pe vreme de foamete.

— Mama mare, zise Chaumette, avea obiceiul să-mi spună: Puiule mic, să nu risipești niciodată o firmitură de pâine, căci nu ești în stare s'o faci.

— Domnule Chaumette, răspune Ludovic, mama mare a d-tale trebuie să fi fost o femeie cu judecată.

Sărmane muritor nevinovat! El așteaptă așa de liniștit să i se arunce zarul! Gata să facă, cel puțin asta, așa cum se cuvine! Pentru asta e deajuns numai pasivitatea, fără să miște nici un deget! Odinioară el vorbia să călătorească încurând prin Franța, spre a dobândi o vedere geografică și topografică asupra-i, fiind din copilăria lui îndrăgostit de geografie. Inchiisoarea Temple îl ia din nou în primire și se închide în urmă-i. Gură-cască a Parisului se poate retrage la căminurile și la cafenelele sale, la cluburile și teatrele lor. O noapte umedă s'a lăsat pe pământ și împreună cu ea tobele și patrulele din această zi ciudată.

Ludovic este acum despărțit de regină și de familia lui, părăsit în voea gândurilor lui simple și a mijloacelor lui. Triste se întind în juru-i aceste ziduri de piatră; dintre cei scumpi ai lui niciunul cu dânsul. În această stare de nesiguranță, așteptându-se la și mai rău, el își scrie testamentul: un document care poate fi citit oricând, plin de blândete, de simplitate, de-o dulce evlavie. Adunarea Națională, după lungi dezbateri, i-a acordat apărători legali, după propria-i alegere. Avocatul Target se simte „prea bătrân, fiind trecut de 54 de ani” și refuză. El își câștigase pe vremuri un mare renume, apărând pe cardinalul de Rohan, cel cu salba; aicia însă nu va câștiga nimic. Avocatul Tronchet, cu vreo 10 ani mai în vârstă, nu refuză. Mai mult încă: priviți pe bunul bătrânel Malesherbes, cum pășește de bunăvoie înainte; spre cea din urmă dintre luptele lui, bunul și bătrânul erou. E cărunt, căci are 70 de ani. El spune:

— Am fost chemat de două ori în sfatul lui, care era stăpânul meu, într'un timp când toată lumea râvnia această onoare. Ii sunt dator acelaș serviciu acum, când a ajuns un lucru, pe care mulți îl socot primejdios.

Aceștea 2, împreună cu unul mai tânăr, Desèze, pe care ei l-au ales ca să pledeze, sunt ocupați cu cele 57 de capete de acuzație și cu cele 162 de documente; Ludovic îi ajută pe cât poate.

Un lucru important este prin urmare în plin mers acuma; toți oamenii, în toate țările, îl așteaptă. Prin ce forme și prin ce metodă îl va aduce Adunarea Națională la îndeplinire, în așa chip încât să nu rămâie asupra-i nici măcar o bănuială de imputare? Va fi ceva greu. Adunarea Națională, foarte încurcată ce-i drept, discută și chibzuește ziua întreagă, de dimineață până seara, și asta, zi după zi. Tribuna duduie de discursuri cu subiectul acesta. Trebuie să se întindă formula cea veche spre-a acoperi lucrul cel nou. Patriotii din Munte, înfierbântându-se din ce în ce mai tare, zbiară, că mai presus de toate să se grăbiască; singura formă bună va fi cea mai rapidă. Totuși, Adunarea chibzuește încă; tribuna duduie; duduie, într'adevăr, cu voce de tenor, ba din când în când și ceva mai sus. Sala întreagă zbcuște în juru-i destul de des în țipete de mânie și de înfruntare. Așa a duduie și a zbierat aproape două săptămâni, până când noi am putut lua hotărârea, deoarece țipetele deveniau tot mai ascuțite, că în ziua de Miercuri, 26 Decembre, Ludovic are să se înfățișeze și să pledeze. Advocații lui se plâng, că din nenorocire e prea curând, ceeace ei, ca avocați, pot foarte bine s'o facă, numai că fără rezultat. Pentru patrioți însă pare, că e nesfârșit de târziu.

Așadar într'o Miercuri, la ora întunecoasă și rece de 8 dimineața, toți senatorii sunt la posturile lor. La dreptul vorbind, ei mai încălzesc o oră rece ca asta, după cum aflăm, printr'o fierbere violentă, lucrul foarte obișnuit acum: alde Louvet, ori Buzot, atacă pe alde Tallien și alde Chabot, de unde Muntele întreg se întărită împotriva întregii Gironde. Abia s'a încheiat cu asta, la ora nouă, și Ludovic, împreună cu cei trei avocați ai lui, însoțiți de zângănitul armelor și de garda civică a lui Santerre, intră în sală.

Desèze își desface hârțoloagele și-și îndeplinește în chip onorabil periculoasa-i sarcină, pledând vreme de trei ceasuri. O pledoarie conștiincioasă, „alcătuită aproape peste noapte”, curajoasă și totuși chibzuită, nu fără iscusință și o elocvență patetică, dar blândă. Când ei se retraseră, Ludovic căzu la gâtul lui, rostind printre lacrimi:

— Bietul meu Desèze!

Ludovic însuși, înainte de a se retrage, adăose câteva cuvinte, „cele din urmă, poate, pe cari le va fi pronunțat în fața lor”: cât de mâhnit a fost în inima lui, că, mai presus de orice alte lucruri, a fost socotit vinovat de acea vărsare de sânge dela 10 August, ori de a fi vărsat vreodată, sau de a fi dorit să verse sânge francez. Grăind astfel, se retrase din sală, ca unul ce, cu drept cuvânt, își isprăvisese aici datoria lui. Multe sarcini ciudate avusese el până acum, dar această ciudățenie a fost cea din urmă.

Și acum pentruce Adunarea Națională mai tărgănește lucrurile? Acestea sunt capetele de acuzație și dovezile; aceasta este pledoaria. Restul nu cată, oare, să urmeze dela sine? Muntenii și patrioții în

general zbiară din ce în ce mai tare, să se grăbiască, să fie ședință permanentă, până ce treaba va fi terminată. Totuși, Adunarea Națională, bătută de îndoieli, de temeri, hotărăște, că mai întâi să chibzuiască; pentru asta, toți membrii, cari doresc, vor fi liberi să ia cuvântul. Așadar, la pupitrele voastre, voi bine-grăitori membri. Dați la iveală ideile voastre, ecourile voastre, cum și ideile auzite dela alții. Acum e timpul, ca fiecare să arate ce poate. Franța și universul vă ascultă. Dar nici nu-i lipsă de membri. Discursuri, pamflete rostite urmează după pamflete rostite, cu elocvența de care sunt în stare. Lista președintelui se lungește din ce în ce mai mult cu nume, cari râvnesc să vorbească. Din zi în zi, în toate zilele și la toate ceasurile, tribuna duodie fără întrerupere. Galerile, cu țipete ascuțite, înlocuiesc în chipul cel mai variat pe tenori și pe bași. Altminteri ar fi o muzică prea tristă.

Patrioții, în Muntele lor cât și pe galerii, sau sfătuindu-se noaptea în localurile sectoarelor, la Societatea-mamă, printre cucoanele cari țipă împletind, cată să stea de veghe cu ochi de linx, spre a rădica glasul când e nevoie, iar la ocazie destul de tare. Deputatul Thuriot, care fusese avocatul Thuriot, care fusese apoi alegătorul Thuriot și văzuse depe culmile Bastiliei cum mahalaua Sf. Anton se tălăzuia ca un ocean, acest Thuriot poate și el, cu tot atâta curaj ca atâția alți oameni, să înfățișeze o formulă. Dar nici crudul Billot nu rămâne tăcut, dacă îl întărăți; nu rămâne tăcut nici crudul Jean Bon, un soru de iezuit și ăsta. Nu-i scrieți numele, cum fac prea adesea dicționarele, Jambon, care înseamnă „șuncă”.

Dar, la urma urmei, nici un om să nu-și închipule,

că e cu putință ca Ludovic să nu fie vinovat. Singura întrebare pentru orice om cu judecată este, sau era: Poate Adunarea Națională să judece pe Ludovic? Sau trebuie s'o facă poporul întreg, în adunări primare, după o amânare? Veșnic amânări pe voi, Girondini, falși oameni de stat! Așa urlă patriotismul, cu răbdarea aproape pe sfârșite. Dar, la dreptul vorbind, dacă privim aceste lucruri, ce-ar putea să facă acești bieți Girondini? Să-și rostiască convingerea lor, că Ludovic este prizonier de războiu și că nu poate fi dat morții fără a săvârși o nedreptate, un abuz și fără primejdie. Rostește însă o atare convingere și ți-ai pierdut cu desăvârșire orice legătură cu patrioții hotărâți. Mai mult decât atâta: nici nu e măcar o convingere, ci o presupunere, o cimilitură încurcată. Câți dintre acești bieți Girondini nu sunt siguri decât de un singur lucru: că un om, dar mai ales un Girondin, cată să aibă un sprijin undeva și să se ție acolo bine pe picioare; să se puie bine cu clasele onorabile. Asta e convingerea și siguranța în credință, ce au ei. Vrând-nevrând, se zbat cu anevoie în cleștele acestei cimilituri.

Nici Franța, nici Europa nu stau locului. Această Adunare Națională e, cum am spus, o inimă, care trimite înrâuriri înafară și care primește. Execuția unui rege, fie c'o numim martiriu, fie c'o numim pedeapsă, este o înrâurire. Adunarea a mai trimis alte două înrâuriri importante asupra tuturor neamurilor, spre marea pagubă a ei însăși. În ziua de 19 Noembrie ea a publicat un decret, pe care în urmă l-a confirmat și l-a dezvoltat în amănunt, că orice națiune, care va găsi cu cale să se scuture de cătu-

șele despotismului, va fi de aici înainte, ca să zicem astfel, o soră a Franței și va găsi aici sprijin și ocrotire. Decret, de care au făcut mare zarvă diplomații, ziaristii și legiuitorii internaționali. Un așa decret nu poate să-l aprobe niciun despot în viață cu cătușele lui, nicio persoană cu autoritate, de nicăieri. Acest decret fusese propus de deputatul girondin Chambon; în fond, poate, o simplă floare de retorică.

A doua înrâurire, de care vorbim, a avut o obârșie și mai becnică: în căpățâna flușturistică, cu puțină minte dar care făcea tãmbălău mare, a unuia Iacob Dupont, din ținutul Loarei. Adunarea chibzuia asupra unui plan de educație națională. În cuvântarea lui deputatul Dupont declară:

— Sunt în drept să mănturisc, domnule președinte, că, în ce mă privește, eu sunt ateu.

Crezând, că lumii îi arde să afle așa ceva. Poporul francez o primi fără niciun comentariu, sau fără niciun comentariu auzit, oricât de gălăgioși sunt altminteri Francezii. Lumea streină însă o primi cu silă, cu groază și cu uimire. O înrâurire, aceasta, dintre cele mai de plâns! Iar acuma, dacă la aceste două se va adăoga a treia înrâurire, care va porni și se va răspândi peste tot pământul, a uciderii regelui?

Curțile streine intervin în procesul acesta al lui Ludovic: Spania, Anglia. Nu vor fi ascultate, deși ele vin, cel puțin așa vine Spania, cu ramura de măslin într'o mână și cu spada scoasă din teacă în cealaltă. Dar și în țară, deasemenea, din acest Paris, care-i înconjoară, cum și din Franța, ce dea înrâuriri vin, ca un puls puternic! Jalobele curg. Ele pledează pentru o dreptate egală pentru toți, într'o epocă așa numită a Egalității. Patrioții în viață pledează. O,

voi, deputați naționali, dar nu pledează oare și patrioții morți? Cei 1.200 de inși, cari zac într'o beznă rece, ei da, nu pledează; dar jaloba din lăcașul lor strâmt, în muta încremenire a morții, nu grăiește mai mult decât orice cuvântare? Patrioți schilozi umblă șontâc în cârje prin prejurul Sălii de Călărie, cerând dreptate. Răniții din ziua de 10 August, văduvele și orfanii celor uciși, fac la jalobe cu duiumul, umblă șontâc-șontâc și defilează, muți dar elocvenți, prin sala Adunării. Un patriot rănit, neîn stare să umble, e adus cu patul lui până aici și trece pedesupra, în poziție orizontală. Tribuna Adunării, care amuțise la această privesște, pornește din nou, duduind de-o elocvență pur juridică. Dar dincolo de uși Parisul țipă din ce în ce mai tare. Se aude glasuri de taur al lui St. Huruge și elocvența isterică a Mamei Ducese. Varlet, apostolul libertății, aleargă în grabă cu sulița și scufia-i roșie, aducând scaunu-i cu îndoitoare, de pe care cuvântează. „Dreptate împotriva trădătorului!” zbiară întreaga lume a patrioților. Să ținem seama apoi de alt strigăt, care se aude sus și tare pe străzi:

— Dați-ne pâine, sau omorâți-ne!

Pâine și egalitate; dreptate împotriva trădătorului, ca să putem avea pâine!

Patrioții mai potoliți sau nehotărâți sunt împotriva celor hotărâți. Primarul Chambon aude despre o încăerare înfricoșată la Teatrul Națiunii. S'a ajuns la încăerare, ba chiar și la pâruială, între cei hotărâți și cei nehotărâți cu prilejul unei drame noi, botezată *Prietenul legilor*. Una dintre cele mai becisnice drame, ce s'au scris vreodată, dar care are aplicații didactice în chestie. Din această pricină peru-

cile pudrate ale prietenilor ordinei și părul cel negru depe capetele Jacobinilor zboară prin sală, iar primarul Chambon se grăbește întracolo împreună cu Santerre, în speranța să potolească lucrurile. Departe de a le potoli, bietul nostru primar iese așa de jumultit, spune o dare de seamă, și, după toate semnele, așa de probozit și de ghiontit, spunem noi, încât el, cu părere de rău, se leapădă cu desăvârșire de scurtul lui primăriaț, „întrucât plămâni îi sunt atinși”. Acest nenorocit *Prieten al legilor* e luat în discuție chiar și în Adunare, atâta sunt de înverșunați și de întărâțați unii împotriva altora, patrioții potoliți și cei nepotoliți.

Dar între aceste două clase nu sunt la treabă destui aristocrați, cum și pseudo-aristocrați? Spionii curg întraçoace dela Londra cu pachete importante. Spioni, cari pretind că ar fi călătorind. Unul dintre aceștia din urmă, numele lui era Viard, îndrăzni să acuze pe Roland, ba și pe soția lui Roland, spre bucuria lui Chabot și a Muntenilor. Nevasta lui Roland însă, fiind chemată, veni la moment în sala Adunării. Veni, cu marea ei seninătate și în câteva cuvinte limpezi risipi în aer acuzarea lui Viard, acoperindu-l de dispreț. Toți prietenii ordinei aplaudară. Și astfel, cu încăierări în teatre, cu strigăte de : „Pâine, ori ucideți-ne !”, cu turbare, cu foamete, cu bănuiele supranaturale, sălbaticul acesta de Paris zbărară. Roland devine din ce în ce mai morocănos în răvașele și scrisorile lui, ajungând aproape până la treapta isteriei. Marat, pe care nicio putere din lume nu-l poate împiedeca să vadă aici numai trădători și de alde Roland, se așează în pat vreme de trei zile. Acest neprețuit prieten al poporului e a-

proape mort, cu inima zdrobită, cu friguri și dureri de cap.

— O, popor de flecari, dacă ai ști să lucrezi!

Și, drept culme, victoriosul Dumouriez în zilele acestea de anul nou a sosit la Paris. Ne temem că nu pentru ceva bun; el pretinde, că spre a se plânge de ministrul Pache și de mâncătoriile lui Hassenfratz, apoi spre a lua măsuri pentru campania de vară. Găsim, că umblă prea mult în tovărășia Girondinilor. Oare uneltește cu ei în contra Jacobinilor, în contra egalității și a pedepsirei lui Ludovic? Avem scrisori dela dânsul către Adunarea Națională însăși. Va juca el, oare, vechiul rol al lui Lafayette, acest nou și victorios general? Să se întoarcă deci înapoi, nu fără a fi fost denunțat.

Iar la tribuna Adunării duduie pururea aceeași elocvență juridică și presupuneri goale, fără fapte și pe lista președintelui sunt pururea câte 50 de nume. Mai mult însă; acești președinți girondini dau preferință propriului lor partid; îi bănuim, că joacă o festă cu lista: oamenii din Munte nu pot fi auziți. Și așa duduie înainte, toată luna Decembrie până în Ianuarie, la anul nou. Asta nu mai are sfârșit. Parisul zbiară de jur împrejur, în gloată, din ce în ce mai tare, până la tonul uraganului. Parisul vrea să aducă tunuri dela Saint-Denis; e vorba să se închidă și barierele, spre spaima lui Roland.

Intre acestea, priviți, tribuna Adunării încetează dintr'odată să duduie. O retezăm scurt, fie pe listă oricine ar fi, și-i punem capăt. Marția viitoare, în ziua de 15 Ianuarie 1793, vom merge la vot, fiecare în numele său personal. Intr'un chip, sau într'altul, marea dramă cată să se joace, înfine.

7. — CELE 3 VOTURI

Este Ludovic Capet vinovat, că a uneltit împotriva libertății? Sentința noastră are să fie definitivă, ea singură, ori va fi nevoie să fie întărită printr'un apel la popor? Dacă-i vinovat, care-i pedeapsa? Aceasta e formula, pe care au îmbrățișat-o după mult târboiu și „câteva ore de nehotărîre și gălăgie“. Asupra acestor trei întrebări una după alta Adunarea, în unanimitate, votează pentru vinovăție. Parisul se revarsă în valuri împrejurul sălii, în gloată, cu multă zarvă. Europa și toate neamurile așteaptă răspunsul. Deputații, unul câte unul, cată să răspundă la auzul numelui lor: vinovat, sau nevinovat?

Cât pentru vină, nu există, cum s'a arătat mai înainte, nicio îndoială în sufletul patrioților. O majoritate covârșitoare se pronunță pentru vinovăție. Adunarea în unanimitate, votează pentru vinovăție. Numai câțiva inși, 28, nu votează pentru nevinovăție, ci refuză de a vota în orice fel. Nici a doua întrebare nu se arată îndoielnică, oricâte socoteli își vor fi făcut aici Girondinii. Un apel la popor n'ar fi oare un alt nume pentru războiul civil?

Cu o majoritate de 2 față de 1 se răspunde, că nu va fi apel. Și acest lucru dar s'a hotărît. Patriotismul gălăgios poate acuma, la zece seara, să se potolească pentru noaptea asta și să se ducă la culcare, nu fără speranță. Marția asta a mers bine. Măine vine la rând: Care pedeapsă? Măine este lupta cea grea.

Priviți, așa dar, cum în dimineața asta de Miercuri ce năvală e de patriotism, cum Parisul întreg e în picioare și toți deputații la posturile lor! Sunt de

față 749 de onorabili deputați ; numai vreo 20 lipsesc, fiind în misiune, iar Duchâtel și alți vreo 7 lipsesc, fiind bolnavi. Intre timp patriotismul în așteptare și Parisul întreg în picioare au nevoie de răbdare, căci Miercurea asta începe și ea cu discuții și cu fierbere : Girondinii propun, să se ceară o majoritate de trei pătrimi. Patrioții însă le țin piept cu înverșunare. Danton, care tocmai se întorsese din misiune în Țările de Jos, dobândește „ordinea de zi“ asupra propunerii Girondinilor. Mai mult încă : dobândește, pe deasupra, că „vom hotărî, fără a întrerupe lucrul, în ședință permanentă, până vom fi terminat“.

Și astfel, la urmă, la ora 8 seara, urmează să înceapă acest uimitor vot, al treilea, cu apel nominal. Care pedeapsă ? Girondinii nehotărîți, patrioții hotărîți, oamenii îngroziți de regalitate, oamenii îngroziți de anarhie, cată să răspundă aici și acum. Patriotismul fără de margini, în întuneric cu toate lămpile de noapte, inundă toate coridoarele, umple toate galeriile, așteptând, încruntat, să audă votul. Ușieri cu voce ascuțită ne chiamă pe nume și pe județ ; trebuie să ne urcăm la tribună și să ne rostim.

Martori oculari au descris această scenă, cu al treilea vot și al celorlalte voturi, cari au decurs din ea, ca una dintre cele mai ciudate, câte s'au văzut în timpul Revoluției : o scenă prelungită, cași cum avea să fie fără sfârșit și care a durat, cu puține și scurte întreruperi, de Miercuri până Duminică dimineața. O noapte îndelungată se preface la urmă în zi ; paloarea dimineții e împrăștiată pe toate chipurile ; umbra iernii se coboară din nou și lămpile întunecoase se aprind iarăși. Dar și în timpul zilei și

Fosta regină Maria Antoaneta ieșind dela tribunalul unde fusese și ea condamnată la moarte. Cea mai frumoasă femeie din Franța îmbătrânise și albise în câteva luni.

al nopții și cu toate schimbările vremii deputații unul după altul urcă neîntrerupt treptele acestea ale tribunei ; aici, sus, se opresc, în lumina ceva mai limpede din tavan, spre a-și rosti cuvântul, care hotărăște o soartă ; apoi pogoară iarăși jos, în beznă și 'n gloată. Ca niște vedenii la orele dela miezul nopții ; cei mai mulți niște fantome, ieșite din Infern. Niciodată președintele Vergniaud, sau alt președinte de pe pământ, n'a mai supravegheat așa ceva. Viața unui rege și alte multe lucruri, cari atârnă de ea, spânzură tremurând în balanță. Unul după altul se rădică, iar bâzâitul se potolește dela sine până deschide gura : 'moarte, surghiun, sau închisoare până la încheierea păcii. Mulți cer moartea, dar cu fraze cât mai bine studiate și ferelnice, cu paragrafele pe cari le pot născoci pentru explicații, pentru îndreptățire, pentru slabe apeluri la milă. Mulți, apoi, cer surghiunul, ceva mai puțin decât moartea. Balanța tremură, nimeni un poate încă să ghicească încotro se va apleca. Din această pricină patriotismul, îngrijorat, prinde să urle, iar ușierii nu-l pot ține în frâu.

Bieții Girondini la atari urlete înfricoșate ale patriotismului votează mulți dintre ei pentru moarte, îndreptățindu-și acest cuvânt nenorocit al lor prin câte o scurtă fățarnicie, sau iezuitism. Vergniaud însuși se pronunță pentru moarte, îndreptățindu-o cu iezuitisme. Bogatul Lepelletier Saint-Fargeau fusese în Constituantă printre nobile și din partidul patriotic, de stânga ; discutase atunci și scrisese rapoarte, și aici și aiurea, și nu puține, în contra pedepsei capitale. Cu toate acestea, acuma se pronunță pentru moarte, cuvânt care ar putea să-l coste

scump. Manuel luase de bună seamă loc printre cei hotărâți în August trecut; dar de atunci încoace s'a tot dat mereu la fund și a dat îndărăt din Septembrie și dela scenele din Septembrie. În Adunarea aceasta el n'ar putea, mai presus de toate, să rostească un singur cuvânt, care să afle încuviințare; acuma se pronunță pentru surghiun și într'o furie mută părăsește tribuna pentru totdeauna, fiind foarte îmbrâncit prin coridoare. Filip Egalitate votează, în sufletul și 'n conștiința lui, pentru moarte. La auzul lui și al acestui cuvânt patriotismul însuși clatină din cap, un murmur și un fior aleargă prin sala asta de judecată. Votul lui Robespierre nu poate fi pus la îndoială; discursul său e lung. Publicul zărește și chipul deșirat al lui Sieyès; se urcă și abia dacă se oprește; doar cât trece, iar figura spune: moarte, fără fraze! Apoi coboară jos, în sală. Vedenie de fantomă din Infern!

Și totuși, dacă cititorul își închipue scena cu un caracter funerar, trist, sau măcar grav, s'ar înșela foarte mult. „Ușerii din partea Muntelui — spune Mercier — au ajuns ca servitorii cari deschid lojile dela Operă. Ei deschid și închid galeriile pentru persoanele privilegiate, pentru doamnele din familia lui Orléans Egalitate, sau pentru alte cucoane din lumea mare, frumos gătite, cari foșnesc din dantele și în tricolor. Deputați galanți trec încoace și încolo, tratându-le cu înghețate, cu răcoritoare, cu un crâmpeliu de conversație. Capetele frumos împoțonate fac semne, drept răspuns. Unele au cu dânsese cartoane și ace cu gămălie, înfigând acolo „da“ și „nu“, ca la un joc de roșu și negru. Mai încolo, sus, domnește Mama Ducesă cu amazoanele ei fără suliman.

Ea nu poate fi împiedecată, de a scoate câte un lung „Aha!”, când votul nu este moartea. Prin galeriile acestea se mânăncă, se bea vin și rachiu ca într-o cârciumă în lege. Se fac rămășaguri, prin toate cafenile din apropiere. Înăuntru însă oboseala, nerăbdarea și o plictiseală extremă se citesc acuma pe toate fețele, iluminate numai din când în când de întorsăturile jocului. Unii membri au fost cupinși de somn; ușierii vin și-i trezesc, pentru vot. Alți membri își fac socoteala, dacă n'ar avea vreme să tragă o fugă, să îmbrace ceva. Chipurile se înalță ca niște spectre, palide în lumina nedeslușită a lămpilor de noapte și rostesc dela această tribună o singură vorbă: *moartea*. Totul e-un joc de optică, încheie Mercier.

Târziu, în noaptea de Joi, când votul s'a sfârșit iar secretarii îl totalizează, Duchâtel, bolnav, mai spectru decât ceilalți, sosește purtat pe o targă, înfășurat în pături, „în cămașa de noapte și cu scufia în cap”, spre a vota pentru iertare: se credea că un vot ar putea să schimbe rezultatul.

Ah, nu! În cea mai adâncă tăcere, președintele Vergniaud rostește cu un glas plin de tristețe:

— Declar, în numele Adunării Naționale, că pedeapsa, ce ea a pronunțat împotriva lui Ludovic Capet, este moartea.

Moartea, cu o slabă majoritate de 53 de voturi. Mai mult încă, dacă scădem dintr-o parte și adunăm de cealaltă parte vreo 26 de glasuri, cari au rostit moartea, dar au însoțit votul lor cu unele recomandări, sfioase și fără efect, de iertare, majoritatea ar fi numai de *unul singur*.

Hotărârea, deci, a fost moartea. Dar aducerea ei

la îndeplinire? Ea nu-i încă adusă la îndeplinire. De abia s'a declarat votul, că cei trei avocați ai lui Ludovic intră înăuntru, cu un protest în numele lui, cu o cerere de amânare și de apel la popor. Întru acest scop pledează Desèze și Tronchet, cu o elocvență pe scurt. Bunul bătrânel Malesherbes pledează la fel, dar cu o elocvență lipsită de elocvență, cu fraze întretăiate de întreruperi și sughițuri de plâns. Chipul acesta de om de treabă, onorat de curgerea vremii, cu părul cărunt, cu aierul energic, cu lărga-i înțelepciune și onestitate, e covârșit de emoție și zburcănește în lacrimi mute.

Adunarea respinge apelul la popor, așa precum se stabilise din capul locului. Cât privește amânarea, sau, cum o numesc ei, întârzierea, asta urmează să fie luată în considerație. Va fi pusă la vot mâine. Pentru moment ședința se suspendă. Din care pricină patriotismul flueră înspre Munteni. O majoritate „tiranică” a hotărât însă astfel și ședința se suspendă.

Așadar mai este iarăși un vot, al patrulea, mârâie patriotismul indignat. Încă un vot și cine mai știe câte alte voturi și amânări de voturi, iar chestia principală spânzură pururia în văzduh, nedezlegată. Și la fiecare vot nou iezuiții aceștia de Girondini, chiar și aceia cari au votat pentru moarte, ar fi așa de bucuroși să găsiască o portiță! Patriotismul cată să veghieze și să-și arate colții. Au fost amânări tiranice; acum încă una și apoi alta la miezul nopții, sub pretext de oboseală, toată ziua de Vineri pierdută cu șovăieli și cu tocmeli, cu recalcularea voturilor, care s'a găsit exactă, cum a fost la început. Patriotismul latră mai aprig ca oricând; de atâta

veghiere patrioții au ajuns cu ochii roșii, aproape turbați.

„Amânare; da, sau nu”? Se pune înfărșit la vot și se votează toată ziua de Sâmbătă și ziua și noaptea. Nervii oamenilor sunt sleiți, sufletele oamenilor sunt desperate. Dar acum are să se termine. Vergniaud, cu toate lătrăturile, cutează să spună: da, amânare, deși votase pentru moarte. Filip Egalitate spune, în sufletul și'n conștiința lui, nu. Membrul, care se urcă după el: Fiindcă Filip a spus nu, eu, în ce mă privește, zic da. Balanța se clatină mereu, până ce la urma urmei, în dimineața zilei de Duminică la ora 3, avem rezultatul :

— Nicio amânare!

Cu o majoritate de 70 de voturi. *Moartea, în interval de 24 ore!*

Garat, ministrul justiției, urmează să se ducă la închisoarea Temple, cu această tristă veste. El grăiește de repetate ori:

— Ce înfricoșată sarcină!

Ludovic cere un duhovnic, cum și un răgaz de 3 zile, spre a se pregăti să moară. Duhovnicul i se încuviințează, însă cele 3 zile și orice amânare se respinge.

Atunci, nu există nicio scăpare? Zidurile cele groase de piatră răspund: niciuna. Regele Ludovic n'are prieteni deloc? Osmeni de acțiune, de curaj întetit de desperare, acum, în această restrîște extremă a lui? Prietenii regelui Ludovic sunt slabi și departe. Pentru dânsul nu se rădică un singur glas prin cafenele. La birtul lui Méot nu mai ia masa acum niciun căpitan Dampmartin, nici nu mai vezi acei mustăcioși fioroși în concediu, scoțând la iveală

niște paloșe de-o fabricație perfecționată. Vitejii regaliști în concediu ai lui Méot sunt departe, dincolo de granițe, umblând desmetici prin lume, sau oasele lor putrezesc prin Pădurea Argonne, înălbind pământul. Doar câțiva preoți becisnici pun în noaptea asta pamflete pe toate pietrele de hotar, îndemnând la liberarea regelui, îndemnând femeile evlavioase la răscoală, sau sunt prinși împărțind pamflete și trimiși la răcoare.

Pe deasupra mai iese și un ucigaș, de teapa fostului Méot. Acesta, cu sfortare, a săvârșit ceva mai puțin, dar și mai rău : a omorât un deputat, punând în fierbere întreg patriotismul din Paris. Era în seara de Sâmbătă, pe la 5, când Lepelletier St. Fargeau, care își dăduse votul, „Nicio amânare“, trase o fugă până la Février în Palais Royal, să ciupească un crâmpeiu de cină. Mâncase și acuma plătea. Un bărbat bondoc, „cu părul negru și cu barba albatră“, într'un soi de haină largă, păși spre dânsul. Era, după cum credea Février și cei de față, unul numit Paris, din vechea gardă a regelui.

— D-ta ești Lepelletier? întrebă el.

— Da!

— Ai votat în procesul regelui?

— Am votat moartea!

— Ticălosule, ține asta!

Strigă Paris, scoțând de sub mantaua lui o sabie și înfigând-o adânc în coasta lui Lepelletier. Février pune mâna pe dânsul, dar el scapă și spală putina.

Deputatul Lepelletier zace mort; și-a dat suflul în chinuri groaznice la ora 1 dimineața, cu două ceasuri înainte ca votul „Nicio amânare“ să fi fost socotit până la cel din urmă. Paris, cel din gardă,

cutreeră prin Franța, dar nu poate fi prins. Va fi găsit câteva luni mai târziu într'un han singuratic, unde se împușcase singur Robespierre găsește prilej să creadă, că prințul d'Artois se află într'ascuns în oraș și că Adunarea Națională va fi ciopârțită în bucățele. Patriotismul scoate numai țipete de spaimă și de răzbunare; Santerre își îndoiește și întreiește toate patrulele lui. Frica și turbarea alungă orice milă. Adunarea Națională a refuzat cele 3 zile de viață și orice răgaz.

8. — PIAȚA REVOLUȚIEI

Așa dar la încheierea asta ai ajuns tu, nenorocite Ludovic! Urmașul a 60 de regi cată să moară pe eșafod, în puterea legii! Sub acești 60 de regi aceeași formă a legii și formă a societății s'au făurit împreună dela sine, vreme de 1.000 de ani, și au devenit, într'un chip sau altul, una dintre cele mai ciudate mașini. De bună seamă, când e nevoie, această mașină este, deasemenea, înfricoșată; fără inteligență și oarbă, nu așa cum s'ar conveni să fie, ea printr'o lovitură repede, sau printr'o tortură înceată și rece, a distrus viețile și sufletele la nenumărați oameni. Și acuma, uitați-vă: un rege în carne și oase, sau să spunem mai bine regalitatea în persoana lui, urmează să-și dea duhul aici în crude chinuri, ca un Falaris pironit în pânțelele unui taur de bronz încălzit până la roșu. Așa a fost de când lumea și tu s'ar fi convenit s'o știi, om tiran și trufaș: nedreptatea dă naștere la nedreptate, blestemele și minciunile se întorc într'adevăr pururea înapoi, mai umflate decât la plecare. Nevinovatul Ludovic poartă

în spinare păcatele a multor generații. El, la rândul-i, află acuma, că judecata pentru oameni nu este pe pământul acesta și dacă n'ar fi aiurea alta mai înaltă, ar fi vai de dânșil.

Un rege, care moare pe urma unor atari violențe, zguduie și impresionează închipuirea, așa cum cată să facă atare lucru și cum trebuie să-l facă. Și, totuși, în fond nu regele moare, ci omul. Regalitatea este o haină; pierderea cea mare este a pielei. Omul, căruia voi îi luați viața, lumea întreagă adunată la un loc poate să-i facă ceva *mai mult*? Lally a ajuns pe leasă, cu gura astupată de un căluș. Muritorii cei mai păcătoși, osândiți fiindcă au tăiat buzunare, poartă în ei o tragedie întreagă, în 5 acte, în acea sfârșiere mută, când pornesc la spânzurătoare, nejelii de nimeni; ei sorb până la drojdie paharul spaimei. Pentru regi ca și pentru cerșetori, pentru cei condamnați pe drept ca și pentru cei pe nedrept, e un lucru groaznic să mori. Să-i plângem pe toți; mila noastră oricât de largă, cu toate ajutoarele, cu toate aplicațiile și contrastele între tron și eșafod, cât de departe sunt toate și mai prejos de nenorocirea, ce plângem!

Duhovnicul a venit: starețul Edgeworth, de obârșie irlandeză, pe care regele îl cunoștea după bunul lui renume. A venit în grabă, în această ocazie solemnă. Părăsește deci singur pământul acesta, tu, rege nenorocit; pământul cu răutățile lui își va vedea de drumul său, tu de asemenea poți să vezi de al tău. Rămâne, totuși, o scenă dureroasă: despărțirea de cei dragi ai tăi. Inimi blajine, înconjurate de aceeași înfricoșată primejdie ca și noi! Și le lași *aici*! Cititorul să privească acum cu ochii feciorului de casă Cléry prin aceste uși de sticlă, unde

stă de strajă și primăria. Va vedea una dintre cele mai crude scene.

„La ora opt jumătate trecut ușa dela tindă se deschide; regina se ivește cea dintâi, ducând de mână pe fiul ei; după asta Doamna Regală și doamna Elisabeta. Toți se reped în brațele regelui. Câteva minute domni o tăcere, întreruptă numai de sughițuri. Regina făcu o mișcare, spre a conduce pe Majestatea Sa spre încăperea din fund, unde părintele Edgeworth, necunoscut de dânsii, aștepta.

— Nu, spuse regele; să mergem în sufragerie; numai acolo pot să vă văd.

„Ei intrară aici. Inchiseiu după ei ușa, care era de sticlă. Regele stătea jos, regina în stânga lui, doamna Elisabeta în dreapta, Doamna Regală aproape în față-i. Tânărul prinț rămăsese copăcel, între picioarele tatălui său. Ei toți se aplecau spre dânsul și-l luau adesea în brațe. Această scenă de jale dură o oră și trei sferturi, în timpul cărora noi n'am putut auzi nimic. Atâta puteam vedea, că de câte ori vorbea regele, sughițurile prințeselor se înțețeau și continuau câteva minute. După asta regele începea iar să vorbească”.

Și astfel întâlnirile și despărțirile noastre se termină acum; necazurile, pe cari ni le-am făcut unul altuia, sărmănele bucurii, pe cari le-am împărțit cu credință între noi și toate dragostele noastre și toate suferințele și oboselile învălmășite sub soarele acesta pământesc, toate s'au dus! Tu, suflet bun, nu te voi mai vedea niciodată, niciodată, în vecii vecilor! Niciodată! O, cititorule, cunoști tu acest cuvânt crud?

Această agonie dură aproape două ceasuri, după care ei se rupseră din îmbrățișare.

— Făgăduiește-ne, c'ai să ne vezi și mâine!

El făgăduiește. Da, da, încă odată. Și acuma duceți-vă, iubiiții mei. Rugați-vă lui Dumnezeu pentru voi și pentru mine. A fost o scenă grozavă, dar s'a sfârșit. El n'are să-i mai vadă a doua zi. Regina, trecând prin tindă, se holbă la cerberii primăriei, apoi, cu violența ei de femeie, rosti printre lacrimi:

— Sunteți toți niște ticăloși!

Regele Ludovic dormi buștean până la cinci dimineața, când Cléry, așa cum i se poruncise, îl deșteptă. Cléry îi pieptănă pletele. În timp ce făcea asta mai departe, Ludovic luă dela ceasornicul său un inel și-l puse la deget să-l încerce. Era inelul lui de logodnă, pe care acuma vrea să-l înapoieze reginei, ca un mut adio. La șase jumătate trecut, luă sfânta împărtașanie, apoi continuă să se roage și să stea de vorbă cu starețul Edgeworth. Nu vrea să vadă familia; ar fi prea greu de suportat.

La ora opt oamenii primăriei intră. Regele le înmânează testamentul său, scrisori și îmbrăcăminte, cu cari ei la început refuză cu brutalitate să se însărcineze. Le dă apoi un fișic cu monede de aur, 125 de galbeni, cari urmează să fie trimiși lui Mallesherbes, dela care se împrumutase. La ora 9 Santerre spune, că a sosit ceasul. Regele se roagă, totuși, să se retragă preț de 3 minute. La sfârșitul acestor trei minute Santerre spune din nou, că a sosit ceasul. Bătând în dușumea cu piciorul drept, Ludovic rostește:

— Să plecăm!

Cum străbate urutul acestor tobe înăuntru, prin zidurile și meterezele închisorii, până la inima unei soții de rege! Care va fi în curând văduvă! Așadar

el a plecat, fără să ne mai vadă? O regină plânge cu amar, împreună cu sora regelui și cu copiii. Asupra tuturor acestora patru moartea stă deasemenea la pândă; toți vor pieri într'un chip mizerabil, afară de una: ea, ducesa de Angoulême, va trăi, dar nu fericită.

La poarta închisorii se auziră câteva strigăte slabe, poate dela niscai femei miloase :

— Indurare ! Indurare !

Prin restul străzilor însă era o tăcere de mormânt. Nu se îngăduia niciunui om fără arme să se afle pe aici; cei cu arme, chiar de-ar fi simțit ceva milă, nu îndrăzneau s'o arăte, fiecare om temându-se de toți vecinii lui. Toate ferestrele sunt închise; nimeni nu se vede uitându-se prin ele. Toate prăvăliile sunt încuiate. Nici o trăsură nu circulă în dimineața asta prin ulițele acestea de cât una singură; 80.000 de soldați înarmați se împânzesc în rânduri, ca niște statui cu armele în mână. Tunurile stau zbârlite, iar tunarii cu fitilurile aprinse. Nici un cuvânt, nici o mișcare. E ca o cetate vrăjtită, mută și împietrită. O trăsură cu escorta ei, uruind surd, e singurul sunet ce se aude. Ludovic citește în cartea lui de rugăciuni litania morților; țăcănitul acestui marș funebru izbește aprig urechia, în tăcerea aceasta mare. Gândul se înalță însă de bunăvoie spre ceruri și uită pământul.

Când ceasornicele sunară ora zece, priviți piața Revoluției, odinioară piața Ludovic al XV: ghilotina era înălțată lângă vechiul soclu, pe care stătea pe vremuri statuea acestui rege. De jurîmprejur, până departe, totul e zbârlit de tunuri și ostași înarmați; privitorii se strivesc la spatele lor. D'Orléans

Egalitate șade în gabrioleță. Crainici sprinteni sunt repeziți la Primărie la fiecare 3 minute. Aproape de tot Adunarea Națională ține ședință, duminică de răzbunare pentru Lepelletier. Neatent la toate. Ludovic citește litania morților. Totuși, peste 5 minute a isprăvit. Atunci ușa trăsorii se deschide. În ce poziție se află? Zece martori oculari diferiți vor da zece istorisiri deosebite. În el se ciocnesc toate pozițiile acum, când a ajuns pe țărnul fluviului cel negru și la coborârea în moarte: tristețe, indignare și o resemnare, care luptă să fie resemnată.

— Ai grijă de părintele Edgeworth, spune el intim locotenentului, care stă alături de ei.

În urmă coboară amândoi. Tobele uruie.

— Tăcere! strigă el, cu o voce înfricoșată.

Apoi urcă pe eșafod, nu fără oarecare șovăeală. E într'o haină cafenie, cu pantaloni cenușii și ciorapi albi. Își scoate haina și rămâne dezbrăcat, într'o jiletcă cu mâneci, de flanelă albă. Calăii se apropie de el, ca să-l lege; el se zbate, se împotrivește. Starețul Edgeworth trebuie să-i aducă aminte, că și Mântuitorul, în care oamenii își pun încrederea, s'a lăsat să fie legat. Măinile îi sunt legate, capul gol. Momentul fatal a sosit. El înaintează până la marginea eșafodului, „cu figura foarte roșie” și grăi:

— Francezi, mor nevinovat. Asta v'o spun depe eșafod și înainte de-a mă înfățișa celui Atotputernic. Iert pe dușmanii mei. Doresc ca Franța...

Un general călare, Santerre, sau altul, își struni calul și rădică mâna în aier:

— Toboșari!

Tobele acoperă glasul.

— Calăi, faceți-vă datoria!

Calăii, desperați, de frică să nu fie uciși ei înșiși (căci Santerre și ostașii lui înarmați i-ar fi lovit, dacă n'ar fi făcut-o) înșfacă pe nenorocitul Ludovic; ei, 6 desperați, el singur tot desperat, luptându-se cu dânșii. Il leagă la scândura lor. Starețul Edgeworth se apleacă spre el și-i șoptește :

— Fiu al lui Ludovic cel Sfânt, urcă-te la ceruri !

Satărul clănțânește și cade. Vieța unui rege a fost retezată. E ziua de Luni, 21 Ianuarie 1793. Era în vârstă de 38 de ani, 4 luni și 28 de zile.

Samson, calăul, le arată căpățâna. Un chiot vajnic se rădică :

— Trăiască republica !

Chiotul crește. Scufiile se înfig în baionete, pălăriile flutură. Studenții dela Colegiul celor 4 națiuni iau căpățâna și o duc departe pe cheiuri, o plimbă prin tot Parisul. D'Orleans o ia din loc în gabrioleta lui. Consilierii comunali își freacă mâinile, spunând :

— S'a făcut ! S'a făcut !

Batiste de mână, ca și unele vârfuri de sulită, se moaie în sângele lui. Samson, capul gealaților, vinde șuvițe din părul lui, deși el mai târziu a tăgăduit faptul ; crâmpieie din haina cenușie au fost, multă vreme după aceea, purtate în inele. Și astfel, în vreo jumătate de ceas, totul s'a isprăvit. Intreaga mulțime s'a împrăștiat. Cofetarii, cafegiii, lăptarii, își cântă mai departe strigătele lor zilnice, cunoscute ; lumea își vede înaintea de treburi, ca și cum ar fi o zi ca celelalte. In seara aceea prin cafenele, spune Prudhomme, patriotul strânge mâna patriotului într'un chip mai prietenos decât de obicei. Asta ține câteva zile, după Mercier, până când publicul văzu, că era un lucru serios.

Fără îndoială, este un lucru serios și care va avea

urmări. A doua zi dimineața Roland, covârșit până în gât de dezgust și de mahnire, își dă demisia. Socotelile lui așteaptă gata, toate negru pe alb, exacte până la ultima lețcaie; el cere să le cerceteze, ca să se poată retrage într'un ungher întunecos, la țară, numai cu cărțile lui. Aceste socoteli nu vor fi însă nicioată luate în cercetare, nici el nu se va retrage niciodată de-aici.

Roland și-a dat demisia într'o Marți; în aceeași zi de Marți are loc înmormântarea lui Lepelletier St. Fargeau și trecerea lui în Panteonul oamenilor mari. Impresionant lucru, cași pompa aspră a acestei zile de iarnă. Corpul e purtat pe sus, pe jumătate descoperit; giulgiul, fâlfâind, arată vederii rana mortală; sabia și hainele însângerate iau parte deasemenea la paradă, o muzică jalnică întonează o litanie tristă. Dela ferestre plouă coroane de stejar; președintele Vergniaud pășește și el împreună cu întreaga Adunare Națională, cu societatea Jacobinilor și cu toți patrioții de orice culoare, toți în doliu ca niște frați.

Impresionantă, deasemenea, pentru altă pricină, această înmormântare a lui Lepelletier: a fost cel din urmă act, pe care oamenii aceștia l-au săvârșit în comun. Toate partidele și formele de opinii, cari frământau această Franță scoasă din minți și Adunarea ei Națională, acuma stau ca și mai înainte față în față, paloș contra paloș, acuma când vieța regelui, în jurul căreia ei se luptau și se războiau până la cel din urmă, a fost doborâtă la pământ. Dumouriez, care a cucerit Olanda, mârâie nemulțumit, în fruntea armatei lui. Semn rău! Oamenii, spune generalul, au nevoie de un rege; tânărul

d'Orléans Egalitate va fi regele lui. Deputatul Fauchet, în *Jurnalul Prietenilor*, blestemă ziua asta, mai amarnic decât o făcea Iov însuși ; se roagă fierbinte, ca pumnalele ucigașilor regelui, a viperei din Arras sau Robespierre, a lui Danton infernalul, a înfricoșătorilor măcelari Legendre și d'Herbois, să-l trimită cât mai repede în altă lume. Acesta era Fauchet *Te-Deum*, din ziua cuceririi Bastiliei, dela Cercul Social. Aprigă era grindina aceasta de moarte, care zuruia în jurul flamurei armistițiului, de ziua aceasta a Bastiliei ; totuși, era o nimica față de prăbușirea unei speranțe înalte, ca aceasta, față de era cea nouă de aur care s'a preschimbât într'o zgură de plumb și în bezna sulfuroasă a unei nopți veșnice.

În țară omorul acesta al regelui a învrăjbit pe toți prietenii ; în străinătate a unit laolaltă pe toți dușmanii. Infrățirea popoarelor odată cu propaganda revoluționară, cu ateismul, cu uciderea regilor, cu distrugerea totală a ordinii sociale pe lumea asta ! Toți regii, precum și partizanii regilor împreună cu vrăjmașii anarchiei, se strâng într'o coalitiție, ca pentru un războiu pe viață și pe moarte. Anglia pune în vedere cetățeanului Chauvelin, ambasadorul, sau mai bine zis umbrei de ambasador, că urmează să părăsească regatul în 8 zile. Umbra de ambasador, precum și ambasadorul însuși, Chauvelin și Talleyrand, își iau prin urmare catrafusele. Talleyrand, amestecat în afacerea cu dulapul de fier din Tuilerii, socotește că e mai sănătos lucru, s'o șteargă spre America.

Anglia a izgonit ambasada. Anglia a declarat războiu, fiind în primul rând supărată, după cât se pare, de condițiile fluviului Escaut. Spania a decla-

rat și ea războiu, fiind supărată în primul rând de alte lucruri, pe cari manifestul le dă la iveală fără ocolișuri. Mai mult decât atâta : noi aflăm, că nici Anglia n'a declarat întâi războiul, nici Spania, ci Franța le-a declarat, ea cea dintâi, războiu la amândouă, un punct de imens interes parlamentar sau jurnalistic, în acele zile, dar care în zilele noastre a ajuns fără niciun interes. Toate țările au declarat războiu. Sabia e trasă, iar teaca aruncată cât colo. Și în chipul acesta Danton a spus, într'una din figurile lui uriașe de stil :

— Regii coalizați ne amenință. Noi le aruncăm la picioare, ca zălog al bătăliei, capul unui rege.

CARTEA III

GIRONDINII

1 — CAUZĂ ȘI EFECTE

Această vajnică mișcare revoluționară, pe care noi o comparăm cu o izbucnire a Infernului și a prăpăstiilor lui, a măturat cu sine regalitatea, aristocrația și viața unui rege. Întrebarea este: Ce va face acum? Ce formă va lua de aci încolo? Se va potoli, făcând loc unei domnii a legii și a libertății, așa cum cer obiceiurile, convingerile și străduințele claselor bine crescute, bogate și respectabile? Cu alte cuvinte: șuvoiul de lavă vulcanică, izbucnit în felul cum l-am descris, va da năvală și va curge conform cu formulele Girondinilor și cu un sistem filozofic mai dinainte stabilit? Dacă da, va fi cu atât mai bine pentru prietenii noștri Girondinii.

Până una alta, n'ar fi mai de grabă cazul să prorocim, că, întrucât nu mai rămâne acum nicio putere exterioară, regală sau alta, care să poată controla mișcarea aceasta, ea își va urma un curs al său propriu și de bunăseamă un curs cu totul original? Mai departe, că oricine ar fi omul, sau oamenii, cari

vor tălmăci mai bine pornirile-i lăuntrice și le vor da glas, traducându-le în fapte, va dobândi conducerea lor? Cât pentru rest, întrucât e un lucru fără ordine, un lucru care purcede dintr'un ținut mai prejos de ordine și dincolo de ordine, el cată să se pună în mișcare și să se rostogoliască, dar nu ca ceva regulat, ci ca un haos, care distruge în cale și se distruge și pe sine însuși, până va ieși la iveală ceva, care are în sine ordine, ceva destul de puternic spre a-l pune din nou în frâu. Acest ceva, putem mai departe să presupunem, are să fie nu o formulă, cu argumente filozofice și elocvență judecătorească, ci o realitate și după toate semnele cu o sabie în mână.

Cât pentru formula girondină, a unei republice respectabile pentru clasa de mijloc, acumina când toate categoriile de aristocrație au fost destul de bine doborâte la pământ, se pare că avem puține motive să ne așteptăm, ca afacerea să se opriască aici. *Libertate, egalitate și fraternitate*, acestea sunt cuvinte, impresionante și profetice. O republică pentru clasa respectabilă de mijloc, care se spală pe mâini! Dar cum poate fi așa ceva adus la îndeplinire? Foa-metea și golătatea, visul urât al apăsării, care strânge în clește 25 de milioane de suflete omenești, acestea, nu deșertăciunea jignită a filozofilor contraziși, sau a advocaților filozofiei, sau a negustorilor burtă-verzi, ori a nobilimei rurale, au fost primele imbalduri ale revoluției franceze, după cum la fel vor fi în orice revoluție de acest soi și în toate țările. Flamura feudală cu florile de crin ajunsese de nesuferit și anevoie de purtat, ea avusese trebuință să fie ruptă în bucăți și călcată în picioare; dar sacul cu bani al lui Mamona (căci asta înseamnă în vremurile noa-

stre o republică respectabilă pentru clasa de mijloc) este ceva și mai rău, atâta timp cât durează. La dreptul vorbind, este într'adevăr flamura cea mai proastă și mai urâcioasă dintre toate, cum și dintre simbolurile de domnie printre oameni și ea nu este în fapt cu puțință decât în vremuri de ateism general și de necredință în orice alt lucru decât în forța brută și senzualism. Mândria pentru naștere, mândria pentru dregătorie, cum și orice soi de mândrie cunoscută, este de un grad superior mândriei pentru pungă. Libertatea, egalitatea și fraternitatea, aceste lucruri sanchiulotismul urmează să le caute nu în sacul cu bani, ci cu totul aiurea.

Pentru asta am spus, că o Franță revoluționară, scăpată de orice control din afară, lipsită de orice rândueală de sus dinăuntru, va deveni una dintre cele mai năprasnice activități, cari s'au văzut vreodată pe pământ, așa încât nici o formulă a Girondinilor nu o va putea cârmui. O forță nemăsurată, alcătuită din forțe diferite, eterogene, potrivite între ele și nepotrivite. Cu cuvinte mai simple, această Franță cată să se fărâmițeze în partide; fiecare dintre ele năzuind să se facă stăpân, de aici se vor stârni contradicțiile și înviersunarea, iar partidele contra partidelor vor vedea, că nu pot să lucreze împreună. Ba, nu pot nici să existe împreună.

Cât privește numărul partidelor, ele vor fi, socotind dea fir a păr, atâtea câte păreri există. Conform cu această regulă în această Adunare Națională, fără să mai spunem nimic de Franța în general, numărul partidelor urmează să fie 749, deoarece fiecare unitate își apără propria-i părere. Acum însă întrucât fiecare unitate are în același timp o natură individuală,

deci o trebuință să pornească pe drumul său propriu, dar și o natură de turmă, deci o trebuință să se vadă umblând cot la cot cu alții, ce poate ieși de aici decât o descompunere, un vâlmășag, o mișcare fără sfârșit de atracție și de respingere, până când elementul de căpetenie iese deasupra și atunci această sălbatică alchimie se orânduiește din nou de la sine?

Totuși, până la o așa cifră, de 749 de partide, nu s'a văzut până acum c'a ajuns niciun popor; nici chiar mai departe de cifra de două partide. Două în același timp, atâta e de nebiruită năzuința omului spre unitate, cu toată năzuința nebiruită ce poartă în sine, de-a ieși din rânduri. Două partide este, am spus, cifra obișnuită pentru o epocă. Acestea două se luptă între ele, iar crâmpoile de partide minore se pun sub pulpana celui mai asemănător cu ele. Când acesta a doborât la pământ pe celalt, atunci el, la rându-i, se poate îmbucătăți, distrugându-se astfel singur. Iar procesul continuă astfel, atâta cât este de trebuință. Acesta e drumul pe care-l urmează orice revoluție, așa cum a făcut și revoluția franceză, atunci când așa numitele legături sociale se rup în bucăți și toate legile, cari nu sunt legi ale naturei, ajung o nimica și formule goale.

Părăsind însă aceste considerații oarecum abstracte, Istoria cată să ia noță de realitatea concretă, pe care o dau la iveală străzile Parisului în ziua de Luni 25 Februarie 1793. În dimineața aceea, cu mult înainte de revărsatul zorilor, ulițele orașului sunt zgomotoase și pline de mânie. Au fost destule jalobe, iar Adunarea Națională trăsă adesea de mânecă.

Chiar ieri venise o delegație de-a spălătoreselor cu o jalobă, în care se plâng, că nu se găsește atâta

săpun cât trebuie, fără să mai spunem nimic de pâine și cealaltă, alături de pâine. În jurul Sălii de Călărie răsună, plângător, strigătul femeilor:

— Pâine și săpun!

Iar acum, în dimineața asta de Luni, se observă încă dela ora 6 o coadă la brutării neobișnuit de lungă și care se frământă cu mare mânie. Nu numai brutarul ci și 2 comisari de sector, cari îl ajută, o-rânduiesc cu anevoință împărțirea zilnică a pitei. Brutarul și comisarii își dau toate silințele să vorbiască blajin în licărirea timpurie a candelor. Și totuși soarele de Februarie, care răsare palid și zgribulit, dă la iveală o scenă nu tocmai plăcută: femeile patrioate indignate, unele dintre ele prevăzute cu pâine, dau acum năvală prin prăvălii, declarând, că vor să capete și de-ale băcăniei. Dintr'ale băcăniei sunt destule; butoaiele cu zahăr sunt rostogolite afară în stradă, unde cetățencele patrioate îl cântăresc, cu prețul potrivit de 22 de gogonani ocaua. La fel cu lăzile cu cafea, cu lăzile de săpun, ba pe deasupra și lăzi cu scorțișoară și cu cuișoare, cum și rachiu și alte soiuri de alcool; toate cu un preț potrivit, pe care însă multe femei nu-l plătesc. Băcanul, cu fața ca de ceară, își frânge în tăcere mâinile. Ce-i de făcut? Cetățencele, cari împart, au niște vorbe și gesturi violente, iar părul lor lung, de Eumenide, le spânzură în cozi. Ba, pe deasupra, vedem și pistoale înfipte în cingătoarea lor. Unele chiar, după cum s'a spus, *au barbă*, ca niște patrioți bărbați în fuste și cu testemelul în cap. Fierberea asta durează cât e ziuica de mare pe strada Lombard, pe strada Cinci diamante, pe strada Scripetelor, pe cele mai multe dintre străzile Parisului. Nici comuna, nici

primarul Pache, măcar că dânsul a fost acum în urmă ministru de războiu, nu trimite împotriva-le o forță militară, ori altceva împotriva, decât o e-locvență convingătoare până la ora șapte din noapte, sau și mai târziu.

Intr'o Luni, acum cinci săptămâni, era în ziua de 25 Ianuarie, am văzut cum Parisul, care își decapita regele, stătea tăcut, ca o cetate vrăjită, prefăcută în piatră, iar acuma, tot într'o Luni, e atâta tărașoiu cu vânzarea asta a zahărului. Orașele, îndeosebi orașele în revoluție, sunt supuse la astfel de schimbări; cursul secret al treburilor cetățenești și al existenței prin fierberea și prin înflorirea lor ajung în chipul acesta un fenomen concret pentru ochii noștri. Dar cauzele și efectele filozofice ale acestui fenomen, când existența-i secretă devine o fierbere publică pe uliți, nu sunt ușor de găsit. Bunăoară, care poate fi obârșia cu adevărat filozofică, sau obârșiile, acestei vânzări de zahăr? Aceste lucruri, care s'au făcut văzute pe strada Scripetelor și în tot Parisul, de unde provin, întrebăm noi? Și încotro tind?

Aicia e mâna lui Pitt și aurul lui Pitt. Pentru toți patrioții cu judecată asta pare limpede. Dar, atunci, prin cari agenți ai lui Pitt? Varlet, apostolul Libertății, a ieșit din nou la iveală în timpul din urmă, cu sulita lui și cu scufia-i roșie de noapte. Deputatul Marat a publicat în jurnalul său, chiar în ziua asta, plângeri privitoare la lipsa amară de merinde și la suferințele poporului, ajungând chiar până la furie:

„Dacă Drepturile Omului ale voastre ar fi altceva decât petice de hârtie scrisă, jefuirea câtorva

prăvălii și spânzurarea de căpriorii ușilor a unuia sau doi negustori pungăși ar pune capăt unor astfel de lucruri“.

Aceste cuvinte, spun Girondinii, nu sunt oare dovezi izbătore? Pitt a năimit pe anarhiști. Mlarat este agentul lui Pitt. De aici vânzarea aceea de zahăr. Pentru Societatea mamă, la rândul-i, e limpede, că lipsa de merinde e un tertip; ea e opera Girondinilor și-a altora la fel cu ei. O mână de oameni vânduți în parte lui Pitt, dar vânduți în totul propriilor lor ambiții și unei pedanterii fără inimă. Aceasta nu vrea să fixeze prețul grânelor, ci trăncănește cu ifose despre libertatea comerțului, râvnind să înfometeze Parisul și să-l împingă la violențe, spre a-l învrăjbi cu județele. De aici vânzarea aceea de zahăr.

Vai! Dar dacă la aceste două fapte de seamă, un fenomen și astfel de teorii asupra fenomenului, noi vom adăoga al treilea fapt de seamă, că poporul francez, acum câțiva ani numai, a crezut în puțința, mai mult decât atâta, în siguranța, ba încă în sosirea apropiată a unui mileniu universal, a unei împărății de libertate, de egalitate și de fraternitate, când orice om va fi un frate pentru ceilalți oameni, iar durerea și crima vor dispărea din lume? Iar acum nu-i pâine pentru gură, nici săpun pentru spălat, deși domnia unei fericiri perfecte era gata să vie, era așteptată mereu dela căderea Bastiliei! Cum ardeau sufletele în noi la sărbătoarea aceea a sulitelor, când fratele zbura dela sine în brațele fratelui, iar la acel jubileu strălucit 25 de milioane de oameni au zburat în urale, însoțite de fumul tunurilor. Atunci speranța noastră era limpede, ca lumina soarelui; acumă însă speranța

noastră s'a făcut roșie și inverșunată, ca un foc care te mistuie. Dar, Cerule, ce vrăjitorie e asta, sau ce scamatorie drăcească și cu așa putere, încât fericirea perfectă, veșnic gata să punem mâna pe ea, nu poate fi niciodată atinsă, iar în locu-i numai zăzanie și foamete! O ceată de trădători după altă ceată! Tremurați, trădătorilor! Temeți-vă de un popor, care își zice singur răbdător și îndelung suferind, dar care nu poate îngădui la nesfârșit să l se golească buzunarele, sub pretext de milenium!

Da, cetitorule, aici e o minune. Din rămășițele acestea putrede de scepticism, senzualism și sentimentalism, cum și dintr'un machiavelism găunos, a răsărit aievea o astfel de credință, care pâlpâie în sufletul poporului. Un norod întreg, care se trezește, ca să zicem așa, la conștiință într'o adâncă mizerie, crede, că aici are să fie domnia fraternității, cu paradisul pe pământ. Cu brațele întinse lacom se străduiește să îmbrățișeze ceva de negrăit și nu poate să-l îmbrățișeze, datorită unor anumite cauze. Arareori găsim, că un popor întreg se poate spune, că are o credință până la unul, afară de în lucrurile pe cari poate să le mânânce și să le atingă. Indată ce a dobândit o credință, istoria lui devine o frământare de suflete și vrednică de luare-aminte. Din vremurile însă, când Europa îmbrăcată în oțel se rădică dela sine în picioare ca un singur om la cuvântul lui Petre pustnicul și porni ca un val spre Mormântul, în care fusese așternut Mântuitorul, nu s'a mai pomenit nici un îmbold de credință obștească, pe care s'o putem lua în seamă. De când protestantismul era tăcut și nici vocea lui Luther, nici tobele lui Zisca nu mai proclamă, că adevărul lui Dumne-

zeu nu poate fi minciuna Diavolului, iar cel din urmă dintre Cameronieni (numele său era Renwick ; cinste acestui nume de viteaz !) se prăbuși, împușcat pe dealul cetății Edinburg, n'a mai existat niciun îmbold parțial de credință printre popoa.e. Iar acum, uitați-vă, această națiune franceză mai crede, încă odată ! Aicea, am spus-o, în această uitătoare credință a lor, se află o minune ! Și fără îndoială este o credință de speța cea mai neașteptată, chiar printre credințe, și care se va traduce prin minuni. Este sufletul acestei lumi-minune, care se numește revoluția franceză. La care lumea cască pururea ochi mari și se simte înfiorată.

Cât pentru rest nimeni să nu întrebe Istoria, spre a-i lămuri cu ajutorul cauzelor și efectelor, cum a mers afacerea asta de aici înainte. Lupta între Munteni și Girondini și ceea ce urmează de aici este bătălia între fanatism și minuni, care nu se poate urmări în cauzele și efectele ei. Sunetul său este, pentru spirit, un talmeș-balmeș de glasuri lovite de nebunie ; ciulind mult timp urechea și studiind, puține lucruri închegate poți prinde, afară doar de zarva încăerănilor, de chiote de triumf, de răcnete de disperare. Muntenii n'au lăsat memorii ; Girondinii au lăsat memorii, cari însă prea adesea nu sunt altceva decât interjecții fără sfârșit, ca *Vai mie !* și *Blestem asupra-vă !* Dacă vreodată Istoria va fi în stare să urmărească filozoficește vâlvătaia de pe o corabie cuprinsă de flacări, atunci va putea să încerce și această din urmă sarcină. Colea zace pătura de smoală, dincolo alta de pucioasă ; de partea asta alerga dâra de praf de pușcă, de azot, de terebentină și de grăsime râncedă ; atâta poate Istoria să afle în parte, dacă e destul de iscoditoare. Dar

cum au lucrat și au reacționat toate acestea sub punte, cum o pătură de foc s'a învălmășit cu alta, după firea sa și după intervenția oamenilor, acum a când toate mâinile aleargă și se frământă, în timp ce limbile de foc ating sus vântrelele și vârful cartagelor, așa ceva să nu încerce Istoria.

Corabia în flacări este vechea Franță, sau vechea formă de viață franceză. Matrozii săi o generație de oameni. Sălbatice sunt răcnetele lor și frământarea lor aici, ca niște duhuri cari se canonesc în vâltoarea aceea. Dar, la urma urmei, n'au dispărut ei, cititorule? Corabia lor în flacări, împreună cu dânsii, cari speriau universul, au întins pânzele și s'au dus; limbile lor de foc și tunetele lor s'au mistuit în hăurile Vremei. Un singur lucru urmează să facă, acum Istoria: să-i plângă pe toți, căci toți au avut de suferit. Până și Inconruptibilul verzuu ca marea cată să se bucure de o fărîmă de milă, de o fărîmă de dragoste de oameni, deși asta cere o efortare. Și acum, odată ce-am dobândit toate acestea, restul devine mult mai ușor.

În ochii celui cu milă frățească pentru toți deopotrivă ticăloșiile cele nenumărate se risipesc dela sine, năbădăile și afuriseniile se topesc singure, de bunăvoie. Stând în siguranță pe țarm și cu luare-aminte, vom privi și vom vedea, ce este de interes pentru noi și ce este potrivit.

2. — CHIULOTISM ȘI SANCHIULOTISM

Gironde și Muntele sunt acum într'o ceartă inverșunată. Turbarea lor reciprocă, spune Toulougeon, a ajuns o turbare „albă“. Curios lucru și de

plâns ! Toți oamenii aceștia au mereu cuvântul „republică“ pe buze ; în inima fiecăruia dintre dânșii stăruie o râvnă pătimașă după ceva, pe care ei îl numesc republică. Totuși, uitați-vă la dușmănia lor de moarte ! Cu toate acestea, așa sunt oamenii făcuți. Niște fapteuri, cari trăesc în dezordine și cari, odată aruncate împreună, pot foarte iute să cadă în cea învâlmășală a învâlmășelilor, care este o ceartă, numai pentrucă învâlmășeala lor se deosebește una de alta, dar mai vârtos pentrucă pare a se deosebi. Vorbele oamenilor sunt un tâlmaciu becisnic al gândirii lor ; mai mult decât atâta, însăși gândirea lor este un tâlmaciu becisnic al misterului fără nume din lăuntru lor, acolo de unde își trag obârșia atât cugetarea cât și faptele lor. Niciun om nu se poate explica pe sine însuși și nu poate fi explicat de alții. Oamenii nu se văd unii pe alții, ci niște fantome strâmbe, pe cari le numesc *ceilalți*. Pe acestea le urâsc, cu acestea aleargă să se ia la bătaie ; căci foarte bine s'a spus, că orice luptă este o *neînțelegere*.

Intr'adevăr, comparația aceea cu corabia în flacări a bieților noștri frați Francezii, așa de zvăpăia'i din fire, cari lucrează pe lângă asta într'un element ca focul, nu era fără înțeles. Dacă te uiți bine, aici i-o umbră de adevăr în ea. Căci un om, odată aruncat orbește în republicanism sau în transcendentalism, luptând și stârnind fanatismul într'un popor de acest fel, ajunge ca și cum ar fi învăluit de jur împrejur de-o atmosferă de transcendentalism și de delir. Ființa lui individuală se pierde în ceva, care nu este el, ci ceva strein și totuși nedespărțit de dânsul. E ciudat, când te gândești, că haina omului

pare că acopere într'una pe acelaș om și totuși omul nu-i aicea, nici voința lui nu-i aici, nici izvorul a ceea ce el va săvârși și va plănui. În locul omului și a voinței lui se află o ființă fanatică și fatal stă încarnată sub chipul său. El, nenorocitul de fanatic încarnat, își continuă drumul; niciun om nu-l poate ajuta, iar el mai puțin decât oricare altul. E o situație uimitoare și tragică, pe care graiul omenesc, nedepriș să aibă de a face cu astfel de lucruri, ca unul ce-a fost născocit pentru nevoile vieții de toate zilele, se străduiește s'o descrie cu ajutorul figurilor. Elementul înconjurător al focului material nu este mai crâncen decât al fanatismului, nici cu mult mai real, deși e văzut cu ochii. Voința zburcă în afară, când cu voie când fără voie, târîtă până departe. Mișcarea cugetelor omenesci libere devine un vârtej turbat de fatalism, orb ca vânturile. Iar Muntenii și Girondinii, când își vin în fire, sunt deopotrivă de plouați, văzând unde au fost anunțați și trântiți. Până la așa treaptă minunată Omul poate să lucreze asupra altui om. Conștiința și inconștiința se amestecă în chip tainic în tainica noastră viață, iar nevoia neînduplecată ne împresoară voința liberă.

Armele Girondinilor sunt filozofia politică, onorabilitatea și elocvența. O elocvență, sau s'o numim retorică, de-o calitate într'adevăr superioară. Vergniaud, bunăoară, îți toarnă o frază mai grațios decât oricare alt om din generația lui. Armele Muntenilor sunt ale naturii primitive: îndrăzneala și zvăpăeala, care poate ajunge până la sălbătăcie, ca la niște oameni întregi atât în hotărârile, cât și în convingerile lor, ba mai mult, ca la niște oameni cari, în unele cazuri, cată cași Septembriștili ori să

învingă, ori să piară. Scopul, pentru care urmează să lupte, este popularitatea. Mai încolo însă : popularitatea trebuie s'o cauți ori alături de prietenii libertății și ai ordinii, ori alături numai de prietenii libertății. A o căuta cu amândoi deodată a devenit, din nefericire, cu neputință. Cu prima categorie și îndeobște cu autoritățile județene, cu cei cari citesc debaterile parlamentare și sunt de natură respectabilă, iubitori de liniște, Girondinii stau bine. Cu patrioții extremiști însă, cu milioanele de nevoiași dar mai cu osebire cu populația Parisului, care nu citește atâta, ci mai mult ascultă și vede cu ochii, Girondinii una peste alta sunt în pierdere. Aici stau bine Muntenii.

Egoismul, cași josnicia de suflet, nu lipsesc nici de o parte nici de alta. Dar mai cu seamă de partea Girondinilor, la cari în fapt instinctul conservării de sine, prea puternic dezvoltat de împrejurări, capătă aproape o tristă figură și la cari, pe lângă asta, din când în când se dă de gol oarecare finețe, care merge până la șiretenie și la măslueală. Sunt niște maeștri în luptele advocățești, de aceea au fost botezați *Iezuiții Revoluției*, dar e o poreclă prea aspră. De altă parte cată să mărturisim, că acești aprigi și gălăgioși Munteni au în sufletul lor un simțământ de ceea ce înseamnă o revoluție, de care elocvenții noștri Girondini sunt cu desăvârșire lipsiți. Oare am făcut revoluția și ne-am luptat pentru dânsa cu lumea întreagă acești patru ani obositori numai spre a putea realiza o formulă, spre a putea ca societatea să devină *metodică* și a demonstra aceasta cu ajutorul logicei, iar vechea nobilime să dispară cu pretențiile ei ? Sau, mai degrabă, trebuia să aducă o

licărire de lumină și de ușurare celor 25 de milioane, cari viețuiau în întuneric, împovărați de greutate, până când s'au rădicat cu lăncile în mâini? Cel puțin și măcar atâta, nu cată să credem, că urma să le aducă destulă pâine, încât să poată trăi?

Simțimântul intim pentru acest ultim fapt îl găsim ici și colo printre Munteni, la Marat, prietenul poporului, la însuși inconruptibilul verziu ca marea, cu toate că altminteri atât de uscat și de tipicar. Fără acest simțimânt toate celelalte cunoștințe nu înseamnă nimica, iar cea mai aleasă elocvență judecătorească nu-i decât aramă sunătoare și țângănit de țimbale. De partea cealaltă tonul Girondinilor față de „sărmanii noștri frați“ e prea rece, prea de sus și nesincer. Despre acești frați auzim prea adesea vorbindu-se sub numele deavalma de „masă“, ca și cum ei n'ar fi câtuși de puțin persoane deabinelea, ci niște mormane de material combustibil și exploziv, bun numai să doboare la pământ Bastiliile! Nu-i oare adevărat, că un revoluționar de așa teapă e numai o bătaie de joc? Că Natura și Arta se leapădă de el? Că merită numai să fie șters de pe lume și să dispară? De bunăseamă, pentru bieții noștri frați din Paris toate rășoiilele acestea ale Girondinilor miroase a sânge și omor. Dacă sunt cu limba ascuțită și de nebiruit cu logica, atunci în fapt toți sunt cu atât mai fățarnici și mai vrednici de ură.

Fără îndoială, Girondinii au un joc greu de dus la căpătâiu, când e să pledeze pentru popularitate, aici, printre bieții noștri frați din Paris. Dacă câștigă urechile ascultătorilor respectabili ceva mai de departe, o face stăruind asupra celor din Septembrie

și-a altora la fel, în paguba însă a acestui Paris unde ei locuiesc și unde perorează. Greu să perorezi în fața unor așa ascultători! Din această pricină se rîdică o întrebare: N'am putea oare să ieșim din Parisul acesta? De două ori, sau chiar mai des, încercarea se face. Iar dacă nu noi înșine, se gîndește Guadet, atunci cel puțin substituții noștri ar putea s'o facă, deoarece fiecare deputat are substitutul, sau locțiitorul lui, care, când este nevoie, vine și-i ține locul. Iar aceștia n'ar putea să se adune să zicem la Bourges, care este un oraș episcopal liniștit, sau în pașnicul Berry, la vreo trei poște bune de aici? În acest caz la ce le-ar folosi sanchiuloților din Paris să ne insulte, când locțiitorii noștri ar ține ședință în tihnă în Bourges, unde am putea să alergăm și noi? Mai mult încă, adunările electorale primare, se gîndește Guadet, ar putea fi convocate din nou, să scoată o nouă Cameră, cu ordine noi dela poporul suveran, iar Lyon, Bordeaux, Rouen, Marsilia, ca orașe de provincie ar fi grozav de bucuroase să ne întâmpine la rîndu-le și să ajungă un fel de orașe capitale, cari să învețe minte pe Parizienii aceștia.

Frumoase planuri, dar cad toate în baltă! Dacă, în focul unei logici elocvente, ele sunt astăzi decretate, mâine sunt revocate cu strigăte pentru considerații pasionate mai înalte. Oare voi, Girondinii, vreți să ne despărțiți în republici separate, ca Elveția, sau ca Americanii voștri, așa încât să nu mai fie o metropolă, sau un popor francez unul și același? Garda civică județeană a voastră părea că tinde spre acest scop. Republică federală? Federaliști? Bărbații și femeile, cari împleteau, repetă cuvântul de „federaliști”, cu sau fără multă doxă a dicționarului, dar

El tot repetă înaintea până când, așa cum se întâmplă în atari cazuri, înțelesul lui ajunge aproape ceva magic, bun să desemneze orice mister și orice nedreptate. Vorba „federalist” a ajuns ca o formulă de vrăjitorie, un fel de „Piei, Satanol!” Dar, de altă parte, să ne uităm cum otrăvesc opinia publică de prin județe aceste jurnale ale lui alde Brissot, Gossas, Condorcet-Caritate! Cum, deasemenea, e o contra-otrăvă pururia de-o calitate mai crudă jurnalul Père Duchesne a lui Hébert, ziarul cel mai brutal ce s'a publicat vreodată pe suprafața pământului, sau Rougiff a lui Guffroy, sau fițuicile incendiare ale lui Marat! De câteva ori s'a decretat, în urma reclamațiilor depuse, sau a fierberii stârnite, că nimeni nu poate fi în acelaș timp și legiuitor și ziarist, că fiecare urmează să aleagă între o funcțiune, sau alta. Decret care, deoarece nu putea, la dreptul vorbind, folosi la mare lucru, este revocat, sau ocolit și rămâne, doar, ca o pioasă dorință.

Intre timp, ca o tristă roadă a unor astfel de cer-turi, priviți, voi, reprezentanți ai națiunii, ce dea ură și zavistie s'a stârnit pretutindeni între oric'eni legii și prietenii libertății, provocând friguri în întreaga republică! Județele și orașele de provincie sunt în-tăritate împotriva metropolei, bogății împotriva să-racilor, cei cu pantaloni împotriva celor fără panta-loni, omul împotriva altui om! Din cetățile dela Sud vin adrese cu un aier aproape de acuzare, deoarece Parisul a îndurat multă vreme calomniile ziarelor. Bordeaux cere cu ifos domnia legilor și a onestității, înțelegând printr'asta pe Girondini. Marsilia cere, cu ifos, acelaș lucru. Mai mult decât atâta: din Marsilia vin chiar două adrese: una girondină, cealaltă jaco-

Manon Roland, frumoasa și virtuoasa soție a primului ministru Roland. Deși cuminte, modestă și cinstită, și-a pierdut și ea grațiosu-i cap pe eșafod.

bină și sanchiulotică. Zvăpăiatul Rebecqui, sătul de așa operă a Adunării, și-a lăsat substiutului locul, iar el a plecat acasă; dar și aici, cu așa zăzanie, e sătul de astfel de treabă.

Lyon, cetate de capitaliști și de aristocrați, e într'o situație și mai rea, aproape în răzmiriță. Consilierul comunal Chalier, jacobin, a ajuns nici mai mult nici mai puțin să tragă sabia împotriva primarului Nièvre-Chol, om moderat, unul dintre acești primari de ai voștri nici cald nici rece, poate aristocrat, regalist, sau federalist. Chalier, care s'a dus în pelerinaj la Paris „să vadă cu ochii pe Marat și pe Munteni”, s'a aprins deabinelea la altarul lor sacru, deoarece în ziua de 6 Februarie trecut Istoria, sau numai zvonurile, l-au zărit cum dăscălia pe Jacobinii din Lyon într'un chip cu totul transcendent, cu sabia goală în mână, recomandând (se spune) cu tot dinadinsul metodele din Septembre, deoarece am ajuns la capătul răbdării, iar frații jacobini s'ar cuveni să ia, fără zăbavă, rolul ghilotinei. Il vedem și astăzi în gravuri: rădicat pe o masă, cu un picior înainte, cu trupul sucit, cu o mutră de om furios, grosolană, aspră, cu sprâncenile încruntate, c'un aier de zăvod, cu ochii ieșind din orbite. În mâna dreaptă ține voinicește sabia scoasă, sau un pistol dela oblânc, după cum îl arată unele. Alte mutre de zăvozi se înfierbântă dedesubtul lui. E un om, care nu dă semne s'o sfârșească bine. Totuși, ghilotina n'a pornit la lucru fără zăbavă în ziua asta, nici pe podul Saint-Clair, nici aiurea, ci la dreptul vorbind a continuat să ruginească mai departe, în hambarul ei. Nièvre-Chol sosi la fața locului cu forțe militare, în chipul cel mai turbure, rostogolind până și tunuri, iar cei 900 de

prizonieri nu suferă nici măcar o atingere. Așa a ajuns Lyon : ieșit din minți și rostogolind tunuri. Comisaraii Adunării cată să fie rezeziți într'ucolo, la moment; dar vor putea dânsii să potolească orașul și să lase ghilotina în hambarul ei ?

La urma urmei să ne uităm dacă, în toate aceste zavistii turbate ale cetățitorilor din Sud și ale Franței în general, nu cumva o tagmă de regaliști, trădători secreți, nu stă la pândă și așteaptă, gata să dea lovitura, la momentul potrivit ! Intre timp nu-i nici pâine, nu-i nici săpun. Priviți la femeile patrioate, cum vând zahărul cu prețul potrivit de 22 de gologani ocaua ! Cetățeni, reprezentanți ai Națiunii, ar fi într'adevăr bine, ca zăzaniile voastre să se termine odată și domnia fericirii desăvârșite să înceapă !

3. — VRAJBA CREȘTE

Una peste alta nu se poate spune, că Girondinii și-au uitat meseria, atât cât poate merge bunăvoința lor. Ei înțeapă cu sârguință pe Munteni în punctele senzibile, din principiu, dar și din iezuitism.

În afară de Septembrie, din care acuma nu se mai poate scoate mare lucru afară doar de ceva fierbere, deosebim două puncte senzibile, de cari Muntenii suferă adesea: Marat și Orléans-Egalitate. Nespălatul de Marat este atacat din când în când, atât din pricina lui cât și din a Muntenilor; el este arătat Franței ca un monstru murdar, însetat de sânge și care îndeamnă la jefuirea prăvăliilor. Muntenii, deci, să-i poarte păcatul ! Muntenii mârâie, cam strânși cu ușa: cum ar putea ei să îmbrățișeze, sau să se lepede de această „culme a patriotismului ?” Cât pentru Marat,

personal, el, cu ideea lui fixă, rămâne neatins de atari lucruri. Ba, mai mult: prietenul poporului câștigă în importanță văzând cu ochii, pe măsură ce câștigă și iubitul lui popor. Acuma nu se mai aud strigăte, când el pășește să vorbiască; la unele prilejuri chiar e aplaudat, un progres care-i însuflă încredere. În ziua când Girondinii propuseseră, să-l pue sub acuzare (după cum se exprimaseră ei) pentru acest paragraf din Februtare, „de a spânzura unul sau doi negustori pungăși de căpriorii ușilor”, Marat propuse, în schimb, să-i declare „dogiți” și coborînd treptele tribunei a fost auzit îngăimând aceste cuvinte cu totul neacademice :

— Porcii ! Nerozii !

Prea adesea el croncănește niște sarcasme amare, având într'adevăr o limbă aspră și mușcătoare și o provizie de dispreț cu adevărat bogată pentru orice aparență aleasă. Odată, sau de două ori, el chiar a răs, ba, mai mult, a izbuonit în hohote de răs de izmenelile și de aierele suprafine ale acestor Girondini, „acești domnișori cu ifose de oameni de stat, cu pedanteriile, cu argumentele lor răsuflate și cu mișelia lor”.

— În acești doi ani, spuse el, v'ați tot văicărit de atacuri, de comploturi și de primejdii din partea Parisului; cât vă privește însă, nu puteți să ne arătați măcar o zgârietură.

Danton îl repede din când în când, cu mojiție: o așa „culme a patriotismului” nu poți nici să-l îmbrățișezi, nici să te lepezi de dânsul.

Al doilea punct slab însă al Muntenilor este acest anormal monsenior Egalitate, prinț de Orléans.

— Uitați-vă la oamenii aceștia, zice Gironda, cu

un vechiu prinț de Bourbon printre ei. Ei sunt ciracii partidului lui d'Orleans. Ei vor să facă rege pe Filip. Un rege nici nu-i bine ghilotinat și rădică pe altul în locu-i.

Girondinii au făcut această propunere (ticluită cu mult mai înainte de Buzot), atât din principiu, cât și din iezuitism, că întreaga seminție a Bourbonilor cată să iasă de pe pământul Franței, luându-și în coadă și pe acest prinț Egalitate. O astfel de propunere urmează să producă oarecum efect asupra publicului, iar Muntenii, strânși cu ușa, nu știu ce să facă acuma cu dânsa.

Cât privește pe bietul Orléans-Egalitate el însuși, căci au început să le fie și milă de dânsul, ce poate să facă el cu dânsii? Toate partidele s'au lepădat de dânsul, toți îl alungă și-l azvârlă ca nebunii încoace și încolo. În care ungher din Natură se mai poate retrage acuma în tihnă? Nu-i mai rămâne nicio speranță mai temeinică; speranțe fără temei, ca niște licăriri palide și îndoielnice, de acestea da, pot să se ivească și de aici înainte, cari să-l încurce, nu să-l încunajeze și să-l lumineze, din tabăra lui Dumouriez. Dar cum s'ar putea înălța spre a fi, oarecum, o momâie de rege, dacă nu Orléans-Egalitate, un pierde-vară, cel puțin tânărul Chartres-Egalitate, necotit încă? Adăpostit, dacă poate fi asta un adăpost, în văgăunile „Muntelui”, bietul Egalitate va să aștepte. Un liman în Jacobinism, altul în Dumouriez și în contra-revoluție; nu e, oare, un noroc de amândouă părțile? Totuși, mutra lui, spune doamna de Genlis, a devenit întunecată; îți face rău să-l privești. Siléry, deasemenea, soțul doamnei, care se învârtește în jurul Muntenilor, dar nu pe deasupra lor, e pe un

drum greșit. Zilele astea doamna de Genlis a sosit la Raincy venind din Anglia, dela Bury St. Edmond, fiind chemată de Egalitate împreună cu tânăra-i elevă, domnișoara Egalitate, pentruca domnișoara să nu poată fi socotită printre pribegi și tratată aspru, ca atare. Dar afacerea se dovedi, că este încurcată: Genlis și eleva ei văzură, că trebuie să se retragă în Țările de Jos; acolo cată să aștepte la graniță vreme de-o săptămână, sau două, până ce Monseniorul, cu ajutorul Jacobinilor, izbuti să le ajungă din urmă.

„A doua zi dimineața, scrie doamna de Genlis, Monseniorul, mai posomorît ca oricând, îmi dădu brațul, spre a mă conduce la trăsură. Eram peste măsură de turburată. Domnișoara izbucni în lacrimi; tatăl ei era palid și tremura. După ce mă așezai, el rămase nemișcat la ușcioara trăsorei, cu ochii pironiți asupra-mi. Privirea lui, tristă și îndurerată, părea că imploră milă.

— Rămas bun, doamnă! spuse el.

„Sunetul schimbat al glasului său mă răscoli cu desăvârșire; nefiind în stare să rostesc un cuvânt, îi întinsei mâna; el mi-o strânse ca într'un clește, apoi se întoarse, îndreptându-se repede spre surugii. Le făcu un semn, iar noi pornirăm în goană”.

Dar nici partizanii păcii nu lipsesc. Dintre ei noi vom nota, cu acest prilej, pe doi: unul aproape pe creasta Muntelui, iar celalt care nu s'a stabilit încă nicăeri: Danton și Barrère. Iscusitul Barrère, fost Constituant și tipograf, depe povârnișurile Pirineilor, es'e unul dintre oamenii cei mai folositori din această Adunare, în felul său. Adevărul se poate găsi de emândouă părțile, sau numai într'o parte, sau nici într'o parte. Prieteni, trebuie să primiți dar și să

dați; cât pentru rest, noroc celui care va câștiga! Asia este lozinca lui Barrère, om iscusit, aproape genial, cu privirea ageră, mlădios, plin de grații, om care are să reușească. Arareori Belial în adunarea dracilor era mai plăcut decât dânsul să-l vezi și să-l auzi. Un om de neînlocuit; în arta cea mare de-a lustrui se poate spune, că n'are pereche. Dacă s'a întâmplat vreo izbucnire, cum izbucnesc acum așa de multe, vreo încurcătură, vreo urâtenie, pe care nicio limbă nu poate s'o descrie, niciun ochiu s'o privească, dați-o pe mâna lui Barrère. Căci Barrère urmează să fie raportorul ei în comitet. Veți vedea atunci cum lucrul se preschimbă dela sine în ceva regulat, în ceva într'adevăr frumos și desăvârșit, așa cum era de dorit. Fără un astfel de om la ce-ar mai fi bună Adunarea? Să nu-l botezăm, așa cum face Mercier, care îngroașă toate, „cel mai mare mincinos din Franța”. Mai mult decât atâta: am putea afirma, că nici nu se află în sufletul său atât adevăr, spre a face din el un mincinos deabinelea. Să-l numim, mai degrabă, împreună cu Burke, Anacreonul ghilotinei, un om care aduce servicii Adunării.

Celălalt partizan al păcii este; cum îl-am pomenit, Danton. Pace! strigă foarte des Danton; pace între noi! Nu suntem oare singuri împotriva lumii întregi? Doar o mână de frați? Uriașul Danton este iubit de toți Muntenii. Ei însă îl găsesc de-un caracter prea îngăduitor, nu destul de bănuitor. El stă la mijloc între Dumouriez și numeroșii cenzori ai acestuia, grijuliu să nu supere pe singurul nostru general. În învălmășelile gălăgioase glasul puternic al lui Danton răsună pentru unire și împăcare. El are întâlniri, ba și ospete cu Girondinii: e de-un interes așa de

grabnic, să fie unire! Girondinii sunt însă semeți și respectabili. Titanul acesta de Danton nu-i un om de formule, iar asupra-i stăruie o umbră a măcelului din Septembrie.

— Girondinii voștri n'au încredere în mine!

Acesta e răspunsul, pe care un om împăciuitor ca Maillan îl capătă dela dânsul. La toate argumentele și dovezile, pe cari le poate aduce împăciuitorul Maillan, răspunsul său repetat este acelaș :

— Ei n'au încredere.

Gălăgia are să ajungă și mai asurzitoare, iar furia va deveni palidă la față.

În fapt, ce spaimă pentru sufletul unui Girondin această primă și sfâșietoare probabilitate, că acești Munteni vrednici de dispreț, anarchici, fără un pic de filozofie, ar putea la urma urmei să triumfe! Barbarii de septembriști, un Tallien dela catul al cincilea, un Robespierre fără o singură idee în cap, cum spune Condorcet, fără un sentiment în sufletul său! Iar noi, floarea Franței, nu putem să stăm împotriva-le! Uitați-vă! Sceptrul pleacă din mâinile noastre și dela noi trece la dânsii. Elocvența, filozofia, onorabilitatea, nu sunt de nici un folos. Împotriva neroziei până și zeii înșiși luptă în zadar!

Văicărelile lui Louvet sunt zgomotoase; biata lui existență e în întregime otrăvită de-o turbare, de-o presimțire supra-naturală, de bănueli! Tânărul Barbaroux e furios; furios și plin de dispreț. Tăcută, ca o regină cu vipera deasupra sânului ei, stă soția lui Roland. Socotelile lui Roland n'au fost niciodată cercetate, iar numele său a ajuns de pomină. Așa este soarta războiului și îndeosebi a revoluției. Prăpastia adâncă a iadului s'a căscat dela sine la zece August

la vraja vocei voastre elocvente; și uitați-vă: acum nu vrea să se închidă la auzul vocei voastre. Primejdios lucru este astfel de vrajă! Slujitorul vrăjitorului a pus mâna pe cartea interzisă și a chemat un spiriduș.

— Ce dorești? spuse spiridușul.

Slujitorul, surprins întrucâtva, îi porunci să aducă apă. Spiridușul, sprinten, aduce apă, în fiecare mână cu câte o găleată. Dar, ia uitați-vă la el: nu vrea să înceteze, de-a căra apă. Desperat, slujitorul zbiară la dânsul, lovește în el, îl taie în două. Uitați-vă: 2 spiriduși cară apă, făcându-și de cap, iar casa va fi inundată ca în potopul lui Noe.

4. — PATRIA IN PRIMEJDIE

Sau am putea spune mai de grabă, că această luptă de senatori ar fi în stare să dăinuiască multă vreme, iar partidele, luându-se la trântă cu celelalte partide și strângându-se de beregată, ar putea să se zugrume și să se nimicească unul pe altul, în chipul obișnuit prin parlamente, fără vărsare de sânge. Cu o singură condiție: ca Franța să fie cel puțin în stare să existe, în tot acest timp. Dar poporul nostru suveran are darul mistuirii și nu-l poate exercita fără pâine. Pe lângă asta suntem în războiu și cată să învingem. În războiu cu Eurapa, cu Ursita, cu Foametea. Și, uitați-vă: în primăvara acestui an biruința ne părăsește.

Dumouriez și-a întins posturile cele mai depărtate tocmai până la Aachen și are cel mai iscusit plan, de-a pune ghiara pe Olanda cu o stratagemă: cu bărci cu fundul teșit, cu repeziciune și cu îndrăzneală. Până acum i-a mers bine peste tot; din nenorocire nu-l

mai poate merge bine și de aici înainte. Aachen este pierdut; Maestricht nu vrea să se predea numai de frica fumului și a tărașului, iar bărcile cu fundul teșit cată să-și facă vânt din nou, dar să se întoarcă pe drumul pe unde au venit. Țineți-vă bine acum, voi oameni repezi și îndrăzneți; retrageți-vă dârzi, ca vechii Perși! Vai! A cui, oare, e vina? A generalului Miranda? Ori e vina ministrului de război? Ori e vina chiar a lui Dumouriez, sau a soartei? Destul, că nu-i altceva de făcut decât retragerea. Numai de nu s'ar preface în fugă! Căci deja pâlcurile de codași, năpădite de spaimă, se împrăstie fără să mai aștepte ordine. Șuvoiu dezastros! Vreo zece mii dintre ei nu se opresc, până nu ajung din nou în Franța. Iar pe deasupra ceva și mai rău: oare Dumouriez el însuși n'a devenit, poate pe sub ascuns, un trădător? Căci tonul, în care el scrie comitetelor noastre, este foarte crâncen. Comisarii și pungașii de Jacobini au săvârșit un rău de nemăsurat; Hassenfratz nu ne trimite nici cartușe, nici uniforme, iar bocancii, pe cari îi avem, sunt din păcate cu pingele de lemn și de carton. Pe scurt, nimic nu-i cum trebuie. Pe vremea, când Danton și Lacroix erau comisari, au simțit nevoia să alipiască Belgia la Franța. Din Belgia Dumouriez ar putea să-și facă un mic și draguț ducat, pentru profitul său propriu. Pentru toate aceste lucruri generalul s'a făcut Dunăre și ne scrie într'un ton crâncen. Cine știe ce-o mai fi punând la cale acest puișor de general, numai pară? Cu Dumouriez duce în Belgia și în Brabant și, s'o spunem, cu Egalitate cel tânăr rege în Franța, revoluția noastră e pe dric. Comitetul de Apărare cascade ochii și dă din cap. Afară de Danton, care nu-i tocmai bănuitor, cine s'ar zbate mai departe, să se mai lege cu speranțe?

Dar generalul Custine a făcut calea 'ntoarsă din tinuturile Rinului. Maiența, cucerită, va fi luată înapoi. Prusacii se strâng în juru-i, spre a o ciurui cu bombe și cu ghiulele. Maiența poate să reziste: comisarul Merlin, din Thionville, „face ieșiri, în fruntea asediaților”. Să reziste până la moarte, dar nu mai mult decât atâta. Ce tristă întoarcere a soartei pentru Maiența! Viteazul Forster, viteazul Lux, au sădit aici iarna trecută arborele Libertății în mijlocul imnului *Ça ira* și a troenelor de zăpadă, au întemeiat societăți de jacobini și au declarat teritoriul încorporat la Franța. Ei au venit încoace, la Paris, ca deputați sau delegați având câte 18 franci pe zi. Uitați-vă însă: înainte ca arborele Libertății să se înveșmânteze cu frunze cum trebuie, Maiența s'a preschimbat într'un crater în erupție: împrășcă foc și e împrôșcată cu foc.

Niciunul dintre acești oameni n'are să mai vadă Maiența; ei au venit încoace numai ca să moară. Forster umblase împrejurul Globului; văzuse pe Cook pierind de ghioga sălbaticilor; dar până acum nu văzuse, nici nu îndurase atâtea ca în Parisul acesta. Sărăcia se ține scaiu de dânsul; de acasă nu poate să-i vină nimic decât vești de jale; cei 18 franci, pe cari îi primește zilnic, dar cu mare greutate, ca deputat, sau delegat, sunt în asignate, iar valoarea lor scade repede. Sărăcie, dezamăgire, ședere pe loc, calomni! Inima-i vitează se sfășie cu încetul. Asta-i soarta lui Forster. Cât pentru rest, domnișoara Théroigne își surăde la serate: un cap frumos cu șuvițe ca pana corbului. De un caracter zvăpăiat, se străduiește să-și păstreze trăsura. Prusacul Trenck, bietul baron subteran, sporovăește și

se ceartă într'un fel nu tocmai melodios. Fața lui Paine e plină cu fistule roșii, dar ochii de-o strălucire fără seamăn. Deputați din Adunare ne invită să luăm masa de seară. Foarte curtenitori; iar noi toți jucăm dea *plumpsack*. „Este zbuclirea și zămisirea din nou a lumii, zice Forster; iar actorii niște ființe becisnice și neînsemnate, bâzâind prinprejur, ca un stol de muște”.

Pe lângă asta avem războiul cu Spania. Armata spaniolă înaintează prin văgăunile Pirineilor, fluturând steagul Bourbonilor și făcând să uruie, cu amenințări, artileria ei. Până și Anglia a îmbrăcat haina roșie și a pornit cu Înălțimea Sa ducele de York, pe care unii spun că e vorba, să-l invităm să ne fie rege. Dispoziția de atunci s'a schimbat și se va schimba tot mai mult, până când niciun alt lucru pe pământul acesta nu ne va fi mai nesuferit decât cetățenii de pe acea insulă tiranică, iar Pitt va fi declarat și decretat, cu mare aprindere, drept dușmanul neamului omenesc. Apoi, lucru ciudat de spus, noi dăm ordin, ca niciun ostaș al Libertății să nu acorde iertare vreunui Englez. Pe care ordin, totuși, ostașii Libertății nu-l ascultă decât în parte. Atunci câtă să nu luăm niciun prizonier, spun ostașii Libertății. Toți, câți îi vom lua, vor fi dezertori. E un ordin nebunesc, adus la îndeplinire cu mari neajunsuri. Căci, de bunăseamă, dacă voi nu acordați nicio iertare, rezultatul foarte simplu va fi, că nici voi n'o să căpătați. Și în chipul acesta afacerea e la fel pentru amândoi. Recrutarea noastră de 300.000 de oameni, care a fost forta decretată pentru anul acesta, are să aibă destulă treabă de făcut.

Atât de mulți dușmani vin și ne împresoară, răz-

bind prin trecătorile munților și vâsbind pe talarurile sărate, îndreptându-se spre toate punctele teritoriului nostru, zângănind lanțurile pentru noi. Iar pe deasupra, ce-i mai rău decât toate: avem un dușman chiar pe propriul nostru teritoriu. În primele zile din Martie diligența dela Nantes nu mai sosește; în locu-i sosesc doar presupuneri; temeri și zvonuri pline de presimțiri pe aripile vântului. Presimțirea cea mai proastă se dovedește adevărată. Aceste seminții fanatice din Vendeea nu vor să stea mai departe sub ascultare: pojarul răzmiriței, care odinioară a fost cu mare greutate potolit, zbugnește acum din nou cu o vâlvătaie uriașă după moartea regelui. Nu este o răscoală, ci un războiu civil. Alde Catelineau al vostru, alde Stofflet și alde Charette sunt altfel de oameni decât ați crezut. Uitați-vă cum țărani lor, numai în sumane și nădragi, cu armele lor primitive, în șiruri neorânduite se năpustesc asupra-ne cu furia lor turbată galică, cu strigătul și urletul lor sălbatic de luptă „*Pentru Dumnezeu și pentru rege*”, ca un uragan întunecos, spulberând trupele naționale cele mai bine disciplinate, cari sunt cuprinse de panică și răcnesc: *Scape cine poate!* Câmpurile de luptă cad unul după altul; nu se prea vede, unde au să se sfârșiască astea. Comandantul Santerre poate fi trimis acolo, dar fără niciun rezultat. Tot atât de bine ar putea să se întoarcă acasă, spre a-și fabrica berea.

A devenit o nevoie de toți simțită, ca Adunarea Națională să înceteze cu discuțiile și să se pună pe treabă. Un partid dintr'ale voastre să cedeze față de celalt, dar s'o facă repede. Aici nu-i vorba de-o socoteală teoretică, ci de-o ruină sigură și apropiată.

Cată să ne îngrijim de ziua de astăzi, care apasă asupra-ne.

Intr'o zi de Vineri, 8 Martie, poșta cu năpasta de la Dumouriez, precedată și urmată de atâtea alte poște cu năpaste, ajunse la Adunarea Națională. Cele mai multe chipuri sunt foarte palide. Acuma e de puțin folos, dacă septembriștii noștri vor fi pedepsiți, sau vor scăpa fără pedeapsă, odată ce Pitt și Coburg sunt pe drum, spre a ne pedepsi pe toți, iar între Paris și între tirani nu se mai află acuma nimica decât un Dumouriez îndoielnic și niște oști, cari se revarsă în dezordine, într'o retragere forțată. La un ceas ca acesta uriașul Danton se scoală, ca totdeauna în ceasuri de ananghie. Glasul său e puternic și răsună sub boltă :

— Cetățeni reprezentanți, nici într'asa criză a soartei n'avem să lăsăm la o parte zăzania noastră? Ce înseamnă renumele omului acesta, sau al altuia? Numele meu poate fi terfelit, numai Franța să fie liberă! Acuma e de nevoie, ca Franța să se rîd'ce d'nou, pentru o răzbunare cât mai repede, cu milioanele ei de brațe, cu inima ei, ca un singur om. Să se facă la moment recrutări în Paris; fiecare sector din Paris să trimită miile lui de oameni; fiecare sector din Franța la fel; 96 de comisari dintre noi, câte doi pentru fiecare din cele 48 de sectoare, urmează să plece pe loc și să spuie Parisului, ce așteaptă țara dela el. Alți 80 dintre noi să fie trimiși, în graba mare, prin Franța, să plimbe crucea de foc și să adune cât se poate mai mulți oameni. Acești 80 să pornească la drum înainte de-a se rîdica ședința. Să plece prin urmare și să se gândească la sarcinilor. Apoi o tabără grabnică de 50.000 de inși între

Paris și granițele de Nord, căci Parisul cată să-și re-peadă înainte voluntarii săi. Sculându-ne umăr la umăr și dând iureș într'o imensă sfidare obștească a morții, din nou vom azvârli îndărăt pe acești fii ai Noptii, iar Franța, în ciuda lumii întregi, va fi liberă.

Astfel tună glasul uriașului, în localul tuturor sectoarelor și în inimile tuturor Francezilor. Sectoarele țin ședință în permanență noaptea întreagă, pentru recrutări și înrolări. Comisarii Adunării, cu roțile lor sprintene, poartă crucea de foc din oraș în oraș, până ce toată Franța e în flacări.

Și astfel flamuri cu *Patria în primejdie* flutură la primărie, iar flamura neagră în vârful catedralei Notre-Dame. Există o proclamație de-o elocvență înflăcărată. Parisul dă din nou un iureș, spre a-și doborî dușmanii la pământ. Că în atari împrejurări Parisul nu se află în dispoziții blajine, se poate presupune dela sine. Străzile sunt într'o frământare, iar frământarea și mai mare este în jurul Sălii de Călărie. Terasa Feuillantilor e tixită de cetățeni furioși și de cetățence și mai furioase. Varlet umblă de colo până colo într'un jâlț purtător; din inimile și de pe buzele oamenilor zbucnesc afurisenii din cele fără măsură împotriva *oamenilor de stat*, vicleni, cu limba ascuțită, prietenii lui Dumouriez, prietenii pe sub mână ai lui Pitt și ai lui Coburg. Să combatem pe dușmani? Da, dar și mai mult: să-i împietrim de spaimă. Mai întâi însă să pedepsim pe trădătorii băștinași. Cine sunt ei, cari ne iau la trei parale și ne dau tava în felul lor iezuitic, foarte moderat, căutând să împiedece mișcarea patriotică? Cari stârnesc Franța împotriva Parisului și otrăvesc opinia publică de prin județe? Cari, pe când noi cerem pâine și stabi-

lirea unui preț maximal, ne împuiază urechile cu lecturi privind comerțul liber cu grâne? Oare stomacul omului se poate mulțumi dela sine cu lecturi despre comerțul liber, iar noi căutăm să combatem pe Austriaci într'un chip moderat, sau nemoderat? Adunarea asta Națională urmează să fie *dărăcită*.

— Stabiliți un tribunal expeditiv pentru trădători și un preț maximal pentru grâne!

Astfel grăesc cu energie voluntarii patrioți, când defilează prin sala Adunării, gata să zboare spre granițe, perorând cu verva lor eroică în felul lui Cambyse, aplaudați de galerie și de Munteni, primiți cu murmure de partidul de dreapta și de Câmpie. Nu lipsesc nici unele minuni: uitați-vă, în vreme ce un căpitan din sectorul Poissonnière perorează cu violență împotriva lui Dumouriez, despre prețul maximal și despre trădătorii, regaliști pe sub mână, iar trupa lui îi ține isonul și flamura fâlfâie pedeeasupra capetelor, ochiul unui deputat descopere, chiar pe flamura asta, că panglicile au pe ele floarea regală de crin! Sectorul căpitanului zbiară; trupa lui, năpădită de scârbă, zbiară și calcă flamura în picioare. De bună seamă, opera vreunui uneltitor, regalist pe sub mână. Lucru foarte probabil. Ori, poate, în fond nu-i decât *vechia* flamură a sectorului, fabricată înainte de 10 August, atunci când astfel de panglici erau în conformitate cu regula.

Istoria, luând în cercetare memoriile Girondinilor, în grija ei de-a deosebi adevărul de năbădăile lor, află că aceste zile de Marte, dar mai cu seamă Dumineașta de 10 Marte, a jucat un mare rol. Uneltiri peste uneltiri, un complot pentru a ucide pe deputații girondini; anarhiștii și regaliștii pe sub mână com-

plotează, într'un acord infernal, pentru acest scop. Cea mai mare parte din toate acestea nu sunt decât năbădăi. Ceeace noi găsim că e în afară de orice discuție este, că Louvet și unii dintre Girondini se temeau, că ar putea fi omorâți Sâmbătă, așa încât nu se mai duseră la ședința de seară, ci ținură sfat între dâșșii; fiecare îndemna pe tovarășii lui să facă un lucru hotărît și să termine cu anarhiștii aceștia. La aceste vorbe Pétion deschise fereastra și văzând, că noaptea este foarte umedă, răspunse numai atâta :

— Nu vor face nimic.

Și își reluă în liniște vioara, spune Louvet. Apoi, îngână pe strune o melodie dulce, spre a-și alunga grijiile, cari îl rodeau. Louvet se simția îndeosebi amenințat cu moartea; deasemeni, mai mulți deputați Girondini umblară prin vecini, unde se culcară, amenințați fiind de a fi omorâți. Dar n'au fost. Mai târziu, e drept, ziaristul deputat Gorsas, otrăvitorul județelor, împreună cu tipograful lui, își văzură casele năpădite de-o gloată de patrioți, printre cari era Varlet cel cu scufia roșie, cu Americanul Fournier, țesătorul, în frunte, în bezna ploii și-a învălmășeli; nevestele lor au fost băgate în sperieți; tipografia lor, literele și sculele trebuitoare, prefăcute în bucăți. Nici un primar n'a intervenit la timp. Gorsas însuși a scăpat cu pistolul în mână, umblând pe creasta zidului dela spate. Pe lângă asta a doua zi, Duminică, nefiind zi de lucru, străzile erau mai agitate ca ori când. Atunci, anarhiștii aceștia ne pregătesc, oare, un al doilea Septembre? La urmă n'a venit niciun Septembre, iar năbădăile lor, cum era firesc, aproape că atinseseră culmea.

Vergniaud denunță și plânge toate acestea, în fraze

artistic ticluite. Sectorul așa numit *Bonconseil* (sfat bun) nu *Mauconseil* (sfat rău), cum era mai înainte, săvârșește o faptă mult mai cu vază: el cere, ca Vergniaud, Brissot, Guadet și alți Girondini, pârători, cu limba ascuțită, în număr de 22, să fie turnați la închisoare. Sectorul *Bonconseil*, botezat astfel dela 10 August, e luat la trei parale strașnic, ca un sector *Mauconseil*. Dar cuvântul său a fost rostit și nu va cădea pe pietriș.

În realitate un lucru ne izbește la acești bieți Girondini: fatala lor îngustime de vedere, ba, mai mult încă, lipsa lor de caracter, căci asta este obârșia răului. Ei sunt parcă streini pentru poporul, pe care vor să-l guverneze, pentru opera, la care au să lucreze. Formule, filozofie, onorabilitate, tot ce s'a scris prin cărți și a fost îmbrățișat de clasele culte, această copie palidă a Naturei la lucru este tot ce Natura, fie opera ei cum o fi, poate destăinui acestor oameni. Așa încât ei perorează și țin conferințe, fac apel la prietenii Legii, când în joc nu este legea, sau nelegea, ci viața și moartea. Niște pedanți ai revoluției, dacă nu cumva fariseii săi! Mare este formalismul lor, dar tot așa de mare și egoismul lor. După ei, dacă Franța s'a sculat în picioare să combată Austria, parcă s'ar fi sculat numai prin complotul din 10 Marte, spre-a ucide 22 *dintre ei!* Această minune de revoluție, care s'a desfășurat dela sine în niște proporții și cu niște puteri înfricoșate, după propriile-i legi și ale Naturei nu după legile din formule, a ajuns pentru ei de neînțeles și de necrezut, ca o imposibilitate, „chaosul fără de margini al unui vis”. O republică întemeiată pe ceea ce ei numesc virtuți, pe ceea ce noi numim buna cuviință și onorabilitate, asta vor

ei să aibă și nu altceva. Orice alt soi de republică le-ar dăru natura și realitatea va fi socotită ca neavenită, ca un fel de vedenie dintr'un vis rău, ca un lucru neexistent, de care se leapădă și legile naturii și formulele. Vai! Intunecată este realitatea pentru cei mai buni ochi. Cât pentru acești oameni ei nu vor să se uite la dânsa cu ochii lor proprii, ci numai prin ochelarii cu fețișoare ai pedanteriei și ai deșertăciunii lor jignite, care le procură cea mai monstruoasă și mai înșelătoare imagină. Acuzând și văicărindu-se pururia de comploturi și de anarhie, ei vor duce la bun capăt un singur lucru: să dovedească, prin demonstrațiile lor, că realitatea nu poate încăpea în formulele lor; că ei și aceste formule nu se împacă de loc cu realitatea; că în întunecoasa-i mânie realitatea îi va nimici și pe ei și formulele lor. Ceeace un om vede, poate să și facă. Dar începuturile unui om, care e condamnat, sunt atunci, când darul vederii a fost retras dela dânsul; când în loc să recunoască realitatea, are înainte-i o imagină falsă a realității și, luându-se după dânsa, pășește orbecăind, cu o iuțeală mai mare sau mai mică și se prăbușește în fundul beznei și în ruină, care este oceanul fără de țarmuri al întunericului. Aici se varsă întruna toate falșitățile, cu ocolișuri sau deadreptul.

Acest 10 Marte îl putem însemna ca o epocă în destinul Girondinilor, atât de mult s'a întezit furia, atât de mult s'au întunecat ideile. Mulți dintre ei părăsesc ședința, mulți alții vin înarmați. Un onorabil deputat luându-și locul după gustare cată acumina nu numai să-și ia notele, ci să vadă dacă pistolul e cu capsă în regulă.

Între timp cu Dumouriez în Belgia treaba merge din ce în ce mai rău. Că era și de data asta vina generalului Miranda, sau vina altuia, n'are aface, însă nu mai e îndoială, că bătălia dela Nerwinden, dela 18 Martie, a fost pierdută, iar retragerea noastră grăbită a devenit din ce în ce mai grăbită. Victoriosul Coburg cu călăreții lui Austriaci se ține scalu de coloanele noastre, ca un nor întunecos. Dumouriez nu se mai dă o clipă jos depe cal, nici ziua nici noaptea; sunt ciocniri la fiecare 3 ore; întreaga noastră armată se rostogolește în dezordine spre interior, năpădită de furie, de bănueli, de strigătul „scapă cine poate!” Dar și Dumouriez ăsta ce gânduri o fi având? Criminale, după toate semnele și nu creștinești. Depeșile lui către comitet denunță pe șleau o Adunare anarhică și că ea a adus nenorocirea asupra Franței și asupra lui. D'apoi cuvântările lui !... Căci generalul nu-și pune lacăt la gură! Dumouriez ăsta numește executarea tiranului uciderea unui rege. Danton și Lacroix, cari zboară încă odată într'acolo în calitate de comisari, se întorc plini de bănuieli. Până și Danton acuma e bănuitor.

Trei delegați jacobini, Proly, Dubuisson și Pe-reyra, au pornit-o acolo, trimiși de Societatea Mămă, care stă de veghe. Aceștia sunt loviți de muțenie, ascultând pe general cum vorbește. Adunarea Națională se compune, după generalul acesta, din 300 de ticăloși și din 400 de nerozi. Franța nu poate merge fără un rege.

— Dar noi am executat pe regele nostru !

— Și ce-mi pasă mie, strigă cu nesocotință Dumouriez, generalul fără lacăt la gură, dacă regele se numește Ludovic, sau Iacob ?

— Sau Filip, îi răspunde Proly.

Și se zorește, să raporteze asupra acestui progres. Lată ce nădejde avem noi la graniță.

6. — SANCHIULOȚII, IMBRĂCAȚI

Să ne uităm, totuși, la minunea cea mare dinăutru, a sanchiulotismului și a revoluției, dacă se mișcă și dacă sporește, căci aici și nu aiurea poate fi speranță pentru Franța. Monstrul revoluționar, pe măsură ce decrete peste decrete ies dela „Munteni”, ca niște *fiat* creatoare, potrivite cu natura lucrului, își dezvoltă zilele acestea cu repeziciune statura-uriază și mădularele, bucată cu bucată. În Marte trecut, 1792, am văzut cum întreaga Franță fusese năpădită de-o spaimă nebună, cum închidea barierele orașelor, cum fierbea smoolă pentru tâlhari. Marte din anul acesta e mai fericit: e tot o spaimă, dar acum are ochi să vadă, căci există un „Munte” creator, care poate să spună *fiat*. Recrutarea înaintază c'o iuțeaală strașnică. Totuși, voluntarii noștri șovăie s'o ia din loc, până ce trădătorii din țară nu vor fi pedepsiți; ei nu mai zboară spre graniță, ci se fâțâie încioace și încolo, cu jalobe și cu denunțuri. „Muntele”, va trebui să spună un nou *fiat*, bă chiar mai mulți *fiat*.

Și, oare, nu spune el așa ceva? Să luăm, bunăoară, aceste *Comitete revoluționare* pentru arestarea persoanelor suspecte. Câte un Comitet revoluționar, din cei 12 patrioți aleși, se află în fiecare comună din Franța. El ia la cercetare pe cei suspecti, caută armele, face perchezii la domiciliu și arestări. În genere, poartă de grijă, ca Republica să nu sufere vreo

pagubă. Aleși prin vot universal, fiecare în sectorul său, ei sunt un fel de elixir al jacobinismului. Vreo 44.000 dintre aceștia hălăduiesc și veghiază asupra Franței. În Paris și în toate orașele fiecare casă trebuie să aibă pe ușă numele locatarilor, tipărite citeț, la o înălțime care să nu treacă de-un stângen dela pământ; orice cetățean cată să aibă asupra-și un certificat, Cartea de civism, iscălită de președintele secției; fiecă om să fie gata să dea socoteală de credința, ce hrănește în sine. Persoanele suspecte ar face bine să plece depe acest pământ al libertății. Și, totuși, până și plecarea e primejdioasă; toți pribegii sunt declarați trădători, iar proprietățile lor trec în mâna obștei. Ei sunt „morți față de lege”, afară, e drept, de interesul nostru: ei vor mai trăi, față de lege, încă 50 de ani, pentruca moștenirile, ce le-ar putea veni între timp, să intre deasemeni în mâna obștei. O vitalitate nebună de jacobinism, cu 44.000 de centre de activitate, circulă prin toate vinele Franței.

Cu adevărat vrednic de luat în seamă este, afară de asta, *tribunalul extra-ordinar*, decretat de Munteni. Unii dintre Girondini l-au criticat, deoarece negreșit o atare curte contrazice orice formulă. Alți Girondini însă l-au încuviințat, ba pe deasupra au și dat o mână de ajutor, căci, oare, popor al Parisului, nu urâm cu toții pe trădători? Tribunalul din toamna trecută, din 17 inși, era expeditiv; acesta însă va fi și mai expeditiv. Un juriu permanent, din 5 judecători, numiți de orașul Paris și de împrejurimile lui, spre a nu fi nicio zăbavă în alcătuirea sa. Aici nu există apel și aproape nici formă legală; cată „să se convingă însă” prin mijloacele cele mai grab-

nice, iar pentru mai multă siguranță sunt datori să voteze cu glas tare, da, în auzul publicului parizian. Acesta este tribunalul extraordinar, care în câteva luni va păși la o acțiune dintre cele mai vii și va fi botezat *tribunalul revoluționar*, așa cum la dreptul vorbind s'a întitulat el singur încă dela început; cu un Herman, sau un Dumas ca președinte, cu un Fouquier -Tinville ca procuror general și cu un juriu dintre cetățeni ca Leroi, care s'a poreclit el singur zece August, adică Leroi Zece August, el are să ajungă o minune a lumii. Cu asta sanchiulotismul și-a făurit pentru sine o sabie foarte ascuțită, o armă fermecată, muiată în apele infernale ale Stixului și de al cărei ascuțiș se va toci orice armură, orice apărare, fie cu forța, fie cu șiretenia. Ea va secera și va doborî vieți și bariere de bronz, iar fluturarea ei va răspândi groaza în sufletele oamenilor.

Dar vorbind despre un sanchiulotism amorf, care capătă acum o formă, nu cată oare mai înainte de alte lucruri să lămurim, cum acest lucru amorf dobandește un cap? Fără metaforă, acset guvern revoluționar a dăinuit până acum într'o stare foarte anarhică. Un consiliu de miniștri, șase la număr, există; ei însă, îndeosebi dela retragerea lui Roland, abia de știu, dacă mai sunt sau nu miniștri. Dar comitetele Adunării Naționale stau mai presus de dânsii, iar aici fiecare comitet e tot atât de puternic cași celelalte: comitetul de 21, comitetul de apărare, de siguranță generală, lucrând în acelaș timp, sau pe rând, pentru scopuri speciale. Adunarea Națională singură este atotputernică, îndeosebi dacă primăria merge mână în mână cu dânsa. Ea însă e prea numeroasă pentru un corp administrativ. Din această

pricină, în starea aceasta primejdioasă a Republicei, care e ca un vârtej furios, noi dobândim înainte de sfârșitul lui Martie un *Comitet al salvării publice*, mai restrâns. În aparență, pentru diferite scopuri întâmplătoare, cari reclamă urgență; în realitate, pentru un soi de supraveghere generală, pentru o dominație universală. Oamenii aceștia din noul comitet urmează să facă rapoarte săptămânal; vor chibzui însă în secret. Sunt în număr de 9, toți patrioți înverșunați, iar printre ei și Danton. Vor fi primeniți în fiecare lună; totuși, pentru ce nu i-am alege din nou, dacă ei merg bine? Partea frumoasă a chestiunii este, că ei sunt numai nouă la număr și țin ședință în secret. Un lucru, care la început pare fără nicio însemnătate, comitetul acesta; în el însă are un germene, care va crește. Impins din spate de soartă, de energia lăuntrică a Jacobinilor, va constrânge pe toate celelalte comitete, cum și Adunarea Națională însăși, la o supunere mută, iar pe cei 6 miniștri îi va transforma în niște ipistați harnici. O bucată de vreme își va îndeplini voințele și pe pământ și în cer. La auzul acestui Comitet al Salvării publice lumea are să țipe și să se înfioare.

Dacă am botezat acest tribunal revoluționar drept o sabie, pe care sanchiulotismul și-a făurit-o pentru sine, atunci să numim „legea maximului” o traistă cu provizii, sau o dășagă, în care de bine de rău cată să se găsească și vreun darab de pâine. Este drept, că Economia politică, comerțul liber al Girondinilor și toate legile cererii și ofertei sunt, în chipul acesta, amestecate talmeș-balmeș. Dar ce-i de făcut? Patriotismul trebuie să trăiască, iar lâcomia arendașilor ăstora nu știe ce-i mila. Și în felul

acesta legea aceasta a maximului, care stabilește prețul cel mai mare al grânelor, trece însfârșit, după sforțări nesfârșite. Ea se va întinde treptat, treptat, fixând un maximum pentru toate soiurile de lucruri de mâncare și de mărfuri, dar cu câtă bătaie de cap și cu câtă sudoare ne putem închipui. Căci dacă acuma, bună oară, arendașul nu vrea să vândă? Atunci arendașul urmează să fie silit să vândă. O socoteală exactă de câte grâne are trebuie să fie încredințată autorităților constituite. Să nu declare, cumva, mai mult, căci în acest caz arenda lui, taxele și birurile vor crește în aceeași măsură; dar nici să nu declare, cumva, mai puțin, căci, atunci, la o zi hotărîtă, sau mai înainte, hai să presupunem în Aprilie, mai puțin de-o treime din cantitatea declarată, câtă să rămână în hambarele lor, iar mai mult de două treimi urmează să fie treerate și vândute. Ar putea să fie denunțat și riscă a fi pedepsit.

Cu o astfel de răsturnare desăvârșită a tuturor legăturilor comerciale vrea sanchiulotismul să-și întretină vieața, căci altfel nu se poate. La urma urmei, așa cum a spus-o odată Camille Desmoulins: „Fiindcă sanchiuloții se luptă, domnișorii trebuie să plătească”. Și în chipul acesta vin impozitele progresive, cari înghit, cu o lăcomie pururi crescândă”, veniturile de prisos” ale unui om: mai sus de 1.250 franci pe an nu ești scutit; dacă te urci până la 2.500, sângerezi din belșug; dincolo de 25.000 și de 250.000, curg valuri de sânge. Pe urmă mai vin, deasemenea, rechizițiile; vine, apoi, un împrumut forțat de un miliard, cam vreo 50 de milioane lire sterline, pe cari firește aceia, cari au, trebuie să le împrumute. E ceva fără seamăn! A ajuns, ca țara asta să nu mai

fie pentru bogați, ci o țară numai pentru săraci. Și atunci, dacă o iei la sănătoasa, la ce folos? Ești mort în fața legii! Ba nu, te țin în viață încă 50 de ani pentru blestematele lor de interese. În chipul acesta, așadar, merge, tameș-balmeș, cu *Cra ira!* Și în tot timpul acesta e o vânzare fără sfârșit a averii pribegilor, acum a bunuri naționale; mai e Cambon, cu nesfârșitu-i car de bielșug al asignatelor. Comerțul și finanțele sanchiulotismului, apoi, cum își duce viața-i galvanică, cu legea maximului și cu coada la brutării, cu lăcomia, cu foamea, cu denunțurile și cu hârtia-monedă, cum a început și cum a sfârșit, rămâne unul dintre cele mai interesante capitole de economie politică, dar care nu s'a scris încă.

Toate aceste lucruri nu sunt, oare, categoric contrare formulelor? O, prietenilor Girondini, nu dobândim o republică a tuturor virtuților, ci doar o republică a forțelor, cu sau fără virtuți.

6. — TRĂDĂTORUL

Dar Dumouriez, cu armata lui de fugari, cu regele său Ludovic, sau regele Filip? Aicea e criza; aici spânzură întrebarea: o minune de revoluție, sau o contra-revoluție? Un strigăt obștesc învăluie tot ținutul de Nord-Est. Soldații, înnebuniți de furie, de bănueli și de groază, umblă forfota încoace și încolo. Dumouriez, omul cu multe idei, pururi călare, nu cunoaște acum altă idee mai bună decât una singură: anume, să se uniască și el cu Coburg; să pornească împotriva Parisului, unde să stârpească jacobinismul și, sub un rege Ludovic, sau un rege Filip, să restabilească Constituția din 1791.

Oare înțelepciunea îl părăsește pe Dumouriez? Ori îl părăsește crainicul Norocului? Principiile, credințele lui politice, sau celelalte, afară de oarecare credință de moș-teacă, precum și onoarea sa de ofițer, n'au să-l părăsească. În orice caz tabăra lui este în târgușorul Saint-Amand des Boues, iar cartierul lui general din satul Saint-Amand des Boues, ceva mai încolo, a ajuns o casă de nebuni. Comisari ai Adunării Naționale, precum și delegați jacobini, aleargă călare încoace și încolo. Dintre cele 3 orașe, Lille, Valenciennes, sau chiar Condé, pe cari Dumouriez voia să pună mâna în interesul său, niciunul nu poate fi căptușit. Căpitanul său e primit înăuntru, dar porțile cetății se închid în urmă-i, devenind porți de pușcărie, iar ostașii lui forfotesc împrejurul zidurilor. Curieri galopează, cu sufletul tăiat; oamenii așteaptă, sau par să aștepte, să ucidă pe cineva, sau să fie uciși. Batalioanele, aproape înbunite de atâtea bănuieli și atâtea nesiguranță, se fâțâie încoace și încolo, strigând „Trăiască republica”, sau „Scape cine poate”! Ruina și desperarea, subt chipul lui Coburg, au năvălit aicia și se află aproape de tot.

Doamna de Genlis și mândra-i prințesă de Orléans găesc, că târgușorul acesta Saint-Amand nu-i un loc potrivit pentru ele, iar protecția lui Dumouriez a devenit mai primejdioasă decât oricare alta. Doamna de Genlis e strașnică; una dintre cele mai strașnice cucoane. O femeie, care parcă ar avea nouă vieți în pieptu-i. Pe dânsa nimic n'o înfrânge. Iși împachetează, deci, cutiile-i de carton, gata să fugă pe subt ascuns. Pe iubita-i prințesă are s'o părăsească aici, împreună cu fratele ei, prințul Carol.

Egalitate. Intr'o dimineață de Aprilie, în răcoarea zorilor, o găsim prin urmare cuibărită într'o trăsură cu chirie, pe ulițele orașului Saint-Amand; surugii tocmai plesneau din biciu ca să pornească. Ia priviți însă: tânărul prinț, fratele, își deschide drum întracoace, strigând în graba mare și purtând pe prințesă în brațe. El înșfăcase în graba mare pe biata fată, așa cum era în haina-i de noapte, fără să fi luat cu sine nimic altceva din averea ei decât ceasornicul desubt pernă. În deznădejdea-i de frate el o aruncă înăuntru, printre cutiile de carton, în poștalionul doamnei de Genlis, în brațele doamnei de Genlis.

-- N'o părăsi, îndură-te de ea, în numele cerului!

O scenă emoționantă, dar scurtă. Surugii plesnesc din biciu și pornesc. Ah, dar încotro? Pe poteci lăturalnice, prin trecători prăpăstioase, căutându-și drumul, după căderea nopții, la lumina felinarelor, prin mii de primejdii, printre Austriacii lui Coburg și printre străjile franceze bănuitoare. La urmă intră în Elveția, teferi dar aproape fără o lețcaie. Pe tânărul și viteazul Egalitate îl așteaptă un a doua zi foarte aspru, dar acuma nu mai duce grijă decât de el însuși.

Căci, într'adevăr, în târgușorul acesta botezat „cel cu noroiu“, Saint-Amand des Boues, lucrurile merg din ce în ce mai rău. Intr'o Marți 2 Aprilie 1793, după prânz, cam pe la ora 4, doi curieri sosesc în galop, parc'ar fi fost vorba de vieață și de moarte:

— Domnule General! Patru comisari ai Adunării Naționale, cu ministrul de războiu în frunte, vin întracoace cu poștalionul dela Valenciennes. Sunt aproape, cât coala! Cu ce gânduri anume, se poate ghici.

Intimpce curierii vorbiau încă, ministrul de războiu și comisarul Adunării Naționale, cu bătrânul archivar Camus ca orator principal, pică și ei. *Domnul General* abia dacă avu timp să dea ordine, ca regimentul de husari din Berchigny să se așeze în rânduri și să aștepte cât mai aproape, în caz de accident. Și așa, acum intră ministrul de războiu Beumonville, cu o sărutare frățească, deoarece el e un vechiu prieten; intră și archivarul Camus, iar ceilalți trei îl urmează.

Ei scot la iveală hârtii și invită pe general, să se înfățișeze înaintea Adunării, numai spre a da o deslușire, sau două. Generalul găsește acest lucru nelocul lui, spre a nu spune chiar imposibil, căci „serviciul ar suferi”. Pe urmă încep argumentele; glasul bătrânului archivar se înalță tot mai tare. În zadar mai stai să argumentezi cu voce tare cu Dumouriez asta; el îți răspunde numai obraznicii îmbufnate. Și în chipul acesta, printre ofițeri de stat-major cu pene la chipiu, cu un aier mai mult decât întunecos, printre primejdii și în nesiguranță, acești bieți soli ai Adunării Naționale discută și se chibzuesc, se retrag și intră din nou, preț de aproape două ore, dar fără niciun rezultat. După care archivarul Camus, rădicându-și glasul și mai sus, proclamă, în numele Adunării Naționale, căci el are împuterniciri să facă asta, că generalul Dumouriez este arestat.

— Va să ascuți de mandatul Adunării, generale!

— Nu chiar în momentul acesta! răspunde generalul, tot atâta de tare.

Uitându-se, apoi, în partea cealaltă, rostește câteva cuvinte necunoscute, cu un aier de co-

mandă. Debunăseamă, vreo poruncă în limba germană. Husarii înhață pe cei patru delegați ai Adunării, împreună cu Beurnonville, ministrul de războiu, îi scot afară din casă, afară din sat, dincolo de liniile lui Coburg, în două poștalioane, chiar în noaptea asta. Ca prizonieri, ca ostatici. Spre a zace îndelungă vreme în Maestricht și închisorile austriace. *Zarul s'a aruncat!*

În noaptea asta Dumouriez își tipărește „Proclamația” lui; în noaptea asta și a doua zi armata lui Dumouriez într'un așa întuneric vădit, într'o furie și într'o semi-desnădejde ca aceea, se va chibzu, ce-are să facă generalul, ce-au să facă ei înșiși în această împrejurare. Judecați dacă Miercurea asta a fost de o natură liniștită, pentru careva! Joi dimineața însă vedem pe Dumouriez cu o mică escortă, cu Chartres Egalitate și cu câțiva ofițeri de stat-major, pornind în buiestru dealungul șoselei celei mari a lui Condé. Poate că se duc la Condé, să încerce să convingă garnizoana de acolo. În orice caz, ei cată să aibă o întrevedere cu Coburg, care așteaptă să-i întâlnească într'o pădurice, în ținutul acesta. Aproape de satul Doumet 3 batalioane ale gărzii civice, o tagmă de oameni pururia îmbâcsiți de jacobinism, trec ca o trâmbă pe lângă noi, mergând, se pare, prea repede. Debunăseamă, din greșală, pe un drum pe care noi nu l-am poruncit. Generalul descalcă și intră într'o căsuță, ceva mai la o parte de drumul mare. Vrea să le dea în scris ordinul convenit. Ascultă, ce urlet ciudat se aude! Ce lătrături se aud, ce zbierete puternice:

— *Trădători! Arestați!*

Batalioanele gărzii civice au făcut stânga 'nprejur

și trag focuri. Incalecă, Dumouriez, și tunde-o; ți-l în joc vieața. Dumouriez și statul său major înfig pintenii adânc. Sar peste șanțuri și-o iau peste câmp, care se arată a fi o mlaștină; se zbat și se scufundă în ea, spre a-și mântui vieața, urmăriți de blesteme și de gloanțe. Inpotmoliți până la brâu, cu sau fără cai, după ce câțiva inși din escortă au fost uciși, scapă de înpușcături la generalul Mack, în tabăra austriacă. Ba, pedesupra, a doua zi se întorc înapoi, în Saint-Amand, la credinciosul regiment de lefegii Berchigny. Dar la ce folos? Artileria s'a revoltat în întregime și a pornit-o spre Valenciennes. Toți s'au revoltat, ori se revoltă, afară de singurii lefegii din Berchigny, în număr total de vreo mie cinci sute de pârliti. Nimeni nu vrea să urmeze pe Dumouriez împotriva Franței, republică una și nedespărțită. Indeletnicirile lui Dumouriez s'au isprăvit.

Un așa instinct de patriotism francez și de sanchiulotism sălășluește în oamenii aceștia. Ei n'au să urmeze nici pe-un Dumouriez, nici pe-un Lafayette, nici pe vreun alt muritor, pe așa cale! Pot fi strigăte de „Scape cine poate!“; dar sunt, deasemenea, și altele, ca: „Trăiască republica!“ Sosesc noi comisari ai Adunării Naționale, cu un nou general, Dampierre, care în curând e ucis în luptă. Apoi alt general nou, Custine. Armata, învălmășită, se retrage până la tabăra din Famars și ține piept lui Coburg cum poate.

Și, astfel, Dumouriez se află în rândurile Austriacilor; drama lui s'a sfârșit în chipul acesta, mai mult dureros. Un om foarte iscusit și mlădios; un Elvețian trimis din cer și care nu râvnea decât să lucreze; 50 de ani de trudă și de vrednicie, neluate în seamă;

un singur an de trudă și de vrednicie, de astă dată nu neluate în seamă, ci văzute de toate țările și de toate veacurile; după asta alți 30 de ani iarăși neluați în seamă, când scrie la memorii, primește o pensune din Anglia, face la comploturi și la planuri, dar fără nici un folos. Adio, tu Elvețianule trimis din cer, vrednic să fi ajuns cu totul altceva.

Statul său major apucă pe drumuri diferite. Vi-teazul Egalitate cel tânăr ajunge în Elveția, la căsuța doamnei de Genlis, cu un ciomag zdravăn de măr sălbatic în mână și cu o inimă zdravă în pieptu-i. La atâta se reduce acuma principatul lui. Egalitate tatăl șade și joacă cărți la Paris, în Palatul Egalitate, de ziua asta, în 6 ale aceleiași lună, Aprilie, când intră un aprod:

— Cetățeanul Egalitate. este chemat înaintea comitetului Adunării!

Este luat la cercetare; se propune arestarea lui. La urmă se încuviințează închisoarea și este strămutat la Marsilia, în castelul If. Ursita Orléans-ilor s'a dus pe copcă. Palatul Egalitate, care fusese înainte Palais Royal, are să ajungă în curând Palatul Național.

7 — INCĂERAREA

Republica noastră poate să fie „una și nedespărțită“, printr'un decret pe hârtie. Dar care-i folosul, când lucrurile stau astfel! În Senat federaliști, în armată renegați, iar trădătorii pretutindeni! Franța, în întregime într'o recrutare desperată din ziua aceea de 10 Marte, nu mai zboară la granițe, ci numai cât forfotește încoace și încolo. Dezertarea trufașului și diplomatului Dumouriez cade greu asupra acestor

Oameni de stat, meșteri la vorbă, cu ifose disprețuitoare, căci el se alăturase de dânșii. Ea formează o a doua epocă în destinele lor. Sau poate că, am fi în drept să spunem mai cu temei, a doua epocă a Girondinilor, deși puțin luată în seamă atunci, începe în ziua când, în legătură cu această dezertare, Girondinii au rupt-o cu Danton. Era în prima zi de Aprilie. Dumouriez nu se împotmolise încă prin mlaștini, în drum spre Coburg, dar era cu ochi și cu sprâncene, că avea de gând s'o facă, iar comisarii noștri porniseră să-l aresteze, când Girondinul Lasource ce-i vine prin cap? Se scoală și cu întrebări iezuitice și cu insinuări cât mai pe departe spune, dacă nu cumva un complice de căpetenie al lui Dumouriez nu va fi fost, după toate semnele, Danton? Girondinii rânjesc sardonice, drept încuviințare. Muntelui își țin răsufllarea. Chipul lui Danton, scrie Lasource, pe când cuvântarea asta continua, era vrednic de observat. Ședea țeapăn, pradă unei lupte și unui zbucium lăuntric, spre a sta liniștit locului; ochii lui fulgeră din când în când și mai sălbatic, iar buzele-i se încrețesc într'un dispreț uriaș. Lasource merge mai departe, vorbind cu meșteșug, după metoda procurorilor. Că pentru cugetul lui este cutare probabilitate, apoi cutare alta; probabilități cari îi apasă greu conștiința și cari aruncă asupra patriotismului lui Danton o umbră apăsătoare, iar el, Lasource, nădăjduiește, că Danton nu va crede imposibil să risipiască această umbră apăsătoare.

— *Ticăloșii!* urlă Danton, rădicându-se în picioare, cu mâna dreaptă încleștată, când a isprăvit Lasource și coboară depe „Munte“ ca un șuvoiu de lavă, cu răspunsul gata. Probabilitățile lui Lasource sunt

Lucille Desmoulins, soția celebrului gazetar, unul dintre revoluționarii cei mai fanatici. A trebuit să-l urmeze pe eșafod, deși nu se amestecase deloc în treburile politice.

spulberate ca o dără de praf, dar lasă în urmă-le un rezultat.

— Ați avut dreptate, fraților Munteni, începe Danton, și eu eram greșit. Pace nu-i cu puțință cu acești cameni. Atunci să fie războiu. Ei nu vor să salveze republica alături cu noi. Ea va fi salvată și fără dânsii. Salvată în ciuda lor.

Aici e, într'adevăr, o zbuclnire brutală de elocvență parlamentară, care merită și astăzi să fie citită în bătrânul „Monitor”. Cu cuvinte de foc brutalul Titan, scos din fire, plesnește și sfârtică pe acești Girondini, la fiecă lovitură „Muntele”, vesel îi ține isonul; Marat, ca un ecou muzical, repetă fraza cea dn urmă. Probabilitățile lui Lasource s'au dus pe gârlă, dar sfidarea de luptă a lui Danton a rămas în picioare.

A treia epocă, sau scenă, în drama Girondinilor, sau mai degrabă complectarea epocii a doua, noi o socotim din ziua când răbdarea virtuosului Pétion se prefăcu la urma urmei în clocote, iar Girondinii primiră, ca să zicem astfel, sfidarea de luptă a lui Danton și puseră pe Marat sub acuzare. Era în ziua de 11 din aceeași lună a lui Aprilie, când se produsese oarecare fierbere, așa cum se producea adesea. Președintele el însuși se dase laoparte și acum numai turbăciunea era mare și tare; Girondinii și Muntenii se năpustiau unii asupra altora cu pumnii încleștați, dar și cu pistoale în mână, când, uități-vă, Girondinul Duperret trage sabia! Un țipăt de groază se înalță, înăbușind la moment toată fierberea cealaltă, la vederea oțelului ucigaș, care sclipia, după care însă Duperret o bagă din nou în teacă, mărturisind, că într'adevăr o scosese fiind îmboldit de un fel de „furie sfântă”, și de pistoalele ațintite asupra-i. Dar

dacă, printr'o nenorocire, s'ar fi întâmplat să zgârie numai pe deasupra pielea unui reprezentant al Națiunii, cum el purta la dânsul și pistoale, și-ar fi zburat pe loc creierii.

Acum însă, în starea asta de lucruri, a doua zi se rădică în picioare virtuosul Pétion, spre a deplânge această fierbare, această anarhie fără sfârșit, care a cutropit până și altarul Adunării Naționale. De data asta însă, la murmurele și urletele „Muntenilor” răbdarea lui, pusă atâta vreme în încercare, începu, cum am spus, să dea în clocot și el vorbi cu violență, pe un ton de sus, cu spume la gură. „De unde, spuse Marat, trăseiu închiere, că fusese *apucat de turbare*, boala câinilor. Turbarea însă molipsește și pe alții cu turbăciune, așa încât unii se rădică la rându-le, cu spuma pe buze, și cer ca anarhiștii să fie stârpiți, iar Marat, îndeosebi, să fie pus sub acuzare. Să trimitem un deputat în fața Tribunalului Revoluționar? Să călcăm în picioare inviolabilitatea Adunării? Băgați de seamă, prieteni. Pârlitul acesta de Marat are destule păcate, dar ce vină are împotriva Libertății și Egalității? Doar, că le-a iubit și a luptat pentru ele, nu cu chibzuintă, dar foarte pătimas, în turnurile castelelor, în pivniți, într'o sărăcie lucie, sub blestemele oamenilor. Și tocmai astfel, în lupta asta, a ajuns el așa de murdar și de puchinos; tocmai în chipul acesta capul său a devenit ca al unui mucenic. Pe unul ca dânsul aveți să-l repeziți cu ascuțișul săbiei, acuma când Coburg și Pitt înaintează împotriva-ne, împroșcând foc?

„Muntele” e gălăgios; Gironda e gălăgioasă și surdă. Toate guilele spumegă. După o ședință neîntreruptă de 24 ore, cu apel nominal, cu sforțări de

moarte, Gironda iese deasupra: Marat este chemat înaintea Tribunalului revoluționar, spre a răspunde în privința aceluiași paragraf din Februarie, cu dositorii de mărfuri, pe căpriorii ușilor, cum și alte insulte. După o scurtă șovăire el se supune.

Așadar sfidarea de luptă a lui Danton a fost primită. Este, cum spusese el că va fi, un războiu fără răgaz și fără îndurare. Pentru care cuvânt încheștați-vă acuma între voi, Formulele cu Realitatea, într-o luptă pe viață și pe moarte și trântiți-vă Amândouă nu puteți să trăiți, ci numai una.

8 — IN GHIARELE MORȚII

Ceace dovedește câtă energie, fie și numai pasivă, se află în formulele stabilite și câtă slăbiciune se află în realitățile născânde, lucru care lămurește multe fapte, este că lupta asta cruntă a trebuit să dureze vreo șase săptămâni și mai bine, iar treburile obștești, împreună cu disociația actului constituțional, căci e hotărât că Constituția noastră urmează să fie gata, își văd de drum, în același timp. Ne schimbăm până și localul; ne mutăm, în ziua de 10 Maiu, din vechia Sală de Călărie, în sala noastră cea nouă, în palatul Tuileriilor, odinioară al regelui, acum al Republicei. Nădejdea și mila, zbatându-se între desperare și furie, se războiesc mai departe și'n sufletele oamenilor.

Această luptă pe viață și moarte de șase săptămâni e grozav de învălmășită. Turbarea formalistă împotriva realității formaliste; patriotismul, egoismul, trufia, mânia, deșertăciunea, speranța și desperarea toate s'au înălțat până aproape de nebunie; aiu-

reala dă piept cu aiureala ca niște uragane întunecoase, cari se ciocnesc; nimeni nu mai pricepe pe celălalt; cel slab va pricepe într'o zi, că este întradevăr doborât la pământ. Girondinii sunt tari, cum sunt formulele stabilite și onorabilitatea. Oare 72 de județe, sau mai bine zis căpeteniile respectabile ale județelor, nu s'au declarat pentru noi? Calvados, care își iubește pe calde Buzot al lor, se va scula cu răzmiriță, așa lasă să se înțeleagă adresele lor. Marsilia, leagănul patriotismului, se va rădica; se va rădica și Bordeaux, împreună cu județul Gironda, ca un singur om. Dar, într'un cuvânt, cine nu s'ar scula, dacă Adunarea noastră Națională va fi insultată, dacă un singur fir de păr de pe capul deputaților ar fi atins? „Muntele” la rându-i e puternic, așa cum este realitatea și îndrăzneala. Pentru realitatea „Muntenilor” nu sunt, oare, toate lucrurile, oricari ar fi ele, cu putință? Până și un nou 10 August, dacă e nevoie, ba, mai mult, chiar și un nou 2 Septembre.

Dar într'o zi de Vineri, după prânz, în 24 ale lunii Aprilie, anul 1793, ce tărăboiu se aude, ca un chiloman îndrăcit? Este Marat, care se întoarce dela Tribunalul revoluționar. O săptămână și mai bine a fost într'o primejdie de moarte, iar acum este achitat cu glorie. Tribunalul revoluționar n'a putut găsi nici-o vină în omul acesta. Și astfel ochii Istoriei contemplă patriotismul, care toată săptămâna săvârșise la întuneric lucruri de negrăit, cum zburnește într'un chiloman gălăgios și îmbrățișează pe Marat al său, îl urcă într'un car de triumf și-l poartă pe umeri dealungul străzilor. Prietenul poporului, cel calomniat, este purtat pe umeri, cu tâmplele în-

cinse cu o coroană de stejar, printre talazurile unui ocean de soufi roșii de noapte, printre jiletce de carmagnolă, printre chipiuri de grenadieri și testemele de femei, vuind cu putcre ca marea! Prietenul poporului, cel calomniat, a atins acuma punctul său culminant; și el, la rândul-i, se înalță cu capul său sublim până la stele.

Cititorul poate însă să judece, cu ce inimă poate să întâmpine președintele Lasource, cel cu „probabilitățile dureroase”, care prezidează în sala Adunării, aceste talazuri de urale, când vin întracoace, iar cel pus prin decret sub acuzare plutind pe creasta valurilor! Un genist din garda civică, orator în această împrejurare, declară, că poporul își cunoaște prietenii și ține la viața lor ca la viața proprie. „Oricine va cere capul lui Marat cată să ia mai întâi pe al meu”. Lasource răspunse cu cine știe ce mormăieli nelămurite și încurcate, de cari, spune Levasseur, nu te puteai opri să nu te strâmbi de răs. Sectoarele patriotice și voluntarii nu mai pornesc acuma spre graniță, ci vin aici să ceară „alungarea trădătorilor din propriul sân al Adunării”. Izgonirea ba chiar judecarea și condamnarea celor 22 de răzvrățiți.

Cu toate acestea Gironda are cu sine comisiunea ei de 12, o comisiune numită special pentru a lua la cercetare aceste turburări din altarul Adunării Legislative. Sanchiulotismul poate să spună ce-o vrea, tot legea va triumfa. Fostul constituent Rabaut Saint-Etienne prezidează această comisie. „E ultima scândură, pe care o republică gata să se îneca mai poate întrucâtva să se salveze”. Pentru acest cuvânt Rabaut și ceilalți țin ședință, cu luare-aminte; descoase pe martori, iscălesc mandate de arestare, își

aruncă privirile într'un ocean întunecat și turbure, leagănul formulei, sau poate mormântul ei. Nu păși în oceanul acesta, cititorule! Aici e numai un pustiu întunecos și-o învălmășeală de femei turbate și de bărbați turbați. Sectoarele vin să ceară pe cei 22, căci *numărul*, dat la început de sectorul Bonconse-L, rămâne mai departe același, deși numele persoanelor vrând nevrând variază. Alte sectoare, din oameni mai cu stare, vin și denunță o astfel de cerere. Mai mult încă: acelaș sector vine astăzi și face cererea, iar mâine denunță cererea, după cum au fost în ședință cei cu stare, sau cei nevoiași. Din această pricină Girondinii decretează, e drept, că toate sectoarele cată se se închidă „la ora zece seara”, înainte de-a veni norodul dela muncă. Acest decret rămâne însă fără efect. Iar peste noapte Mama patriotismul se văicărește, plină de amărăciune. Plină de amărăciune dar cu ochii în flacări! Iar Fournier Americanul este ocupat precum și cei 2 bancheri Freys și Varlet, apostolul libertății; se aude însă vocea de taur a marchizului Saint-Huruge. Glasuri pițigălate de femei zbiară de prin toate galeriile, de-acolo de sus. la cei din Adunare; ba, pedeasupra, un comitet central, alcătuit din toate cele 48 de sectoare, se ițâie în zare, îndoielnic și totuși înfricoșat. El își ține în taină ședințele la Arhiepiscopat, trimite de acolo hotărâri, dar și primește. Un centru al sectoarelor! El chibzuește fioros, ca pentru un nou 10 August.

Un lucru vrem să amintim, deoarece aruncă lumină asupra multora: subț ce înfățișare se arată patriotismul sexului frumos, așa cum e văzut de ochii acestor 12 Girondini, sau chiar cum e văzut de

ochii fiecăruia. Sunt femei patrioate, pe cari Girondinii le numesc „muma pădurii” și cari ajung până la cifra de 8.000, cu cozile ca niște șerpi, cari le flutură liber. Ele și-au lăsat furea și-au luat paloșul. Ele fac parte din societatea numită frățească și se intrunesc sub acoperișul Jacobinilor. „Două mii de pumnale, sau cam atâtea, au fost comandate, fără îndoială, pentru ele. Ele se năpustesc acuma spre Versailles, spre a rădica în picioare și mai multe femei. Dar femeile din Versailles nu vor să se miște.

Pedeasupra, priviți în grădina națională a Tuileriilor, unde domnișoara Théroigne ea însăși a ajuns un fel de Diana cu părul negru, ceea ce era cu puțință, încolțită însă de propriii ei câini, sau mai bine zis de cățele. Domnișoara, care și-a păstrat trăsura, este negresit pentru libertate, așa cum a dovedit-o din plin, dar pentru o libertate cu bună cuviință. Din care pricină aceste patrioate extremiste, cu cozile ca șerpii, se reped acuma asupra-i, îi sfâșie hainele, o scarmână în chip rușinos, în chipul rușinos al lor și aproape c'ar fi aruncat-o în eleșteul grădinei, de nu i-ar fi venit în ajutor. Vai, ajutor de pu, în folos! Bietul căpșor și sistemul nervos al domnișoarei, nici înainte nu tocmăi zdnavene, sunt așa de zdruncinate și de zgâlțâite, încă nu-și vor mai veni în fire niciodată, se vor zdruncina din ce în ce mai rău, până vor plesni. Peste un an și o zi auzim de dânsa, că e în casa de nebuni și în cămașa de forță, în care o țin în permanență. Această mutră cu bucle negre se zbuciumă, bâlbâie cuvinte îngăimate și gesticulează, neînstare să exprime ideile întunecate, ce avea, o bună bucată de vreme din secolul acesta

al optsprezecilea. Apoi dispare pentru veşnicie depe scena revoluţiei şi din istoria publică.

Un alt lucru, pe care nu vrem să-l mai descoasem din nou, dar rugăm iarăşi pe cititor să şi-l închipuie: domnia fraternităţii şi perfecţiunea. Închipuieşte-ţi, cititorule, cum spuneam, că mileniul e pe drum, aproape de prag, şi totuşi noi nu ne putem face rost cum se cuvine de-ale băcăniei, din cauza trădătorilor. Cu ce străşnicie ar vroi omul să plesniască pe trădători! Ah, tu nu-ţi poţi închipui aşa ceva: tu ai toate bunătăţile puse bine în prăvălie şi nu te sinchiseşti decât prea puţin, sau chiar deloc, de mileniul care ne vine! Dar, într'adevăr, cât priveşte dispoziţiile, în cari se aflau şi bărbaţii şi femeile, acest singur fapt nu spune oare destul, până la ce grad se înălţase Bănueala? Am numit-o adesea supranaturală, debunăseamă într'un graiu poate umflat. Dar să ascultăm destăinuirile cu sânge rece ale martorilor. Niciun patriot cântăreţ nu poate să sufle o frântură de melodie într'un corn de vânătoare, stând cuminte şi îngândurat pe terasa casei lui, fără ca Mercier să nu recunoască aici un semnal, pe care un comitet ce completează îl face altuia! Zăzania a pus stăpânire până şi pe muzică şi se ascunde şi în sunetele Marsiliezei şi a imnului *Ca ira*. Louvet, care, la fel ca ceilalţi, poate să pătrundă cu privirea până şi în pietre, prevede, că vom fi invitaţi de o delegaţie să ne întoarcem la vechea noastră Sală de Călărie şi atunci anarhiştii au să măcelărească 22 dintre noi, când vom fi pe drum întracolo. La mijloc e Pitt şi Coburg; aurul lui Pitt. Bietul Pitt! Ei habar n'au câtă bătae de cap are el cu propriii lui prieteni din popor, pe cari îi spionează, îi decapi-

tează, le suspendă legile ce-i ocrotesc, spre a menține ordinea socială la el acasă și casa de fier bine cetluită, încât să și-l închipuie, că mai răscoală prostimea printre vecini !

Dar faptul cel mai ciudat, în legătură cu bănuiala poporului francez, sau la dreptul vorbind, cu a oamenilor, este poate acela cu Camille Desmoulins. Capul lui Camille, unul dintre cele mai limpezi din Franța, a ajuns el însuși atât de îmbâcsit până în cele mai mici fibre de bănuieli supranaturale, încât, uitându-se înapoi la acel 12 Iulie 1789, când miile de oameni se tălăzuiă în juru-i, urlând afirmativ la cuvintele lui din grădina dela Palais-Royal și punându-și cocarde, găsește, că lucrul se explică numai prin această presupunere : căci erau toți năimiți să facă așa ceva și erau trimiși aici de străini și alți complotiști. „Doar nu de florile mărilor, spune Camille ca prin inspirație, mulțimea aceea zbucea în jurul meu, pe când vorbiam”. Nu, nu de florile mărilor ! La spate, prinprejur, înainte, era un uriaș și supranatural joc de păpuși, cari complotau, iar Pitt trăgea sforile. „Imi vine aproape să cred, că eu însumi, Camille, sunt un vasilache de lemn, tras de sfori !” Puterea vederii lăuntrice nu e în stare să meargă mai departe.

Fie orice-ar fi, Istoria observă că acel comitet de 12 acuma e destul de luminat în privința comploturilor și din fericire are „în mână toate firele, până la capăt”, precum spun ei ; în aceste zile de Mai trimite deci repede mandate de arestare, tratând chestiunea cu toată energia, hotărâți să puie o stavilă acestui ocean de turburări. Care patriot de mâna întâi, care președinte de sector chiar, e în siguranță ?

Ei pot să-l aresteze, să-l zmulgă din culcușul său cald, numai fiindcă a făcut arestări în neregulă în sectorul lui. Ei chiar arestează pe Varlet, apostolul libertății; arestează până și pe substitutul de procuror Hébert, dela *Père Duchesne*, magistrat al poporului, care ținea ședințele la primărie. Acesta își ia rămas bun dela colegii săi cu înalta solemnitate a unui martir, grăbit să se supună legii și cu o ascultare solemnă dispare în închisoare.

Dar cu atât mai năvalnic aleargă sectoarele, cerându-l cu gălăgie înapoi, cerând apoi nu arestarea magistraților populari, ci a celor 22 de trădători. Sectoarele aleargă în fugă după alte sectoare, defilând falnic cu avânturi oratorice a la Cambyse; mai mult decât atâta, vine și comuna însăși, în frunte cu primarul Pache; de data asta cu întrebări nu numai cu privire la Hébert și la cei 22, ci și cu această întrebare a cobe, veche, dar devenită nouă:

— Puteți să salvați republica, ori câtă să facem noi asta?

La care președintele Max Isnard dă un răspuns înflăcărat:

— Dacă, printr'o întâmplare nenorocită, în vreuna din aceste turburări cari dela 10 Marte se repetă mereu, Parisul ar fi să rădice o mână criminală împotriva reprezentanților națiunii, Franța s'ar rădica în picioare ca un singur om spre a se răzbuna într'un chip nemaivăzut, iar peste puțină vreme „călătorul ar trebui să întrebe, de care parte a Senei fusese Parisul“.

La care „Muntele“ muge din ce în ce mai tare, împreună cu întreaga galerie, iar Parisul patriot fierbe dejurîmprejur.

Între timp Girondinul Valazé are adunări nocturne în casa lui și trimite răvașe : „Vino la ceasul hotărât și bine înarmat, căci vom avea de furcă“. Iar mumele-pădurii outreieră ulițele, cu flamuri, cu niște „aleluia“, vai de lume! Dar ușile Adunării Naționale sunt astupate de gloate, cari zbiară. *Oamenii de stat* cu limba ascuțită sunt îmbrânciți și ghionțiți, când trec. Intr'o așa primejdie de moarte Marat are să te apostrofeze, spunându-ți :

— Și tu ești dintre ei !

Dacă Roland cere voe să părăsească Parisul, se trece la ordinea zilei. La ce folos? Substitutul Hébert și Varlet apostolul cată să fie liberați, apoi sunt încoronați cu ghirlande de stejar. Intr'o ședință a Adunării, când sctoarele, în majoritate covârșitoare, zbiară, comitetul de 12 este desființat, iar a doua zi, într'o ședință când s'au adunat toți Girondinii, e pus la loc. Un chaos întunecat, sau, mai degrabă, un ocean turbure care se luptă punându-și în joc toate stihiiile, zbuciumându-se și clocotind, spre a crea ceva.

9. — NIMICIRE.

Și în chipul acesta într'o Vineri, în ziua de 31 Maiu 1793, se petrece, în lumina soarelui de vară, una dintre cele mai ciudate scene. Primarul Pache, împreună cu consilierii, sosește la Tuileries, în sala Adunării Naționale; a fost trimis aici, căci Parisul e într'o fierbere vizibilă. El aduce cele mai neașteptate știri: cum, azi dimineață, la revărsatul zorilor, pe când noi țineam ședință în permanență la primărie, veghind pentru binele obștesc, intră peste

noi, întocmai ca la 10 August, vreo 36 de persoane streine, care se declară singure în stare de răzmeriță; că sunt comisari cu depline puteri ai celor 48 de sectoare, sectoare sau membri ai popoului suveran, toți în stare de răzmeriță; mai departe, că noi, în numele sus zisului Suveran aflător în răzmeriță, suntem scoși din dregătorie; cum, după asta, am fost despuiți de eșarfele noastre și ne-am retras alături, în salonul Libertății; cum, peste două sau trei momente, am fost chemați înapoi și puși din nou în scaun, deoarece poporul suveran ne socotia mai departe vrednici de încrederea sa. În consecință, deoarece am depus din nou jurământ de intrare în serviciu, ne găsim noi înșine dintr'odată magistrați răzvrătiți, alături de-un comitet strein de 96 de inși, cari țin ședință în casa noastră; și un cetățean Henriot, pe care unii îl acuză că-i septembrist, a fost făcut generalisim al gărzii civice, iar de șase ceasuri clopotele bălângănesc și tobele uruie. În aceste împrejurări ciudate ce binevoiește o augustă Adunare Națională să ne ordone să facem?

Da, asta e întrebarea: „să răsturnăm autoritățile răzvrătite“, răspund câțiva inși cu înverșunare. Vergniaud, cel puțin, va vedea „întreaga Adunare Națională murind la postul său”. Toți jură numai-decât cu urale puternice. Cât privește răsturnarea autorităților răzvrătite... vai, în vreme ce noi discutăm aici, ce sunet se aude? Bubuital tunului de alarmă pe Podul-Nou, ceace, după lege, înseamnă moartea, căci trage foc fără ordin dela noi.

Totuși, acolo bubuie înainte, ceace stârnește un freamăt prin toate inimile. Iar clopotele cântă o muzică aspră și Henriot cu forța lui armată ne impre-

scară; și sectoare vin după sectoare, cât ți-i ziua de lungă, cerând cu elocvența lor à la Cambyse și cu părâituri de puști, ca trădătorii, cei 22, ba și alții, să fie pedepsiți, iar Comitetul de 12 să fie desființat pentru vecii vecilor. Inima se topește în pieptul Girondinilor; cele 72 de județe respectabile sunt, hăt, departe, iar primăria asta năbădăioasă e coala. Barrère este pentru o cale de mijloc: să cedăm ceva.

Comitetul celor 12 declară, că nu va aștepta să fie desființat, ci dimpotrivă se desființează singur și deci nu mai există. Raportorul Rabaut ar voi bucuros să rostiască două, trei cuvinte, cele din urmă, pentru el și pentru comitet, dar urletele îl copleșesc. Mare noroc chiar, că cei 12 rămân și mai departe neatinși. Vergniaud, împingând până la capăt regulele protipendadei, propune, spre marea uimire a unora, că „sectoarele Parisului au bine meritat dela patria lor“. După care, la o oră târzie din noapte, sectoarele, cari au bine meritat, se retrag, la locurile respective din mahalalele lor. Barrère ne va face un raport. Ocupat, deci, și cu mintea și cu pana, el ia loc într'un ungher. Pentru dânsul nu este somn, în noaptea asta. Așa s'a sfârșit ziua de Vineri, cea din urmă din luna Maiu.

Sectoarele au bine meritat; dar nu cată, oare, să merite mai mult? Răzvrățiții și Girondinii sunt pentru moment doborâți la pământ și consimt, să fie un zero; dar la un alt prilej, mai prielnic, n'au să se rădice din nou și mai furioși, iar republica va trebui să fie salvată împotriva lor? Așa judecă patriotismul, pururi treaz; așa judecă mutra lui Marat, vizibil a doua zi în lumea întunecată din sectoare. Și oamenii sunt convinși. Și astfel, în seara de Săm-

bătă, tocmai când Barrère dăduse ultimul lustru printr'o muncă de zi și de noapte, iar raportul lui urma să plece cu diligența de seară, clopotele bălângănesc din nou. Se sună „adunarea“; oameni înarmați iau poziție pe piața Vendôme și aiurea, peste noapte, bine aprovizionați cu merinde și băutură. Aici, sub stelele de vară, ei au să aștepte toată noaptea, să vadă ce-i de făcut, când Henriot și primăria vor da semnalul cuvenit.

Adunarea Națională, când s'a sunat alarma, se grăbește să se întoarcă înapoi, în sala ei, dar în număr de abia o sută; nu face însă nicio ispravă, ci și-amână treburile pe a doua zi. Girondinii nu se urnesc până aci, Girondinii sunt pe drumuri, umblă să se culce. Bietul Rabaut, întorcându-se a doua zi dimineața la postul său, împreună cu Louvet și alți câțiva, prin străzile în întregime în fierbere, strigă, frângându-și mâinile :

— *Illa suprema dies!* (A sosit ziua de apoi !)

Acestea s'au întâmplat Dumănică, în ziua de 2 Iunie a anului 1793, după stilul cel vechiu, iar după stilul cel nou, anul unu al Libertății, Egalității și Fraternității.

Am ajuns astfel la ultima scenă, care încheie această istorie a senatorilor Girondini.

Pare foarte îndoielnic, dacă vreo Adunare Națională s'a mai găsit pe Pământul acesta în împrejurări la fel cu acelea de acum, ale acestei Adunări. Clopotele bălângănesc; barierele sunt închise; tot Parisul este la pândă, sau în arme. Se socotește cam până la 100.000 de inși sub arme, din garda civică; mai sunt apoi voluntarii înarmați, cari s'ar fi cuvenit să zboare spre graniță și spre Vendeea, dar

nu se duc, fiindcă trădătorii n'au fost pedepsiți, ci se fâțâie numai încoace și încolo. Mulțimea asta, teapănă sub arme, înconjoară palatul național al Tuileriiilor și grădina. Aici se află călăreți, pedestri, artileriști, geniști cu bărbi mari. Putem vedea artileria cu cuptoarele ei de campanie în grădina națională a Tuileriiilor, cum își încălzește ghiulelele până la roșu, iar fitilurile stau gata aprinse. Henriot călărește, cu pene la chipiu, în mijlocul unui stat-major deasemenea cu pene. Toate posturile și ieșirile sunt păzite, rezervele sunt ceva mai departe, spre pădurea Boulogne; patrioții aleși stau însă mai aproape de scenă. O altă împrejurare câtă s'o notăm: că o primărie grijulie, darnică în ce privește cuptoarele de campanie, n'au uitat nici proviziile. Nici un membru al poporului suveran n'are acuma nevoie să se ducă acasă, să mânânce, ci poate să stea în rânduri, deoarece merindele circulă din belșug, fără nicio bătae de cap Așa-i că neamul acesta se pricepe la revoluții? Nu sunteți lipsiți de spiritul de născocire, voi Welchilor!

Pentru acest cuvânt Reprezentanța Națională, „mandatară a poporului suveran”, să țină seamă de asta: să izgonească pe cei 22 dintre voi și comitetul vostru de 12, căci noi vom sta aici, până ce veți fi făcut-o. Delegații după delegații, cu graiul din ce în ce mai semeț, vin cu această însărcinare. Barrère propune o cale de mijloc: Deputații învinuiți nu vor consimți oare să se retragă de bună voie, să-și dea cu generozitate demisia, să facă sacrificiul de sine în interesul țării? Isnard, care se căiește de vorba, că se va căuta pe care țărâm al fluviului stă-

tuse Parisul, se declară gata, să demisioneze dela sine. Gata mai e, deasemeni, Fauchet Te-Deum; bătrânul Dusaulx dela Bastilia, „bătrân aiurit“ cum îi spune Marat, este și mai gata. Dimpotrivă, Lanjuinais din Bretania afirmă, că aici se află un om, care niciodată nu-și va da de bună voe demisia, ci va protesta până în pânzele albe, atâta cât mai are glas în el. Și, în consecință, el continuă să protesteze în mijlocul turbăciunii și a zbieretelor. La urmă Legendre îi strigă :

— Lanjuinais, dă-te jos dela tribună, ori te aștern la pământ !

Căci treaba a ajuns la așa încordare ! Mai mult decât atâta : câțiva „Munteni“ mai zeloși înșfacă pe Lanjuinais, dar nu pot să-l dea jos, căci el se încleștează de parmaclac ; hainele i se prefac în zdreanțe. Viteaz senator, vrednic de milă ! Nici Barbaroux nu-și dă demisia : el „a jurat să moară la postul său și-și va ține jurământul“. La aceste cuvinte întreaga galerie se rădică în picioare, zbuclind în urlete, iar câțiva inși își flutură armele în aer, măpustindu-se asupra-i, spunând :

— Aide, dar ! Trebuie să salvăm patria !

Așa a fost ședința asta de Duminică, 2 Iunie.

Prin Europa creștină bisericile se umple, apoi se golesc dela sine. Dar această Adunare Națională nu se golește, o bună bucată de vreme. O zi de certuri și de răcnete, de agonie, de umilință și de sfâșiere a vestmintelor. *A venit ziua de apoi !* In juru-ne stau Henriot și cei 100.000 ai lui, ghiftuiți din bielsug din hârdaie și din panere. Ba, pedeașupra, el mai împarte și câte 5 franci de căciulă. Noi, Girondinii,

am văzut asta cu ochii noștri. Câte 5 franci, spre a le da curaj! Invălmășeala gloatei înarmate ne încurcă băncile; oamenii se iau la hartă în tribuna noastră; suntem prizonieri în propria noastră sală.

Episcopul Grigore nu poate păși afară pentru o nevoie naturală fără 4 jandarmi, cari îl străjuiesc. Așa a ajuns obrazul unei Adunări Naționale! Și acum, iată, lumina soarelui se resfrânge tot mai gălbue în ferestrele dinspre asfințit, coșurile sobelor aruncă umbre din ce în ce mai lungi, iar cei 100.000 de inși, bine hrăniți, nu se clintesc din loc, nici umbrele lor. Ce hotărâre să se ia? Se face o propunere, ar fi să zicem în vânt, ca Adunarea să iasă afară în corpore, spre a se încredința cu propriii săi ochi, dacă e liberă sau nu. Prin urmare, priviți cum pe poarta dinspre răsărit a Tuilleriilor se ivește o Adunare Națională prăpădită, cu elegantul pristav Sechelles în frunte. El e cu pălăria pe cap, semn de restriște publică; ceilalți sunt cu capul gol. Ei o iau spre poarta Carrousel, spre Henriot și statul său major cel cu pene. Uimitoare vedere!

— În numele Adunării Naționale, faceți loc!

Dar Henriot nu face loc nici de un deget.

— Nu primesc niciun ordin, până când poporul, suveranul meu și al vostru, nu va fi ascultat.

Adunarea Națională stăruie. Henriot și statul său major se dau vreo 15 pași înapoi.

— La arme! Artileriști, la tunurile voastre!

Își scoate sabia năprasnică; statul său major face în întregime la fel, iar husarii cu toții. Tunarii își flutură în aier fitilurile aprinse, infanteria prezintă armele, dar, vai, în poziție orizontală, ca pentru a

trage foc. Pristavul cel cu capul acoperit își conduce din nou turma-i aiurită prin parcul Tuileriilor, de-a-curmezișul grădinei, spre poarta din partea, opusă. Aici este terasa Feuillantilor, aici, vai, fosta noastră Sală de Călărie; dar nici la poarta dinspre Podul În-vârtitor nu există ieșire. Să căutăm alta, apoi alta. Nicio ieșire. Forfotim desnădăjduiți printre șirurile de soldați înarmați, cari ne salută, e drept, cu „Trăiască Republica”, dar și cu „Moarte Girondei!” Soarele la asfințitul lui, în anul acesta unu al libertății, n'a mai văzut niciodată atare priveliște.

Și acum uitați-vă la Marat, care ne întâmpină; căci el venia în coada acestui alaiu al nostru, de becisnici. Pe urmele lui a adunat vreo câteva sute de patrioți aleși; în numele poporului suveran el ne ordonă să ne întoarcem la locurile noastre și să facem ceeace ni s'a poruncit și ceeace suntem datori. Adunarea se întoarce.

— Oare Adunarea Națională, spune Couthon cu un aer ciudat de autoritate, nu vede, oare, că este liberă? Că n'are în juru-i decât prieteni?

Adunarea, covârșită de prieteni și de oamenii înarmați ai sectoarelor, purcede să voteze, cum i s'a poruncit. Mulți nu vor să voteze, ci așteaptă în tăcere; unul, sau vreo doi, protestează cu glas tare. „Muntele” are, neted, unanimitatea. Deci comitetul de 12 împreună cu cei 22 de deputați denunțați, la cari se mai adaugă foștii miniștri Clavière și Lebrun, aceștia, cu oarecari modificări ușoare, de moment (proapse de oratorul acesta, sau de cestalalt, dar la cari Marat se împotrivese) sunt declarați în stare de arest, în propriile lor locuințe: Brissot, Buzot, Vergniaud, Guadet, Louvet, Gensonné, Barbaroux, Lasource,

Lanjuinais, Rabaut și alții, 32 la număr, toți pe cari îi-am cunoscut ca Girondini și mai mulți decât am cunoscut. Aceștia, sub supravegherea poporului francez, iar deocamdată sub supravegherea a doi jandarmi fiecare, cată să sălășluiească în liniște în propria lor casă, ca foști senatori, până la noi ordine. Și în felul acesta se termină ședința de Duminică, 2 Iunie 1793.

La ora 10, sub lumina blajină a stelelor, cei 100.000 se întorc la căminurile lor, ca unii ce-și terminaseră cu bine treaba. În aceeași zi Comitetul central revoluționar arestează pe doamna Roland și-o închide la Stăreția. Roland însă spălase putina, nimeni nu știa încotro.

Astfel căzura Girondinii, prin răzmiriță, și se stinseră ca partid politic, nu fără oarecari suspine din partea foarte multor istorici. Girondinii aceștia erau oameni de merit, de cultură filozofică, de-o purtare fără cusur. Nu erau de condamnat pentru faptul, că erau numai oameni de carte și nu aveau alte merite, mai mari. N'au fost de condamnat, ci foarte nenorociți. Girondinii doriau o republică plină de virtuți, în care ei urmau să fie capii, dar nu putură dobândi decât o republică de forțe, în care capii au fost alții decât dânșii.

Cât pentru rest Barrère va face un raport asupra-i.

Seara se încheie printr'o „plimbare cetățenească la lumina torțelor“. De bunăseamă, acum adevărata domnie a fraternității nu-i, oare, aproape?

CARTEA IV

TEROAREA

1 — CHARLOTTE CORDAY

În lunile înfrunzite Iunie și Iulie în mai multe județe franceze răsăriră o sumedenie de fițiuci răzvrătite, botezate proclamații, hotăriri, jurnale, sau ziare, „ale Uniunii pentru rezistența la prigoană“. Îndeosebi orașul Caen din Calvados vede fițiuca lui de hârtie *Buletinul Caen-ului* încolțind pe neașteptate și prinzând pe neașteptate rădăcini aici ca jurnal sub direcția deputaților naționali Girondini.

Căci printre Girondinii surghiuniți câțiva sunt într'o dispoziție disperată. Unii, ca Vergniaud, Valazé, Gensonné, „arestați în propria lor casă“, vor aștepta cu o resemnare stoică ce rezultat va ieși de aici. Unii, ca Brissot și Rabaut, au s'o ia la fugă și să se ascundă. Lucru care nu-i încă prea anevoe, deoarece barierele Parisului mai sunt deschise, o zi sau două. Alții însă, ca Buzot, vor da buzna spre Calvados, sau și mult mai departe, prin Franța, spre Lyon, Toulon, Nantes, sau aiurea, ca să se întâlnească apoi în Calvados, pentru a trezi cu trâm-

biți de războiu județele cele respectabile și a doborî la pământ o gașcă anarhică de „Munteșii”. Cel puțin să nu cedeze, fără a le da o lovitură. Din categoria aceasta din urmă numărăm vreo duzină, sau ceva mai mulți, atât dintre cei arestați, cât și dintre cei nearestați încă: un Buzot, un Barbaroux, un Louvet, un Guadet, un Pétion, cari au luat-o la sănătoasa din arestul în propria lor casă. Un Salles, un Valady pitagoricianul, un Duchâtel, acel Duchâtel care a venit în plapomă și cu scufia de noapte spre a vota pentru viața lui Ludovic. Aceștia scăpaseră de primejdie și de amenințarea unei arestări. În consecință, ei locuiesc aici la „Intendență”, sau casa județeană, a orașului Caen din Calvados, în număr, la început, de 27, bine primiți de autorități în persoană, bine primiți și ajutați cu de toate, căci ei nu aveau o lețcaie în pungă. Iar *Buletinul Caen-ului* iese înainte, cu articole dintre cele mai încurajatoare: cum județul Bordeaux, cum județul Lyon, apoi județul acesta și celalt, se declară singure. Șaizeci, se spune chiar că șaizeci și nouă, dacă nu 72 de județe respectabile, ori s’au declarat, ori sunt gata să se declare. Mai mult încă, se pare că până și Marsilia are să prometască dela sine asupra Parisului, dacă va fi nevoie. Așa a spus orașul Marsilia: că are să mergă și el. Dar, de alăparte, orașul Montélimart a spus, că nu îngăduie trecerea și vrea mai degrabă „să se îngroape de bună voie sub propriile-i pietre și tencuială”. Dar despre asta nu se pomenește nimic în *Buletinul Caen-ului*.

Astfel de articole încurajatoare citim în acest jurnal nou, precum și sarcasme înflăcărâte și eloc-

vente, apoi tirade împotriva Muntenilor, ieșite din gura deputatului Salles, cari seamănă, spun prietenii, cu „Provincialetul” lui Pascal. Dar cea mai importantă pe acest tărâm este, că Girondinii au dobândit un general în calitate de comandant, unul Wimpfen, odinioară sub ordinile lui Dumouriez, deasemenea un general secund cam problematic, Puisaye, cum și alții, cari își dau toate silințele să recruteze forțe pentru războiu: voluntari naționali și oricine are un suflet drept. Voluntari naționali, prieteni ai Libertății, adunați-vă grămadă, din orașele noastre din Calvados, din Eure, din Bretania, de aproape și de departe! Înainte, asupra Parisului, spre a stârpi anarhia! Astfel, în aceste prime zile din Iulie, în Caen sunt numai bătăi de tobe și parade, perorații și chibzuiuri, un stat major c'o armată, un consiliu, un club *Carabot* de anti-Jacobini, prieteni ai Libertății, spre a denunța pe fiara de Marat. Cu acestea toate, precum și cu publicarea Buletinelor, un deputat național are destul de lucru.

În Caen însuflețirea este cea mai mare, iar în celelalte 72 de județe, care se alătură de noi, după cum nădăjduim, însuflețirea e mai multă sau mai puțină. În această Franță, împresurată de-o coaliție, care năvălește dela miază-noapte, și sfâșiată înăuntrul de o Vendee, încheierea, la care am ajuns, este asta: Să doborâm anarhia printr'un războiu civil. *Durum et durum*, spune proverbul, *non faciunt murum* (cu asprime și numai cu asprime nu rădici mistereze). Vendeea arde; Santerre nu poate face nimic aici; poate să se întoarcă acasă, să fabricheze bere. Bombele dușmane zboară peste tot

Nordul. Asediul Maienței a ajuns vestit. Iubitorii de priveliști pitorești (cum o va mărturisi Goethe), oamenii mai spălați, de ambele sexe, din ținut, hoinăresc până acolo Duminica, spre a vedea artileria cum trage una contra celeilalte. „N'ai decât să te apleci puțin, când ghiuleaua trece, șuerând“. Condé a închinat steagul în fața Austriacilor; Înălțimea Sa regală, ducele de York, bombardează năprasnic vreme de câteva săptămâni orașul Valenciennes, căci, vai, tabăra noastră întărită din Famars a fost luată cu asalt, generalul Dampierre a fost ucis, generalul Custine a fost muștrat, iar acum se află în drum spre Paris, pentru „a da lămuriri“.

Impotriva tuturor acestora Muntenii și fiara de Marat cată să țină piept cum pot. Ei, o Adunare anarhică așa cum sunt, publică la decrete, impuțări, explicații și nu fără oarecare severitate. Reped peste tot comisari, singuri sau câte-o pereche, cu ramura de măslin într'o mână și cu sabia în cealaltă. Comisarii vin chiar în Caen, dar fără niciun rezultat. Matematicul Romme și starețul numit dela Côte d'Or, cari se aventurează până aici, cu ramura de măslin și cu spada, sunt aruncați în închisoare. Aici Romme are să rămâie zăvorât și sub pază preț de 50 de zile, în care timp are să mediteze, dacă va găsi cu cale, asupra noului său calendar. Dușmanii dela miază-noapte, Vendeea și războiul civil! Nici-odată n'a fost republica, una și nedespărțită, la un nivel atât de jos.

În mijlocul acestei întunecate fierberii din Caen și din restul lumii Istoria notează îndeosebi un lucru: în tinda casei Intendenței, unde deputații, cu

treburi, intră și ies, o tânără doamnă, însoțită de un servitor bătrân, își ia c'un aer grav un rămas bun grațios dela deputatul Barbaroux. Ea are o figură măreață de Normandă și este de 25 de ani, cu o ținută frumoasă și liniștită. Numele ei este Charlotte Corday, dar pe vremuri, când exista și nobilime, se întitula d'Armans. Barbaroux i-a dat un răvaș pentru deputatul Duperret, acela care, deunăzi, într'un moment de fierbințeală a scos sabia. De bunăseamă, se duce la Paris pentru vreun interes. Înainte de revoluție era republicană și nicio dată n'a fost lipsită de energie. O perfecțiune dar și o hotărîre e pe chipul acesta frumos de femeie. „Prin energie ea înțelege spiritul, care îmbie pe-un om să se sacrifice pentru patria lui“. Ce-ar fi dacă ea, această tânără și drăguță Charlotte, ar ieși pe negândite, ca un meteor, drăgăstoasă dar și crudă, din retragerea-i tăcută, cu o străfulgerare pe jumătate îngerească, pe jumătate satanică; spre a scripi numai un moment și a se stinge la moment; spre a se întipări în memoria oamenilor dealungul a nenumărate veacuri, atât era de perfectă și strălucitoare. Părăsind coalițiile dela miază-noapte și pe cei 25 de milioane, cari mocnesc înăbușit, Istoria are să-și ațintească privirile asupra acestei apariții unice a frumoasei Charlotte Corday, are să noteze încotro se îndreaptă Charlotte, cum scurta ei existență arde împrăștiind lumină, după care piere, măstuită în noapte.

Cu răvașul de recomandatie al lui Barbaroux și o bocceluță mică cu lucrurile ei vedem într'o zi de Marți 9 Iulie pe Charlotte luând loc în diligența din Caen, cu un bilet pentru Paris. Nimeni nu-și

ia rămas bun dela dânsa și nu-i urează drum bun. Tatăl ei va găsi câteva rânduri lăsate de ea, aducându-i la cunoștință, că a plecat în Anglia, că trebuie s'o ierte și s'o uite. Diligența mătăhăloasă se târaie greoi; înăuntru taclale somnoroase despre politică, laude aduse „Muntenilor”, în cari ea nu se amestecă. O noapte întregă, o zi întregă și iarăși o noapte întregă. Intr'o Joi, cu puțin înainte de amiazi, suntem la podul din Neuilly. Iată și Parisul, cu miile-i de domuri întunecate, capătul și ținta acestei călătorii. Sosită la hanul „la Providența”, în strada Vechii Augustini, Charlotte cere o cameră și se grăbește să se culce. Doarme toată după-amiaza și toată noaptea, până a doua zi dimineța.

În dimineța următoare ea înmânează lui Duperret răvașul ei. Acesta vorbește de unele hârtii de familie, cari sunt în mâinile ministrului de interne. O călugăriță din Caen, o veche prietenă din mănăstire a Charlottei, are nevoie de ele. Duperret cată s'o ajute să le capete. Acesta era, deci, scopul călătoriei Charlottei la Paris. Ea a terminat totul, în cursul zilei de Vineri. Totuși, nici nu se gândește la întoarcere. A văzut și a scormonit în tăcere o sumedenie de lucruri. A văzut Adunarea Națională în carne și oase și ce face „Muntele”. N'a putut să vadă însă mutra lui Marat în persoană; pentru moment el e bolnav și silit să stea în casă.

Sâmbătă cam pe la ora 8 dimineța ea își cumpără dela Paris-Royal un cuțit lung, cu teacă cu tot. După asta se duce întins în piața Victoriei și ia o birjă. „În strada Școalei de medicină Nr. 44”. Aici e sălașul cetățeanului Marat. Dar cetățeanul Marat nu

se simte bine și nu poate fi văzut, ceea ce pare c'o necăjește mult. Atunci ea are treabă cu Marat? Frumoasă și nenorocită Charlotta! Nespălatule și nefericitule Marat! Din Caen, în Vestul depărtat, și din Neuchatel, dela Est, pe amândoi i-a tras așa unul spre celălalt și acum amândoi au o treabă împreună, dar foarte ciudată. Întorsă la hanul ei Charlotte trimite un răvășel scurt lui Marat, aducându-i la cunoștință, că e din Caen, centrul răzmiriței, că doarește cu tot dinadinsul să-l vadă, „spre a-l pune în măsură să facă Franței un mare serviciu”. Dar niciun răspuns. Charlotte scrie alt răvaș, cu și mai multă stăruință și pornește ea însăși cu birja, cam pela ora 7 seara. Muncitorii cu ziua, oboșiți, au terminat iarăși o săptămână; uriașul Paris îi împresoară cu clocotu-i variat, potrivit obiceiului său învălmășit. Această unică figură, atât de drăguță, are însă hotărârea sa și merge drept înainte, spre scopul ei.

E o seară aurie de Iulie, cum spuneam, în 13 ale lunii, în ajunul zilei Bastiliei, când Marat, acum 4 ani, în gloata de pe Podul Nou, cerea cu asprime dela escadronul de husari al lui Besenval, care avea apucături atât de prietenoase, „să descalece și să ne predea atunci armele”, devenind astfel om cu vază printre patrioți. Patru ani! Ce drum a străbătut de atunci încoace! Iar acuma stă colea, cam pela ora șapte și jumătate, asudând în baie, suferind din greu; bolnav de frigurile Revoluției, sau de-ale altei boli, pe care Istoria ține mai degrabă să n'o arate pe nume. Peste măsură de bolnav și de istovit, bietul om; cu 11 gologani și jumătate, exact, hani ghiață, de hârtie; cu baia lui de aburi; cu un scăunel zdra-

vân, înalt de trei picioare, pe care să scrie între timp și cu o spălătoreasă nespălată, dacă o putem numi astfel. Acesta e sălașul lui de cetățean, din strada Școala de medicină, aici și nu aiurea l-a dus soarta lui. Nu la domnia fraternității și a fericirii desăvârșite; totuși, debunăseamă, e pe drum spre dânsa. Ascultă: o nouă ciocănitură. Un glas muzical de femei, care refuză să plece. Este cetățeanca aceea, care vrea să facă Franței un serviciu. Marat, recunoscând-o dinăuntru, strigă:

— Las'o să intre!

Charlotte Corday intră.

— Cetățene Marat, sunt din Caen, centrul răzmeriței, și doream să vorbesc cu d-ta.

— Ia loc, fata mea. Ce mai învârtesc acuma trădătorii aceia din Caen? Ce deputați sunt la Caen?

Charlotte numește câțiva deputați.

— Capetele lor au să cadă peste 15 zile! croncănește aprigul prieten al poporului, punând mâna pe tăblițe să scrie.

Barbaroux, Pétion, scrie el cu brațul gol, numai piele și oase, întorcându-se în baie pe partea cealaltă. Pétion și Louvet, apoi...

Charlotte a scos cuțitul din teacă și-l înfige, c'o lovitură sigură de sine, în inima lui Marat.

— La mine, scumpă prietenă!

Izbit de moarte, nu poate nici să vorbească mai multe, nici să strige. Spălătoreasa aleargă înăuntru, să-i dea ajutor; dar nu mai e aici nici prietenul poporului, nici prietenul spălătoresei, căci vieța i se sursește plină de indignare, cu gemete, spre umbrele subpământene.

Și astfel a sfârșit-o, prietenul poporului. Sihas

trul singuratic a fost pe negândite trântit la pământ depe stâlpul său. Incotro? *Acela*, care l-a creat, știe. Parisul patriot poate să răsune, întreit și înzecit, de durere și de jale, la care să-i răspundă, ca un ecou, Franța patriotică. Adunarea Națională, în care „Chaboț, galben ca ceara, de grăoză, declară, că toți până la unul au să fie omorâți mișelește“, poate să decreteze pentru el onorurile Panteonului și funerarii naționale, iar cenușa lui Mirabeau să-i lase lui locul; societățile jacobine, în discursuri jalnice, pot să-i înalțe caracterul în slava cerului, să-l compare cu acela, pe care ele cred, că-l onorează numindu-l „Bunul Sanchiulot“, dar pe care nu-l vom numi aici; deasemeni, o capelă poate să se rădice în piața Caruselului, unde o urnă să-i păstreze inima, iar copiii nou-născuți să fie botezați Marat; meșterii depe lacul Como să bage în cuptoare munți de ipsos, spre a face busturi de toată frumuseța, iar David să picteze portretul său, ori scena morții, sau să aibă loc alte apoteoze de felul acesta, așa cum le poate născoci geniul omenesc în atari împrejurări, Marat însă nu se mai întoarce să vadă lumina soarelui. O singură împrejurare am citit-o c'o adevărată simpatie în vechiul jurnal „Monitorul“: cum fratele lui Marat a venit dela Neuchatel, să roage Adunarea Națională „să i se dea lui pușca răposatului Jean-Paul Marat“. Căci și Marat avea un frate și sentimente firești; odată fusese și el înfășurat în scutece și dormise cuminte într'un leagăn, ca fiecare dintre noi. O, voi, copii ai oamenilor! Se spune, că o soră a lui trăește până astăzi în Paris.

Cât pentru Charlotte Corday opera ei este termi-

nată, iar răsplata apropiată și sigură. „Scumpa prietenă“, precum și vecinii de prin casă, se năpustesc asupra-i; ea răstoarnă câteva mobile și se baricadează acolo, până sosesc jandarmii. Atunci se predă fără împotrivire și pășește, fără a se sinchisi, la închisoarea Stăreția. Ea singură se liniștită. În juru-i Parisul întreg clocotește, de uimire, de furie, de admirație. Duperret este arestat, în urma celor spuse de dânsa, iar hârtiile lui pecetluite, ceea ce poate avea urmări. Acelaș lucru cu Fauchet, deși Fauchet abia dacă a auzit de dânsa. Charlotte, confruntată cu acești doi deputați, laudă statornicia și seriozitatea lui Duperret și critică mișelia lui Fauchet.

Intr'o Miercuri dimineața palatul de justiție tixit de lume și Tribunalul revoluționar pot s'o vadă la față. Era frumoasă și senină. Ea numește ziua asta „a patra zi de pregătire a păcii“. Un murmur ciudat se stârnește prin sală, la vederea ei, dar n'ai fi putut spune de ce soiul de caracter. Tinville are actul de acuzare și hârtiile cu dovezi. Negustorul din Palais-Royal a depus mărturie, că i-a vândut cuțitul cu teacă cu tot.

— Toate aceste amănunte sunt de prisos, întrerupse Charlotte, întrucât eu am ucis pe Marat.

— După îndemnul cui?

— După al nimănui!

— Ce te-a împins atunci la asta?

— Crimele lui. Am omorât un om, adăugă ea, rădicând glasul peste măsură, deoarece ei îi dădeau înainte cu întrebările, am omorât un om, spre a salva pe o sută de mii; pe un ticăloș, spre a salva pe nevinovați; pe o fiară sălbatică turbată, spre a hărăzi

liniște țării mele. Am fost republicană înainte chiar de Revoluție; niciodată n'am fost lipsită de energie.

Cu asta, prin urmare, nu mai era nimic de spus. Publicul se uită uimit la dânsa. Pictorii îi schițează în grabă portretul, cu încuviințarea Charlottei. Oamenii legii își văd înainte de formalitățile lor. Pe-deapsa este moartea, ca pentru ucigași. Avocatului ei îi adresează mulțumiri, în fraze alese, în stilul clasic, înalt, cu avânt. Adresează mulțumiri preotului, pe care i l-au trimis, dar n'are nevoie nici de spovedanie, nici de împărtășanie, sau alt ajutor dela dânsul.

Așa încât în aceeași seară, cam pela șapte jumătate trecut, căruța fatală iese pe poarta închisorii, spre orașul care e în întregime în picioare. În ea stă o făptură draguță și tânără, înfocată în cămeșoiul roșu al ucigașilor. Atât de frumoasă, de senină, atât de plină de viață! Călătorind spre moarte și singură pe lume. Mulți își scot pălăria din cap, salutând-o cu respect; căci care inimă n'ar putea fi mișcată? Alții însă mârâie și urlă. Adam Lux din Montz declară, că ea e mai mare și decât Brutus, că ar fi un lucru frumos să mori împreună cu dânsa. Capul acestui tinerel se pare că s'a cam dogit. În piața Revoluției figura Charlottei păstrează acelaș surâs liniștit. Gealații se pregătesc să-i lege picioarele. Ea se împotrivește, socotind asta drept o insultă. După un cuvânt de lămurire ea se supune, cu o scuză plină de voioșie. La ultimul act, când toate acum sunt gata, ei îi zmulg broboada dela gât. O roșeață feciorelnică, de rușine, năpădi acest chip dragălaș și ceafa ei; obrații îi erau încă ușor colorați, când

calăul rădică în aer capul despărțit de trunchiu, spre a-l arăta mulțimei. „Este prea adevărat, spune Forster, că el o palmui peste obraji, insultând-o, deoarecece am văzut cu ochii mei. Poliția l-a trântit pentru asta la răcoare“.

În chipul acesta, ființa cea mai mândră și cea mai slinoasă s'au ciocnit împreună și s'au nimicit una pe alta. Jean Paul Marat și Maria Ana Charlotte Corday amândoi, dintr'odată, nu mai există. „Ziua de pregătire a păcii?“ Vai! Cum ar fi pacea cu putință, sau pe cale de pregătire, când, bunăoară, sufletul unor fete iubitoare nu visează, în liniștea mânăstirii lor, la un paradis de dragoste și la strălucirea vieții, ci la sacrificiul lui Codrus și la o moarte glorios câștigată? Cele 25 de milioane de suflete au ajuns la așa dispoziție, încât *asta* e anarhie; în ei zace spiritul anarchic, din care nici un soi de pace nu poate lua ființă. Moartea lui Marat, întărâtând și înzecind vechile dușmăanii, va fi și mai rea decât viața lui. O, voi, doi, nenorociților, cari v'ați nimicit unul pe altul, tu cea frumoasă și tu cel puchinos, dormiți adânc, la sânul mamei, care v'a zămislit pe amândoi.

Așa a fost istoria Charlottei Corday, făptură horărâtă, foarte întreagă; inger și demon. La fel cu un astru. Adam Lux se întoarce acasă, pe jumătate delirând, spre a ticlui o apoteoză a ei, pe hârtie și apoi tipărită, ispre ea propune pentru ea o statuie cu această inscripție: „Mai mare decât Brutus!“ Prietenii lui îi arată primejdia, dar Lux nu se sinchisește. El socoate, că e un lucru frumos, să moară împreună cu dânsa.

Cu toate cruzimile și execuțiile din epoca Teroarei, după uciderea lui Marat, lumea totuși petrecea strașnic. Saloanele erau pline de însuflețire și de veselie, iar amorul la ordinea zilei.

2. — RAZBOIUL CIVIL.

Dar tocmai în aceleași ceasuri altă ghilotină e la lucru, pentru altul; Charlotte moare astăzi la Paris pentru Girondini; mâine, la Lyon, Chalier va muri de mâna Girondinilor.

Dela târâitul tunurilor dealungul străzilor acestei cetăți au ajuns să tragă cu ele și să se lupte ca turbații. Niève Chol și Girondinii triumfă; la spațele lor se află, ca pretutindeni, o gașcă regalistă, aștepând să-i vie rândul. E turburare destulă în Lyon, iar partidul la putere își face treburile cu mână tare. Căci, într'adevăr, întreg Sudul e în picioare, trântind la răcoare pe Jacobini și înarmându-se pentru Girondini. Pentru asta avem un congres la Lyon, deasemenea un tribunal revoluționar la Lyon, iar anarhiștii câtă să tremure. Prinurmare Chalier este în curând găsit vinovat, de jacobinism și de uneltiri ucigașe, „căci a prezentat la 6 Februarie trecut o adresă, cu sabia scoasă“. Așa încât a doua zi și el o pornește pe drumul cel din urmă, pe străzile Lyonului, „cu un preot alături, cu care pare că vorbește foarte însuflețit“, iar acuma securea sclipește aproape. Omul acesta degeaba a putut să plângă, pe vremuri, și să cadă în genunchi pe caldarâm, binecuvântând cerul la vederea programului Federației, sau a altora la fel, apoi a plecat în pelerinaj la Paris să se închine lui Marat și Muntenilor. Acuma și Marat și el s'au dus amândoi. Am spus noi, că nu putea s'o termine bine. Jacobinismul geme înăbușit la Lyon, dar nu cutează să arate. Chalier, când Tribunalul l-a rostit sentința, a dat acest răspuns:

— Moartea mea va costa scump pe acest oraș!

Orașul Montélimart nu-i îngropat subt dărâmatu-rile lui, iar Marsilia e în mers, după „ordinele Congresului din Lyon“ și toarnă la răcoare pe patrioți; până și adevărații regaliști ies la lumină. Impotriva lor luptă un general Cartaux, deși cu forțe slabe, iar alături de dânsul un maior de artilerie, cu numele Napoléon Bonaparte. Acest Napoléon, spre a dovedi că Marsiliezii n'au la urma urmei deloc sorți de reușită, nu numai luptă, dar și scrie: publică *Cina din Beaucaire*, un dialog devenit curios. Orașe nenorocite, cu acțiunile și reacțiunile lor! Violente, cari urmează să fie răsplătite cu violente în serie geometrică! Regalismul și anarchismul luptându-se împreună! Dar care-i omul să socotească totalul final al acestei serii geometrice?

Drugul de fier n'a fost încă văzut plutind în portul Marsiliei, dar s'a găsit plutind leșul lui Rebecqui, care se încecase singur. Invăpăiatul Rebecqui, înțelegând că învălmășeala sporește, iar respectabilitatea fusese otrăvită de regalism, își dădu seama, că pentru un republican alt liman nu mai era decât moartea. Intr'o bună zi Rebecqui dispăru; nimeni nu știa unde; până când într'o dimineață găsiră casa pustie, iar trupul său rădicat la suprafață, legănându-se pe deasupra valurilor sărate. Atunci pricepură, că Rebecqui se retrăsese pentru vecie. Toulon, la fel, trânteste pe patrioți la răcoare și trimite delegați la congres, țese intrigi, la caz de nevoie, cu regaliștii, ba și cu Englezii. Montpellier, Bordeaux, Nantes, întreaga Franță, cât n'a încăput în ghiara Austrieilor și a dușmanilor dela miază-

noapte, pare că se rostogolește spre nebunie, spre sinucidere și ruină. „Muntenii” lucrează; ca un vulcan, care arde într'un ținut vulcanic. Comitetele Adunării Naționale, „de siguranță”, „de salvare”, sunt ocupate și ziua și noaptea; comisarii Adunării forfotesc pe toate drumurile mari, în mână cu ramura de măslin și cu sabia, sau poate că, acum, numai cu sabia. Chaumette și consiliul comunal vin zilnic la Tuileries, spre a cere o constituție. Acum câteva săptămâni consiliul hotărâse, la primărie, ca o delegație „să se ducă acolo în fiecare zi”, să ceară o constituție, până o vor căpăta; în jurul ei Franța, care se sinucide, se va putea strânge laolaltă și se va potoli. Un lucru nespus de dorit.

Atunci acestea sunt roadele, pe cari le-am dobândit dela rădicarea gloatelor pentru războiul în Calvados ale Girondinilor voștri anti-anarhici? Acestea sunt, o putem spune, acestea și nu altele. Căci, la dreptul vorbind, înainte de a fi căzut, capul Charlottei Corday și al lui Chalier, și războiul civil din Calvados se mistuise, spre a zice astfel, ca un vis, cu un țipăt. Cu 72 de județe de partea noastră am fi putut să ne așteptăm la lucruri mai bune. Acuma se vede însă, că persoanele respectabile, deși voesc să voteze, nu voesc să lupte. Stăpânirea în fapt s'a socotit totdeauna, după lege, ca nouă puncte din zece; dar în procese de acest soi am putea spune, că are 99 de puncte. Oamenii fac ceea ce sunt obișnuiți să facă și suferă de nehotărîre și de un tembelism imens; ei ascultă de acela, care are simbolul ce reclamă ascultare. Să avem în vedere ce înseamnă în societatea modernă acest singur fapt: metropola este cu dușmanii noștri. Capitala, cetatea-mumă, cu drept

cuvânt numită astfel. Tot restul sunt numai copii
 săi, ciracii ei. Căci această diligență de piele, cu sacii
 ei de poștă, cu cuferele ei cu boarfe, care pornește
 de-acolo hârâind, e ca un uriaș puls de vieață, este
 inima țării. Retează scurt diligența asta de piele și
 vei vedea câte lucruri ai retezat deodată! Genera-
 lul Wimpfen, cercetând situația ca un om practic,
 nu găsește altceva mai bun decât să se întoarcă la
 regalism și să intre în legături cu Pitt! Intru acest
 scop el răspândește la zvonuri întunecoase, din care
 pricină noi, Girondinii, tresărim apucați de groază.
 El prezintă, ca ajutorul său la comandă, pe un
 oarecare „aici, de față“, contele Puisaye, cu desăvâr-
 șire necunoscut lui Louvet, deci foarte cu prepus
 pentru el. Din această pricină puține războaie au fost,
 de când lumea, întreprinse într'un chip așa de ușu-
 ratec ca acesta din Calvados. Cine-i curios pentru
 astfel de lucruri poate să citească amănuntele în
 „Memoriile” aceluiaș Puisaye, „aci de față” regalis-
 tul, omul care a îndurat multe. Cum forțele noastre
 naționale, ale Girondinilor, punându-se în mers cu
 o întregă muzică militară în frunte, porniră dela
 vechiul castel Brécourt către ținutul păduros de
 lângă Vernon, spre a da piept cu oastea națională a
 „Muntenilor“, care înainta dinspre Paris; cum, într'o
 după amiază, la 15 Iulie, ele se întâlniră și, ca să
 zicem astfel, răcniră una la alta; apoi, și una și alta
 o rupseră de fugă, fără nicio pierdere; cum, pe
 urmă, Puisaye, deoarece trupele naționale ale Mun-
 tenilor fugiseră întâi, dar noi ne-am crezut învingă-
 tori, se sculase din patul său cald dela Brécourt și
 trebui s'o ia la galop, fără cisme, căci gloatele
 noastre fusese năpădite fără veste, în timpul străjilor

de noapte, de strigătul „*Scape cine poate*“. În scurt, războiul din Calvados se stinse repede și singura întrebare era acum, încotro să speli putina, în ce gaură să te aciuezi.

Voluntarii naționali o luară la picior spre casă mai repede decât veniseră. Cele 72 de județe respectabile, spune Meillan, „făcură toate stânga înprejur și ne părăsiră, într'un răstimp numai de 24 de ore“. Nenorocire acelora, cari, ca la Lyon bunăoară, înaintaseră prea departe, spre a mai da înapoi! „Intr'o dimineață găsirăm lipit pe Casa Intendenței noastre un decret al Adunării Naționale, care ne scoate afară din lege, lipit de magistrații noștri din Caen. Semn destul de limpede, că și noi cată să spălăm putina. S'o luăm la sănătoasa, foarte bine; dar încotro? Gorsas are prieteni la Rennes; are să se ascundă acolo, dar (din nefericire n'are să rămână ascuns. Guadet și Lanjuinais bat drumurile, îndreptându-se spre Bordeaux. La Bordeaux: strigă toate glasurile, atât ale celor viteji, cât și ale disperaiilor. Oarecare flamură a respectabilității flutură încă aicea, sau se crede, că flutură.

Intracolo deci! Fiecare cum poate. Unsprezece dintre acești deputați bătuți de soartă, alături de cari putem număra ca al doisprezecilea pe prietenul nostru Riouffe, om de litere, fac un lucru original: îmbracă uniforma de voluntari naționali și se retrag spre miază-zi împreună cu batalionul Breton, ca simpli soldați din acest regiment. Acești vrednici Bretoni au fost mai credincioși față de noi decât oricari alții. Cu toate acestea, după vreo zi sau două, ei dau deasemenea de bănuț și se învrăjbesc între ei. Cată să ne despărțim și de dânsii, așa încât,

împreună cu vreo 5—6, ca escortă sau călăuzi, să ne retragem spre ai noștri. Pâle umblând singuratic, prin ținuturile întinse dinspre soare - apune.

3 — RETRAGEREA CELOR 11

Retragerea aceasta, a celor 11, este una dintre cele mai vrednice de pomenire din câte înfățișează Istoria. Un pumn de legiuitori propsiși, cari se retrag acolo, fără întrerupere, cu pușca încărcată pe umeri și cu cartușiera bine umplută, în zilele acestea aurii de toamnă. Sute de poște, nesfârșite, sunt între ei și Bordeaux; întreg ținutul devine dușmănos și bănuște adevărul, mocnește încet și mârâe din toate părțile, din ce în ce mai tare. Louvet ne-a păstrat descrierea joălătoriei; o carte, care valorează cât toate celelalte, pe cari le scrisese cândva.

O, virtuosule Pétion, cu părul înălbit înainte de vreme, o, tinere și viteazule Barbaroux, aici dar ați ajuns! La un umblet istovitor, la ghetete făcute bucăți, la o pungă plină cu vânt! Impresurați de un ocean de primejdii! În fiecare sat e câte un comitet revoluționar, cu pacețe jacobină. Toți prietenii noștri sunt îngroziți, cauza noastră de-acuma e pierdută. În orășelul Moncontour, printr'o întâmplare nenorocită, astăzi e zi de tâng. Pentru publicul, care cască gura, trecerea unui astfel de pâlc, umblând răzleț, dă de bănuț. Avem nevoie de noroc, de toată energia noastră și de rezezițiune, ca să fim îngăduiți să trecem mai departe. Grăbiți-vă, pelerini osteniți. Ținutul se rădică; zvonul despre voi 12 inși care se retrag singuratici, în felul acesta

misterios, se împrăștie zi cu zi. În fiecare zi un val tot mai puternic de gloate curioase pornește în urmărirea voastră, până ce Vestul întreg este în mișcare. „Cussy este chinuit de podragă, Buzot e prea gras, spre-a umbla“. Riouffe, plin de fustule, sângerând, calcă numai în vârful degetelor. Barbaroux, cu glesna scrântită, merge șchiopătând, totuși pururea vesel, plin de speranță și de curaj. Louvet, sprinten, se uită în juru-i cu ochi de iepure, dar nu și cu inimă de iepure, iar seninătatea virtuosului Pétion a fost „doar o singură dată turburată“. Ei se oulcă prin poduri, pe paie, sau pe feregile din păduri; salteaua cea mai grosolană pe dușumea, la un prieten tainic, este un lux pentru dânșii. În toiul nopții sunt surprinși de un primar jacobin, la bătaia tobelor. Scapă teferi numai cu ținuta lor demnă și cu pârâitul puștilor, mulțumită unui spirit îndemânat.

Cât despre Bordeaux, prin sălbatica Vendee și cu spațiul imens geografic, ce rămâne până acolo, ar fi o nebunie să ne mai gândim la asta. Mai bine, dacă am putea ajunge la Quimper, pe țărmul mării și acolo să ne imbarcăm pe o corăbie. Mai repede, așadar, mai repede. Înainte de sfârșitul călătoriei provincia devine așa de înfierbântată, că găsiră mai nimerit să umble numai noaptea. Așa și fac. Subt bolta liniștită a nopții ei se târâie mai departe. Totuși, uitați-vă: zvonul le-a luat-o înainte. Într'un cătun pârilit cum e Carhaix, cu bordeiele-i acoperite cu paie și cu smârcurile-i de turbă fără fund, de multă vreme cunoscute de călători, suntem mirați, găsind lumini cari licăresc încă. Cetățenii sunt trezi, iar candelile ard în ungherul acesta al planetei noas-

tre pământești. Pe când noi străbăteam în grabă singura uliță ca vai de lume, o voce se aude strigând:

— Uite-i că trec!

Mai repede, voi cei 12 schilozi osândiți. Dați-i zor, pânăce ei n'au pus mâna pe arme. Să ajungem în pădurea portului Quimper înainte de revărsatul zorilor și să zăcem ghemuiți acolo. Cei 12 osândiți o și fac, deși cu mare greutate, rătăcind drumul, în mijlocul primejdiilor și a încurcăturilor din pricina nopții. În Quimper avem prieteni Girondini, cari poate vor adăposti pe cei fără cămin, pânăce o corabie din Bordeaux va rădica ancora. Frânți de oboselele drumului, cu inima frântă, în agonia nesigurantei, pânăce prietenii din Quimper vin și le dau de știre, ei zac coala, ghemuiți subt frunzișul des și umed, fugind de vederea oamenilor. S'avem puțină milă pentru cei viteji, pentru cei nenorociți! O, voi, cei mai nefericiți dintre toți legiuitorii. Când vă făceați bocceluța cu boarfele, acum douăzeci de luni, sau 22, și vă urcați în diligența asta, sau cealaltă, de piele, spre a fi „părinții consoriși” ai unei Franțe regenerate și să culegeți lauri nemuritori, gânditu-v'ați, oare, că această călătorie are să vă aducă aici? Samaritenii din Quimper îi descoperă unde erau ghemuiți, îi rădică, îi ajută și-i întreamează, apoi îi vor ascunde în locuri sigure. De aici încolo au să se împrăștie rând pe rând, sau au să poată să stea liniștiți, sau să-și scrie Memoriile, pânăce o corabie din Bordeaux va întinde pânzele. Și astfel totul s'a risipit în Calvados. Romme a ieșit din închisoare și meditează la calendarul său. În camera lui sunt puse la închisoare căpeteniile răzmiriței. În Caen familia Corday își poartă doliul în

tăcere. Casa lui Buzot e un moorman de moloz și dărâmaturi, iar din mijlocul ruinelor se înalță un stâlp cu această inscripție „Aici locuia trădătorul Buzot, care a uneltit împotriva Republicei”. Buzot, împreună cu ceilalți deputați dispăruți, sunt scoși afară din lege, dupăcum am văzut. Li se poate rădica vieața oriunde ar putea fi găsiți. Soarta cea mai proastă o au bieții deputați arestați „la vedere” în Paris. Arestarea acasă amenință să se transforme în închisoare la Luxemburg; dar aceasta unde va duce? Bunăoară, cine-i omulețul acesta subțirel cu figura palidă, care călătorește spre Elveția, drept negustor din Neuchâtel, și pe care l-am arestat în orașelul Moulins? Pentru comitetul revoluționar el este suspect. Cercetând lucrul mai de aproape, comitetul revoluționar ajunge la convingere: este deputatul Brissot; înapoi la arestul tău, sărmâne Brissot, sau, la dreptul vorbind, la o pușcărie strâmtă, unde și alții sunt ursiți să te urmeze. Rabaut și-a clădit singur un perete fals în casa unui prieten și trăește acolo, într'un întuneric de nepătruns, între două ziduri. Dar și arestul acesta se va sfârși tot cu închisoarea și tot înaintea tribunalului revoluționar.

Nu se cuvine să uităm nici pe Duperret și pecețile puse pe hârtiile lui, din pricina Charlottei. Aici există și un document, menit să stârnească destulă bătaie de cap: un protest secret, solemn, împotriva aceluia *suprema dies* de două Iunie. Bietul nostru Duperret a ticluit acest protest secret, chiar în săptămâna aceea, în graiul oel mai pe șleau, așteptând momentul să-l publice. La acest protest secret se află adaose, foarte citeț, atât semnătura lui cât și-a

altor onorabili deputați, nu puțini la număr. Și acum, dacă pecețile vor fi rupte, așa-i că „Muntele” va fi victorios? Acești protestatori, ca alde Mercier, alde Bailleul și ceilalți, 73 la număr, tot ce a mai rămas din Girondinii respectabili în Adunarea Națională, cată să tremure, când se gândesc la asta. Iată roadele ce culegi, când pui la cale războiul civil!

În afară de asta mai aflăm în aceste ultime zile din Iulie, că faimosul asediu al Maienței s'a sfârșit: garnizoana poate să iasă, cu toate onorurile războiului, dar n'are să rădice armele împotriva coaliției timp de un an. Amatorii de pitoresc, ca Goethe care se găsea pe șoseaua Maienței, priviră cu interesul convenit la alaiul, care pășia cu întreaga solemnitate:

„Escortată de călărima prusacă, întâi se ivi garnizoana franceză. Nimic nu putea să pară mai straniu decât aceasta din urmă: o coloană de Marsiliezi, pipirii, tuciurii, împeștriiți, cu hainele numai petice, înainta poticnindu-se, încât parcă regele Edwin ar fi deschis muntele cu piticii și ar fi dat drumul la oastea lui sprintenă de năpârstoci. Indată după ei urma oștirea regulată, serioasă, cu aierul întunecat, fără a părea însă nici descurajată, nici năpădită de rușine. Dar apariția cea mai importantă, care a izbit pe fiecare, a fost a vânătorilor, cari ieșiră călări. Ei înaintară într'o tăcere deplină până unde stăteam noi, când muzida lor începu „Marsilieza”. Acest *Te-Deum* revoluționar are în sine ceva jalnic, dar și profetic, chiar când este cântat cu voioșie. Dar în acest moment ei îi dădeau un ritm foarte încet, proporțional cu pasul greoiu, cu care

călătoriau. Era ceva pătrunzător și înfricoșat și o privește dintre cele mai serioase la vedere acești călăreți înalți, slabi, de-o vârstă matură, c'un aier în acord cu muzica, mergând la pas. Pe fiecare în parte i-ai fi putut compara cu don Quichotte ; în gloată însă aveau o mare demnitate.

„Acum însă o ceată singuratică ne atrase luarea aminte : aceea a comisarilor, sau a reprezentanților. Merlin de Thionville, în uniformă de husar deosebindu-se cât colo printr'o barbă sălbatică și prin căutătura lui, avea la stânga lui altă persoană într'un costum la fel. La vederea acestuia din urmă, după nume târgoveț și jacobin clubist, mulțimea zbucni în strigăte de turbare și se îmbulzi, să puie mâna pe el. Merlin trase de hățuri și vorbi de demnitatea lui de reprezentant al poporului francez, de răzbu-narea care va veni după orice insultă, ce i s'ar face. El ar sfătui pe fiecare să se potolească, căci nu-l vedem acum pentru *ultima dată*”.

Astfel înaintează Merlin călare, amenințând, cu toată înfrângerea. Dar cine are să mai stăvilească de aici înainte puhoiul de Prusaci, cari pătrund prin Nord-Est, acum descoperit ? Din fericire liniile întărite ale Weisseburgului, cum și trecătorile de nerăzbătut ale munților Vosgi, îi țin pe loc în Alsacia franceză și-i împiedică să cutropiască țara până în inima ei.

Mai departe, exact în aceleași zile asediul cetății Valenciennes, în Nord-Vest, s'a terminat : a căzut sub grindina de bombe a lui Jork. Condé căzuse la rându-i vreo 13 zile mai înainte. Coaliția dela miază-noapte ne strânge în clește. Ceeace, pe lângă asta, pare vrednic de luat aminte, e că pe toate a-

ceste orașe franceze cucerite nu flutură floarea de crin regală, în numele noului Ludovic, pretendentul, ci fâlfâie steagul austriac, cași cum Austria ar avea de gând, să le ție pentru sine. Poate că generalul Custine, aflător încă în Paris, ar fi în măsură să dea oarecari lămuriri asupra căderii acestor orașe întărite? Societatea-mamă, dela tribună și din galerii, urlă cu glas tare, că el e dator s'o facă; observă, totuși, cu amărăciune, că *domnișorii* dela Palais-Royal urează „ani mulți” acestui general.

Societatea-mamă, scăpată acum, prin dărăceli una după alta, sau prin „curățiri”, de orice nuanță de girondinism, a ajuns o mare autoritate. Am putea-o numi purtătorul de scut, sau stegarul, dar s'o numim mai degrabă călăuza Adunării Naționale, ea însăși curățată acum. Dezbaterile Jacobinilor sunt publicate în Monitor, la fel cu ale parlamentului.

4. — O, NATURA!

Privind însă mai de aproape în cetatea aceasta a Parisului, ce deslușește aici Istoria astăzi, la 10 August din anul unu al Libertății, iar după vechiul stil 1793? Cerul fie lăudat, o nouă sărbătoare a sulițelor.

Căci delegația „din fiecă zi” a lui Chaumette și-a dat roadele: o constituție. Este una dintre cele mai repezi constituții, ce au eșit vreodată la iveală. Ticluită, spun unii, în vreo 8 zile de Hérault Séchelles și alții; debunăseamă, o constituție destul de meșteră, în stare să meargă. Asupra acestui punct însă suntem, pentru multe cuvinte, puțin chemați să ne dăm o părere. Meșteră sau nu, cele 44.000 de comune

din Franța se grăbesc, cu majorități covârșitoare, s'o primiască, bucuroase de orice constituție, cum o fi. Ba, pedeeasupra, au sosit și delegații județene, cu republicanii cei mai venerabili din fiecă județ, cu însărcinarea șolemnă de-a o lua în primire. Și aouma ce ne mai rămâne, decât ca noua noastră constituție, cea din urmă, să fie proclamată și să depunem jurământul, la sărbătoarea sulitelor. Delegațiile județene, am spus-o, au sosit încă de acum câțva timp. Chaumette e cu mare grijă în privința lor: se teme că domnișorii Girondini, speculanți cu agio, ba până și fetele de stradă cu idei girondine, ar putea să le corupă moralul. Zece August, aniversarea nemuritoare, mai mare aproape decât chiar 14 Iulie a Bastiliei, asta e data.

Pictorul David n'a fost deloc leneș. Mulțumită lui David și geniului francez ziua aceasta pășește la lumina soarelui ca o fantasmagorie scenică fără pereche, dar despre care Istoria, așa de ocupată cu fantasmagorii reale, are să vorbească foarte puțin.

Istoria poate să noteze însă cu mulțumire un lucru: pe ruinele Bastiliei se înalță o statuie a Naturei; uriașă, vărsând valuri de apă din cele două țâțe ale ei. Asta nu-i o nălucire, ci un fapt, care se poate vedea și pipăi. Această Natură gigantică varsă valuri în întuneric înainte de revărsatul zorilor. Când însă soarele răsare și înroșește zarea la Est, sosesec gloate nenumărate, în ordine dar și în dezordine; sosesec delegațiile județene, sosește societatea-mumă, împreună cu filialele; sosește Adunarea Națională, condusă de elegantul Hérault, iar o muzică militară dulce suspină arii de așteptare. Ia te uită, când sfântul Soare își aruncă primele-i săgeți de foc, muind

în aur dealurile și vârful hornurilor, Hérault se găsește la picioarele uriașei statui, (care e pur și simplu din ipsos de Paris). Hérault rădică apa, adunată într'o scăfiță de fier din sânii cei sacri, soarbe din ea, cu o rugăciune elocventă păgânească, începând cu :

— O, natură !

Și toți deputații județeni beau, fiecare cu cele mai frumoase urări de bine, sau expresiuni profetice, ce găsește în sine, printre suspinele muzicii militare, cari devin uneori o furtună, printre bubuiturile artileriei și zbieretele omenеști, terminând cu bine primul act al acestei solemnități.

Indată după asta începe alaiul dealungul bulevardelor : deputații sau persoanele oficiale, legați unii de alții cu panglici tricolore lungi și indivizibile; membrii generali ai poporului suveran umblând talmeș-balmeș, cu sulii, cu ciocane, cu scule și alte embleme ale meseriei lor. Printre ei observăm un plug, pe care stau bătrânii Filemon și Baucis, tras de copiii lor. O armonie de multe voci și de disonanțe umple aierul. Trăcem pe subț destule arcuri de triumf ; la picioarele celui dintâi zărim — pe cine credeți ? — pe eroinele din răzmirița femeilor. Damele zdrăvene din Hale se află acoloa (Théroigne, ne temem, e prea bolnavă, spre a lua parte și ea) cu ramuri de stejar în mână, cu zorzoane tricolore, stând călare pe tunuri. Elegantul Hérault, făcând o pauză spre a fi admirat, le adresează cuvântări măgulitoare, după care ele se rădică și se pun în mișcare.

Și acuma să luăm aminte la piața Revoluției : ce altă augustă statuie poate fi asta ? Infășurată într'un

văl, pe care îl dăm repede jos cu ajutorul scripetelor și al frânghiilor? Este *Statuea Libertății*. Și aceasta e tot din ipsos, dar speră să devină din metal; ea stă pe locul, unde se înălța odinioară tiranul de Ludovic al XV. „Se dă drumul în lumea întreagă la 3000 de păsărele, cu răvașe în jurul gâtului”: *Suntem liberi. Imitați-ne!* Se dă foc unui rug cu vechituri regale și altele la fel, câte s'au putut aduna. O elocvență pontificală cată să fie rostită de elegantul Héroult și pe deasupra se mai pronunță cuvântări păgânești.

Și acum mai departe, dincolo de fluviu. Aici e o altă operă uriașă de sculptură, un munte imens de ipsos: Hercule (poporul) cu ghioaga-i rădicată, cu care a biruit pretutindeni; „balaumul cu multe capete al federalismului girondin, rădicând-se dintr'o mlaștină puturoasă”, ceace reclamă o nouă elocvență din partea lui Héroult. Fără să mai vorbim de Câmpul lui Marte și de Altarul Patriei de aici, cu urna apărătorilor măcelăriți, sau de nivelul tâmplarilor legii. Cu atâtea explozii, gesticulări și perorații, încât buzele lui Héroult la urmă ajung ca ceara, iar limba i se lipește de cerul gurii.

Pela ora șase președintele rupe de oboseală, cum și patriotismul parizian, se pun jos devalma, spre a lua masa, sau o masă socială, așa cum poate s'o aibă și c'un pocal plin ochiu, sau c'un pahar în spume, inaugurează această eră nouă, ba chiar prea nouă. Căci, de fapt, calendarul cel nou al lui Romme nu-i oare gata? Pe toate acoperișurile caselor fâlfâie mici stegulețe tricolore, iar vârful stegulețelor este o sulită, sau scufia libertății. Pe toate zidurile caselor, deoarece niciun patriot, niciun suspect, nu

vrea să rămâie în urma altuia, se află tipărite aceste cuvinte: „Republica una și nedespărțită. Libertate, Egalitate și Fraternitate, sau moarte”.

Cât despre noul calendar câtă să spunem mai degrabă aici decât aiurea, că oamenii cari meditează au fost de multă vreme izbiți de cusururile și nepotrivirile vechiului calendar și că s'a hotărât, încă de multă vreme, să se întocmească altul, mai bun. Maréchal, ateul, acum aproape vreo 10 ani, propusesese un calendar nou, liber cel puțin de superstiții. Primăria Parisului vroia să-l primiască pe acesta, în lipsă de altul mai bun. În orice caz, să avem unul, ori pe al lui Maréchal, ori altul mai cumsecade, căci era cea nouă a sosit. Jalobe au fost trimise întru acest scop și în mai multe rânduri, căci, de fapt, încă de anul trecut toate tagmele publice, ziaristii și în genere patrioții, au luat ca dată *primul an al Republicei*. Nu-i o materie fără greutate. Dar Adunarea Națională a luat-o asupra-și, iar Romme, după cum am mai spus, a meditat la asta. Nu-i calendarul cel nou al lui Maréchal, ci altul mai bun, tot nou, al lui Romme, care va fi și al nostru. Romme, ajutat de un Monge, de un Lagrange și alții, ne pune la îndemână matematicile. Fabre d'Eglantine ne pune la dispoziție nomenclatura poetică. Și astfel, la 5 Octobre 1793, după destulă tevatură, ei dau la iveală, într'o formă definitivă, acest nou calendar republican al lor și prin puterea legii este pus în lucru.

Patru anotimpuri egale și 12 luni tot egale, fiecare de câte 30 de zile, ceea ce face 360 de zile; rămân 5 zile pedesupra, de cari urmează să dispunem. Cele 5 zile pedesupra le vom face sărbători

și le vom numi cele 5 *sanchiulotide*, sau zile fără pantaloni, anume: sărbătoarea geniului, sărbătoarea muncii, a treburilor, a răsplății, a cugetării. Acestea sunt cele 5 *sanchiulotide*. În chipul acesta cercul cel mare, adică anul, este încheiat complet. Atâta numai, că la fiecare patru ani, ceea ce numim noi an bisect, vom introduce a șasea *sanchiulotidă*, pe care o vom boteza sărbătoarea revoluției. Acuma, în ce privește ziua de anul nou, care prezintă unele greutateți, nu-i, oare, o potrivire dintre cele mai norocoase, că republica însăși a început la 21 Septembrie, exact la echinoxul de toamnă? Prin urmare din ziua echinoxului de toamnă, la miezul nopții după meridianul Parisului, din anul de altă dată al erei creștine 1792, din acest moment urmează să socotim începutul erei celei noi. Lunile sunt: *vendémiaire*, *brumaire*, *frimaire*, sau, cum am putea să le spunem într'o românească de porunceală, mustărilă, cețilă, gerilă. Acestea sunt cele 3 luni ale noastre de toamnă. *Nivose*, *pluviose*, *ventose*, să le zicem troienoașă, ploioașă, vântoașă, alcătuesc anotimpul de iarnă. *Germinal*, *floréal*, *prairial*, sau încolțel, mugurel, pășunel, sunt anotimpul nostru de primăvară; *Messidor*, *Thermidor*, *fructidor*, ceea ce va să zică (dor pe grecește înseamnă *dar*) seceriș, dogoriș, fructăriș, sunt lunile de vară republicană. În aceste 12 luni se împarte, în chipul acesta ciudat, anul republican. Cât despre subt-împărțirile mărunte să riscăm din capul locului o lovitură îndrăzneată: să îmbrățișăm sistemul nostru zecimal și în locul săptămânei, vechiu cât lumea, să punem decada, și nu fără folos. În fiecare lună, deci, vor fi trei decade, ceea ce e ceva cu regulă, iar *zeciuita*, sau ziua a zecea, urmează să

fie pururea zi de odihnă. Dar unde-i, în cazul acesta, Duminica creștinului? Să-și bată capul singur!

Acesta este, pe scurt, noul calendar al lui Romme și al Adunării Naționale, calculat după meridianul Parisului și după evanghelia lui Jean-Jacques, ceea ce nu-i una dintre încurcăturile cele mai puțin supărătoare pentru cititorii streini de astăzi ai Istoriei franceze. Minteța ți se rătăcește cu acești Messidor, Vendémiaire, etc. până ce, la urmă, în propriu-ți interes, ești silit să-ți ticluiești un fel de scară, sau regulă de schimbare, din stilul cel nou în cel vechiu și s'o ai subț ochi. Căci calendarul lui Romme și-a pus adânc ștampila lui în acest interval de timp în atâtea ziare, memorii și acte publice. O eră nouă, care durează 12 ani și ceva, nu-i de dat cu piciorul. Pentru acest cuvânt cititorul să se ajute singur, când va fi nevoie, cu o astfel de scară, din stilul cel nou în stilul cel vechiu, botezat deasemenea *stilul de robie*. Noi, în aceste pagini, ne vom folosi cât mai mult cu putință de acesta din urmă.

Și astfel, cu noua sărbătoare a sulitelor, cu era cea nouă și cu calendarul cel nou, Franța și-a luat în primire noua-i constituție. Cea mai democratică constituție, care s'a așternut vreodată pe hârtie. Dar cum va lucra ea în practică? Delegații patrioțici cer, din când în când, să se bucure de dânsa; s'o puie deci la încercare. Totuși aceasta pare, pururia, ceva problematic, iar pentru moment nelalocul său. Până când, peste câteva săptămâni, *Salvarea publică*, prin organul lui Saint-Just, face un raport, că în împrejurările alarmante de față, situația Franței este revoluționară, iar guvernul ei cată să fie revoluționar, până la încheierea păcii. Așa dar această

biată nouă constituție urmează să existe numai pe hârtie, ca o speranță. Sub forma aceasta putem să socotim, că zace chiar și astăzi, împreună c'o infinitate de alte lucruri, în acele hâuri din preajma Lunei. Mai mult decât un petec de hârtie n'a fost niciodată și nici nu va fi vreodată.

5. — ARMA ASCUȚITĂ

În fapt, ceace-i trebuie acum Franței este cu totul altceva decât teoreme pe hârtie: oțel și îndrăzneală.

Ooare Vendeea nu-i mereu în flacări? Vai, prea adevărat: ticălosul de Rossignol nu dă foc până și morilor cu grâu cu tot? Generalul Santerre nu poate face nimic aici; generalul Rossignol, în furia-i oarbă, mai totdeauna beat turtă, nu poate face nici el ceva mai mult. Răzvrătirea se întinde, devine din ce în ce mai furioasă. Din fericire acei Don Quichoți pirpirii, pe cari i-am văzut retrăgându-se din Maiența, „dupăce se legătuiseră ca un an de zile să nu lupte împotriva coaliției”, au ajuns la Paris. Adunarea Națională îi încarcă în diligențe poștale și căruțe și-i trimite, în grabă mare, cu poșta în Vendeea. Aici se luptă vitejește în încăierări și bătălii rămase necunoscute, sub ordinele ticălosului de Rossignol; vor salva Republica, fără a căpăta lauri, și vor fi căsăpiți treptat-treptat până la cel din urmă om.

Dar, ooare, coaliția nu răzbate ca o trambă de foc? Prusia prin Nord-Estul, acuma deschis, iar Austria și Anglia prin Nord-Vest? Generalul Houehard n'o nimereste aici mai bine decât generalul Custine. Deaceea, să-și deschidă bine ochii! Pe la capetele de răsărit și de apus ale Pirineilor Spania

ne cutropește, împrăștiindu-se peste întregul ținut din Sud, fluturând drapelul Bourbonilor. Cenușa și ruinele războiului civil al Girondinilor acoperă încă de mult această provincie. Marsilia e îngenunchiată și mocnește, dar nu e stinsă. Va fi stinsă în sânge. Toulon, năpădit de spaimă și întrucât înaintase prea departe spre a face stânga împrejur, s'a aruncat, o, voi, puteri ale Dreptății, în brațele Englezilor! Pe arsenalul din Toulon fâlfâie o flamură, dar nu-i măcar floarea de crin a pretendentului Ludovic. Nu; aici fâlfâie crucea blestemată a Sf. Gheorghe a Angliei și-a amiralului Hood. Ceeace rămăsese din puterea navală a Franței, arsenale, fabrici de frânghii, corăbii de războiu, s'au predat singure acestor „dușmani ai neamului omenesc”. Asediați-i, bombardați-i, voi comisarilor Barras, Fréron, Robespierre junior, tu generale Cartaux, generale Dugommier, dar mai presus de toți tu, vrednicule maior de artilerie Napoleon Bonaparte. Hood se întărește aici, se aprovizionează aici; are de gând, pe semne, să facă din Toulon un nou Gibraltar.

Dar ascultă, într'o noapte de toamnă, noaptea târziu, una dintre cele din urmă din August, ce înseamnă această neașteptată sclipire roșie, ca a unui soare, ce se înalță deasupra cetății Lyonului, împreună cu niște detunături să asurzească o lume? E magazia cu praf de pușcă a Lyonului, ba pedeeasupra și arsenalul cu cele patru magazii ale lui cu praf de pușcă și cari au luat foc din pricina bombardamentului, sărind în aer, și târând cu sine și vreo 117 case. Cu o vâlvătaie, ne putem închipui, ca a soarelui la amiază și o bubuială, pe care n'o întrece decât trâmbița judecății din urmă. Toți oamenii în

vieață sunt treziți din somn, în lung și'n lat. Ce priveliște a fost aceea, pe care ochii Istoriei o contemplară la sclipirea neașteptată a acestui soare de noapte! Acoperișurile nenorocitului de Lyon, cum și toate domurile și clopotnițele lui, se zăriră o clipă, limpede ca ziua; valurile Ronului și ale Saonei licăriră dintr'odată, în plină lumină, împreună cu dealurile și văile, cu satele și pășunile cele netede, cum și tot ținutul de jurîmprejur. Dealuri, văi, toate scrijălate de șanțuri și contra-șanțuri, de metereze, de parapete, de rădane. Tunarii în albastru, ca niște mici drăcușori jucându-se cu praful de pușcă, își îndeplinesc aici rolul lor infernal în toată unei nopți, care nu-i de paradis. Să lăsăm întunericul să acopere iarăși totul, căci îți face rău să privești. Intr'adevăr, moartea lui Chalier costă scump pe acest oraș! Comisarii Adunării Naționale, cași congresul din Lyon, au venit și s'au dus. A fost acțiune și reacțiune, răul a devenit din ce în ce mai rău, până când s'a ajuns la asta: comisarul Dubois-Crancé, cu 70.000 de ostași și cu întreaga artilerie din câteva provincii, bombardează Lyonul zi și noapte.

Lucruri și mai proaste sunt pe drum. În Lyon bântuie foametea și ruina și pârjolul. Asediații fac ieșiri desperate. Viteazul Crécy, colonelul lor și comandantul lor național, face tot ce stă în puterea unui om la desperare, dar fără folos. Proviiziile sunt tăiate; în cetatea noastră nu intră decât bombe și ghiulele. Arsenalul a sărit în văzduh, cu mugete; până și spitalul va fi doborât la pământ, iar bolnavii îngropați de vii. O flamură neagră fâl-fâie pe această nobilă clădire, făcând astfel apel

la îndurarea asediatorilor; căci, deși nebuni, nu sunt ei, totuși, frații noștri? În furia lor oarbă ei o luară însă drept un drapel de sfidare și atunci țintiră și mai mult într'acolo. Răul se face aici din ce în ce mai rău; dar răul se va opri, oare, până nu va ajunge cel mai rău dintre toate? Comisarul Dubois nu voește să asculte nicio scuză, nicio vorbă, afară de una singură: să ne predăm la discreție. În Lyon se găsesc Jacobini cu botul pe labe, Girondini cu nasul de ceară și regaliști pe subț mână. Dar acum, când numai o nebunie mută și ghiulelele tunurilor îl copleșesc, oare primăria n'are să se arunce la urmă, în desnădejdea ei, în brațele regalismului însuși? Majestatea Sa de Sardinia avea să ne aducă ajutor, dar a dat greș; un pribeag, ca d'Autichamp, vine cu ajutoare din Elveția, în numele Înălțimilor lor, cei 2 pretendenți regali. Vine, dar n'a venit încă. Précý înalță steagul cu floarea de crin.

La vederea lui toți adevărații Girondini, în obida lor, își aruncă la pământ armele. Dacă-i așa, atunci frații noștri tricolori pot să ne ia cu asalt și să ne hăcuie, în mânia lor. Cu voi noi nu învingem. Femeile flămânde și copiii sunt scoși afară din oraș. Dubois, surd, îi gonește înapoi și revarsă numai foc și nebunie. Rădanele noastre, din saci de bumbac, sunt cucerite, apoi reluate. Précý, subț flamura-i cu flori de crin, este pe cât de viteaz, pe atâta de disperat. Ce-are să se întâmple cu Lyonul? E un asediu de 70 de zile.

Sau să privim, chiar în cursul aceluiași săptămâni, departe la apele dinspre soare-apune, cum o barcă mărunțică, negricioasă, scioasă, cu un căpitan

scoțian, o taie drept prin golful Biscaya ; subț podina ei stau, nemângâiați, ultimul pumn de Girondini, părăsiți, deputații dela Quimper. Câțiva dintre ei s'au împrăștiat ei singuri încotro au putut. Bietul Riouffe a căzut în ghiarele comitetului revoluționar, apoi în pușcăriile Parisului. Restul zace colea, subț podină : respectabilul Pétion cu păru-i încărunțit, Buzot cel necăjit, bănuielnicul Louvet, viteazul și tânărul Barbaroux, cum și alții. Au scăpat din Quimper în această luntre mohorită și acum se luptă cu valurile : în primejdie din partea talazurilor, în primejdie din partea Englezilor, în primejdie și mai grea din partea Francezilor, izgoși și de cer și de Pământ în burta soioasă a acestei corăbioare de negoț scoțiene, pe când Atlanticul cel sterp clocotește înjuru-le. Ei năzuesc spre Bordeaux, dacă prin vreo întâmplare speră, să se oprească acolo. O, prieteni, nu puneți piciorul în Bordeaux ! Sângeroșii comisari ai Adunării, Tallien și alții ca dânsul, au și sosit aicia, cu mandatele de arestare și cu ghilotina lor. Oamenii respectabili sunt băgați în pământ, jacobinismul stăpânește fără limită. Dela acel debarcader Réole, sau pliscul lui Ambès, ca să zicem astfel, Moartea cea palidă, învârtindu-și în aer lama-i revoluționară ascuțită, vă alungă aiurea.

Deoparte, sau de cealaltă, a acelui plisc al lui Ambès căpitanul scoțian, acest om soios dar iscusit, aruncă ancora cu mare anevoie ; cu mare anevoie își duce pe uscat Girondinii, cari, după ce vor iscodi locul, cată să se cuibărească repede pe subț pământ. Și astfel, pe drumuri subterane, prin latrinele mai doșnice ale prietenilor, prin pivniți, prin podurile

hambarelor, prin hrubele dela Saint-Emilian și dela Libourne, să scape de moartea cea crudă. Cei mai nenorociți dintre toți senatorii!

6 — IN PICIOARE IMPOTRIVA TIRANILOR

Impotriva tuturor acestor piedici de neprevăzut, a acestor grozăvii și acestor dezastre, ce poate să opună o Adunare Națională jacobină? Spiritul jacobinismului, care nu stă la tocmeală, și furia sanchiulotică, fără formule. Dușmanii noștri ne strâng în clește, spune Danton, dar ei nu ne vor învinge. Mai degrabă vom preface Franța în cenușă.

Comitete, de Siguranță, de Salvare, se învieseră dela sine, la înălțimea împrejurărilor. Toți muritorii să se rădice la înălțimea împrejurărilor! Cele 44.000 de sectoare și comitetele lor revoluționare să stârnească fiecare fibră din Republică și fiecare Francez să simtă, că trebuie ori să lucreze, ori să moară. Aceste sectoare și comitete sunt seva de viață a jacobinismului. Danton decretează, prin organul lui Barrère și al Salvării Publice, că la Paris vor fi, în virtutea legii, două întruniri pe săptămână de sector; deasemenea, că toți cetățenii săraci vor fi plătiți, dacă vor lua parte: vor avea o simbrie zilnică de 40 de gologani. Aceasta e fatmoasa lege a celor 40 de gologani: un îmbold strașnic pentru sanchiulotism și pentru circulația sevei jacobinismului.

În ziua de 22 August Comitetul Salvării Publice a publicat, ca de obicei prin organul lui Barrère, în termeni vrednici de ținut minte, raportul său, care devine în curând lege, asupra rădicării în

gloată : „Intreaga Franță și tot ce cuprinde, ca oameni și ca mijloace, e luată cu rechiziție“, spune Barrère în cuvinte de Tirteu, cele mai reușite ce-au rămas dela dânsul. „Republica este o imensă cetate asediată“. În grădina Luxemburgului și de jur împrejurul zidurilor Tuileriilor, în afară, vor fi instalate 250 de făurării, spre a fabrica tunuri în văzul Pământului și al cerului. Din toate satele spre toate capitalele de județ și din toate capitalele de județ spre tabăra cea mai apropiată și spre teatrul războiului, cată să pornească fiii libertății ; pe flamura lor să fie scris : „Poporul francez în picioare împotriva tiranilor“. Tinerii vor merge la bătălie ; datoria lor este să învingă. Bărbații însurați vor făuri arme, vor transporta bagajele și artileria ; vor procura merinde ; femeile vor lucra la uniformele soldaților și vor face corturi, vor servi apoi în spitale. Copiii au să destrame pânzeturile vechi pentru scama răniților. Bătrânii înșiși vor fi duși în piețele publice, unde vor înflăcăra prin cuvintele lor curajul celor tineri, vor propovădui ura contra tiranilor și unitatea republiicei. Cuvinte de Tirteu, cari răsună în toate inimile Francezilor.

În această dispoziție sufletească, deoarece alta n'ar fi de folos, Franța se năpustește în contra dușmanilor ei, orbește, fără a se gândi nici la cheltuieli, nici la urmări, neavând în vedere nici o lege și nicio regulă decât legea supremă a salvării poporului. Ca arme are tot fierul ce există, ca forță toți bărbații, femeile și copiii ce există în Franța. Să lăsăm cele 250 de șoproane cu făurării din grădina Luxemburgului și din Tuilerii să dureze la tunuri, în văzul cerului și al Pământului !

Dar cu această îndrăzneală eroică împotriva dușmanilor din afară, oare neagra răzbunare împotriva celor dinăuntru poate să amuțească? Seva de viață a comitetelor revoluționare fiind atârțată de Legea celor 40 de gologani, deputatul Merlin, nu cel din Thionville, pe care l-am văzut ieșind călare din Maiența, ci Merlin din Douai, poreclit mai târziu *Merlin cel Suspect*, se prezintă, cam la vreo săptămână după asta, cu o lege faimoasă în toată lumea, *a Suspecților*: care ordonă tuturor sectoarelor, ca prin comitetele lor să aresteze la moment pe orice persoană suspectă și care lămurește totodată cine este suspect și trebuie să fie arestat. „Sunt suspecți -- se spune aici -- toți aceia, cari au devenit suspecți prin faptele, prin legăturile, prin vorbele, sau prin scrisul lor“. Mai mult decât atâta; Chaumette explicând mai departe chestiunea în afișele lui comunale și în proclamațiile lui, va hotărî, că poți să recunoști pe-un suspect până și pe stradă, să-l înhați și să-l duci înaintea comitetului și la închisoare. Ia seama bine la cuvintele tale, ia seama bine la privirile tale, căci dacă nu ești suspect de altceva, poți să devii, după cum a ajuns vorba, „suspect de a fi suspect!“ Nu suntem, oare, în stare de revoluție?

Niciodată o lege mai groaznică nu s'a tidluit la vreun neam de oameni. Toate închisorile și localurile de arest depe pământul Franței sunt pline ochiu; 44.000 de comitete, semănând cu tot atâtea cete de secerători și de spicuitori, cutreeră Franța, adunându-și recolta și punând-o bine în hambare. Recoltă de neghină aristocratică. Ba, pe deasupra, de frică acuma că cele 44.000 de comitete, fiecare

pe propriu-i ogor de grâu, n'ar fi îndestulătoare, avem să căpătăm și o armată revoluționară ambulantă, tare de 6.000 de oameni, sub comanda unor căpitani aleși ; aceasta va străbate țara în lung și'n lat și va pași oriunde va găsi că e de doborît o astfel de necoltă. Așa se cerut într'o jaloabă primăria, împreună cu Societatea-mumă și așa a decretat Adunarea Națională. Să piară aristocrații, federa-liștii și domnișorii și toți muritorii să tremure. „Pământul Libertății cată să fie curățat”, prin răz-bunare.

Până acuma Tribunalul revoluționar n'a avut o zi de vacanță. Blanchelande pentru pierderea San-Domingului, conspiratorii din Orléans pentru omoruri și pentru atacul împotriva deputatului sacru Leonard-Bourdon, aceștia, împreună cu mulți alții fără nume, cărora vieața le era dulce, au murit. Ghilotina cea mare are zilnic de lucru. Ca o vedenie neagră, seara, în fiecă zi, harabaua morții se strecoară prin mulțimea pestriță a oamenilor. Străzile cele pestrițe se înfioară un moment, la vederea ei, dar în clipa următoare au și uitat-o. Aristocrații! Au fost vinovați față de republică. Moartea lor, de-ar fi numai spre a li se confisca averile, va fi de folos Republicei.

— Trăiască Republica !

În ultimele zile din August cade un cap mai cu vază : al generalului Custine. Generalul fusese acuzat de asprime, de incapacitate, de perfidie ; acuzat de multe lucruri, dar găsit vinovat, am putea spune, de un singur lucru: de lipsă de noroc. Auzind această sentință neașteptată, Custine căzu în genu-munchi înaintea crucifixului, rămânând tăcut vreme

de 2 ceasuri. Trecu apoi, cu ochii în lacrimi și cu privirile rugătoare, spre piața Revoluției; se uită în sus, la satărul spânzurat și care sclipește; apoi urcă sprinten treptele și fu repede șters depe lista celor vii. El luptase în America; era un bărbat trufaș și viteaz. Soarta lui l-a adus însă aici.

În ziua de 2 din aceeași lună, la ora trei dimineața, o trăsură ieșea, cu ferestrele astupate, dela închisoarea Temple spre Conciergerie. Înăuntru erau 2 ofițeri comunali și Maria Antoaneta, odinioară regina Franței. Aici, în această Conciergerie, va rămâne săptămâni încheiate într'o celulă îngrozitor de întunecată, despărțită de copii, de rude, de prieteni, lipsită de orice speranță, așteptând să-i vie sfârșitul.

Ghilotina, cum vedem, capătă o mișcare din ce în ce mai repede, după cum se iuțesc și celelalte lucruri. Ghilotina, cu repeziciunea mersului ei, ne dă măsura grabei generale a Republicei. Clănțănitul satărului ei uriaș, înălțându-se și căzând înapoi, ca o înfricoșată bătaie de inimă, este o particică din enorma mișcare vitală și din pulsația sistemului sanchiulotic. Conspiratorii din Orléans și asaltatorii trebuie să moară, cu toate multele lor lacrimi și rugăminți, atâta este de sacră persoana unui deputat. Dar ceeace-i sacru ajunge să nu mai fie sacru; chiar și deputatul vostru nu-i mai mare decât ghilotina. Bietul deputat, jurnalistul Gorsas, l-am văzut ascunzându-se în Rennes, când a zburcniț în flacări războiul din Calvados. După asta, în August, s'a furișat în Paris, apoi a stat la pândă câteva săptămâni prinprejurul lui Palais Royal; într'o zi a fost văzut pe-aici; fu înhățat, dat de gol și

trimis în piața Revoluției fără ceremonie, ca unul ce era mai dinainte „afară din lege”. Muri, cerând milostivirea Republicei pentru soția și copiii lui. Suntem în ziua de 9 Octombrie 1793. Gorsas e primul deputat, care și-a sfârșit viața pe eșafod; nu va fi însă cel din urmă.

Fostul primar Bailly e în închisoare, fostul procuror Manuel, Brissot și bieții noștri Girondini arestați au ajuns Girondini puși sub acuzare și încarcerați. Jacobinismul, în gloată, reclamă pedepsirea lor. Pecețile lui Dupenret sunt rupte. Cei 73 de protestatari pe subt mână sunt dați la iveală pe negândita într'o singură zi și printr'un decret sunt puși sub acuzare. Ușile Adunării Naționale fuseseră închise din vreme, pentruca niciunul din cei amestecați în afacere să nu poată scăpa. Ferice de aceia dintre dânșii, cari avuseseră norocul să fie absenți. Condorcet se mistuise în întuneric. Poate că șade, ca Rabaut, între doi pereți, în casa unui prieten.

7. — MARIA ANTOANETA

Intr'o Luni, la 14 Octombrie 1793, un proces este în curs la Palatul de justiție, înaintea noii Curți revoluționare, un proces cum nu mai apucase aceste bătrâne ziduri de piatră: judecata Mariei Antoineta. Cea mai strălucitoare, odinioară, dintre regine, acuma vestejită, urîțită, părăsită de toți, stă aici, la bara de judecată a lui Fouquier-Tinville și răspunde, spre a-și apăra viața. Actul de acuzare i-a fost adus la cunoștință noaptea trecută. Pentru astfel de schimbări în soarta oamenilor cari

cuvinte sunt potrivite? Singură tăcerea este la locul ei.

Arareori întâlnim lucruri tipărite cu un înțeles atât de tragic, aproape înfricoșat, ca aceste pagini seci din Buletinul tribunalului revoluționar, cari poartă titlul: *Procesul văduvei Capet*. Intunecate, întunecoase, ca într'o eclipsă dezastroasă! Ca împărăția umbrelor a lui Pluton. Judecători ai Infernului, cu Tinville din Infern! Impresurat de 9 ori de apele Stixului și ale lui Lethe, de valurile de flacări ale Fleghetonului și ale Cocitului, botezat fluviul plângerii. Până și martorii citați sunt ca niște vedenii; fie pentru acuzare, fie pentru apărare, ei înșiși plutesc, toți, între condamnare și moarte; în închipuirea noastră sunt pecetluiți, ca pradă a ghilotinei. Namila de conte d'Estaing, grăjulu să se arate și el patriot, nu poate să scape. Nici Bailly, care, când este întrebat, dacă cunoaște pe acuzată, răspunde cu o plecăciune respectuoasă înspre dânsa:

— Ah, da! Cunoșc pe doamna!

Sunt aici și foști patrioți, ca procurorul Manuel, tratați cu asprime, cum și foști miniștri, despuiți de strălucirea lor. Avem ifosele reci ale aristocraților, cari nu se dezmint nici chiar în Infern; apoi negliobia turbată a caporalilor patrioți, a spălătoreșelor patrioate, cari au așa de multe de spus despre comploturi, despre trădări, despre zece August, de vechia răzmiriță a femeilor. Căci acum toate au devenit crime față de dânsa, care a pierdut.

Maria Antoaneta, femeia de viță împărătească, rămâne aceeași în această părăsire desăvârșită și la ceasul acesta de nevoie extremă. Privirea sa, se

spune, continua a fi liniștită tot timpul cât s'a citit acel mârșav act de acuzare. „Uneori a fost observată, cum își frământa degetele, ca o persoană care cântă la piano”. Observăm, nu fără interes, până și din acest întunecat Buletin revoluționar, că ea se poartă tot ca o regină. Răspunsurile sale sunt rezezi, limpezi, adesea de o scurtime laconică. Hotărîrea ei, care a devenit disprețuitoare, fără a înceta de a fi demnă, se investimîntează în cuvinte stăpânite.

— Așa dar, stărui în tăgadă?

— Gîndul meu nu este tăgada. Am spus adevărul și stăruiu în el.

Ticălosul de Hébert și-a depus mărturia cu privire la multe lucruri, cum și asupra unui lucru, în legătură cu Maria Antoaneta și băiatul ei cel mai mic, lucru care ar fi fost mai bine să nu mînjiască graiul omenesc. Ea răspunde lui Hébert. Unul din judecători o roagă să observe, că n'a răspuns *la asta*.

— N'am răspuns, exclamă ea cu o nobilă emoție, deoarece Natura refuză să răspundă la astfel de învinuire, adusă unei mame. Fac un apel la toate mamele, cari se află aici.

Robespierre, când a auzit despre asta, aproape a izbucnit într'un soi de blesteme împotriva acestui cap sec al vitei de Hébert, a cărui minciună grosolană a căzut înapoi, în capul său grosolan. Miercuri dimineața, la ora patru, după două zile și două nopți de interogatorii, de întrebări ale judecătorilor și alte chibzuieli întunecate, se dă rezultatul: pedeapsa cu moartea.

— Ai ceva de spus?

Acuzata clatină, din cap, fără să grăiască. Lămpile

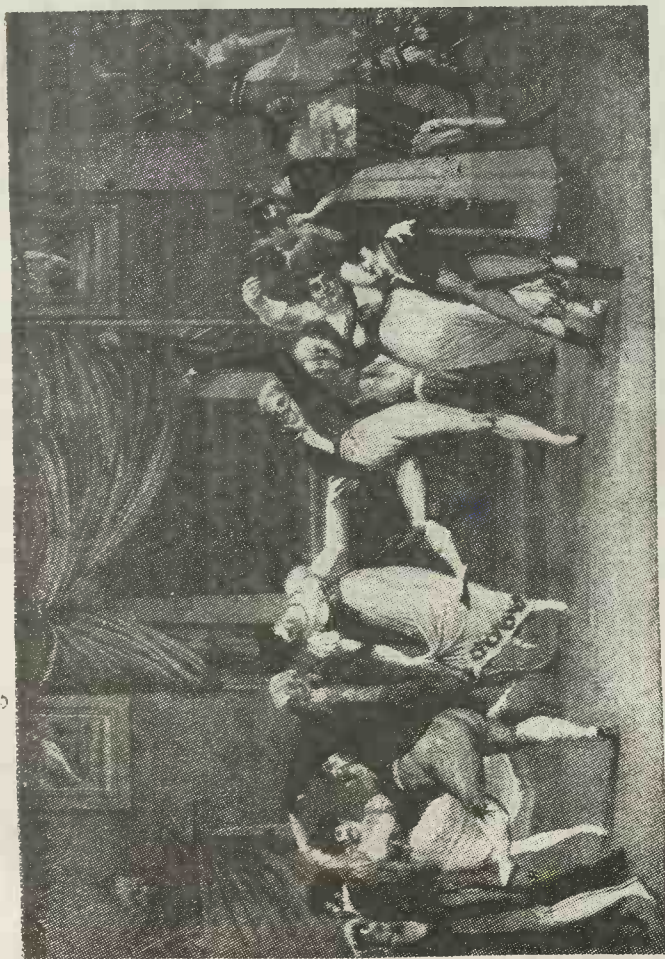
de noapte se sting. Pentru dânsa, deasemenea, timpul s'a încheiat și acuma vine vespnicia și ziua. Sala aceasta a lui Tinville este întunecoasă, prost luminată, afară de locul unde stă ea. Regina se retrage în tăcere, spre a merge la moarte.

Două alaiuri, sau două călătorii regale, despărțite între ele prin 23 de ani, s'au izbit adesea cu un ciudat simțimânt de contrast. Primul alaiu este al unei frumoase arhiducese, sau prințese moștenitoare, părăsind orașul mamei sale la vârsta de 15 ani, cu speranțe așa cum nici o altă fiică a Evei nu mai avusese.

„A doua zi, scrie Weber, ca martor ocular, prințesa moștenitoare porni din Viena. Orașul întreg se înghesuia în juru-i la început cu o mâhnire care era tăcută. Ea se ivi; o văzurăm apoi căzând pe spate, în trăsură. Obrazul ei era scaldat în lacrimi. Ea își acoperia ochii când cu batista, când cu mâinile. De câteva ori își scoase capul afară, spre a mai vedea odată acest palat al strămoșilor ei, unde n'avea să se mai întoarcă niciodată. Ea își exprimă părerea de rău, cum și mulțumirea pentru acest popor blând, care se strânsese aici ciotcă, spre a-i ura rămas bun. Atunci zbucniră nu numai lacrimi, ci țipete sfâșietoare, în toate părțile. Bărbați și femei, deavalma, se lăsau în voea unei așa expresii a mâhnirii lor. Era un singur vuiet de jale, prin toate străzile și ulicioarele Vienei. Ultimul curier, care venea după dânsa, dispăru și atunci mulțimea se topi cu încetul”.

Tânăra fetișcană de neam împărătesc de 15 ani a ajuns acum o văduvă de 38 de ani, istovită, despuiată de coroană, încărunțită înainte de vreme. Acuma e alaiul ei cel din urmă.

„La câteva minute, după ce se isprăvisse procesul,

Niciodată ca în epoca „Teroarei“ nu se deschisese în Paris atâtea teatre.
Niciodată, deasemeni, nu se dansase așa de mult. În aceste
dansuri lumea căuta să uite de sângele, care curgea
atât de îmbelșugat pe piețele publice.

tobele băteau „la arme” în toate sectoarele. La răsăritul soarelui forțele armate erau în picioare, iar tunurile își luau locurile la capetele podurilor, pe mairdane, la răspântii, dealungul întregului Palat de Justiție până la piața Revoluției. La ora zece patrurile numeroase circulau pe uliți: 30.000 de pedestrași și de călăreți fuseseră scoși în arme. La ora 11 fu adusă Maria Antoaneta. Purta o hăinuță de bumbac alb. Fu îndreptată spre locul de execuție în acelaș chip ca un criminal de rând: cu mâinile legate, într'o căruță însoțită de un preot constituțional în costum laic și escortată de pâlcuri numeroase de infanterie și cavalerie. Astfel se ivi ea, printr'un șir dublu de trupe în tot lungul drumului, nepăsătoare la privirile lor. Pe chipul său, se vedea bine, nu era nici descurajare, nici trufie. La strigătele de: „*Trăiască Republica!*” și „*Jos tiranii!*”, cari o împroșeau pe tot drumul, ea părea că nu dă nici o atenție. Vorbi puțin cu duhovnicul. Stegulețele tricolore de pe creasta caselor îi atrăgeau luarea-aminte; pe străzile Roule și Saint Honoré observă, deasemeni, inscripțiile de pe fațada caselor. Ajungând în piața Revoluției privirile ei se întoarseră spre *Grădina Națională*, odinioară Tuileriile; chipul ei trădă în acea clipă semne de o vie emoție. Se urcă pe eșafod cu destul curaj; la 12 și un sfert trecu capul ei căzu. Calăul îl arătă poporului, printre strigătele obștești, cari continuară mult timp, de:

— Trăiască republica!

8. — CEI 22.

Cine vine la rând, Tinville? Cei ce vin acuma sunt

de diferite culori: bieții noștri deputați Girondini arestați. Aceia dintre ei, pe cari au putut pune mâna. Vergniaud al nostru, Brissot, Fauchet, Valazé, Gensonné, odinioară floarea patriotismului francez, în număr de 22. Aici au ajuns, acum, prin mersul lucrurilor, înaintea lui Tinville, de unde fuseseră sub ocrotirea poporului francez, apoi arestați la Luxemburg, iar la urmă închiși la Conciergerie. Fouquier-Tinville cată să dea socoteală despre dânșii cum poate.

Fără îndoială, procesul acesta al Girondinilor este cel mai important din câte a avut de dus Tinville. Două zeci și doi, toți republicani fruntași, puși aici pe-o singură linie. Oamenii cei mai elocvenți din Franța, pe lângă asta legiuitori, și nu fără prieteni printre ascultători. Cum va dovedi Tinville, că oamenii aceștia sunt vinovați de regalism, de federalism și de aneltiri împotriva republicei? Elocvența lui Vergniaud se trezește încă odată și „zmulge lacrimi“, se spune. Iar jurnaliștii scriu dări de seamă, iar procesul se prelungește dela sine zi de zi, „amenințând să devie veșnic“, murmură multă lume. Jacobinismul și primăria se rădică, spre a veni în ajutorul lui Tinville. La 28 ale lunii Hébert și alții vin în delegație, să aducă la cunoștința unei Adunări Naționale patrioate, că tribunalul revoluționar este cu totul legat de mâni și de picioare de formalități legale și că un divan de patrioți cată să aibă puterea, „de-a reteza scurt dezbaterele“, când se vor simți convinși. Această idee rodnică, de-a o reteza scurt, trece dela sine în stare de decret, în graba mare.

În chipul acesta la ora zece în noaptea de 30 Oc-

tombre cei 22, chemați îndărăt încă odată, capătă această știre, că divanul, simțindu-se convins, a retezat-o scurt și astfel și-a dat verdictul : acuzații au fost găsiți vinovați și sentința, pentru unul cași pentru ei toți, este moartea și confiscarea averilor.

Firește, un tipăt puternic se rădică din mijlocul bieților Girondini ; zarvă, care poate fi potolită numai de jandarmi. Valazé se înjunghie singur și cade pe loc la pământ, mort. Restul, în mijlocul unui târăboiu puternic și-a unei învălmășeli, sunt duși înapoi, pe sus, la Conciergerie. Lasource exclamă :

— Eu mor în ziua, când poporul și-a pierdut mințile. Voi veți muri, când și le va recăpăta.

Fără folos. Cédând violenței, condamnații întonează imnul Marsilieza și se întorc cântând la celula lor.

Riouffe, care a fost tovarășul lor de închisoare în aceste ultime zile, a povestit cu dragoste în ce chip au murit. Pentru ideile noastre n'a fost o moarte creștinească. Un „ghiveciu” vesel și satiric cu Ducos ; scene versificate de tragedie, în care Barrère și Robespierre stau la taifas cu Satana. Ajunul morții și-l petrec în cântece și'n cuvinte de spirit, cu discuții despre fericirea popoarelor. Aceste lucruri, cum și altele la fel, cată să le primim drept ceea ce merită. În chipul acesta Girondinii fac cel din urmă ospăț al lor. Valazé, cu pieptul însângerat, doarme în brațele reci ale morții. El nu aude cântările lor. Vergniaud are cu sine doza de otravă, dar nu-i destul și pentru prietenii săi, deaceia o aruncă cât colo și prezidează acest ultim ospăț al Girondinilor, cu zbucniri sălbătice de elocvență și cu imnuri de veselie. Biata voință omenească luptă să se afirme pe

sine ; dacă nu în chipul acesta, atunci în celalt.

Dar a doua zi dimineată Parisul întreg e'n picioare; o așa gloată, cum nimeni nu mai văzuse. Harabaua morții, cu leșul rece al lui Valazé întins printre cei 21 încă vii, se rostogolește dealungul ulițelor. Cu capul gol, cu mâinile legate, în cămașă cu mâneci, cu haina deschisă în jurul gâtului, așa trec fiii cei mai elocvenți ai Franței, printre murmure și hui-duieli. La chiotele de „Trăiască Republica !“ câțiva dintre ei țin să răspundă cu contra-chiote, tot de „Trăiască Republica !“. Alții, ca Brissot, stau cufundați în tăcere. La picioarele eșafodului ei întonează din nou, cu variații firești, imnul Marsilieza. O așa priveliște ou muzică ! Inchipuiți-vă bine ! Cei încă în viață cântă mai departe, dar corul, repede, se aude tot mai slab. Satârul lui Samson umblă iute: un cap pe minut, sau chiar ceva mai puțin. Corul se aude tot mai slab. Corul a amuțit. Adio pentru totdeauna, voi Girondinilor ! Fauchet Te-Deum a devenit tăcut; capul lui Valazé, mort, e retezat și el. Secera ghilotinei a curățat pe toți Girondinii. „Cei mai elocvenți, cei mai tineri, cei mai frumoși, cei mai viteji !“ exclamă Riouffe. O, moarte, ce sărbătoare, cu acest prilej, în sălile tale mohorite !

Vai, nici în depărtatul ținut Bordeaux nu le merge mai bine Girondinilor. În pimnițele din Saint-Emilian, prin poduri și prin hambare, lunile trec anevoe una după alta ; hainele le sunt bucăți, iar punga goală. Noiembrie, cel iernatic, bate la ușă. Cu Tallien și ghilotina lui orice speranță s'a dus pe copcă. Primejdiile se apropie tot mai mult, greutățile îi încolțesc tot mai strașnic. Se hotărăsc deci să se despartă. E un rămas bun dintre cele mai drama-

tice. Uriașul Barbaroux, cel mai voios dintre acești oameni viteji, se oprește spre a strânge în brațe pe Louvet al lui.

— În orice loc vei găsi vreodată pe mama, strigă el, caută să fii ca un fiu pentru dânsa. Eu, orice mijloace aş avea, le voi împărți cu soția ta, dacă ursita mă va îndrepta vreodată spre dânsa.

Louvet o ia la drum cu Guadet, cu Salles și cu Valady, iar Barbaroux cu Buzot și Pétion. Valady însă pomește în curând spre miază-zi, pe poteci de-ale lui. Cei 2 prieteni și Louvet petrec o zi și o noapte jalnică, la 14 a lunii Noembrie, 1793. Frânți de ploaie, de oboseală și de foame, bat a doua zi la ușa unei case de țară a unui prieten, pentru o mână de ajutor. Dar prietenul, cu inimă de iepure, refuză să-i primească. Ei se adăpostiră atunci pe subt copaci de potopul, care cădea. Cuprins de desperare, Louvet o croiește atunci spre Paris. Merge ideci înainte, fără întrerupere, improșcând noroiul și'n dreapta și'n stânga, cu o putere înoită, adunată din furie, sau din turbare. Trece prin sate, unde găsește sentinela adormită în cutiuța lui, învremece ploua cu găleata. S'a strecurat, înainte ca omul să poată striga după dânsul. Păcălește comitetele revoluționare, călătorind în harabalele cărașilor, în căruțe cu coviltir sau descoperite. Intr'una a staț pitit subt ranițe și mantale de soldați și de femei, pe ulițele Orléans-ului, în timpce umblau după el. Scăpă ca prin urechile acului de-atâtea ori, încât ai putea să umpli cu asta trei romane. La urma urmei ajunge la Paris, la drăgălașa-i tovarășă de vieată, apoi răzbește în Elveția, unde are să aștepte zile mai bune.

Bietul Guadet și Salles fură prinși amândoi, foarte

curând. Iși sfârșiră zilele la Bordeaux, subț ghilotină, în timpce tobele băteau spre a le acoperi vocea. Valady e înhățat și el și ghilotinat. Barbaroux și cei doi camarazi ai lui o trăgănită mai mult timp, până în vara lui 1794, totuși nu destulă vreme. Într'o dimineață din Iulie, pe când își schimbau ascunzișurile, dupăcum o făcuseră atât de des, „cam la o fugă de cal dela Saint-Emilian observară o gloată mare de țărani“. Fără îndoială, Jacobini, cari vin să puie mâna pe ei! Barbaroux scoate un pistol și se împușcă, rămânând mort. Vai, nu erau Jacobini, ci niște săteni pașnici, cari se duceau la o șezătoare de țară. Două zile mai târziu Buzot și Pétion sunt descoperiți într'un ogor de grâu; trupurile lor erau pe jumătate mâncate de câini.

Astfel a fost sfârșitul Girondinilor. Oamenii aceștia s'au rădicat spre a regenera Franța și iată ce-au săvârșit. Vai, orice discuție am fi avut cu dânșii, soarta lor cea crudă i-a spălat de păcate. Mila singură să dăinuiească. Atâtea suflete excelente de eroi s'au prăbușit în Infern și s'au dat singuri pradă câinilor și la tot soiul de păsări! Dară și aici s'a adus la îndeplinire voința Puterii supreme. Dupăcum spunea Vergniaud: „Revoluția, ca Saturn, își sfâșie proprii săi copii”.

CARTEA V

TEROAREA LA ORDINEA ZILEI

1. — SPRE PRAPASTIE

Am ajuns, în chipul acesta, la acea genune neagră, prăpăstioasă, spre care de multă vreme tindeau toate lucrurile. Acuma, odată ce-au înaintat pânăla gura-i amețitoare, se rostogolesc de vale, într'o prăbușire învălmășită, orbește, talmeș-balmeș, mai jos, tot mai jos, pânăce sanchiulotismul se va fi mistuit singur. Astfel, în această uimitoare Revoluție Franceză, ca la ziua judecării de apoi, lumea, dacă nu s'a zămislit repede din nou, s'a distrus însă pe sine și a fost înghițită. Multă vreme teroarea a fost înfricoșată; acuma însă până și pentru actorii ei înșiși a ajuns lucru vădit, că ținta alergăturii lor este chiar teroarea. Și atunci își zic: *Teroarea să fie la ordinea zilei.*

Atâtea secole, să spunem numai dela Hugo Capet încoace, s'au adunat unul peste altul, fiecare secol transmitând celuilalt secol cu dobândă suma de răutate, de falșitate și de apăsare a omului de către

alți oameni ! Regii au fost păcătoși, dar au fost și preoții și norodul. Secături mărturisite călăreau triumfători, împodobiți cu diademe, cu coroane, cu mitre ; sau tagma și mai ticăloasă a secăturilor ipocrite, cu formulele lor frumos sunătoare, cu terti-purile lor, cu respectabilitatea lor, dar goale pe dinăuntru. Seminția șarlatanilor ajunsese tot atât de numeroasă ca nisipul mării. Până când, la urmă, se adunase o sumă așa de mare de șarlatanism, încât, pe scurt, și cerul și pământul se săturase de așa ceva. Ziua răfuielii părea departe. Dar ea venea, cu totul pe nesimțite, în ciuda tâmbălăului și a fanfaronadei curtenilor, a eroismului cuceritor, a marilor monarhi prea creștini, a pompadurismului prea răsfățat. Totuși, uite, venea mereu. Și uite c'a și venit pe negândite, nevăzută de nimeni ! Re-colta a lungi secole s'a copt, s'a pârguit, așa de repede, acum în urmă. Și acuma, când e coaptă de tot, e secerată în grabă, într'o singură zi, ca să zicem astfel. Secerată sub domnia aceasta a teroarei și dusă acasă, în Infern și la Pitt ! Nefericiți copii ai lui Adam ! Așa a fost de când lumea și totuși ei n'o recunosc, nu vor s'o recunoască. C'o înfățișare veselă și domoală, zi după zi, generație după generație, ei își urează voioși unul altuia „no-roc bun”, trebăluind înainte, dar *semănând vânt*. Și totuși, așa cum Dumnezeu există, ei vor culege *furtună*. Alt lucru, o spunem, nu-i cu putință, odată ce Dumnezeu este un adevăr, iar lumea lui un adevăr.

Istoria însă, ocupându-se de epoca aceasta a Terorei, are și ea greutatea ei. În timpul, când fenomenul acesta continua sub forma lui primitivă

și nu erau decât „grozăviile Revoluției franceze“, erau multe lucruri de spus și multe strigăte de scos. Cu folos, dar și fără folos. Cerul știe, că erau destule grozăvii și spaima. Totuși, acestea nu erau întreg fenomenul. Mai mult încă, la dreptul vorbind, acestea nici nu erau fenomenul însuși, ci mai degrabă *umbra lui*, partea sa *negativă*. Iar acum, în acest stadiu nou al chestiunii, când Istoria, încetând de-a mai striga, vrea mai curând să încerce să cuprindă în vechile-i forme de stil și de cercetare acest lucru nou și ciudat, când anume legi științifice ale Naturei, recunoscute, s'ar cuveni să fie aplicate și acestui produs neașteptat al Naturei, iar Istoria să fie în măsură să vorbească încheșat despre el, să scoată încheieri și învățăminte, în acest nou stadiu Istoria, suntem siliți să spunem, bate câmpii și spune bazaconii într'un chip și mai supărător. Să luăm, bunăoară, cea din urmă formulă de explicație, pe care am văzut-o propusă drept cea mai potrivită în subiectul acesta, acum câteva luni abia, de vrednicul nostru d. Roux, în *Istoria parlamentară*. Cea din urmă, dar și cea mai ciudată: că revoluția franceză a fost o sfortare pe viață și pe moarte, după 18 veacuri de pregătire, spre a realiza... *religia creștină*. Unitatea, indivizibilitatea, frăție sau moarte, erau, ce-i drept, scrise pe toate casele oamenilor în viață. De asemenea, din ordinul procurorului Chaumette, stătea scris și pe cimitire, sau pe casele celor morți: *aici este somnul cel veșnic*. O religie creștină, realizată însă cu ghilotina și cu moartea veșnică, *pentru mine e suspectă*, cum avea obiceiul să spună Robespierre.

Vai, nu, domnule Roux! Asta nu-i o evanghelie

a frăției, ea nu se împacă deloc cu niciuna din cele patru evanghelii vechi, cari îmbie pe om să se căiască și să-și îndrăpte, fiecare, existența-i plină de păcate, spre a se putea mântui, ci mai degrabă o evanghelie, cum am dat adesea a înțelege, zămislită de un nou evanghelist, al cincilea, Jean-Jacques, care îmbie pe om să îndrăpte, fiecare, existența plină de păcate a lumii întregi și să-și mântuie sufletul, ticluind o constituție. Un lucru cu totul deosebit și depărtat de celălalt *toto caelo*, cum spun ei, ca dela cer la pământ și mai departe, dacă e cu puțință. Totuși, în felul acesta Istoria și, când ai căuța, orice graiu omenesc și orice raționament faceace tata Adam a făcut la începutul vieții lui: să străduiesc să boteze lucrurile noi, pe cari vede că le zămislește Natura, adesea însă nu cu destulă izbândă.

Dar ce-ar fi, dacă Istoria ar recunoaște de data asta, că toate numirile și teoremele cunoscute ei rămân mult mai prejos? Că acest mare produs al Naturei e cu totul mare și nou și el nu vine să se orânduiască sub vechile legi ale Naturei, așa cum sunt formulate, ci să ne desvăluie altele, noi? În cazul acesta Istoria va renunța la pretenția de a-l boteza în prezent și-l va studia cu luare-aminte, botezându-l cum va putea. O aproximație față de numele cel nimerit tot are ceva preț; dar dacă am auzit odată și odată numele cel nimerit, de aici înainte lucrul va fi cunoscut, lucrul ajunge atunci al nostru și putem să ne ocupăm de el.

Acuma, de bună seamă, în epoca aceasta a Terroarei, în această revoluție franceză, a cărei încheiere ea este, nu deslușim realizarea creștinismu-

lui, sau a ceva pământesc. Deslușim mai degrabă o distrugere, a tot ce este destructibil. E cași cum 25 de milioane de inși s'ar fi rădicat, înfârșit, într'o apucătură profetică și s'ar fi oprit în același timp locului spre a declara, cu un glas care străbate mările și veacurile, că această falșitate în existență a ajuns de nesuferit. O voi, ipocriți și prefăcuți, mantii regale, veștinite de catifea pentru cardinali, voi, crezuri, formule și respectabilități, morminte frumos zugrăvite, pline însă cu cio-lane de oameni morți, uitați-vă, voi toți ne apăreți deavala ca o minciună. Totuși, vieța noastră nu-i o minciună ; totuși, mizeria și foamea noastră nu-i o minciună. Uitați-vă, noi, cei 25 de milioane, rădicăm mâna dreaptă ca un singur om și luăm ca martor cerul și Pământul, dar și pe Pitt cel din Infern, că ori voi veți fi nimicți, ori altminteri vom fi nimicți noi.

Nu este, desigur, un jurământ de neluat în seamă ; el formează, cum s'a spus adesea, evenimentul cel mai important în acești din urmă o mie de ani. De aicia, deasemeni, urmează și vor urma a- nume rezultate. Indeplinirea acestui jurământ în-seamnă o luptă desnădăjduită, întunecată, a oame-nilor împotriva întregii lor condiții de vieță și a celor, ce-i înconjoară, dar, vai, totodată, și o luptă împotriva păcatelor și-a întunericii, care era și în ei și 'n ceilalți. Aceasta este epoca Teroarei. Izvorul său a fost o desperare transcendentală, cu toate că inconstientă. Speranța falsă de frăție, de milenium politic și câte altele, astea le-am văzut totdeauna ; dar sufletul nevăzut al tuturor acestora, desperarea transcendentală, aceasta nu era o inchi-

puire și nici n'a rămas fără efect. Desperarea împinsă atât de departe completează cercul, ca să spunem astfel și devine la rândul-i un soi de speranță proaspătă și rodnică.

Doctrina fraternității, despărțindu-se de vechiul catolicism, aciuată, e drept, într'un chip cu totul ciudat în evanghelia lui Jean-Jacques, s'a prăvălit pe negândite din văzduhu-i nouros și dintr'o teoremă s'a hotărât să devie un fapt practic. Dar, întocmai la fel, toate crezurile, intențiile, datinile, cunoștințele, ideile și lucrurile, pe cari le aveau înaintea Francezii, se prăvăliră pe negândite și ele. Catolicismul, clasicismul, sentimentalismul, canibalismul și toate *ismele*, din care se alcătuiă omul în Franța, se rostogoliră cu vuiet în această prăpastie. Teorema abstractă deveni un fapt practic și tot ce nu putea să plutească se duse la fund. Dar Jean-Jacques nu este unicul evanghelist. Nu există un singur învățător de sat, care să nu fi contribuit cu partea lui. Nu ne spunem, oare, *tu unii altora*, la fel cu popoarele libere din antichitate? Patriotul francez, pe cap cu scufia frigiană, de culoare roșie, a libertății își botează micuțul lui copilăș roșcovan cu numele de Cato, fie Cato cenzorul, fie cel din Utica. Grachus a devenit Baboeuf și tipărește ziare. Mucius Scaevola, cismar de baștină, prezidează în sectorul Mucius Scaevola. Pe sourt, aici o lume întregă se amestecă talmeș-balmeș, spre a vedea cine poate să înoate.

Pentru acest cuvânt avem să numim domnia aceea a Teroarei o epocă într'adevăr ciudată. Sanchiulotismul, acuma stăpân, dă, cum am spus, cu piciorul în toate. Una dintre cele mai ciudate si-

tuaii, dintre cele vremelnice, pe cari omenirea le-a văzut vreodată. Un neam de oameni, plini de nevoi, dar lipsiți de datini. Vechile datini au fost aruncate la gunoiu, fiindcă erau vechi. Oamenii, împinși din spate de necazurile lor și de-o nebunie profetică, inflăcărată, cată, subt îmboldul momentului, să ghicească pentru trebuințele lor chipul, de-a le satisface. Obiceiurile s'au dus de râpă; prin imitație, prin născocire, lucrurile neobișnuite se făuresc, în grabă, dela sine. Ceeace poporul francez are în cap, iese la lumină; dacă nu-i vreo mare procopseală, e însă desigur ceva foarte ciudat.

Cititorul însă să nu-și închipuie, că totul era negru în epoca aceasta a Teroarei; departe de asta. Câți făurari, tâmplari, brutari și berari, spălătoreși și croitoreși, își văd, în Franța întreagă, de meseria lor zilnică, fie că guvernul este al Teroarei, sau al Bucuriei! În Parisul acesta există 33 de teatre de noapte, iar unii numără peste 60 de săli de dans! Meșterii de piese de teatru lucrează; piese cu caracter strict republican. Romane de duzină, mereu proaspete, alimentează ca pe vremuri comerțul librăriilor. Hznaua aghiului, acuma, pe vremea hârtiei monedă, operează cu o înfrigurare fără pereche, de neînchipuit și dă naștere la averi peste noapte, ca palatele lui Aladin; într'adevăr, un soi de Fata Morgana miraculoasă, odată ce poți să trăiești, o bucată de timp, mulțumită ei. Teroarea e ca un fond de nisip, pe care se zugrăvesc scenele cele mai variate. Cu tranziții, cari te încremenesc, cu culori dintre cele mai puternice, grozăvia, sublimul și caraghiozlaşul urmează unul după altul, sau, mai degrabă, se iau de braț unul cu altul, într'o învălmășeală asurzitoare.

Aici, de bunăseamă, nu aiurea, ar fi de supremă nevoie cele „o sută de limbi“, la cari fac adesea apel poeții din vechime. În lipsa unui atare organ din parte-ne cititorul să-și dea vânt propriei sale închipuiri, iar noi să prindem pentru dânsul, una sau alta, câte o licărire mai cu tâlc a lucrurilor, în șirul cel mai nimerit ce vom fi în stare.

2. — MOARTE

În primele zile de Noembrie a fost o sclipire trecătoare a lucrurilor, ce merită să fie notată: ultima călătorie a lui Filip d'Orléans-Egalitate spre lăcașu-i cel veșnic. Filip fusese pus sub acuzare odată cu Girondinii, spre marea lui uimire, dar și a lor. Nu fusese însă judecat împreună cu dâșii. Ei fusese condamnați și executați încă de acum trei zile, când Filip, după lunga-i pușcărie de-o jumătate de an la Marsilia, sosi la Paris. Asta fu, după socoteala noastră, în ziua de 3 Noembrie 1793.

În aceeași zi sunt puse la opreală două femei cu vază, ca prizoniere: doamna Dubarry și Josefina Beauharnais. Doamna Dubarry, odinioară contesă, femeie fără noroc, se întorsese din Londra. Ei puseră mâna pe dânsa nu numai ca fosta „târfă“ a unei Majestăți de odinioară și pentru acest cuvânt suspectă, dar și pentru că susținuse cu bani pe pribegi. În același timp cu dânsa veni și nevasta lui Beauharnais, care va fi în curând văduvă. Ea este acea Josefina Tascher Beauharnais, care va ajunge împărăteasa Josefina Bonaparte, de oarece o cărturăreasă neagră dela Tropice i-a prezis încă de mult, că ea are să fie regină, ba chiar și mai și. Dease-

menea, în aceleași zile, bietul Adam Lux cu capul aproape țâcnit și care, luându-ne după Forster, n'a pus în gură niciun dumaticat în aceste 3 săptămâni, se duce la ghilotină din pricina pamfletului său cu Charlotte Corday; el „aleargă la eșafod“, spunând, că „moare cu multă bucurie pentru dânsa“. Impreună cu astfel de tovarăși de drum sosește Filip. Căci, fie că suntem în luna numită „Cețilă“ din anul 2 al Libertății, fie în Noembrie anul 1793 al robiei, *ghilotina merge înainte*.

Destul, că acuzarea lui Filip este repede terminată, iar judecătorii lui repede convinși. Ei îl găsesec că s'a făcut vinovat de regalism, de uneltire și câte altele; mai mult decât atâta: îi fac o vină, că a votat pentru moartea lui Ludovic, deși el răspunde:

— Am votat după sufletul și cugetul meu!

Sentința, ce se pronunță, este: moartea imediată. Așa dar ziua aceasta întunecată, de 6 Noembrie, e ultima zi ce Filip are să mai vadă. Filip, scrie Montgaillard, ceru atunci să mănânce. Inghiți sumedenie de stridii, 2 costițe și cea mai mare parte dintr'o sticlă de Bordeaux excelent. Toate acestea le consumă cu o vădită plăcere. Când iată că sosește un judecător din tribunalul revoluționar, sau un delegat oficial al Adunării Naționale, spre a-i pune în vedere, că urmează să facă statului un anume serviciu, descoperind adevărul, în ce privește unul sau două comploturi. Filip răspunse, că pentru el acuma totul s'a sfârșit și crede, deci, că statul nu mai are nimic să-i ceară. Totuși, în interesul Libertății, întrucât are la dispoziție un pic de răgaz, se declară gata să dea un răspuns cumsecade, dacă i se vor pune întrebări cum se cade. Și astfel, spune Mont-

gaillard, el își răzîmă cotul de marginea sobei și stătu de vorbă cu glas scăzut, cu deplină liniște în aparență, până când răgazul se termină, sau comisarul își văzu de drum. La poarta Conciergeriei atitudinea lui Filip era dârză și nesilită, aproape ca la un comandant. Acum 5 ani, doar fără câteva zile, Filip înăuntru acelorasi ziduri de piatră, se rădicasă în picioare cu un aier grațios și întrebă pe regele Ludovic : „Dacă aceasta a fost o ședință regală, sau un divan de judecată?”

O, cerule, trei părliți de pungași urmau să călătorească și să moară împreună cu el. Unii spun că s'ar fi împotrivit să aibă astfel de tovărășie și a trebuit să-l arunce înăuntru, luându-l de ceafă și de picioare. Dar asta nu pare să fie adevărat. Cu împotrivire, sau fără împotrivire, harabaua condamnaților își vede de drum. Costumul lui Filip iese în relief prin eleganța lui : un frac verde, o jiletcă de olandă albă, pantaloni galbeni din piele de căprioară, cisme lustruite oglindă. Are un aier cași mai înainte : cu desăvârșire senin, neturburat, ca să nu zicem nesilit și politicos ca Brummel. Așa merge stradă după stradă, încet, printre blesteme ; trece de palatul Egalitate, odinioară Palais Royal. Gloata cea crudă îl oprește aici locului câteva minute. Doamna Buffon se zice, că s'a uitat afară, la dânsul, pe cap cu o scufie ca Izabela. Dealungul zidurilor de piatră alergau aceste cuvinte, tipărite cu litere uriașe, tricolore : „Republica una și nedespărțită ; Libertate, egalitate, fraternitate, sau moarte. Proprietate națională”. Ochii lui Filip scânteară o clipă, într'o licărire infernală ; în clipa următoare însă totul dispăru, iar el rămase neturbu-

rat și politicos ca Brummel. Pe eșafod Samson vroia să-i scoată cismele.

— Aida de! zise Filip. Vor ieși mai lesne *după*. Să ne grăbim!

Astfel a fost Filip. Nu fără unele virtuți, deci? Dumnezeu n'a lăsat aici nicio ființă omenească fără ele. El avu, mai întâi, virtutea de a-și păstra existența vreme de 54 de ani, cum și alte daruri, poate, de cari habar n'avem. De bună seamă, însă, că despre niciun muritor nu s'au istorisit atâtea lucruri ca despre el: atâtea fapte, dar și atâtea minciuni. Căci el era un Jacobin, deși *prinț de sânge*. Gândește-te la o așa îmbinare! Deasemenea, departe de un Neron, sau de un Borgia, el a trăit în epoca pamfletelor. Destul pentru noi. Hăurile Lau înghițit. Să nu mai dea la iveală unul la fel decât foarte târziu, sau niciodată! Tânărul și viteazul Orléans-Egalitate, despoiat de toate, dar nu despoiat de el însuși, s'a dus la Coire, în Elveția, sub numele de Corby, unde predă matematicile. Familia lui Egalitate este în genurile cele mai întunecate și mai de jos.

Acuma urmează o victimă mult mai nobilă, una a cărei amintire va dăinui mai multe secole: Jeanne-Marie Phlipon, soția lui Roland. O regină, subtilă în durerea-i mută, astfel apără ea lui Riouffe în închisoare. „Ceva mai mult decât ceea ce găsești de obicei în privirile unei femei, zice Riouffe, se zugrăvia în acei ochi mari, negri, ai ei, plini de expresie și de blândețe. Ea îmi vorbea adesea, printre zăbrele. Noi toți eram atenți în juru-i, într'un fel de admirație și de uimire. Ea se exprima cu așa puritate, cu o armonie și o cadență, care făcea din

vorba ei un soi de muzică, de care urechea nu se putea niciodată sătura. Conversația ei era serioasă, dar nu rece. Venind din gura unei femei frumoase, ea era sinceră și curajoasă, ca a unui bărbat de seamă“. Și, totuși, servitoarea ei spunea : „Înainte d-tale ea își adună toate puterile ; dar în odăița sa ea stă uneori câte trei ceasuri încheiate aplecată la fereastră și plângând“. Ea fusese băgată la închisoare, apoi liberată și în aceeași oră adusă îndărăt; dela 1 Iunie încoace trăește mereu în zbucium și în nesiguranță, care însă cu încetul s'a domolit, transformându-se într'o siguranță neînduplecată, și cea din urmă, a morții. În închisoarea Stăreției ea ocupa încăperea Charlottei Corday ; dincoace, la Conciergerie, stă de vorbă cu Riouffe, cu fostul ministru Clavière, iar pe cei 22 de decapitați îi numește „*prietenii noștri*, pe cari avem să-i urmăm în curând“. În timpul acestor 5 luni fură scrise aceste *Memorii* ale ei, pe cari toată lumea are să le citească deapururi.

Acum însă, la 8 Noembrie, „îmbrăcată în alb (scrie Riouffe), cu păru-i negru lung, coborînd până la mijloc, a pornit la bara tribunalului. Se întoarse cu pași sprinteni ; rădică un deget în sus, spre a ne da să înțelegem, că fusese condamnată. Ochii ei păreau plânși. Întrebările lui Fouquier-Tinville fuseseră „brutale“ ; onoarea jignită a femeii le aruncase îndărăt, în capu-i, cu dispreț, dar nu fără lacrimi. Și acuma, după ce și-a făcut curând o scurtă pregătire, va porni și ea pe drumul ei cel din urmă. Alături de dânsa era un oarecare Lamarche, directorul tipografiei de asigurate, pe care ea se silia să-l încurajeze în tristețea lui. Ajunși

la picioarele eșafodului, ea ceru un toc și hârtie, „spre a scrie ideile ciudate, ce-i treceau prin cap”. Rugămintea vrednică de notat, dar care fu refuzată. Uitându-se apoi la statueta Libertății, care se înălța aproape, ea rosti cu amărăciune:

— O, Libertate, câte lucruri se săvârșesc în numele tău!

În interesul lui Lamarche vrea să moară ea întâi, spre a-i arăta, ce lesne e să mori.

— E contra ordinelor! răspunse Samson.

— Aida de! Nu poți refuza ultima rugămintea a unei femei.

Și Samson cedă.

Albă și nobilă Vedenie, cu chipu-i mândru de regină, cu ochii săi blânzi și falnici, cu lungu-i păr negru căzându-i pe spate până la mijloc și cu cea mai vitează inimă, care a bătut vreodată în pieptul unei femei. Semănând cu o statuă greacă de marmoră, de-o seninătate deplină, ea strălucește în acest negru naufragiu al lucrurilor. Deapururi vrednică de ținut minte! Onoare Naturei, mama noastră, care în cetatea Parisului, în epoca sentimentelor nobile și a pompadurismului, a putut să zămisliască o Jeanne-Phlipon și s'o înalțe până la treapta aceasta, a eternului feminin desăvârșit, în ciuda logicei, a Enciclopediei și-a evangheliei după Jean-Jacques! Biografiile ei își vor reaminti multă vreme faptul acela, cu cererea unui toc, „spre a scrie ideile ciudate, ce-i trec prin cap”. E ca o șuviță subțire de lumină, o revărsare de bunătate și un fel de sfințenie asupra tot ce fusese mai înainte. Astfel în ea era și ceva, ce nu se poate numi; ea, deasemenea, era o fiică a Infinitului; în ea se aflau mistere, la

cari filozofismul nici nu visase. Ea lăsă în urmă-î sfaturi scrise pe larg pentru fetița ei și spuse, că soțul său nu-i va supraviețui.

Mult mai crudă fu soarta bietului Bailly, întâiul președinte al Adunării Naționale, întâiul primar al Parisului, condamnat acuma pentru regalism, pentru lafayetism, pentru afacerea aceea cu flamura roșie pe Câmpul lui Marte, dar, în genere, am putea spune, pentrucă și-a părăsit astronomia și s'a amestecat în revoluție. În ziua de 10 Noembre 1793, pe o ploaie rece, care burnița înțepător, bietul Bailly e purtat și el pe uliți. Gloata urlă înjururi și-l împoașcă cu blesteme și cu noroiu, fluturând pe sub nasu-i, în bătaie de joc, un drapel roșu în flacări, sau fumegând. Bătrânelul nevinovat stă colea tăcut, fără să întâmpine milă. Pășind agale prin burnița cu mazăriche, au ajuns la Câmpul lui Marte.

— Nu aici, zbiară prostimea printre blesteme. Un astfel de sânge nu trebuie să păteze un Altar al Patriei. Nu aici, ci pe mormanul acela de gunoiu, depe malul fluviului.

Așa zbiară prostimea, printre blesteme, iar oficialitatea îi dă ascultare. Ghilotina e desfăcută, deși mâinile sunt rebegite de burnița cu mazăriche și e transportată pe malul fluviului, unde e încheiată din nou, cu încetineală, din pricina amortelii. Bătaie de inimă după bătaie se pot număra dela sine în pieptul istovit al bătrânelului, vreme de ceasuri întregi, printre blesteme și prin ploaia rece și înțepătoare.

— Bailly, tu tremuri! spuse unul.

— Da, prietene, *de frig!* răspuse moșneagul.

Nici un alt muritor n'a avut un sfârșit mai crud.

Peste câteva zile Roland, aflând știre de ce se întâmplase în ziua de 8, își îmbrățișează pe bunii lui prieteni din Rouen și părăsește casa lor primitoare, care-i dăduse adăpost. O pornește înainte, cu un rămas bun prea trist, spre a stârni lacrimi. În dimineața următoare, în ziua de 16 a luni, „cam la jumătate de poștă de Rouen, pe drumul spre Paris, aproape de târgușorul Baudoin, pe aleea Normand, a fost văzut stând în picioare, rezemat de un copac, un om cu chipul grozav de zbârcit, înțepenit acum de răceala morții. Un baston cu șis îi străbătuse inima, iar la picioarele lui era scris: „Oricine ai fi tu, care mă vei găsi zăcând aici, respectă rămășițele mele: sunt ale unui om, care și-a închinat întreaga-i viață, spre a face binele și care a murit așa cum a trăit, virtuos și cinstit. Nu frica, ci indignarea m'a împins să-mi părăsesc ascunzișul, auzind că soția mea a fost ucisă mișelește. N'am vrut să rămân mai departe pe un pământ, mânjit de crime“.

Atitudinea lui Barnave în fața tribunalului revoluționar a fost dintre cele mai viteze, numai că nu l-a putut izbăvi. Ei trimiseseră după dânsul la Grenoble, spre a-și plăti tributul obștesc. Elocvența, judiciară sau de altă natură, este zadarnică față de Parcele cu foarfecă ale lui Tinville, cele surde. Acest Barnave este abia de 32 de ani și a cunoscut atâtea schimbări! L-am văzut, doar acum câțva timp, călare pe roata Ursitei, cuvântul său era lege pentru toți patrioții, iar acum, debunăseamă, el e *subt roată*: într'o discuție furtunoasă cu tribunalul lui Tinville, care-l condamnă la moarte. Dar Pétion, care deasemeni era odinioară la extrema stângă și era poreclit Pétion cel virtuos, unde este? Mort ca

cetățean, prin pînățele din Saint-Emilian, unde va fi sfâșiat de căini. Dar Robespierre, care era purtat împreună cu dânsul pe umerii poporului, se află în *Comitetul de Salvare*. Ca cetățean, trăește; dar nu va trăi pururi. Așa de amețitor de repede se învârtește și deapănă această mașină uriașă a revoluției, mugind sălbatic. Ochiul nu se poate ține de dânsa. Barnave pe eșafod bate din picior; cum se uita în sus, a fost auzit rostind:

— Asta mi-i așadar răsplata?

Deputatul, fost procuror Manuel, s'a curățat mai de mult, iar deputatul Osselin, faimos la rându-i în August și Septembre, e gata gata să se curețe. Și Rabaut, dat de gol prin trădare între cei doi pereți ai lui, cum și fratele lui Rabaut! O sumă de deputați naționali. Dar și generali! Memoria generalului Custine nu poate fi apărută de fiul său; e ghilotinat și fiul său. Custine, fostul nobil, e înlocuit cu Houchard, din prostime, dar nici acesta nu putu să iasă mai bine în Nord. Nici pentru dânsul n'a fost vreo îndurare: pieri în piața Revoluției, după ce încercase să se sinucidă în închisoare. Tot așa generalii Biron, Beauharnais, Brunet. Oricare ar fi generalul, nu-i merge. Nici chiar bătrânul Lückner, cu ochii lui cari au căpătat guturaiu, nici chiar Alsacianul Westermann, așa de viteaz și de vrednic la treabă în Vendeea. *Niciunul dintre ei nu poate, cum zice psalmistul, să-și mântuie sufletul de moarte.*

Cât de ocupate sunt comitetele revoluționare și sectoarele, cu cei 40 de gologani ai lor pe zi! Are-stări urmează după arestări, repede, încontinuu, întovărășite de moarte. Fostul ministru Clavière și-a făcut seama în închisoare; fostul ministru Lebrun,

închătat într'un hambar cu fân, deghizat ca salahor, este dus pe loc la moarte. Mai mult; asta nu-i, oare, ceea ce numia Barrère „a bate monedă pe piața Revoluției?” Deoarece, totdeauna, proprietățile celor vinovați, dacă are orice fel de proprietate, sunt confiscate. Spre a ne feri de neajunsuri ticluim chiar o lege, ca sinuciderea să nu ne aducă vreo pagubă: criminalul, care și face singur seama, nu e mai puțin lovit de confiscarea averii. Să tremure, prin urmare, vinovații, cum și suspectii, cum și bogații, într'un cuvânt toate tagmele de oameni, cari au pantaloni! Palatul Luxembourg, odinioară al fratelui regelui, a devenit o uriașă închisoare, dezgustătoare; palatul Chantilly, pe vremuri al lui Condé, la fel. Iar proprietarii lor sunt la Blankenberg, de partea cealaltă, cea dușmană, a Rinului. În Paris se găsesc astăzi vreo 12 pușcării, iar în Franța cam 44.000. Într'acolo își iau drumul și se înghesuie toți suspectii, mulți, ca frunzele uscate toamna; scuturați la pământ de comitetele revoluționare, sunt măturați într'acolo, ca într'un magazin de rezervă a lor, spre a fi nimiciți de Tinville și de Samson.

„Ghilotina nu merge prost”.

3. — DISTRUGERE.

Suspectii pot să tremure foarte bine, dar cu cât mai mult câtă să tremure cei răzvrățiți pe față, cum și cetățile girondine din Sud. Armata revoluționară a pornit într'acolo, sub comanda dramaturgului Ronsin. Alcătuită din 6.000 de ostași, cu scufii roșii în cap, cu jileci tricolore, cu pantaloni de piele

neagră, cu spențere de piele neagră, cu niște săbii enorme și cu mustăți enorme. O carmagnolă completă. Ei au și o ghilotină portativă. Delegatul Adunării Carrier s'a dus la Nantes, pela hotarul Vendeei în flacări, căreia Rossignol i-a dat foc de-a binelea. Carrier va judeca pe prizonierii, ce-i vom face, cum și pe complicii ce-ar fi având, regaliști sau Girondini. Ghilotina lui lucrează mereu, împreună cu „compania Marat”, cu tichii de lână. Sunt ghilotinați copii mici, cași oameni în vârstă. Oricât de repede e mașina, nu-i de mare folos. Gealatul șef, împreună cu toți țergații lui, cad pe brânci, storși de puteri de atâta trudă și declară, că mușchii ome-nești nu pot face mai mult. În cazul acesta, câtă să încercăm cu împușcatul, la care pot să se adauge, la nevoie, metode mult mai grozave.

În Brest comandă, cu acelaș scop, Jean-Bon Saint-André, cu o armată de scufii roșii. La Bordeaux comandă Tallien, cu Isabeau a lui și cu ciracii. Alde Gaudet, alde Cussy, alde Salles și mulți alții cad. Sulița însângerată și scufia de noapte exercită autoritatea supremă. Ghilotina bate monedă. Tallien cel zbârlit, cu păr de vulpe, odinioară tipograf destoinic, deși tânăr încă de ani, a devenit acum mai mult mohorât. E puternic, un Pluton pe pământ și are în mâini cheile Infernului. Observăm, totuși, că oarecare senorina Cabarus, sau s'o numim mai degrabă senora, doamnă de Fontenai, măritată fără să fie încă văduvă, o femeie oacheșă, frumoasă, fiică a unui negustor spaniol Cabarus, a mai îmblânzit apucăturile lui de revoluționar zbârlit. Ea pledează pentru sine și pentru prietenii ei și reușește. Cheile Infernului, sau orice soiu de putere, înseamnă ceva

pentru o femeie. Intunecatul Pluton însuși nu-i ne-simțitor, când e vorba de dragoste. Ca o a doua Proserpină ea este răpită de acest roșu și întunecat zeu al Tartarului și, spune lumea, îmblânzește un pic inima-i de piatră.

Maignet la Orange în Sud și Lebon în Nord, la Arras, stârnesc uimirea lumii. Tribunalul popular jacobin, cu comisarii lui naționali, se înalță ici, se înalță dincolo, pretutindeni unde e nevoie, poate unde deunăzi fusese chiar tribunalul popular girondin. Alde Fouché, alde Maignet, alde Barras, alde Fréron, curăță județele dela miază-zi ca niște seceraători, cu ghilotina secera lor. Mulți sunt plugarii, iar recolta îmbelșugată. Viețile oamenilor sunt retezate cu sutele și cu miile și aruncate în foc ca niște surcele.

Marsilia e cucerită și declarată subt legea marțială. Dar ia priviți la Marsilia : cine-i spicul acesta de grâu, înegrit de funingine, cu barbă roșie, pe care îl taie acuma? Vorbim de un om cât o matahală, cu obrazul ciuruit de bube arămii, cu o barbă stufoasă, o barbă cât un măturoiu, de culoare cărămizie. Pe Nemesis și fatalele-i surori, este Iordan Taie-capete. Au pus mâna pe el, în județele acestea cu lege marțială și acuma îl rad și pe dânsul fără milă, cu briciul lor național. Propriul cap al lui Iordan gealatul stă jos acuma; jos, ca și al lui Deshuttés și al lui Varigny, pe cari le înfipsese în sulii, când cu răzmirița femeilor. N'o să-l mai vedem pe acest monstru de aramă lăfăindu-se prin orașele dela miază-zi, nici n'are să mai stea să mai judece cu pipa în dinți și cu rachiul dinainte în turnul de ghiață din Avignon. Pământul, care ascunde toate,

l-a primit în sânu-i pe acest barbă-dé-aramă buhav. De-ar fi să nu mai vedem pe lume unul la fel! Pe unul ca Iordan îl spun pe nume; dar alții, cu sutele, nu sunt spuși pe nume. Vai, ei zac că niște vreascuri deavalma, azvârlite grămadă, socotite doar ca atâtea căruțe încărcate. Și totuși, fiecă nuielușă din aceste vreascuri, luată în parte, a avut o vieață a ei, o istorie a ei, iar acuma sunt retezate, dar nu fără zbuçium; cu tot atâta zbuçium cât și un împărat care se stinge.

Lyon nu poate, mai puțin decât oricare altă cetate, să scape. Lyon, pe care l-am văzut într'o vâlvătaie grozavă ca a soarelui, în acea noapte de toamnă, când magazia cu pulbere a sărit în aier, se îndrepta, vădit, spre un sfârșit trist. Sfârșit de neînălăturat, căci ce putea face o vitejie desperată și un Précý? Dubois-Crancé, surd ca destinul, neîndurat ca osârnda, cucerește rădanele lor „din saci cu bumbac și-i încolțește din ce în ce mai strâns cu lava tunurilor lui. Niciodată n'are să mai sosiască acel d'Autichamp, niciodată n'are să vie vreun ajutor din Blankenberg. Jacobinii din Lyon erau ascunși prin pimiți, primăria girondină veghia palidă ca ceara, bântuită de foamete, de trădare, de văpaia incendiilor. Précý trage sabia și împreună cu el vreo 1.500 de ostași; sar pe cai, spre a-și croi un drum spre Elveția. Ei taie aprig, dar și sunt tăiați aprig și doborâți la pământ. Nu cu sutele, ci abia câțiva inși dintre dânșii ajung să vadă Elveția. În ziua de 9 Octobre Lyon se predă la discreție; dar e de-acuma un oraș blestemat. Starețul Lamourette, acuma episcopul Lamourette, odinioară legiuitor, când cu fostul sârnut L'amourrete, sau trădarea Dalilei, e înhățat aici

și trimis la Paris, spre a fi ghilotinat. Când Tinville i-a adus la cunoștință condamnarea la moarte, el a făcut, se spune, semnul crucii și a murit ca un episcop constituțional și elocvent. Acuma însă vai de toți episcopii, preoții, aristocrații și federaliștii, ce se află în Lyon. Duhul lui Chalier cată să fie înblânzit; republica, înfuriată până la nebunie, și-a suflecăt mâneca dreaptă. Uitați-vă! Deputatul Fouché, adică Fouché din Nantes, un nume care e menit să ajungă bine cunoscut. El, împreună cu o companie de patrioți, pornește răspicat, într'un alaiu vrednic de uimire, să dezgroape leșul lui Chalier. Un măgar, înveșmântat în odoare preoțești, cu o mitră pe cap, târiind după dânsul cărți bisericești, unii spun chiar că și Biblia, legate de coadă-i, pășește prin străzile Lyonului, escortat de gloata patrioților, cu răcnete la adresa lui Pit, îndreptându-se spre mormântul martirului Chalier. Trupul este scos afară și ars, iar cenușa adunată într'o urnă, spre a fi adorată de patrioții parizieni. Bucoavnele sfinte făcură parte și ele din rugul funebru, dar cenușa lor fu risipită în vânt, printre zbieretele de „Răzbunare, răzbunare!” care, scrie Fouché, urmează să fie adusă la îndeplinire.

În fapt Lyon este un oraș, care cată să fie desființat; de aici înainte numele său nu va mai fi Lyon, ci *Comuna Liberă*. Vechiul său nume va pieri. Această mare cetate de odinioară urmează să fie rasă, dacă profetia jacobinismului este adevărată. Pe ruinele sale se va înălța o coloană cu această inscripție: „*Lyon s'a răzvrătit împotriva Republicei; Lyon nu mai există*”. Fouché, Couthon, Collot, comisari ai Aduăării, se perindă unul după altul. Aici este trea-

bă pentru calău, dar treabă și pentru zidari. Nu însă pentru a clădi. Până și casele aristocraților sunt condamnate. Couthon, paralizic, purtat într'un jâlț, bate în pereți cu un ciocan simbolic, rostind :
— Legea te lovește !

Zidarii cu cazmale și cu pârgonii încep să dărâme. Trosnetul prăbușirilor, împreună cu sfărâmături întunecate și cu nouri de pulbere, zboară în vântul de iarnă. Să fi fost Lyonul dintr'un material mai moale, ar fi dispărut cu desăvârșire săptămânile acestea, iar profecția Jacobinilor s'ar fi îndeplinit. Orașele nu sunt însă croite din clăbuci de săpun. Orașul Lyon este clădit din piatră. Lyonul, deși răzvrătit împotriva Republicei, există până astăzi.

Nici Girondinii din Lyon n'au un singur cap, spre a-l putea reteza dintr'o lovitură. Tribunalul revoluționar, cași comisia militară, fac ce pot, ghilotinează și împușcă. Șanțulețele de pe piața Terreaux sunt râuri de sânge. Leșuri schilodite curg pe Ron la vale. Collot d'Herbois a fost pe vremuri fluierat în teatrul din Lyon, spune lumea. Dar acum, în noua-i situație de comisar al Adunării, cu cel fel de zbârâneli, cu ce fluer pământean, sau cu ce trâmbiță răgușită din Tartar, aveți să-l șuerati, spre a nu se repeta lucrul? 209 oameni sunt porniți la drum dincolo de fluviu, spre a fi împușcați cu grămadă, cu flinta și cu tunul, pe alea Brotteaux. Scena aceasta e pentru a doua oară ; prima a fost cu vreo 70. Leșurile celor dintâi au fost aruncate în Ron, însă valurile au scos pe câteva la mal. Așa încât acum, cu lotul al doilea, ele vor fi îngropate în pământ. Unicul lor mormânt, un șanț lung, este săpat ; ei stau într'un șir, pe creasta de clisă afă-

nată. Cei mai tineri dintre ei cântă Marsilieza ! Garda civică jacobină trage foc ; dar trebuie să mai tragă foc odată și încă odată, ba să puie mâna și pe baionete și pe târnăcop, căci deși cei condamnați căzură cu toții, ei nu muriră toți. Și atunci se făcu un măcel prea înfricoșător spre a-l descrie, în așa fel încât însăși garda civică își întoarce fața, când trăgea foc. Collot, înșfăcând pușca dela un soldat și ochind c'o înfățișare neturburată, spuse :

— Așa trebuie să tragă foc un republican.

Asta este a doua execuție cu focuri de pușcă și din fericire cea din urmă. S'a găsit că e prea dezgustătoare, ba chiar nepotrivită. Căci, când au pornit la drum, erau 209, dintre cari unul a spălat puștina la capătul podului. Totuși, uitați-vă, când se numără leșurile, acuma sunt 210. Lămurește-ne că militura asta. Collot ! După lungi dibuieli ne-am adus aminte, că doi indivizi, aci pe piața Brotteaux, încercase să iasă din rânduri, protestând cu sufletul la gură, că ei nu erau osândiți, ci comisarii de poliție. Noi însă nu i-am crezut, i-am respins și i-am împușcat împreună cu restul. Așa este răzbunarea unei republici turbate. De bună seamă, o dreptate de felul acesta, după fraza lui Barnave, este „subt forma brutală“. Republica însă, cum spune Fouché, cată să pășească spre libertate peste cadavre. Sau, iarăși, cum zicea Barrère : *Singuri morți nu se întorc înapoi*. Teroarea domnește în lung și'n lat, iar „ghilotina nu merge prost“.

Înainte însă de-a părăsi aceste ținuturi dela miază-zi, asupra cărora Istoria nu poate să arunce decât priviri de sus, ea are să se coboare pentru un moment și să se uite țintă la un singur punct : asediul

Toulonului. Aici au fost de toate : multe baterii, care au bombardat, ghiulele care s'au înroșit în cuptoare, sau în casele de țară, artileria servită când mai bine când mai rău, atacul trecătorii Ollioules și a rădănului Malbosquet ; totuși, fără mare procopseală. Am avut aici pe generalul Cartaux, pe vremuri pictor, care s'a pus în văz în turburările din Marsilia, pe generalul Doppet, pe vremuri medic și care s'a pus în văz în turburările din Piemont, unde, subt Crancé, a cucerit Lyonul. Toulonul însă nu l-a putut cuceri. La urmă avurăm pe generalul Dugommier, un elev al lui Washington. Am avut, deasemenea, comisari ai Adunării : pe alde Barras, alde Salicetti, Robespierre cel tânăr, precum și un comandant de brigadă de-o sârguință fără pereche, care ciupea adesea câte un pușor de somn în mijlocul tunurilor : un tânăr scund, tăcut, cu pielea măslinie, care nu-i pentru noi un necunoscut ; îl cheamă Bonaparte. Unul dintre cei mai buni ofițeri de artilerie, cu cari am dat ochi. Dar Toulon tot nu-i cucerit. Suntem într'a patra lună acuma, *Decembre*, după stilul robiei, *Gerilă*, după calendarul cel nou. Iar flamura lor blestemată, roșu cu albastru, fâlfâie mereu acolo. Ei sunt aprovizionați pe mare ; au pus mâna pe toate dealurile, au doborât pădurile și s'au întărit aici, croindu-și, ca niște iepuri, ouiburile în stâncă.

Intre timp *Gerilă* n'a fost ajuns din urmă de *Troienoasa*, când se convoacă un nou consiliu de războiu, căci tocmai au sosit ordine dela guvern și dela *Salvarea publică*. Carnot, din *Salvarea publică*, ne-a trimis un plan de asediu. Asupra acestui plan generalul Dugommier are de făcut criticile lui, iar comisarul Salicetti pe-ale lui. Și criticile și planurile

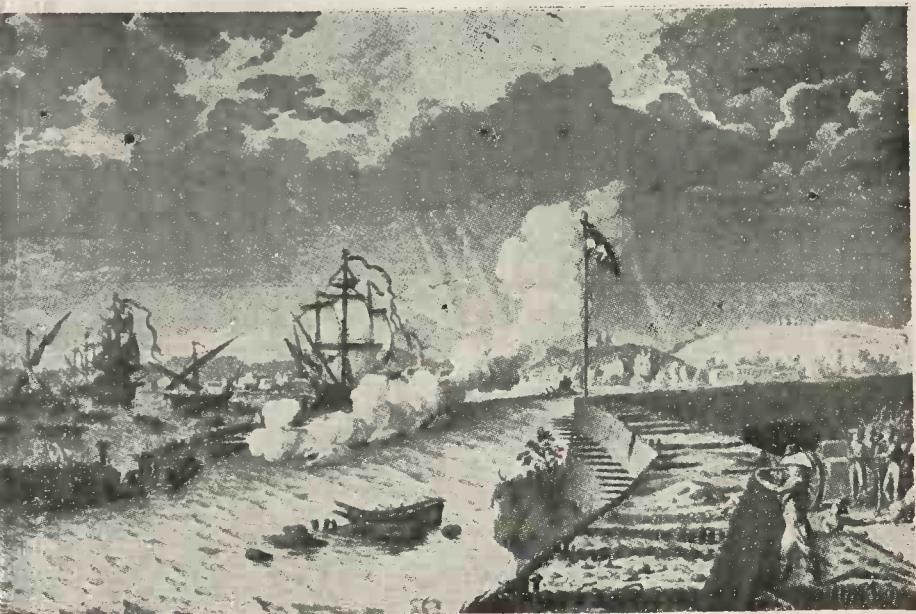
se bat cap în cap, când iată că acel tânăr ofițer de artilerie se aventurează să vorbiască. Acelaș, pe care l-am văzut trăgând un somnuleț printr tunuri și care a ieșit de câteva ori la iveală în această istorie. Numele lui este Napoleon Bonaparte. Umila lui părere, căci dânsul s'a uitat prin împrejurimi cu ochianul și a chibzuit, este, ca un anume rădan Eguillette cată să fie zmulș pe negândite, ca printr'un salt de tigru. De aici, odatăce ar fi al nostru, am putea să bombardăm Toulonul până în inima lui; liniile engleze ar fi, ca să zicem astfel, luate pela spate, iar Hood și dușmanii noștri naționali ar fi în ziua următoare siliți ori să-și ia tălpășița pe mare, ori să fie prefăcuți în cenușe. Comisarii își încruntă sprâncenele, cu un fârnâit negativ. Cine-i acest tânăr domnișor, care are mai multă minte decât noi toți? Viteazul veteran Dugommier crede, totuși, că ideea merită un cuvânt. El descoase pe tânărul domnișor; se convinge, iar rezultatul este: Încearcă.

Pe chipul tăcut, de bronz, de data asta, când toate lucrurile sunt gata, se așterne o gravitate mai morhîță ca oricând, care înăbușă în sine un foc lăuntric mai arzător ca oricând. Colo, vezi bine, este fortul Eguillette. Trebuie un salt disperat, de tigru; totuși, e cu puțință. E de încercat chiar astăzi. Se încearcă și iese cu bine. Cu o stratagemă, dar și cu curaj, pitându-se prin ponoare, apoi năpustindu-se năprasnic prin trâmba de foc, fortul Eguillette este surprins și cucerit. Când fumul se risipește, vedem tricolorul fâlfâind deasupra lui: tânărul ofițer cu figura de bronz a avut dreptate. În dimineața următoare Hood, văzând că interiorul liniilor lui este în

primejdie, iar meterezele luate pela spate, se gătește să se imbarce. Ia pe corabie cu sine pe regaliștii, cari o doresc și rădică ancora. În ziua de 19 Decembrie 1793 Toulon este din nou al republicei.

Focul tunurilor a încetat la Toulon; acuma poate să înceapă ghilotina și execuțiile cu focuri de pușcă. Grozăviile războiului civil, adevărat; dar cel puțin am scăpat de rușinea unei stăpâniri engleze. Să fie, deci, serbări cetățenești în întreaga Franță, așa propune Barrère și pictorul David, iar Adunarea Națională să ia parte în corpore. Afară de asta se spune că acești ticăloși de Englezi (cu grijă mai mult de interesele lor proprii decât de ale noastre), au dat foc la magaziiile noastre, la arsenale, la corăbiile de războiu din portul Toulon, înainte de plecare. Vreo 20 de viteze corăbii de războiu, singurele pe cari le mai avem acuma. Totuși, nu prea le-a reușit, măcar că vâlvătaiele se înălțau departe, până sus. Au ars numai vreo două corăbii, nu mai mult, căci până și ocnași depe galere alergau cu hârdaie să stingă focul. Aceleași mândre corăbii, printre cari corăbia *Oriental* împreună cu celelalte, au să transporte pe acelaș tânăr ofițer mai întâi în Egipt. Nu pot încă să fie prefăcute în cenușe, sau în zâne ale mării, nici să sară în văzduh, o tu, corabie *Oriental*, nici să ajungă prada Angliei, înainte de cetasul lor.

Și astfel pe suprafața întregii Franțe sunt serbări cetățenești, ca un vifor, iar Toulon vede, cum văzuse și Lyonul, execuții în gloată prin focuri de pușcă și prin focuri de tun, iar „moartea se revarsă în valuri mari“. Se rechiziționează de prin ținuturile megieșe 12.000 de zidari, spre a șterge Toulonul depe fața pământului.

*Asediul portului Toulon, ocupat de Englezi după izbucnirea revoluției.
După planul, întocmit de Napoleon, portul a fost recucerit de
Francezi, iar Englezii izgoniți. De aci a pornit gloria
marelui general, ajuns mai târziu împărat.*

Căci trebuie să fie ras, așa propune Barrère; în-
treg, afară de fabricile naționale de corăbii, iar
de aici încolo să nu se mai numiască Toulon, ci
Portul Muntelui. Și acuma cată să-l părăsim, invă-
luit în norul cel negru al morții, cu speranța doar că
și Toulonul e clădit din piatră, și poate că, chiar
12.000 de zidari nu-l vor putea doborî la pământ,
pânăce le vor fi trecut năbădăile.

Lumei începe să-i fie lehamite de „moartea, care
se revarsă în valuri mari”. Cu toate acestea, nu tuzi
tu cititorule, (căci ecoul a răzbătut prin veacuri) în
noptile moarte de Decembrie și Ianuarie, pedea-
pra orașului Nantes, vuiete nelămurite, ca salve de
pușcă și zarvă. ca țipete de turbare și jelanii, ames-
tecându-se cu susurul etern al undelor Loarei? Ora-
șul Nantes e cufundat în somn, dar comisarul Car-
rier nu doarme aici, iar compania lui Marat cu scufii
de lână nu doarme nici ea. Pentru ce se dezleagă pe
la orele 11 din noapte funia acelei bărci cu fundul
oblu, o lotcă cu 90 de preoți sub podină? Se duc,
oare, la Bele Isle? Ajunsă în mijlocul curentului
Loarei barca, la un semnal dat, se sparge și se duce
la fund, cu întreaga ei încărcătură. Sentința de sur-
ghiunire, scrie Carrier, a fost adusă la îndeplinire
vertical. Cei 90 de preoți, împreună cu barca, mor-
mântul lor, zac în adâncuri. E cea dintâi dintre exe-
cuțiile de acest fel ale lui Carrier, pe cari le putem
numi *inecătură* și cari au ajuns vestite pentru veș-
nicie.

Au tot ghilotinat la Nantes, până când calăul a
căzut pe brânci, istovit; apoi au împușcat cu gră-
madă pe câmpia Saint-Mauve. Sunt împușcați și
copiii mici, cum și femeii cu pruncii la sân. Copii și

femei câte 120, sau câte 500, atât de înfierbântată este Vendeea. Până când și Jacobinilor înșiși li se face scârbă și toți, afară de compania Marat, strigă: Ajunge! Din această pricină avem acum o nouă „înecătură“, iar în noaptea de 24 „Gerilă“ a anului 2, care este 14 Decembrie 1793, avem a doua înecătură, alcătuită din 138 de persoane“.

Și apoi, de ce se pierzi o lotcă, pe care o dai cu dânsii la fund? Aruncă-i în apă; aruncă-i în apă cu mâinile legate și varsă o grindină continuă de plumbi peste întreaga suprafață, până ce și ultimul înotător dintre ei pierе în adâncuri! Cei cari dorm iepurește în Nantes, cum și satele megieșe de pe țarm, aud detunăturile purtate de vânturile de noapte și se miră, ce-or fi însemnând. În lotca asta erau și femei, pe cari scufiile roșii le-au dezbrăcat până la piele. În agonia lor ele se rugau, să nu le zmulgă vestmintele de pe dânsele. Chiar și copii mici erau azvârliți în valuri, în timp ce mamele lor plecau în zadar.

— Pui de lup, răspundea compania Marat, cari cresc și se fac lupi!

Încetul cu încetul și lumina zilei ăre să fie martoră la înecături: femei și bărbați sunt legați împreună, picior de picior și mână de mână, apoi îmbrânciți în fluviu. Ei numesc asta „căsătorii republicane“. Crudă e pantera din pădure, sau ursoaica lipsită de puii ei; în om există însă o ură mai crudă de cât toate. Mute, scăpate acum de suferință, nișe leșuri palide și umflate, victimele se rostogolesc talmeș-balmeș spre mare, duse de curentul Loarei. Fluxul le scoate înapoi la mal, stoluri de corbi întunecă țarmul, lupii adulmecă pe grindurile uscate.

Carrier scrise: „*Ce șuvoiu revoluționar!*” Căci omul e turbat deabinelea; dar și timpul e turbat. Acestea sunt înecăturile lui Carrier, 25 la număr, căci cecece s'a petrecut la întuneric urmează a fi cercetat la lumina soarelui și nu va fi uitat, vreme de veacuri. Acuma să ne întoarcem la altă înfățișare a aducerii la îndeplinire a sanchiulotismului, lăsând pe acestea la o parte, fiind cele mai groaznice.

Dar, e drept, că oamenii sunt turbați cu toții, așa cum e și Timpul. Comisarul Lebon, la Arras, își moaie sabia în sângele, care curge dela ghilotină și exclamă:

— Ce mult îmi place!

Se spune că din ordinul său mamele câtă să fie de față, în vreme ce ghilotina le devorează copiii. Un taraf de lăutari se află prin preajmă și la căderea fiecărui cap întonează *Ça ira!* În târgușorul Bedouin, din ținutul Orange, arborele Libertății a fost doborât la pământ peste noapte. Comisarul Maigret, din Orange, aude de asta și dă foc orașelului Bedouin, arzându-l până la cel din urmă coteț de câini, ghilotinează pe locuitori, sau îi alungă prin hrube și peste dealuri. Republica e una și nedespărțită! Ea e ultima zămislire a acestei genuni imense a Naturii organice, pe care oamenii o numesc Orcus, Chaos, Noapte, dela începutul începutului și care nu cunoaște altă lege decât a conservării de sine. *Tigroaică națională!* Nu te juca cu mustățile ei! Lovitura ei sfâșie într'o clipită. Uită-te ce ghiare scoate! Iar mila n'a intrat încă în inima ei.

Prudhomme, acest tipograf plicticos și gălăgios, dar jurnalist destoinic, deși e jurnalist jacobin va

ajunge un renegat și va publica cogeamite volume cu acest subiect, *Crimele Revoluției*, adăugând totodată și nenumărate minciuni, cași cum adevărul n'ar fi fost deajuns. Noi, din parte-ne, găsim că e mai nimerit să știm, odată pentru totdeauna, că republica aceasta, că această tigroaică națională este o zămislire nouă; *un fapt* al Naturei printre formule și într'o epocă de formule și să privim, cele mai adesea în tăcere, cum acest fapt natural atât de autentic se va descurca printre formule. Căci formulele, dacă sunt, în parte, și autentice, sunt în parte și înșelătoare, clădite pe presupuneri. În graiul metaforic le vom numi forme, aruncate în calapoade regulate. Unele dintre acestea au un corp și vieată în ele; cele mai multe însă, luându-ne după un scriitor german, sunt cu desăvârșire goale, „cu niște ochi de sticlă, cari se uită la tine cu o aparență de vieată, ca niște spectre; în interiorul lor însă e numai o grămadă de gândaci și de păianjani”. Faptul, totuși, să observe toată lumea, este autentic și sincer. Cel mai sincer dintre fapte; groaznic în sinceritatea lui, așa cum e moartea însăși. Oricine, deci, e sincer cu dânsul poate să-i stea în față și să-l înfrunte; oricine însă nu e...

4. — CARMAGNOLĂ SADEA.

Odată cu priveliștea aceasta de infern negru se mai desfășoară și altă priveliște, pe care am putea-o boteza priveliștea infernului roșu: distrugerea religiei catolice sau, la dreptul vorbind, pentru timpul de față distrugerea religiei însăși. Am văzut, cum noul calendar al lui Romme stabilia a zecea zi ca o zi

de odihnă și ne întrebam, ce-are să devină Dumini-ca creștină? Calendarul are abia o lună veche, când toate acestea se limpezesc. Foarte ciudat cum observă Mercier: la ultima sărbătoare a Tainelor în 1792 lumea întreagă, împreună cu autoritatea su-verană însăși, pășia la această solemnitățe religi-oasă cu un aier plin de evlavie, iar măcelarul Le-gendre, socotit că nu poartă respectul cuvenit, era cât pe-aci să fie măcelărit în brișca lui, la trecerea alaiuhii. Ierarchia galicană, Biserica și formulele Bi-sericei păreau înfloritoare; cu frunzele un pic în-gălbenite, sau cam așa ceva, dar nu mai îngălbenite decât în anii, sau în decadele din urmă. Ele înflo-riau în lung și'n lat în simpatia unui popor cu su-fletul curat, care sfida filozofia, legiuirile și Enci-clopedia. În lung și'n lat, vai, ca o vallombrosa cu frunzele veștede, care nu așteaptă decât o răbuf-neală de vânt în Noembrie, spre a rămâne, într'un ceas, o tulpină goală. Dela sărbătoarea aceea a Tai-nelor au venit Brunswick și pribegii și Vendeea și 18 luni de scurgere a vremii. Pentru tot ce înflo-rește, dar mai ales pentru ceea ce înflorește cu frun-zele veștede, vine un sfârșit, fie el oricât de încet.

În ziua de 7 Noembrie un cetățean carecare, Pa-rens, paroh la Boissise le-Bertrand, scrie Adunării Naționale, că el toată vieța lui a propovăduit o minciună și acuma s'a săturat s'o mai facă. Pentru acest cuvânt el se leapădă acuma de parohia lui și de veniturile ei și roagă, ca augusta Adunare, să-i dea altceva, din care să trăiască. Să-i liberăm, oare, o *mențiune onorabilă*, sau să-l recomandăm 'comi-tetului de finanțe? Abia s'a luat această hotărâre, că un cap de cuc ca Gobel, episcop constituțional al

Parisului, își face apariția, împreună cu soborul și c'o escortă comunală și județeană cu scufii roșii, spre a săvârși ceea ce a săvârșit Parens. Gobel cel cu cap de cuc nu va recunoaște de aci înainte altă religie decât a Libertății. Pentru care cuvânt el depune vestmintele-i preoțești și primește frățești îmbrățișări, spre bucuria lui Momoro dela administrația județeană, a lui Chaumette și Hébert dela primărie, a lui Vincent ș-a armiei revoluționare. Chaumette întreabă, dacă, în atari împrejurări, printre zilele noastre sanchiulote intercalate nu s'ar cuveni să figureze și o sărbătoare a Rațiunii? Nimerită idee, de bună seamă. Ateiștii noștri, Maréchal, Lalande și ateistul mai mititel Naigeon să se bucure, iar Cloutz, oratorul omenirei, să înfățișeze Adunării Naționale „Adevărul asupra religiei mahomedane”, o lucrare care dovedește falșitatea tuturor religiilor. I se aduc mulțumiri. Acuma va fi, crede Cloutz, o republică universală și „un singur Dumnezeu: poporul”.

Poporul francez din firea lui se ia după alții, ca oile. În privința aceasta nu era nevoie decât de-o propunere, care să dea semnalul, iar Gobel, cel cu cap de cuc, împins de primărie și de forța împrejurărilor, l-a dat. Care preot o să vrea să rămână în urma celui din Boissise și care episcop în urma celui din Paris? Episcopul Grigore, e drept, refuză cu curaj. I se strigă:

— Noi nu șilim pe nimeni; Grigore să-și întrebe conștiința lui.

Ceilalți însă, protestanți și catolici, cu sutele, se oferă singuri și consimt. Din apropiere și depărtare, toată luna Noembre și Decembre, până se

termină treaba asta. vin scrisori de lepădare a religiei, vin preoți, cari s'au pus să învețe tâmplăria, preoți însurați de curând cu călugărițe. Oare n'a răsărit ziua Rațiunii, și-a ajuns foarte repede la amiazi? Dăla unele primării depărtate vin adrese, cari declară pe șleau, în dialectul lor provincial, că „nu vor să mai aibă deaface cu acest animal în negru, numit preot“.

Mai presus de toate lucrurile însă vin daruri patriotice, din averile bisericilor: clopotele rămase, afară de cel de alarmă, se dau jos din clopotnițele lor, spre a face din ele tunuri la turnătoria națională. Cădelnițele și toate vasele sfinte sunt făcute țândări; argintul e bun pentru monede, de cari ducem lipsă; cât despre alamă, să fie transformată în ghiulele, cu care să împoșcăm pe dușmanii neamului omenesc. Din faloanele de catifea se fac nădragi pentru acei, cari n'au; pătrafirele de in se preschimbă în cămăși pentru apărătorii patriei. Negustorii de haine vechi, evrei sau păgâni, fac cele mai strălucite afaceri. Alaiul cu măgarul lui Chalier, la Lyon, a fost doar un exemplu de ceea ce se petrece zilele acestea în toate orașele. În toate târgurile și la toate primăriile, pecăt de repede merge ghilotina, tot așa de repede merge securea cu ciopârțea: amvoanele, strănile, zăbrelele altarelor, totul este doborât. Cărțile bisericesti sunt întrebuințate ca hârtie pentru cartușe; oamenii dansează toată noaptea carmag-nola în jurul unui foc vesel. Toate drumurile mari răsună de zgomotul metalic al obiectelor bisericesti, făcute țândări, trimise la Adunarea Națională pentru monede, de cari ducem lipsă. Racla sfintei Genoveva cea bună este dată jos, dar, vai, de data asta spre

a fi arsă în public și arsă în piața Grevei. Cămașa sfântului Ludovic e arsă.

Nu era, oare, mai bine să fie dată unui apărător al patriei? În orașul Saint-Denis, care nu mai e de aici înainte Saint-Denis, ei *Franciada*, patriotismul s'a coborât printre morminte, pe cari le scotocește. Armata revoluționară ia prăzi de aici. Și iată, în consecință, ce-au văzut străzile Parisului:

„Cei mai mulți dintre acești inși erau beți turtă, iar rachiul îl dau pe gât din sfintele potire. Mâncau scrumbii din tipsie. Călări pe măgari, cari erau încotoșmănați cu veștminte preoțești, se serviau drept hățuri de stihare bisericesti. În aceeași mână ei țineau și cupa pentru împărțășanie și sfânta anafură. Se opreau la ușa cărciumelor și întindeau potirul, iar cărciumarul, cu bårdaca în mână, trebuia să i-l umple de 3 ori. Indată după ei veniau măgari greu încărcăți cu cruci, cu candelabre, cu cădelnițe, cu aghiasmatate, cu cristelnițe, ceea ce-ți aducea aminte de preoții Cybelei, ale căror panere, umplute cu uneltele lor de cult, serviau totodată drept cămară, drept vestimântărie și templu. Cu astfel de târhat înaintau acești întinați spre Adunare. Ei intrară, cu o coadă nesfârșită, așezându-se pe două rânduri, toți mascați ca niște irozi în haine sacerdotale fantastice și aducând grămadă pe târgi jafurile lor: potire, coroane, candelabre, tipsii de aur și de argint“.

Adresa n'o s'o mai citim, căci, la dreptul vorbind, era în strofe și cântată cu glas tare, pe mai multe părți. Danton, la locul lui, se întunecă strașnic și ceru pe viitor să fie în proză și cu bunăcuviință. Totuși, cuceritorii acestor, „spolii opime“ cerură vot, nu fără a sorbi altă băătură, să danseze carmagnola

chiar în acest loc; ceea ce o Adunare Națională nu putu, în veselia ei, să refuze. Mai mult decât atât: câțiva membri, continuă Mercier, care umflă lucrurile (deoarece nu era aici ca martor ocular, fiind pe acea vreme la popreală, ca unul dintre cei 73 ai lui Duperret) „câțiva deputați, părăsindu-și scaunele lor curule, luară de mână fetele, cari se lăfăiau în veștminte bisericesti și dansară carmagnola împreună cu ele“. Așa a fost serbarea, ce-au ținut-o în anul acesta, numit pe vremuri 1793.

Dar nu-i, oare, ceva fără seamăn de ciudat să vezi cum, din această ciudată cădere de formule, cari se rotesc într'un vârtej învălmășit călcate în picioare de dansurile patriotice, răsare o formulă nouă? Căci graiul omenesc nu-i în stare să exprime „toată josnicia, care umblă turbată“ prin sufletul omului. Mumbo-jumbo a Negrului din pădure, cum și acel „wau-wau“ al celor mai mulți dintre Pieile-Roșii, le poți înțelege. Dar pe un procuror Anaxagoras, odinioară Ioan Petre Chaumette? Vom spune numai atâta: omul este un adorator înăscut al idolilor, un adorator de lucruri văzute, atâta-i de materială închipuirea lui. E, din natură, frate cât vrei cu mama-mușă.

Căci în aceeași zi, când abia se terminase cu acest faimos dans carmagnola, iată că sosește procurorul Chaumette cu primăria și cei dela județ și împreună cu dânsii cea mai ciudată marfă: o religie nouă. Domnișoara Candeille, de la Operă, o femeie drăguță, dacă te uiți la dânsa, când e bine sulemenită, este cocotată pe un jâlț, purtat pe umeri. Pe cap are o scufie roșie, de lână, pe umeri o mantie azurie. E împodobită cu o coroană de stejar, iar în mână ține

sulița lui Jupiter (poporul). Intră, escortată de femei tinere în alb, cu eșarfă tricoloră. Lumea întreagă s'o privească! Aceasta e, deci, noua noastră divinitate, tu, Adunare Națională, minunea universului. Zeița Rațiunii, vrednică de-a fi proslăvită, dar singura vrednică! De aici înainte pe ea o vom adora. Ba, pe deasupra, ar fi oare prea mult să cerem dela o augustă Adunare Națională, să vină și ea cu noi la catedrala de colea, numită Notre Dame și să cânte câteva strofe în cinstea ei?

Președintele și secretarii dau pe rând un sărut frățesc zeiței Candeille, rădicată în jurul platformei lor la înălțimea convenită, după care, prin decret, trece la dreapta președintelui, iar acolo se dă jos. În urmă, după pauza convenită și după floricelele de retorică, Adunarea, strângându-și toți membrii, o pornește la drum cu alaiul cerut spre Notre-Dame. Rațiunea, pusă din nou în jâlțul ei, merge în fruntea lor, purtată, cum ne închipuim, de bărbați în costum roman, escortată de o muzică militară, de scufii roșii și de nebunia norodului. Și în chipul acesta Rațiunea se duce întins și se așează pe altarul cel mare din Notre-Dame. Adorația convenită, ori așa zisa adorație, s'a adus la îndeplinire, spun ziarele. Adunarea Națională a cântat *Imnul libertății*, cuvinte de Chénier, muzica de Gossac. A fost prima serbare a Rațiunii, prima slujbă de împărtășanie după noua religie a lui Chaumette.

„Ceremonia corespunzătoare din biserica sfântul Eustațiu, scrie Mercier, înfățișa o priveliște ca într'o tavernă uriașă. Interiorul corului arăta o vedere câmpenească, împodobită cu o căsuță de țară și cu pâlcuri de copaci. Dejurîmprejurul corului se găsiu

mese, supra-încărcate cu garafe, cu cârnați, cu calaboși, cu aluaturi și alte bucate. Musafirii roiau înăuntru și afară, prin toate ușile. Oricine se prezenta, se înfrupta din aceste bunătăți. Copii de câte 8 ani, fete ca și băieți, își băgau mâinile în farfurii, în semn de libertate. Beau, deasemenea, și din garafe, iar repede lor „afumare“ provoacă râsete. „Rațiunea“ stătea sus, în mantia-i azurie, cu un aier senin. Artileriștii, cu pipa în dinți, o serviau, ca niște ciraci ai ei. Afară, înaintea ușilor (continuă omul nostru, cu exagerările lui) o gloată nebună dansa în jurul unui foc vesel, hrănit cu parmaclâcul amvoanelor, cu scaunele preoților și ale episcopilor. Dănțuitorii — nu exagerez nimica — aproape fără izmene, cu gâtul și cu pieptul gol, cu ciorapii brambura, se învârtiau roata, ca acele vârtejuri de nisip premergătoare uraganului și distrugerii“.

La biserica Sf. Gervais, de altă parte, era o „duhoare înfricoșată de scrumbii“, decarece nici sectorul, nici primăria, nu se îngrijiseră de merinde, sau de bucătărie, ci lăsase totul la voea întâmplărei. Cât despre alte mistere, la fel cu ale Cabirilor, sau chiar de natura celor din Paphos, le lăsăm acolo, subț vâlul care se întinde întru acest scop dealungul stâlpilor din naos, vâl pe care mâna Istoriei cată să nu-l dea laoparte.

Dar mai este un lucru, pe care am vrea să-l înțelegem poate mai bine decât oricare altul: ce-o fi crezând despre toate astea Rațiunea însăși? Ce cuvinte închegate a rostit, bunăoară, sărmana doamnă Momoro, când a ajuns iarăși o ființă de rând și stătea în tihnă la masă cu librarul ei? Căci acest negustor de cărți era un om de treabă și avea ceva idei des-

pre legile agricole. Doamna Momoro, e lucru cunoscut, a întruchipat pe una dintre cele mai bune zeițe ale Rațiunei, deși dinții ei erau cam stricați. Și acum, dacă cititorul vrea să-și închipuie singur, cum o astfel de adorație văzută a Rațiunei s'a răspândit peste întreaga republică în săptămânile acestea de Noembre și Decembre, până când mobilele de lemn din biserici fură toate arse și astfel treaba asta s'a desăvârșit, atunci va simți îndestul ce fel de republică era aceasta, cu adorația ei, și va părăsi fără părere de rău această latură a subiectului nostru.

Astfel de danuri, din jaful bisericilor, sunt în prima linie opera *Armatei revoluționare*, alcătuită, cum am văzut, acum câțva timp. E o armată cu o ghilotină portativă, comandată de autorul dramatic Ronsin cu mustățile-i groaznice, cum și de oarecare umbră nesigură de portărel Maillard, fostul erou dela Bastilla, conducătorul cumetrelor, omul cenușiu din Septembre. Ipistatul Vincent din ministerul de războiu, unul din foștii ipistați ai lui Pache, „cu căpățâna înfierbântată de oratorii din antichitate“, are o parte de căpetenie în ce privește salariul, cel puțin în ce privește salariul de stat-major.

Dar pentru marșurile și retragerile acestor șase mii nu există nici un Xenofon. Nimic decât un bâzâit neîngăimțat, de blesteme, de furie întunecată, care a supraviețuit nedeslușit în amintirea veacurilor. Ei jăcmănesc tot ținutul de prinrejurul Parisului, căutând prizonieri, executând rechiziții, îngrijind ca decretetele să fie aduse la îndeplinire, iar arendașii să fi treierat deajuns, să dea jos clopotele bisericilor, ori sfânta Fecioară de metal. Pâlcuri întunecate pornesc, cu focuri de puscă, spre ungherele depărtate ale

Franței. Mai mult decât atâta: ici și colo se alcătuesc noi armate revoluționare, în provincie, cum e compania Marat a lui Carrier, sau ca hoarda lui Tallien la Bordeaux, ca niște nouri cari se atrag reciproc într'o atmosferă plină de electricitate. Ronsin recunoștea, se spune, în momentele lui de sinceritate, că hoardele lui erau drojdia tuturor nelegiuțiilor de pe pământ. Li vedeai, cum tabără în piața orașului, plini de noroiul de pe drumuri, cu barba cât mătura, o carmagnoală adevărată. Prima lor ispravă era să doboare la pământ orice monument regal, sau religios, ce se putea găsi, crucea cu răstignirea, sau altele la fel, să îndrepte tunul împotriva clopotniței și să răstoarne clopotul la pământ, clopot cu clopotniță cu tot. Dar toate acestea atârnă, se spune, de însemnătatea orașului. Dacă orașul cuprinde popor mult, iar acesta e poate de un caracter cam îndoielnic, mai arțăgos, armata revoluționară are să-și îndeplinească sarcina mai omeneste, cu scări și scripete. Mai mult decât atâta: poate are să-și ia răvașele de încartiruire fără să lucreze chiar nimic; se va întrema c'un pic de băuturistică și-un puiu de somn, apoi va trece spre popasul următor. Cu pipa în dinți, cu sabia la coapsă, carmagnoală sadea.

Astfel de lucruri au fost atunci. Și pot să mai fie din nou. Carol al II-a a trimis oștirea lui de munteni împotriva Scoțienilor răsculați dela Vest; plantatorii din Jaimaica dădeau drumul la câini de rasă spaniolă, să adulmece Negrii fugiți; Franța, la rândul-i, e dijmuită de-o haită de oameni dracului, ale căror lătrături, la distanța aceasta de jumătate de secol, răsună încă în urechile minții.

5. — CA UN NOUR CU TUNETE.

Dar înfățișarea principală și la dreptul vorbind cea esențială, primară și obștească, a realizării Teoroarei rămâne de aici înainte să fie luată în cercetare. Mai mult de cât atâta: Istoria, mioapă, a trecut în cea mai mare parte cu vederea această latură, care e sufletul întregului și care o face înfricoșată pentru dușmanii Franței. Despotismul și coalițiile dela miază-noapte să ia aminte. Toți bărbații francezi și toate lucrurile franceze sunt puse sub rechiziție. S'au pus în picioare 14 armate. Patriotismul, cu mijloacele pe care le are în inimă și în cap, în suflet, în corp, sau în buzunarul pantalonilor, în întregime se rostogolește spre graniță, să învingă, sau să moară. În comitetul Salvării publice Carnot e ocupat în ședință; ocupat, în ce-l privește, cu organizarea victoriei. Ghilotina, pe piața Revoluției, nu zvâcnește mai iute, în pulsația-i de moarte în sus și'n jos, decât zvâcnește sabia patriotismului, spre-a izgoni îndărăt pe dușmani de pe pământul sfânt, către propriile-i hotare. În fapt, guvernul este ceea ce putem numi revoluționar, iar câțiva oameni sunt la înălțimea împrejurărilor; alții însă nu sunt. Cu atât mai rău pentru ei. Dar anarchya, am putea să spunem, s'a organizat singură. Societatea este cu desăvârșire răsturnată; vechile ei puteri lucrează c'o înfrigurare ne bună, numai că în direcția inversă: să distrugă și să se distrugă și pe sine.

E curios să vedem, cum toți se adresează mereu la vreun cap, sau la un izvor de comandă. Până și anarchya are nevoie de un centru, în jurul căruia să se învâртеască. Sunt acum cam șase luni, de când

comitetul *Salvării publice* a luat naștere; cam trei luni de când Danton propunea să i se dea depline puteri cu o sumă de 50 de milioane, iar guvernul să fie declarat revoluționar. El însuși din ziua aceea n'a mai dat pe acolo, deși a fost rugat iarăși și iarăși, ci și-a luat locul ca simplu deputat în „Muntele” lui.

Din ziua aceea cei 9, cari au sporit chiar până la 12, au devenit permanenți, fiind pururi realeși când li se împlinia termenul. *Salvarea publică* și Siguranța generală și-au căpătat ultima lor formă și modul, de-a lucra.

Comitetul de Salvare publică este suprem, cel de Siguranță generală inferior lui. Acestea ca niște divanuri, unul mai mic, altul mai mare, în deplină înțelegere până acum, au ajuns centrul tuturor treburilor. Ei sunt mânați ca de un uragan; prin puterea împrejurărilor s'au rădicat, pe nesimțite și într'un chip foarte ciudat, până aici, la această înălțime înfricoșată. Ei cârmuesc uraganul, ori au aerul că-l cârmuesc. Niciodată Pământul n'a mai zărit o așa ceată de adunători de nouri. Un Robespierre, un Billaud, un Collot, un Couthon, un Saint-Just, fără să mai pomenim de ceilalți, mai mărunței, ca Amar, Vadier, din Siguranța generală, aceștia sunt adunătorii noștri de nouri. Aici nu-i nevoie de cât de puțin talent intelectual. Și, la dreptul vorbind, în afară de capul lui Carnot, ocupat cu organizarea victoriei, unde ai putea să-l găsești printre ei? Talentul e mai de grabă din instinct: acela, de-a ghici exact ce dorește și ce vrea acest uriaș uragan mut; de-a vroi cu mai mare furie decât oricare altul ceea ce vroește toată lumea. Să nu te oprești în fața

nici unei piedici, să nu ai în vedere nicio considerație, umană sau divină; să știi bine, că dintre toate lucrurile omenești și dumnezeiești un singur lucru este de trebuință: triumful republicei, nimicirea dușmanilor republicei. Cu astfel de zestre sufletească și alte câteva, puține, e ciudat să vezi, cum uraganul dezlănțuit al lucrurilor, mut și neîngăimat, îți pune, ca să zicem astfel, hăturile în mână, imbiindu-te și silindu-te, să fii cârmaciul lui.

Aproape de tot se află primăria Parisului. Toți cu scufii roșii, dela 4 Noembrie trecut. O ceată de oameni cu desăvârșire la nivelul împrejurărilor, sau chiar și mai sus. Blajinul primar Pache, grijuliu să rămâie teafăr în mijlocul lor; alde Chaumette, alde Hébert, alde Varlet și marele lor comandant Henriot, fără să mai pomenim de Vincent, ipistatul din ministerul de războiu, de Momoro, de Dobsent și alții de aceeași teapă. Toți cu gândul numai să prade bisericile, să adore Rațiunea, să doboare pe suspecti, să triumfe revoluția. Poate chiar că vor fi împins lucrurile prea departe? Danton a fost auzit mormăind când cu strofele cetățenești și a recomandat proză și buna cuviință. Până și Robespierre a mormăit, că răsturnând superstițiile, n'am făcut-o cu gândul să ticluim o religie ateistă. În fapt, Chaumette al nostru și compania lui alcătuiesc un soi de supra-jacobinism, „o gașcă a turbaților”, care a dat întrucâtva de gândit, lunile din urmă, patriotismului ortodox. „Să recunoști pe stradă pe un suspect!” Ce înseamnă asta, decât să faci însăși legea suspectilor să miroase urât? Oameni pe jumătate căpieați, oameni zeloși peste măsură, se zbat aici, repede, fără odihnă,

în scufiile lor roșii, aducând la îndeplinire ceea ce le-a hărăzit vieața.

Dar celelalte 44.000 de primării, fiecare cu comitetul ei revoluționar, întemeiate pe societatea jacobină filială, luminate de spiritul jacobinismului și îmboldite de cei 40 de gologani pe zi! Constituția franceză s'a ferit pururea de ceva, care să semene a 2 Camere. Totuși, uitați-vă, n'a căpătat în fapt 2 Camere? Una este adunarea Națională, aleasă; cealaltă este Mama patriotismului, care s'a ales singură. Mama patriotismului își vede dezbaterile publicate în Monitor, ca treburi importante de stat, ceea ce și sunt, fără discuție. Această Societate-mamă o putem numi a doua Cameră legiuitoare, dacă n'ar fi poate mai de grabă de comparat cu cea veche tagmă scoțiană numită *Lorzii paragrafelor*, fără al cărei indemn și fără semnalul căreia așa numitul Parlament nu putea înfățișa nici o lege și nu putea lucra nimic. Robespierre însuși, al cărui cuvânt este lege, își deschide din plin inconruptibilele-i buze în sala Jacobinilor. Consiliul cel mic al Salvărei publice, consiliul ceva mai mare al Siguranței generale, toate partidele active, vin aci spre a pleda, spre a-și făuri mai dinainte hotărârea la care cată să se oprească, spre a vedea ce soartă îi așteaptă. Acum însă, dacă se rădică întrebarea, care dintre cele 2 Camere, Adunarea Națională sau Lorzii paragrafelor, este mai mare? Din fericire până acuma au mers mână în mână.

Cât pentru Adunarea Națională, aceasta a devenit într'adevăr un corp dintre cele mai bine înjghebate. Vechea fierbere acuma s'a stins; cei 73 sunt închiși și sub pază; prietenii gălăgioși de pe vremuri ai Gi-

rondinilor s'au preschimbato cu toții în oameni tăcuți de câmpie, ba pe deasupra sunt și porecliți „Broscoii din mlaștină”. Sosesc adrese, sosesc prăzile revoluționare dela biserici, delegații cu proză, sau cu strofe. Adunarea Națională le primește pe toate. Dar mai presus de toate acestea Adunarea are de făcut un singur lucru de căpetenie: să asculte ce propune Salvarea publică și să zică da.

Bazire, urmat de Chabot, declară într'o bună dimineață, cu oarecare zvăpăială, că aceasta nu este purtarea unui parlament liber. „Aici se cuvine să fie și un partid de opoziție, strigă Chabot, o dreaptă. Dacă nu vrea nimeni să-l formeze, vreau eu. Poporul îmi spune, că toți vom fi la rându-ne ghilotinați, mai întâi eu și Bazire, apoi Danton, la urmă Robespierre însuși”. Așa vorbi răspopitul, cu glas tare. Iar săptămâna următoare el și cu Bazire zac la Stăreție, îndrumându-se, tare ne temem, spre Tinville și satârul ghilotinei. Iar „poporul îmi spune” pare a se dovedi lucru exact. Sângele lui Bazire era în întregime înflăcărat de frigurile revoluției, de cafea și de visuri spasmodice. Chabot, la rându-i, cât era de fericit cu soția lui, o Evreică bogată din Austria, înainte vreme domnișoara Frey! Acuma putrezește în închisoare, iar cei doi cumnați ai săi, Evrei din Austria, bancherii Frey, zac împreună cu el, așteptându-și sentința de condamnare. Pentru acest cuvânt Adunarea Națională să ia aminte și să-și cunoască datoria. Adunarea să pue umărul la treabă ca un singur om, nu cu zbucliri de elocvență parlamentară, ci cu totul pe alte căi, mult mai de folos.

Comisarii Adunării, pe cari se cuvine să-i numim

reprezentanți în misiune, zboară, ca zeul-craianic Mercur, spre toate punctele teritoriului, ducând în lung și lat ordinele lor. Cu pălăria lor rotundă, înzorzonată cu penne tricolore, încinși cu o eșarfă de catifea tricoloră, fluturând în vânt, cu haina încheiată și cu cingătoarea tricoloră, cu sabia și cizmele lor lungi, deputații aceștia sunt mai puternici decât regii și împărații. Ei spun oricărui om îl întâlnesc. fă asta. Iar el trebuie să facă așa. Toate averile cetățenilor sunt la bunul lor plac. Căci Franța este o uriașă cetate în stare de asediu. Ei lovesc cu rechiziții, cu împrumuturi forțate. Au putere de viață și de moarte. Saint-Just și Lebas poruncesc claselor bogate din Strasburg să-și scoată încălțămintea, pe care o trimit la armată, unde e nevoie de vreo 10.000 de perechi. Deasemenea, într'un răstimp de 24 de ore să fie gata 1.000 de paturi. Sunt înfășurate în rogojini și pornite la drum. Căci timpul zorește. Ca niște fulgere repezi, tăsnite din Olimpul furtunos al Salvărei publice, oamenii aceștia se năpustesc, adesea doi câte doi, și împrăstie ordinele voastre, tunetele, peste Franța, făcând din această țară un uriaș nou revoluționar, cu tunete.

6. — FĂ-ȚI DATORIA.

În consecință, în afară de aceste focuri de veselie din mobilierul bisericilor și de ecoul împușcăturilor și-al înecurilor acum se mai înalță și o categorie cu totul alta de focuri și de sunete: flacăra făurarilor și salvele de probă în fabricile de arme.

Fiindu-i tăiate legăturile cu Suedia și cu restul lumii, republica trebuie să învețe să toarne singură

Orașe, cari nu cunoșteau decât fierul, cunosc acuma oțelul. Cu ajutorul chimiștilor ei a învățat și asta oțelul. Din noile lor turnuri dela Chantilly aristocrații pot auzi sforăitul noilor noastre cuptoare de oțel de aici. Clopotele, oare, nu se transformă în tunuri, iar drугii de fier în arme albe de către meșterii noștri? Roțile din Langres crâșcă, împroșcând injuru-le o aureolă de scânteii. Ele ascut numai săbii. Nicovalele din Charleville se luptă să facă puști. Dar ce spunem noi Charleville? In cuprinsul Parisului însuși se află în aier liber 258 de făurării, dintre cari 144 pe terasa Invalizilor, iar 44 în grădina Luxemburg. Așa de multe făurării lucrează! Fierari încruntați bat și ciocănesc la țevi de pușcă și la cocoase. Au venit și ceasornicari, rechiziționați, spre a meșteri găuricea pentru flacăra, pentru lipitul fierăriei și lucrul cu pila. Cinci caice mari se leagă în ancoră pe valurile Senei, încărcate cu mașini de găurit; burghiul cel mare, sub teasc, scrâșnește cu tunete aprige în urechea și inima obștei. Meșteri dibaci la țevi scobesc și pilesc. Toți oamenii se străduesc dela sine, fiecare în meseria lui. Socotind în graiul speranței, se pot scoate zilnic 1.000 de puști gata. Chimiștii republicei ne-au învățat minunea de a tăbăci repede. Cizmarii împung și fac găuri, „dar nu în lemn, sau în carton”, căci altfel ar sta să răspundă lui Tinville. Femeile coase corturi și uniforme, copiii destramă pânzeturi pentru scamă, bătrânii iau loc în piața târgului. Bărbații voinici sunt în marș. Toți oamenii sunt subt rechiziție. Din oraș în oraș flutură în bătaia vântului această flamură: „Poporul francez răsculat împotriva tiranilor”.

Toate acestea sunt bune; acuma însă se rădică o

întrebare: ce-i de făcut cu silitra? Comerțul e întrerupt, iar corăbiile engleze ne împiedică să mergem după silitră; fără silitră însă nu există praf de pușcă. Știința republicană se pune din nou să chibzuiască și descoperă, că silitra se află aici și colo, deși în cantitate redusă; că tencuiala depe zidurile vechi conține o fărâmiță, că pământul din pimnițele Parisului conține și el o fărâmiță, măcar că amestecată cu molozul de rând. Dacă îl scurmăm și-l spălăm bine, putem căpăta silitră. Și, atunci, repede, uitați-vă: cetățenii cu scufia roșie pe ceafă, sau aruncându-și scufiile, cu părul learcă de nădușeală, sapă aprig pentru silitră, fiecare în pimnița lui. Mormanul de humă se înalță în fața fiecărei porți; cetățencele o cară cu gălețile și cu albiile. Cetățenii, cu toți mușchii încordați, sapă și scurmă. Pentru viața lor și pentru silitră. Săpați, vitejilor! Și să vă meargă toate în plin! Cât despre silitră, atât cât e de trebuință republica nu va duce lipsă.

Realizarea sanchiulotismului are multe înfățișări și nuanțe; dar nuanța cea mai strălucitoare, tot atât de reală pe cât e lumina soarelui și a stelelor, este aceea, pe care o dau armatele. Aceeași înflăcărare jacobină, care în interior umple Franța de ură, de bătălii, de eșafode și de adorarea Rațiunii, se arată, la granițe, ca un glorios *Pro patria mori*. De când cu dezertarea lui Dumouriez 3 comisari ai Adunării însoțesc pe fiecare general. Comitetul Salvării i-a trimis acolo adeseori numai cu acest ordin laconic: *Fă-ți datoria*. E ciudat cum focul jacobinismului arde, ca și alte focuri la fel, cu toate piedicile! Soldații aceștia au bocanci de lemn, ori de carton, sau umblă cu picioarele înfășurate în sfori din fân,

în toiul iernii. Iși aruncă o rogojină în jurul umerilor și încolo sunt lipsiți de mai toate lucrurile. Ei și? Ei se luptă pentru drepturile Francezilor, ale omenirii. Duhul cel nestins săvârșește minuni, aici ca și aiurea. „Cu oțel și cu pâine, spune comisarul Adunării, putem să mergem până în China”.

Generalii ajung repede la ghilotină; pe drept, dar și pe nedrept. De aici ce încheiere să tragem? Printre altele, aceasta: că nereușita înseamnă moarte; că scăparea e numai în biruință. A învinge, sau a muri, nu este o frază teatrală, în aceste împrejurări, ci un adevăr practic și o nevoie. Orice girondinism, jumătăți de măsuri, sau lucru în doi peri, s'au dus pe gârlă. Înainte, voi, ostași ai republicei, ofițeri și simpli soldați! Năpustiți-vă cu furia voastră galică asupra Austriei, Angliei, Prusiei, Spaniei și Sardiniei, asupra lui Pitt, lui Coburg și lui York, asupra diavolului și a lumii. Înapoia voastră nu-i decât ghilotina, iar înainte-ne victoria, apoteoza și un mileniu fără sfârșit.

Priviți, în consecință, la toate granițele, cum fiii Noptii, surprinși după un scurt triumf, dau înapoi, iar fiii republicei zburând pe urmă-le în accentele sălbatice ale lui *Ça ira*, sau *La arme!* ale Marsiliezei, cu avântul unor pisici sălbatice, sau a unor diavoli în carne și oase. Impotriva cărora niciun fiu al Noptii nu poate să ție piept! Spaniolii, cari veniseră croindu-și drum prin Pirinei, fâlfâind drapelul Bourbonilor și înaintaseră biruitori ici și colo vreme de-un anotimp, se poticnesc la o astfel de întâmpinare a acestor pisici sălbatice și dau, la rândul-le, înapoi. Ar fi acuma prea fericiți, dacă Pirineii ar fi de netrecut. Dar Dugommier, cuceritorul Toulonu-

lui, nu numai că împinge înapoi pe Spanioli, ci năvălește și în Spania. Generalul Dugommier va intra pe la Estul Pirineilor, iar generalul Müller va pătrunde pe la Vest. „Va”, acesta e cuvântul. Comitetul Salvării publice l-a rostit, iar comisarul Cavaignac, trimis aici anume, trebuie să vadă lucrul adus la îndeplinire.

— Cu neputință! strigă Müller.

— Trebuie! răspunde Cavaignac.

Greutăți, imposibilități, vorbe fără rost!

— Comitetul e surd la astfel de cuvinte! adaugă Cavaignac. De câți oameni ai nevoie, de câți cai și de câte tunuri? Ii vei avea! Invingători sau învinși și spânzurați, trebuie să mergem înainte!

Iar toate aceste lucruri se făcură întocmai cum le spusese comisarul. Primăvara anului următor vede cum Spania e invadată, cum sunt cucerite meterezele, împreună cu trecătorile și piscurile cele mai prăpăstioase la vedere. Ofițerii de stat-major spanioli rămân înlemniți în fața acestei furii de pisici sălbatice, iar tunurile uită să deschidă focul. Pirineii sunt măturați, oraș după oraș își deschide porțile, încremenite de groază, sau de plesnetul ghiulelelor. În cursul anului următor Spania va cerși pacea, mărturisindu-și greșelile și recunoscând republica. Mai mult decât atâta: la Madrid va fi o mare bucurie, ca de o biruință, când va fi dobândit pacea.

Puține lucruri, repetăm, pot fi mai vrednice de ținut în seamă decât acești comisari ai republicei, cu puterile lor mai mari decât ale unui rege. Dar la urma urmei, în fond nu sunt ei un soi de regi? Aleși dintre cei 749 de regi francezi cu acest ordin: *Fă-ți datoria!* Comisarul Levasseur, un omuleț

scund, de meserie simplu și pașnic mamoș, are de potolit niște răzvrățiți. Ostași turbați, furioși pentru condamnarea lui Custine, urlă de jur împrejurii. El singur printre ei, un comisar scund. Da, scund, dar tot atât de țeapăn ca și cremenea, care deasemenea conține foc în sânu-i! Așa încât tot el, la Hondschooten, târziu după amiază, declară, că bătălia nu e pierdută, că trebuie, dimpotrivă, câștigată și el însuși se luptă cu mâinile lui de mamoș. Calul îi este împușcat sub el. Atunci în picioare, cufundat până la șolduri în valul care se umflă, izbește cu sabia în față, în coastă, sfidând și pământul și apa și focul și aierul, el un comisar scund, dar furios, cum era. Din care pricină Alteța Sa Regală ducele de York trebui, cum era firesc, să se retragă, la nevoie chiar în galopul cel mare, cât pe ce să fie înghițit de fluxul oceanului, iar asediul portului Dunkerque rămase doar un vis, unde nu s'a realizat decât o mare pierdere de tunuri de asediu și de vieți de viteji.

Generalul Houchard, după cât se pare, a stat, cu prilejul luptei dela Hondschooten, după un gard. Din care pricină ei pe urmă îl ghilotinară. Un nou general, Jourdan, mai înainte sergentul Jourdan, comandă în locul lui. Acesta, în luptele așa de îndelung susținute dela Watigny, unde „focul omorător al artileriei se amesteca într'una cu sunetele cântecelor revoluționare de războiu”, respinse pe Austriaci din nou dincolo de Sambre și nădăjduște să curețe pământul libertății. După o încăerare înversunată, mulțumită artileriei și imnului *Ça ira*, se va face și asta. În cursul verii următoare Valenciennes se va vedea la rândul-i asediat. Asediat și Condé. Tot ce se mai găsește încă în mâinile Austriecilor va fi

asediat și bombardat. Mai mult decât atâta: printr un decret al Adunării Naționale le somăm pe toate „ori să se predea în 24 de ore, ori, altfel, vor fi trecute prin ascuțișul săbiei”. Cuvinte trufașe, cari, deși rămân neaduse la îndeplinire, câtă să arate însă în ce dispoziții ne aflăm. Deputatul Drouet, ca un vechiu dragon, câtă să lupte dintr'un fel de a doua natură. N'avu însă noroc. Intr'o ieșire de noapte, la Maubeuge, în Octombrie trecute, Austriecii puseră mâna pe el, viu. Ei îl despoiară aproape până la piele, spuse dânsul, făcând o expoziție cu el, fiindcă prinsese pe rege la Varennes. Apoi îl aruncară într'o căruță și-l trimiseră departe, în interiorul țării dela miază-noapte, la o fortăreață numită Spielberg, pe malul Dunării și-l lăsară acolo, la o înălțime de 150 de picioare, pradă țămarilor lui gânduri. Gândurilor, dar și șiretlicurilor lui. Căci neînduplecatul fost dragon își ticluște o mașinărie de zburat, un soi de smeu; pilește zăbrelele ferestrei și se hotărăște să zboare în jos. Are să pue mâna pe o luntre și are să pornească pe râu la vale; va debarca undeva, în Crimeea tătarească, la Marea Neagră, sau în ținutul Stambulului. Ca Sinbad. În consecință, Istoria adevărată, uitându-se departe, în țara dela miază-noapte, deslușește, cam turbure, un fenomen: la locul de pază, în tăcerea nopții, sentinela dela Spielberg era cât pe ce să leșine de spaimă; un monstru uriaș, întunecat, se lăsa în jos prin umbrele nopții. E uriașul deputat național, fostul dragon, care se coboară cu smeuul lui, dar prea repede, vai, căci Drouet luase cu sine „o mică provizie de merinde în greutate de vreo 10 ocale, sau cam pe-aci”. Ceeace, e dovedit, mărește iuțeala. El deci căzu, scrântindu-și piciorul,

iar acum zace locului ,gemând, până se revărsă de ziuă și se putu vedea, că nu era un monstru, ci un deputat.

Sau să ne uităm la Saint-Just în liniile dela Wissembourg. Deși trupește de-o fire slăbănoagă și sfi-oasă, cum atacă hotărât cu țaranii lui din Alsacia, înarmați în pripă. Chipul său solemn strălucește de-o flacără lăuntrică, păru-i negru și pălăria-i de catifea cu panglici tricolore flutură în vânt. E drept că liniile noastre din Wissembourg fusese date peste cap, iar Prusacii și pribegii se năpustiseră prin știrbitură; dar și noi dăm din nou peste cap liniile din Wissembourg, iar Prusacii și pribegii se rostogolesc iarăși înapoi, de astădată mai cu zorul, izgoniți de iureșul baionetelor și de învăpăiatul *Ça ira*.

Sergentul Pichegru, cum și sergentul Hoche, înălțați acum la rangul de generali, au făcut aici minuni. Matahala de Pichegru fusese destinat pentru Biserică; a servit, pe vremuri, ca profesor de matematici la școala din Brienne, unde cel mai vrednic cirac al lui a fost tânărul Napoleon Bonaparte. Pe urmă, cum nu era de un caracter prea blând, s'a înrolat voluntar, înlocuind nueaua cu pușca. Ajunsesse până la galonul de fir, dincolo de care nu mai avea nicio speranță, când căzură meterezele Bastiliei, deschizându-i astfel drumul și iată-l aici. Hoche a pus umărul din plin la dărâmarea Bastiliei. Era, după cum am văzut, sergent în Străjile franceze, cheltuindu-și solda pe candelă și pe tipărituri de cărți ieftine. Câți munți au crăpat și câți Enceladus au fost liberați, câți căpitani, bizuiți pe cele 4 pergame de noblețe ale lor, au fost măturați cu pergame cu tot dincolo de Rin, în hăurile lunare!

Ce înalte isprăvi de arme au fost, în schimb, să-vârșite în acești 4 ani și cum, din dragostea pentru libertate și din speranța de înaintare, vitejii din prostime și-au croit, deserați, un drum spre generalie și cum, dela Carnot dela centru, din Comitetul Salvării publice până la cel mai din urmă toboșar depe graniță, toți se străduesc pentru republica lor, lăsăm pe cititor să-și închipuie. Zăpezile iernii, ca și florile verii, continuă a fi mânjite de sângele războinicilor. Furia galică se înalță tot mai sus cu fiecare victorie, iar spiritul jacobinismului se împletește de la sine cu îngâmfarea națională, încât ostașii republicei ajung așa cum am prezis-o, niște adevărați copii ai focului. Cu picioarele goale, cu spinarea goală! Dar cu pâine și cu fierul în mână te poți duce până în China. E un popor, care se luptă cu lumea întreagă, dar poporul acesta are în sine ceea ce lumea întreagă nu-i poate răpi. Semințiile dela miez-noapte, uimite, se retrag, mai cu grabă sau mai încet. De jur împrejurul republicei se întinde năprâsnic, ca să zicem astfel, un cerc magic de salve de pușcă și de *Ca ira*. Majestatea Sa de Prusia, ca și Majestatea Sa de Spania, își vor mărturisi treptat-treptat greșelile, vor recunoaște republica și vor încheia pace, la Bâle.

Comerțul extern însă, coloniile, agențiile comerciale dela Est și dela Vest, au căzut, sau cad acum în mâinile lui Pitt, stăpânul mărilor, dușmanul neamului omenesc. Totuși, ce înseamnă sunetul acesta, ce-l auzim în ziua de întâi Iunie 1794? Un sunet, ca niște tunete de războiu, pornite depe ocean, cu un ton dintre cele mai înfiorătoare? Sunt tunete de războiu din portul Brest. Villaret-Joyeuse și Englezul Howe

după lungi manevre s'au așezat în linie și sculpă foc. Dușmanii neamului omenesc sunt în elementul lor propriu, nu pot fi învinși și nu pot fi împiedicați de-a învinge. Au trecut 12 ore de bubueală turbată; soarele acuma coboară spre asfințit prin fumul bălăieii. Șase corăbii franceze sunt cucerite, lupta e pierdută. Orice corabie, care mai poate să întindă pânzele, face stânga împrejur. Ce este însă, atunci, cu o corabie, „Răzbunătorul” care nici nu se predă, nici nu face stânga împrejur? Este schilodită și nu mai poate face stânga împrejur; dar nici nu vrea să se predea. Bombele dușmanilor victorioși o plesnesc la proră și la pupă; „Răzbunătorul” se scufundă. Sunteți puternici, voi, tiranii mărilor; dar și noi, la rândul-ne, suntem noi oare slabi? Priviți! Toate flamurile, steagurile, drapelele, orice zdreanță tricoloră, care se poate spânzura de funii, flutură și fâl-fâie în văzduh. Matrozii, până la unul, acoperă puntea de sus și cu sufletul înebunit urlă într'un singur glas și chiue:

— *Trăiască Republica!*

Corabia se scufundă, se scufundă. Se poticonește, se apleacă; o ultimă învârtitură de ființă beată. Oceanul își cascadează genunile. „Răzbunătorul” se prăvale în adâncuri, ducând cu sine strigătul de „Trăiască republica”, de neînving, în veșnicie. Despoții streini să se gândească la asta. În om există ceva de neînving, când el se sprijină pe drepturile omului; tiranii și sclavii și toate neamurile să știe acest lucru, iar aceia, cari se sprijină pe greșelile omului, să tremure, aflând acest lucru. Așa a scris Istoria, nepunând nimic la îndoială din scufundarea „Răzbunătorului”.

Cititorule! Mendez Pinto, Münchhausen, Cagliostro, Psalmanazar, au fost mari, dar nu sunt cei mai mari. O, Barrère, Barrère, Anacreon al ghilotinei! Istoria este atât de iscoditoare! Pentru a descrie faptul într'o nouă tipăritură, ea întreabă iarăși: „Ce-i cu Răzbunătorul în glorioasa-i sinucidere prin scufundare”. Și cu o pensulă mânioasă trage o dungă de ocară cu chinorosul peste tine și povestea asta! Vai, vai! „Răzbunătorul” după ce-a luptat vitejește s'a scufundat deavalma, ca și celelalte corăbii, dar căpitanul ei împreună cu mai bine de 200 de matrozi și-au mântuit viața, veseli, pe bărcile engleze. Așa încât această ispravă uriașă, inspirată, cum și ecouii „unor sunete dintre cele mai înfiorătoare” se dovedește a nu fi fost decât o uriașă minciună inspirată, care n'a existat nicăiri decât, ca născocire, în capul lui Barrère. Așa stau lucrurile astăzi. Ea s'a întemeiat, ca lumea însăși, pe neant. A fost dată de gol printr'un raport al Adunării, printr'un decret solemn al Adunării, prin alte decrete, prin modelul în lemn al „Răzbunătorului”; crezută, plânsă, cântată de întregul popor francez până în ziua de astăzi, ea poate fi privită drept capo-d'opera lui Barrère. Exemplarul cel mai deplin, cel mai inspirat, de *gogoasă*, ticluit pentru câteva secole de-un om, sau de un popor. Și ca atare, nu altfel, să fie pomenit de aci înainte.

7. — TABLOU DE FLACARI

În chipul acesta, scânteind năprasnic cu o flacără de toate culorile ce se pot închipui, dela roșul Gheenei până la sclipirea stelelor, strălucește această realizare a sanchiulotismului.

Dar numai a suta parte din faptele, cari s'au săvârșit, sau a mia parte din lucrurile, cari s'au plă-nuit, sau decretat, spre a fi săvârșite, ar obosi limba Istoriei. Statuia poporului suveran, înaltă cât clopotnița din Strasburg, care urma să-și arunce umbra dela Podul Nou peste Grădina Națională până la sala Adunării, este uriașă, dar numai în capul pictorului David. Impreună cu alte statui enorme și nu puține, executate pe decretele de hârtie. Căci, la dreptul vorbind, până și statuia libertății însăși este pururi tot de ipsos în piața Revoluției. Vine unitatea la greutate și la măsuri, după sistemul zecimal' așezăminte, de muzică și multe altele; așezăminte în general; școli de arte. Școala lui Marte, elevii Patriei; școli normale. Odată cu făuritul tunurilor, cu tămăea ce arde pe altare, cu scurmatul silitrei și cu progresele miraculoase în tăbăcărie. Dar ce pune la cale inginerul acesta, Chappe, în parcul din Vincennes? Da: în parcul din Vincennes și unii spun și mai încolo, în parcul lui Lepelletier Saint-Fargeau, deputatul ucis mișelește. ba chiar și mai departe, pe dealurile dela Ecouen și dincolo de ele, el și-a rădicat niște schele, și-a înfipt acolo niște stâlpi; pârghii de lemn cu balamale se frământă și se fâțâie repede în văzduh, într'un chip foarte tainic. Cetățenii dau năvală, prepuielnici. Da, cetățeni, facem semnale. O invenție vrednică de Republică; un lucru, pe care-l vom numi *Scrierea la depărtare*, fără ajutorul sacilor de poștă. Pe grecește câtă a se numi *telegraf*.

— A, răspund cetățenii, *telegraf blestemat!* Ca să scriem Austriei și trădătorilor!

Și-l trântiră la pământ. Chappe trebui s'o ia la picior și să umble după un nou decret al Adunării.

Cu toate acestea, neobositul acesta de Chappe a scos-o la căpătâi: acest *departe-Scriitor* al său, cu pârghiile-i de lemn și cu balamalele lui, e în stare să facă semnale cu înțeles; el trimite fraze de-ale lui pe granița de Nord și pe aiurea. Intr'o seară de toamnă din anul 2, când *departe-Scriitorul* ne-a adus vestea, că orașul Condé ni s'a predat, noi trimitem din sala Adunării dela Tuilerii acest răspuns sub formă de decret:

„Numele lui Condé se schimbă în *Nordul liber*. Armata dela Nord nu încetează de a bine-merita de la patrie”.

Spre uimirea lumii! Căci iată, în vreo jumătate de oră, pe când Adunarea deliberează încă, sosește acest nou răspuns:

„Îți aduc la cunoștință, cetățene președinte, că decretul Adunării, care ordonă schimbarea numelui de Condé în *Nordul liber*, cum și celalt, care declară că armata dela Nord nu încetează de a bine-merita dela patrie, au fost transmise și primite de telegraf. Am dat instrucțiuni ajutorului meu din Lille să le expedieze la *Nordul liber* de urgență. Semnat: *Chappe*”.

Sau priviți dincolo de Fleurus, în Țările de Jos, unde generalul Jourdan, după ce-a curățat pământul libertății și-a înaintat acuma *departe*, gata să intre în luptă, să-i măture sau să fie măturat, nu a-târnă colo, sub bolta cerului, un fel de arătare, văzută de Austrieci și cu ochii și cu ochianele? Având înfățișarea unui sac uriaș umflat cu vânt, cu funii și un paner enorm, care spânzură de desubtu-i? Să fie balanța lui Jupiter, voi, Austriecilor cu ochiane? Unul dintre talgerele balanței lui Jupiter, căci bietul

talger al vostru, cel austriac, a luat-o hai-hui departe în văzduh, afară din vedere? Cerule, răspund ochi-
nele: e un Montgolfieri, un balon, iar ei fac de-acolo
semnale! Tunurile din baterile austriace se pun să
latre la balonul nostru, dar tot atât de zadarnic cum
latră câinii la lună. Montgolfierul își trimite semna-
lele. Descopere unde sunt ascunși Austriecii și apoi
se lasă jos, fără a se sinchisi. Câte nu mai născocesc
acești diavoli în carne și oase!

Dar, în total, cititorule, nu-i oare unul dintre cele
mai ciudate tablouri în flacări, cari au fost zugrăvite
vreodată și care învăpăiază cerul pe fondul negru al
ghilotinei? În acest timp există 23 de teatre de noap-
te, iar săli de dans 60. Pline numai de egalitate, de
fraternitate și de carmagiolă. Iar sălile Comitetelor
de sectoare sunt în număr de 48. duhning a tutun și
a rachiu; lucrând de zor, cu 40 de gologani pe zi,
spre-a ține din scurt pe cei suspecți. Localuri de arest
sunt, numai pentru Paris, 12, tixite, ba chiar plesnesc
de inghesuiaală. Și la orice cotitură ai nevoie de „cer-
tificatul de bun cetățean”, fie că ieși din casă, fie că
vii acasă. Mai mult decât atâta; fără el nu poți să-ți
capeți, cu bani gata, felia din pâinea ta de toate zi-
lele. Cozile mohorâte de scufii roșii la brutării se
zbruciumă și nu în tăcere. Căci trăim mereu sub le-
gea maximului, în toate lucrurile, strânși cu ușa de
două molime, foametea și anarhia. Chipul oameni-
lor este întunecat de bănuială: la unii că bănuiesc, la
alții că sunt bănuți. Străzile rămân nemăturate, șo-
selele nereparate. Legile și-au închis cărțile; ele vor-
besc puțin, afară de improvizațiile prin gura lui
Tinville. Crimele rămân nepedepsite, afară de cri-

Josefina de Beauharnais, una dintre femeile Revoluției, care, ueși închisă la pușcărie, a reușit nu numai să se strecoare, dar să ajungă pe urmă și împărăteasa Franței.

mele împotriva Republicei. „Numărul copiilor găsiți, după cum socoteau unii, s'a îndoit”.

Cât de tăcuți stau acuma regalității, precum stau și toți aristocrații. Respectabilitatea și-a schimbat stăpânul. Onoarea și siguranța sunt acuma de partea săracului, nu a celui cu stare. Cetățenii noștri, cari vor să fie la modă, se primblă pe uliță cu nevasta la braț, cu o scufie roșie de lână în cap, cu un spențar negru păros, în carmagnolă completă. Aristocrații se pitesc umiliți în orice adăpost găesc, supunându-se la toate rechizițiile și jăcmănelile, prea fericiți să scape cu vieată. Castelele ca niște fantome, holbează ochii la tine pe marginea drumurilor, fără acoperișuri, fără ferestre. Iar dărâmtorii publici le despoaie, luându-le plumbul și blocurile de piatră. Foștii proprietari rătăcesc nemângâiați dincolo de Rin, cu Condé. Ce priveliște pentru oameni! Boierul, *aci de față*, cu un omușor extra-delicat, va deveni un excelent bucătar într'un restaurant din Hamburg; doamna, *aci de față*, cu gust ales în îmbrăcăminte, o foarte căutată negustoreasă de mode în Londra. Pe Newgate-Street veți întâlni pe domnul marchiz cu o scândură negeluită pe umeri, cu rândeaua și ferestrăul la subsuoară: s'a apucat de meseria de tâmplar, căci „trebuie să trăiască”. Mai presus decât toți Francezii înflorește însă sam-sarul național cu agiul, într'o epocă de hârtie-monedă. Arendașii deasemenea înfloresc. „Casele arendașilor, scrie Mercier, au ajuns un fel de prăvălii de oameni ce împrumută pe amanet: aici se adună tot soiul de mobile, de vase de bucătărie, tacâmuri de aur și de argint. Pâinea e la mare preț. Venitul aren-

daşului e în hârtie-monedă şi dintre toţi oamenii el singur are pâine. Arendaşul e mai la largul lui decât proprietarul şi are să ajungă el însuşi proprietar”.

Şi, cum spuneam, în fiecare zi, ca o fantomă neagră, harabaua revoluţiei trece tăcută prin acest vălmăşag de vieaţă, scriind pe ziduri: *Mene. Ai fost cântărit şi găsit prea uşor*. O fantomă, cu care lumea s'a obişnuit. Oamenii s'au resemnat dela sine: din cotiga morţii nu se mai aud plângeri. Femei slabe şi ceilalţi *aci de faţă*, cu penele şi podoabele lor toate fleşcăite, stau acoloa, cu o privire mută, ca şi cum s'ar uita în infinitul cel negru. Buza lor, odinioară surăzătoare, se sbârceşte într'o strâmbătură de ironie, fără să scoată o vorbă. Dar harabaua trece mai departe. Ei pot fi vinovaţi, sau nu, înaintea cerului, dar în faţa Revoluţiei sunt vinovaţi, presupunem. Şi, apoi, Republica nu cată „să bată monedă” cu dânşii, cu satăru-i cel mare? Soufiile roşii urlă, în semn de înfricoşată aprobare; restul Parisului doar se uită la ei; dacă scoate un suspin, asta e mult. Suspinele nu pot ajuta cu nimic acestor făpturi, semenii noştri, pe cari neagra fatalitate şi Tinville i-au osândit.

Alt lucru, sau mai degrabă alte două lucruri, cată să le pomenim şi altceva nu: perucile blonde şi tăbăcăria dela Meudon. Multă vorbă s'a făcut cu aceste peruci blonde. O, cititorule, ele sunt încropite din capetele femeilor ghilotinate. În chipul acesta şuviţele unei ducese pot ajunge să acopere chelia unui cizmar, pletele ei blonde, franco-germane, pe căpătâna lui neagră galică, dacă e plesuv. Sau mai pot fi purtate din simpatie, ca nişte moaşte; dar asta te

face suspect. Cetățenii le întrebuițează, mai mult în bătaie de joc, sau ca un fel de canibalism.

Cât despre tăbăcăria aceea dela Meudon ea sfredește adânc inima omului. Ea nu este pomenită printre celelalte minuni ale tăbăciturii. „La Meudon, scrie Montgaillard cu o seninătate rară, era o tăbăcărie de piei de oameni: ale acelor ghilotinați, cari păreau bune de jupuit și se puteau spăla bine, pentru pantaloni și pentru alte trebuinți. Pielea bărbaților, observă el, este superioară în trăinicie și în calitate celei de căprioară; cea de femeie nu-i bună aproape de nimic, fiind cu un țesut prea moale. Istoria, uitându-se înapoi, asupra canibalismului, după *Pelerinii lui Purchas* și alte povestiri vechi și noi, poate că nu găsește nicăiri pe pământ un canibalism așa de înfricoșat. Un canibalism de tip industrializat, dulce la pipăit, blajin, elegant. Tipul *perfid*. Atunci, vai, civilizația omenească nu-i decât o pojghiță, prin care firea lui sălbatică poate oricând război, diabolică așa cum e de când lumea? Natura îl făurește deapururi și în ea se află și ceva cernesc, dar totodată și ceva infernal.

CARTEA VI

THERMIDOR

1. — ZEILOR LI-I SETE

Ce este, atunci, acest lucru numit *Revoluția*, care, întocmai ca un înger al Morții, plutește deasupra Franței, innecând, împușcând, luptând, turnând tunuri și tăbăcind piei de oameni? *Revoluție* e doar atâtea litere din alfabet; un lucru, pe care nu poți să pui mâna nicăiri, să-l ții subt lacăt și subt cheie. Unde e deci? Ce este? Este o nebunie, care sălășluiește în căpățâna oamenilor. E în omul acesta, e în omul acela. Ca o turbăciune, sau ca o spaimă. E în toți oamenii. Nevăzută, nepipăită și totuși niciun Azrael, oricât de negru, cu aripile-i întinse peste o jumătate de continent și cu sabia-i, care mătură totul dela un ocean la altul, nu poate fi o realitate mai adevărată.

Ca să explicăm mersul acestui guvern revoluționar, ceea ce înseamnă a explica, nu poate fi sarcina noastră. Niciun muritor nu-l poate explica. Un paralytic, cum e Couthon, întreabă în comitetul Jacobinilor :

— Ce-ai făcut tu, spre a fi spânzurat, dacă vine contra-revoluția ?

Un mohorât ca Saint-Just, care n'are încă 26 de ani, declară, că pentru revoluționari nu există odihnă decât în mormânt. Un Robespierre, verziuu ca marea, e transformat în oșet și în fiere, iar un Amar, un Vadier, un Collot și un Billaud și mai mult decât el. Intreabă ce gânduri, determinare sau prevedere, poate fi în capul acestor oameni. O povestire a ideilor lor nu ne-a rămas; moartea și întunericul le-au șters cu desăvârșire. Ba, mai mult decât atâta: chiar dacă am avea în mână gândurile lor, tot ce-ar fi putut ei să ne spună închiegat, acestea n'ar fi decât un crâmpeiu neînsemnat din lucrul, care s'a realizat dela sine, s'a decretat dela sine, la un semnal dat de ei. Așa cum s'a spus de mai multe ori, acest guvern revoluționar n'are conștiință de el însuși, ci e orb și fatal. Fiece om, învăluit în atmosfera înconjurătoare de nebunie revoluționară și fanatică, dă buzna înainte, împingând și împins de alții, ajungând o forță oarbă și brută. Pentru el nu-i altă odihnă decât în mormânt. Intunericul și taina unor cruzimi înfricoșate ni le acoperă pentru noi, în Istorie, așa cum face și Natura. Norul chaotic cu fulgere, cu întunericu-i de funingine, cu trăsnetele-i din fâșiile-i orbitoare de foc, într'o lume în întregime electrică, așa ceva n'ai să încerci să descrii cum a mers și cari erau secretele din sânu-i întunecos; din ce izvor și din ce stihii s'a hrănit trăsnetul, care într'o sclipire învălmășită de groază a izbit, distrugând totul și distrugându-se și pe sine, până s'a stins. Ca întunecimile naturale ale Infernului, cari, prin voința Providenței, s'ar fi urcat

odată în împărăția azurului. Oare nu este, la dreptul vorbind, însăși firea sanchiulotismului, care se mistuie pe sine? Din aceste întunecimi ale Gheenei să ne fie destul, dacă vom desluși cum în fapt țâșnește cutare, sau cutare mănunchiu de foc orbitor, sau un suvoiu de foc orbitor, fie printr'o voință becisnică, fie printr'o fatalitate puternică, în cutare sau cutare rândueală, distrugându-se pe sine în felul cutare, sau cutare, până s'a stins.

Regalismul a apus, înecat, cum spun ei, în mълul Loarei; republicanismul e mare și tare și 'năuntru și afară. Ce înseamnă dar asta, în ziua de 15 Martie 1794? Arestarea, tot așa de fără veste în realitate ca un trăsnet în albastrul cerului, a lovit acuma niște ciudate victime: pe Hébert dela *Père Duchesne*, pe librarul Momoro, pe ipistatul Vincent, pe generalul Ronsim, toți patrioți de frunte dela Cordeliers, magistrați cu scufii roșii din Paris, adoratori ai Rațiunii, comandanți de armate revoluționare. Nu mai departe decât acum 8 zile clubul Cordelierilor era o gălăgie, iar gălăgia cea mai mare cu denunțurile patriotice. Hébert dela *Père Duchesne* „își ținuse limba în frâu, ca și inima, aceste două luni la vederea acestor moderați, acestor cripto-aristocrați, acestor Camili, acestor *nelegiuți*, chiar și în Adunarea Națională. Dar nu poate mai departe. Dacă alt leac nu există, atunci invoacă dreptul sacru al răzvrătirei”. Așa vorbea Hébert în sectorul Cordelierilor, în urale cari făceau să dărdăie tavanul. Asta nu mai departe decât acum 8 zile. Și acuma, uită-te. Ei se freacă la ochi; dar nu-i un vis: se găsesc și ei la Luxemburg. Gobel cel cu cap de cuc deasemenea, el care dăduse

foc bisericilor! Până și Chaumette, puternicul procuror, *agentul național*, cum îl numesc acum, acela „care putea recunoaște un suspect numai după nutra lui”, nici el nu așteaptă decât 3 zile. A treia zi e și el trântit acolo. Cu capul în jos, vânat, *agentul național* intră în hăurile, unde a trimis atâția înși. Prizonierii îl împresoară, dându-se laoparte și luându-l în răs.

— Sublime *agent național*, spune unul, iată-te aici, în virtutea nemuritoare tale proclamații. Eu sunt suspect, tu ești suspect, el e suspect, noi suntem suspecti, voi sunteți suspecti, ei sunt suspecti.

Care-i rostul acestor lucruri? Rostul? E un complot; un complot cu cele mai întinse ramificații, ale cărui fire însă Barrère le ține în mână. Aceste incendii de biserici și mascarade scandaloase de ateism, în stare să facă urită revoluția, de unde ar putea să-și tragă obârșia decât dela aurul lui Pitt? Fără îndoială, că Pitt, așa cum ne arată fiecăruia o presimțire lăuntrică, a năimit această gașcă de turbați, spre a-și juca rolul lor fantastic, spre a urla în clubul Cordelierilor împotriva moderaților, spre a tipări ziarul *Père Duchesne*, spre-a adora Rațiunea cu rochie albastră ca cerul și cu scufie roșie, spre a jefui toate altarele și spre a ne aduce nouă pradă.

Ceace-i și mai neîndoelnic, vizibil chiar pentru ochii trupești, este faptul următor: în clubul Cordelierilor cei din ședință stau palizi, plini de mânie dar și de spaimă; au întins un vâl peste „drepturile omului”, dar fără rezultat. În același timp și Jacobinii se află într'o învălmășală de negrăit, ocupați să „se curețe” singuri, ca pe vremuri, de complo-turi și de nenorocire publică, cum au trebuit s'o facă

de repetate ori. Până și Camille n'a rămas fără unele greșeli. Mai mult decât atâta; s'au rădicat murmure chiar și împotriva lui Danton însuși, deși el i-a doborât cu răgetele lui, iar Robespierre a încheiat discuția, îmbrățișându-l la tribună.

În cine să se mai încreadă Republica și o Societate-mună prepuielnică, în aceste vremuri de ispite și de presimțiri lăuntrice supranaturale? Căci există o gașcă a streinilor, o gașcă a moderaților, una a turbaților; tot soiul de gașce. Ne mișcăm într'o lume de comploturi, ale căror sfuri se întind pretutindeni, de capcane de moarte și de gropi acoperite, puse la cale de aurul lui Pitt. Pe un Cloutz, așa numit oratorul omenirei, cu Adevărul asupra religiei mahomedane și cu trâncăneala lui despre o republică universală, un inconruptibil Robespierre l-a dat afară. Baronul Cloutz și croitorul răzvrătit Paine zac vreme de 2 luni la Luxemburg, ca membri din gașca streinilor. Deputatul Phélippeaux e dat și el afară: se întorsese din Vendeea cu un raport prost în dinți împotriva ticălosului de Rossignol și împotriva metodei noastre de a duce acolo războiul. Retrage-ți spusele, Phélippeaux, te rugăm. Phélippeaux nu vrea să retragă și e dat afară. Deputatul Fabre d'Eglantine, faimosul naș al calendarului lui Romme, e dat afară, ba, pedeeasupra, e trântit și la Luxemburg, învinuit de mâncătorii legislative „cu prilejul banilor companiei Indiei”. Aici să-l lăsăm pe Fabre să-și aștepte soarta, împreună cu alde Chabot și Bazire, acuzați de acelaș lucru. E dat afară și Westermann, prietenul lui Danton, el care comanda în Marsilia în ziua de 10 August și care s'a luptat așa de bine în Vendeea, dar n'a vorbit de bine de ticălosul de Rossig-

rol. Noroc, că n'a ajuns și el la Luxemburg. Dar alde Proly al nostru, alde Guzman, din gașca streinilor, ei au ajuns acolo. Peyreyra, deși a spălat puțin, e dus și el; l-au prins, deghizat ca bucătar de cârciumă. Eu sunt suspect, tu ești suspect, el este suspect.

Sufletul cel mare al lui Danton e sătul de așa lucruri. Danton s'a dus în tângușorul lui de naștere Arcis, să mai răsufle o bucată de vreme în pace. Inapoi, voi pânze întunecate de păianjăn și tu lume de furii, de spaime și de bănueli. Fii binevenită tu, Mamă veșnică, tu cu verdeața primăverii, cu binefăcătoarea dragoste de familie și cu amintirile tale! Tu ești adevărată, chiar când toate celelalte ar fi false. Marele titan se primblă tăcut pe malurile râului Aube, care murmură, prin colțurile tinerești de baștină, cari l-au cunoscut când era un copil și se întrebă, cum va fi sfârșitul acestor lucruri.

Dar ceeace-i mai ciudat decât toate, e că și Camille Desmoulins e dat afară. Couthon și-a făcut un fel de regulă, în privința curățirii Jacobinilor, din această întrebare:

— Ce-ai făcut tu spre a fi spânzurat, dacă vine contra-revoluția?

Și măcar că un Camille a putut răspunde foarte bine la această întrebare, e dat afară! Adevărul este, că ziaristul Camille a început, în primele zile din Decembre trecut, să publice un jurnal nou, ori o serie de pamflete, intitulat *Vechiul Cordelier*. Camille, care, pe vremuri, nu se speria „să îmbrățișeze Libertatea pe un morman de cadavre”, prinde să se întrebe acuma, dacă printre atâtea comitete de arestare și de pedepsire n'ar trebui să fie și „un comitet

de iertare'. *Saint-Just*, observă el, este un tânăr republican extraordinar de solemn, care-și poartă capul pe umeri ca și cum ar fi Sfânta Taină, sau prezența reală a lui Dumnezeu. E foarte mușcător acest *Vechiu Cordelier*! Danton împreună cu dânsul fusese, dela început, printre cei dintâi Cordelieri; acuma își îndreaptă săgețile-i scânteietoare împotriva noilor noștri Cordelieri, în alde Hébert, alde Momoro, cu brutalitățile lor strigătoare la cer și cu josniciile lor și spune, că trage ca zeul Soarelui (căci bietul Camille e și poet) în balaurul Python, care a ieșit din noroiu.

Din această pricină balaurul hébertist, cum era și firească, s'a pus să șuiere și să se răsuciască într'un chip extraordinar, amenință cu „dreptul sacru de răzvrătire” și, precum am văzut, fu aruncat în închisoare. Pe deasupra Camille, cu spiritul lui de pe vremuri, cu iscusința și ironia-i ușoară și grațioasă, traduce o parte din domnia lui Tiberiu de Tacit, cu care înțeapă însăși *Legea suspectilor*, făcând-o nesuferită. În timp de 10 zile fițuicile lui îndrăznețe apar de 2 ori, pline de duh, ba pedeasupra și de haz, cum și de-o sinceritate armonioasă și de pătrundere. Unul dintre cele mai ciudate fenomene ale acestor vremuri întunecoase. El izbește în mersu-i sălbatic și sclipitor în diferiții monștri, în capetele cu Sfânta Taină, în idoli din Juggernaut, într'un fel cam fără socoteală, spre marea bucurie a Josefinei Beauharnais și a celorlalți 5.000 și mai bine de suspecti, cari se înghesuie în cele 12 case de arest și asupra cărora cade o rază de speranță. Robespierre, care la început îl aproba, nu știe la urmă ce să creadă. În sfârșit, fu de părere, împreună cu Jacobinii lui, că

acest Camille trebuie să fie dat afară. Camille acesta e-un om cu un spirit cu adevărat revoluționar, însă cu apucături dintre cele mai nesăbuite. Aristocrații și moderații s'au priceput să-l corupă. Jacobinismul e într'o criză și o frământare extremă, încurcat până în gât în comploturi, în corupții, în capcane și gropi ascunse de-ale lui Pitt, dușmanul neamului omenesc. Primul număr al lui Camille începe cu „O, Pitt!”, iar cel din urmă poartă data de 15 Ploioasa, anul 2, adică 3 Februarie 1794 și se încheie cu aceste cuvinte ale lui Montezuma: „*Zeilor li-i sete*”.

Oricum ar fi, hébertiștii zac în închisoare numai vreo 9 zile. Așaîncât la 24 Martie harabaua revoluției duce prin acest vâlmășag de vieată o nouă încărcătură: Hébert, Vincent, Momoro, Ronsin, 19 de toți la număr. Impreună cu ei se află, foarte curios, și Cloutz, oratorul umanității. Amestecul acesta de nechemăți au fost strânși repede într'o singură grămadă și acum călătoresc pe drumul lor cel din urmă. Acuma cată și ei să se „uite prin ferestruică”, cată să „strănute și ei în sac”. Ce-au făcut ei altora li se face și lor acuma. *Sfânta Ghilotină* e mai rea, se pare, decât sfinții cei vechi, ai superstițiilor. E o sfântă care înghite oameni. Cloutz, pururi cu un aier politicos de sarcasm, se silește să glumiască, să ofere cu veselie argumente „materialismului”. Cere să fie executat cel din urmă, „spre a stabili unele principii”, din cari filozofia n'a scos niciun profit. Generalul Ronsin, la rândul-i, privește în depărtări cu un fel de aier de sfidare, c'un ifos de comandant. Restul, palizi, sunt cufundați într'o desnađejde de piatră. Bietul librar Momoro, care n'a dat încă la lumină legea-i agricolă, pe el ar fi fost mai bine să-l

spânzure la Evreux, acum 20 de luni, când i-a împiedicat Girondinul Buzot. Hébert, dela *Père Duchesne*, n'are să se mai rădăce niciodată pe lumea asta pentru dreptul sacru al răzvrătirei; el stă coala abătut cu totul, cu capul lăsat în piept, în timp ce scufiile roșii chiuie înjuru-i într'o parodie înfricoșată a articolelor din ziarul lui: „*Mânia cea mare* a lui Père Duchesne!” Astfel pieriră ei. Sacul le ia în primire capetele tuturor; 19 spectre chimerice au să fâlfâie prin cine știe ce colț al Istoriei, țipând și bombănind, până le va înghiți uitarea.

În cursul unei săptămâni însăși armata revoluționară s'a risipit, căci generalul ei a ajuns o fantomă. Gașca aceasta de turbați este astfel măturată și ea depe solul republicei. Și aici, prin urmare, capcana cu nadă dela Pitt a fost zmulă și făcută nevătămătoare. Și din nou e mare bucurie, că s'a descoperit un complot. E adevărat, atunci, că revoluția își înghite propriii ei copii? Orice anarhie este, prin firea ei, nu numai destructivă, dar destructivă de sine însăși.

2. — DANTON, NICIO SLĂBICIUNE

Între timp Danton a fost rechemat în grabă dela Arcis: trebuie să se întoarcă la moment, striga Camille, striga Phélippeaux și prietenii, cari simțeau primejdia în aier. Mare primejdie! Un Danton și un Robespierre, vlăstarele de frunte ale unei revoluții victorioase, au ajuns acuma să stea unul în fața celuilalt și cată să hotărască, în ce chip vor trăi împreună și vor governa împreună. E ușor de înțeles adâncă nepotrivire reciprocă, ce desparte pe acești

2 oameni: cu ce groază, cu ce ură feminină biata Formulă verzuie ca marea se uită la această Realitate monstruoasă, colosală și cum se face și mai verde, privind la dânsa. La rându-i Realitatea se străduiește să nu gândiască nimic rău de un vlăstar de frunte al Revoluției; totuși, în fond simte, că acest vlăstar de frunte nu-i altceva decât doar o bășică cu aier, o bășică de frunte umflată strașnic de suflul popularității. Nu un om, cu un suflet de om, ci un biet pedant spasmodic, inconruptibil, cu o formulă logică în loc de suflet; o fire de Jezuít, sau de preot metodist; plin de o miorlăeală sinceră, inconruptibil, dar veninos, dar mișel. Sterp ca și vântul din pustie. Două vlăstare de frunte de acest soi sunt prea mult pentru o revoluție.

Prietenii, deși se temeau de rezultatul unei certe între ei, îi puseră să se întâlnească.

— Este drept, grăi Danton, stăpânindu-și cu greu indignarea, să desfiiințăm pe regaliști. Dar n'ar trebui să lovim decât atunci când este în interesul republicei și n'ar trebui să amestecăm pe cei nevinovați cu cei vinovați.

— Dar cine ți-a spus, răspunse Robespierre cu o căutătură de viperă, că a pierit vreo persoană nevinovată?

— Cum? strigă Danton, întorcându-se înjuru-i spre prietenul său Paris, care se botezase singur Fabricius, judecător în tribunalul revoluționar. Cum? Niciun nevinovat? Ce spui tu de asta, Fabricius?

Prietenii, ca Westermann, Paris acesta și alții, îl îndemnară să iasă la iveală, să se urce la tribună și să lucreze. Dar viteazul Danton nu era înclinat să iasă la iveală, să lucreze, să tune pentru pro-

pria-i salvare. Era un om lăsător, de o fire încrezătoare, plină de speranță. O fire încrezătoare, căreia-i plăcea să rămâie în tihnă. Stătea bucuros ceasuri întregi, se spune, ascultând pe Camille cum vorbește și nimica nu-i mergea atât de mult la inimă. Prietenii îl sfătuiau să fugă; soția lui îl îmbiea și dansa.

— Unde să fug? răspunse el. Dacă Franța liberă de astăzi mă alungă, pentru mine oriunde aiurea nu se vor găsi decât închisori. Doar nu iei cu tine patria pe pingelele încălțăminteii.

Viteazul Danton stă liniștit. Nici chiar arestarea prietenului său Hérault, un membru al *Salvării*, săvârșită chiar de Salvarea, nu putu să turbure pe Danton. Dar în noaptea de 30 Marte judecătorul Paris veni la el cu sufletul tăiat; în ochii lui licăria spaima: un ipistat al comitetului *Salvării* îi spusese, că s'a iscălit un mandat împotriva lui Danton și el urmează să fie arestat chiar în noaptea asta. De aici rugăminiți și alergătură, ale soției, ale lui Paris, ale prietenilor. Danton rămase tăcut o bucată de vreme. Apoi răspunse :

— Nu vor îndrăzni!

Și nu vru să ia nicio măsură. Murmurând iarăși „nu vor îndrăzni!”, se duse să se culce ca de obicei.

Și, totuși, a doua zi dimineța un zvon ciudat se împrăștiă prin tot Parisul: că Danton, Camille, Phélippeaux și Lacroix fusese arestați peste noapte. Faptul e adevărat: coridoarele Luxemburgului erau toate tixite, prizonierii se strigyiau să vadă pe acest uriaș al Revoluției, care intră alături de ei.

— Domnilor, zise politicoș Danton, nădăjduiam, ca în curând să vă dau drumul la toți de aicea. Dar

iată-mă și pe mine aici. Și nu se vede cum se vor isprăvi toate astea.

Zvonul se întinde asupra Parisului. Membrii Adunării se adună în grupe, șoptind, cu ochii holbați :

— Danton e arestat! Atunci cine mai e în siguranță?

Legendre se urcă la tribună și pronunță, cu primejdie pentru sine însuși, câteva cuvinte în favoarea lui, propunând să fie ascultat la această bară înainte de-a fi osândit. Robespierre însă își încruntă sprâncenele.

— Dar pe Chabot și pe Bazire i-ați ascultat? Vreți să aveți 2 măsuri și greutate?

Legendre se ghemuiește la locul său. Danton, ca și ceilalți, își va lua osânda.

Ar fi curios să știm gândurile lui Danton în închisoare, dar nu ni s'au dat decât prea puține. Într'adevăr, puțini oameni de seamă au rămas pentru noi atât de necunoscuți ca acest titan al Revoluției. A fost auzit grăind :

— Sunt acum 12 luni, când am propus înființarea acestui tribunal revoluționar. Cer pentru asta iertare dela Dumnezeu și dela oameni. Toți aceștia sunt frați de teapa lui Cain. Brissot ar fi căutat să mă ghilotineze, cum caută acuma Robespierre. Las toate treburile într'un vâlmășag înfricoșat; niciunul dintre ei nu se pricepe de loc să guverneze. Robespierre are să mă urmeze. Eu trag la fund după mine și pe Robespierre. O, ar fi fost mai bine să fi ajuns un biet pescar, decât să mă apuc să guvernez oamenii!

Frumoasa și tânăra soție a lui Camille, care l-a făcut bogat nu numai în bani, se învârte zi și noapte în jurul Luxemburgului, ca un spirit fără trup. Scri-

sorile, trimise ei pe furiș de Camille, există și astăzi, pătate de urmele lacrimilor lui

— Eu îmi port capul ca Sfânta Taină? așa a fost auzit, că bombănia Saint-Just. Poate că el are să și-l poarte pe al lui ca Saint-Denis.

Nenorocitele Danton, și tu și mai nenorocitele, sclipitorule. Camille, odinioară sclipitorul *Procuror al felinarului*, și voi, deci, ați ajuns la marginea creațiunii, unde, întocmai ca Polytlas al lui Ulise, la marginea și la capătul călătoriei lui, privind la acel pustiu întunecos dincolo de creațiune, omul zărește umbra mamei sale, palidă, neaievea, iar zilele, când mamă-sa îl alăpta și-l înfășa, contrastează prea cumplit cu ziua de astăzi. Danton, Camille, Hérault, Westermann și ceilalți, puși, foarte ciudat, într'ooală cu alde Bazire, coșcarul Chabot, Fabre d'Églantine, bancherul Frey, „un cuptor” (cum se numesc astfel de lucruri) dintre cele mai peștrițe, stau înșirați la bara lui Tinville. E în ziua de 2 Aprilie 1794. Danton n'are de stat în închisoare decât 3 zile, căci timpul ne îmboldește.

— Cum te numești? Unde ți-i locuința? și celelalte, întreabă Fouquier, îndeplinindu-și formalitățile.

— Numele meu e Danton! răspunde dânsul, un nume intrucâtva cunoscut de revoluție. Locuința mea va fi în curând în Neființă, însă voiu trăi în Pantheonul Istoriei.

Un om se va sili pururi să spuie ceva de seamă, fie că așa îi e natura fie că nu. Hérault amintește în bătaie de joc, că „a judecat și el în această sală și era dușmănit de parlamentari”. Camille dă acest răspuns:

— Vrâsta mea este a aelui *bun sanchiulot* Isus; o vrâstă fatală pentru revoluționari.

O, Camille, Camille! Și totuși, câtă s'o spunem, în acea jertfă divină se află, printre alte lucruri, cea mai aspră muștrare, care s'a rostit vreodată pe lumea asta, împotriva onorabilității sociale, „faptul cel mai elocvent, cum îl numește evlaviosul Novalis, pentru drepturile omului”. Vrâsta adevărată a lui Camille se pare, că era de 34 de ani; Danton este cu un an mai mare.

Acum vreo 5 luni procesul celor 22 de Girondini a fost cel mai important, ce-a avut de susținut Tinville. Dar acesta e și mai greu de dus, o sarcină care reclamă toate însușirile lui Fouquier, care face inima să i se zbată în piept. Căci acum vocea lui Danton răsună sub aceste domuri, în cuvinte pasionate, cari țâșnesc cu o sinceritate sălbatică, întraripate de mânie. Pe cei mai buni martori ai voștri el îi trânteste grămadă, c'o simplă lovitură. El cere, ca membrii comitetului să vie ei înșiși ca martori, ca acuzatori, spre a-i „acoperi de rușine”. Își înalță statura-i uriașă, își scutură uriașul său cap negru, iar din ochi îi țâșnesc flăcări, cari străpung toate sufletele republicanilor, așaîncât până și galeriile, deși le-am umplut cu ajutorul răvașelor, murmură, dovadă de simpatie și sunt semne, că au să izbucnească, au să răscoale norodul și să-l libereze. El se plânge sus și tare, că e pus într'o oală cu alde Chabot și cu coțcarii în agiu, că actul său de acuzare este un pomelnic de fleacuri și de grozăvii.

— Danton s'a ascuns la 10 August? răcnește el, cu răgetul unui leu strâns în laț. Unde sunt oamenii, cari au trebuit să îmboldească pe Danton să se

arate în ziua aceea? Unde sunt acele suflete înalt înzestrate, dela cari el și-a împrumutat energia? Să iasă la iveală, acești acuzatori ai mei. Eu sunt cu cugetul curat și stăpân pe mine însumi, când cer să vie aici. Voiu demasca pe acei 3 ticăloși de rând, Saint-Just, Couthon și Lebas, cari perie pe Robespierre și-l împing la pieire. Să iasă aici la lumină. Ii voiu scufunda în neantul, din care s'ar fi cuvenit să nu iasă niciodată.

Președintele, în neastâmpăr, își scutură clopoțelul și-i recomandă, într'un chip violent, să fie potolit.

— Ce-ți pasă ție cum mă apăr? strigă celalt. Dreptul, de a mă condamna, e pururia în mâinile tale. Glasul unui om, care vorbește pentru cinstea și pentru viața lui, poate foarte bine să înăbușe zbârâitul clopoțelului tău.

Astfel grăiește Danton cu voce din ce în ce mai tare, pânăce „răgetu-i de leu i se stinge în gâtlej”. Graiul nu poate arăta ce este în acest om. Galerile murmură, semn rău. Intâia zi de judecată a trecut.

O, Tinville, tu președinte Herman, ce-o să vă faceți? Mai aveți numai două zile, după legea cea strictă revoluționară. Galerile murmură depe acuma. Dacă Danton acesta v'ar sfârâma ochiurile plasei voastre! E într'adevăr curios, când te uiți bine. Totul atârnă de un fir de păr și ce talmeș-balmeș ar fi aceea, dacă judecătorii și acuzații și-ar schimba locurile! Intreaga istorie a Franței s'ar transforma din temelie! Căci în Franța nu este decât acest Danton singur, care e în stare să încerce să governeze țara. El singur, acest sălbatec și monstruos Titan, sau poate și celalt, individul cu pielea măslinie, ofițerul de artilerie, dela Toulon, pe care l-am lăsat să-și urmeze soarta în Sud.

În seara zilei a doua, cum lucrurile nu merg mai bine, ci din rău în mai rău, Fouquier și Herman, cu chipul răvășit, se năpustesc la Salvarea Publică. Ce-i de făcut? Salvarea Publică ticluiește la repezeală un nou decret, potrivit căruia, dacă un om „insultă justiția”, poate să fie scos din dezbateri. Căci, la dreptul vorbind, nu există oare un complot în închisoarea Luxemburg? Generalul *aci de față* Dillon, cum și alții dintre cei suspecți, complotează împreună cu soția lui Camille, spre-a împărți bancnote, a sparge închisorile și a răsturna republica. Cetățeanul Laflotte, el însuși suspect dar care râvnește să fie liberat, ne-a descoperit zisul complot. Descoperire, care va da roade. Destul, că în dimineața următoare, o Adunare Națională ascultătoare votează acest decret. *Salvarea* aleargă cu el în mână în ajutorul lui Tinville, redus acum aproape la ultima extremitate. Și astfel sunteți scoși din dezbateri. voi obraznicilor! Ofițeri de poliție, faceți-vă datoria! În chipul acesta, cu o opinteală desnădăjduită, *Salvarea*, Tinville, Herman, Leroi dela 10 August, toți judecătorii noștri credincioși, punându-și și inima și umărul la treabă, tribunalul se declară „îndeajuns de luminat”. Sentința este pronunțată și li se trimite printr'un ipistat; este sfâșiată și călcată în picioare: *Moartea, chiar astăzi*. Suntem la 5 Aprilie, 1794. Biata soție a lui Camille poate acum să înceteze de-a se mai învărti prin prejurul acestei închisori. Mai mult decât atâta: să-și sărute bieteii ei copilași și să se pregătească să intre după soțul ei și să-l urmeze.

Pe cotiga morții Danton avea o înfățișare mândră. Nu tot așa și Camille. Pentru dânsul, de-o săptă-

mână încoace, toate s'au răsturnat cu capul în jos : și-a părăsit în lacrimi o soție ca un înger; dragoste, bogăție, faima lui de revoluționar, toate au rămas la poarta închisorii. Injuru-i urlă acuma o gloată de căpcăuni. O realitate pipăită și totuși de necrezut. E ca visul unui nebun. Camille se zbate și se zbu- ciumă; umerii lui fac să se cutremure haina-i slo- bodă, care atârnă celtuită, iar mâinile îi sunt legate.

— Liniște, prietene! îi spuse Danton. Nu te uita la prostimea asta scârboasă.

La picioarele eșafodului Danton a fost auzit gră- ind :

— O, soția mea, mult iubita mea, n'am să te mai văd deci niciodată de acuma.

Pe urmă, întrerupându-se singur :

— Danton, nicio slăbiciune !

Spuse apoi lui Hérault-Séchelles, care pășia spre el, ca să-l îmbrățișeze :

— Capetele noastre se vor întâlni *colo!* (In sa- cul calăului).

Ultimele sale cuvinte fură pentru însuși gădele, Samson :

— Ai să arăți poporului capul meu. Merită să-l arăți.

Și astfel trecu spre lăcașu-i necunoscut acest Dan- ton, ca o namilă uriașă de vitejie, de lăudăroșie, de furie, de sentimente, de bărbăție sălbatecă și revo- luționară. Era din Arcis, pe râul Aube, din părinți de arendași cu stare de acolo. A avut multe păcate, dar păcatul cel mai urât dintre toate, al fățarniciei, nu l-a avut. Nu era un formalist găunos, care amă- gește pe alții și se amăgește și pe sine, o fantomă pentru simțul comun, ci un om întreg. Cu toată

zgura depe el, erta un om, o realitate arzătoare, ieșită din însuși sânul cel mare și arzător al Naturei. El scăpase Franța de Brunswick și pornise drept înainte pe propriu-i drum, oricât de sălbatec, oriunde l-ar fi dus. Se cade, deci, să trăiască în memoria oamenilor, vreme de câteva generații.

3. — HARABAU

Săptămâna următoare, deși nu suntem decât la 10 Aprilie, vine o nouă încărcătură, de 19: cu Chaumette, cu Gobel, cu soția lui Hébert, cu soția lui Camille. Și aceștia, la rândul-le, au plecat în călătoria cea fatală, iar moartea cea mohorâtă îi înghite. Soția lui Hébert, mai din topor, plângea; soția lui Camille încerca să-i însuflească curaj. O voi, ceruri milostive, azurii, fermecătoare, veșnice în dosul furturilor voastre și a norilor voștri trecători, aicia dar nu mai există milă pentru nimeni! Gobel, se pare, se pocăise: a cerut să fie împărțit de un preot și a murit așa cum putea mai bine un Gobel. Cât pentru Anaxagoras Chaumette, a cărui țeastă pleșuvă e despoiată acuma de scufia-i roșie, ce speranță mai e aicia? Atâta doar că moartea să fie „un somn veșnic“. Nenorocitul Anaxagoras, Dumnezeu să te judece, nu noi! Așa încât Hébert a plecat cu hébertiștii, aceia cari au jefuit bisericile și-au adorat Rațiunea în rochie albastră și cu scufie roșie. Marele Danton și cu Dantonistii au plecat și ei. În fund, în catacombe. Acuma au devenit tăcuți. Nici primăria Parisului, nici vreo sectă de culoarea cutare, sau cutare, nu se mai împotrivesc voinței lui Robespierre și Salvării. Primarul Pache, nefiind destul de ager

în a denunța aceste comploturi ale lui Pitt, poate să-i felicite acum în această privință. Niciodată n'a făcut-o așa de călduros. Dar la ce folos! Drumul lui, deasemenea, e spre Luxemburg. În locu-i așezăm pe unul, Fleuriot-Lescot, ca locuitor de primar; acesta-i un om, pe care poți să te bizui. Noul nostru agent național este Payan, acum în urmă jurat, al cărui idol este deasemenea Robespierre.

Băgăm de seamă, astfel, că acel nour din Infern, cu electricitate amestecată, a guvernului revoluționar, și-a schimbat întrucâtva forma. Două grupe, sau aripi, țineau de dânsul: un grup supra-electric, de Cordelieri turbați, și celalt, subt-electric, de Dantonisti moderați și de oameni mai milostivi. Aceste două grupe aruncându-și, ca să zicem astfel, fulgere unul altuia, s'au nimicit unul pe altul. Căci norul din Infern, cum am observat adesea, este din firea lui sinucigaș și în descărcările-i neregulate și-a repezit trăsnetele la urmă în sine însuși. Acuma însă, când aceste două grupe protivnice s'au desființat reciproc, e ca și cum norul Gheenei ar fi ajuns la un echilibru lăuntric și nu-și mai revarsă trăsnetele-i infernale decât asupra lumii, care se găsește dedesubt. Cu cuvinte mai simple, teroarea Ghilotinei n'a fost niciodată mai cumplită ca acum. Când în sus, când în jos, repede și tot mai repede, lucrează satârul lui Samson. Treptat-treptat actele de acuzare încetează de-a mai avea cât de puțin temei. Fouquier alege din cele 12 localuri de arest ceea ce el numește „o încărcătură“, vreo 20, sau 20 și mai bine, de fiecădată. Judecătorii lui sunt însărcinați „să tragă fără intrerupere“, până ce terenul va fi curățat. Raportul cetățeanului Laflotte asupra complotului din Luxem-

burg a dat într'adevăr roade. Dacă împotriva unui om, sau a „unei încărcături” de oameni, nu există nicio sarcină reală, Fouquier are totdeauna pe aceasta: complot în închisoare. Samson lucrează repede și din ce în ce mai repede: ajunge, la urmă, la 60 de capete și chiar mai mult, de încărcătură. E ziua de sărbătoare a Morții: numai cei răposați nu se mai întorc niciodată.

O, întunecatule d'Espréménil, ce zi e și asta, de 22 Aprilie, cea din urmă zi a ta! Sala palatului este aceeași sală de piatră, unde tu stăteai și peroratei acum 5 ani, în mijlocul ifosului fără sfârșit al unui parlament răzvrătit, în lumina fumurie a dimineții, silit apoi să mergi cu d'Agoust spre insulele Hyères. Pietrele sunt aceleași pietre: restul însă, oameni, răzmiriță, patos, perorație, privește, toate s'au topit ca o ceată de duhuri gălăgioase, ca vedeniile unui creier pe moarte. Impreună cu d'Espréménil, în același șir de cotigi, merge un amestec dintre cele mai jalnice. Merge Chapelier, aci de față popularul președinte al Constituantei, pe care Mallard și cume-trele lui l-au întâlnit în trăsură, în drum spre Versailles. Deasemeni, Thouret, aci de față președinte, părintele articolelor de legi constituționale, pe care, e mult timp de atunci, l-am auzit rostind cu un glas puternic:

— Adunarea Constituantă și-a îndeplinit misiunea.

Precum și nobilul bătrân Malesherbes, care a apărat pe Ludovic și n'a putut vorbi, e ca o veche stâncă cenușie care se mistuie în mijlocul unor ape năvalnice. El acum călătorește tăcut spre limanul cel veșnic, alături de rubedeniile lui, fete, băieți și nepoți, cu alde Lamoignon, cu alde Chateaubriand. Un

Chateaubriand tânăr rătăcește singur printre Natchezi, ascultând tunetul cascadei Niagara și freamățul codrilor fără sfârșit. Fii binecuvântată, tu, Natură, mare, sălbatecă, dar nu falsă, nu rea, nu vitregă. Tu nu ești o formulă, o încercare turbată de ipoteze, de elocvență parlamentară, o fabrică de constituții și de ghilotine. Vorbește-mi, mamă, cântă inimei mele bolnave muzica ta mistică, veșnică, adormitoare, iar restul să fugă departe.

Cată să luăm seama acuma la alt rând de harabale: una duce pe Elisabeta, sora lui Ludovic. Procesul ei a fost la fel cu celelalte: pentru complot, pentru uneltiri. Ea a fost una dintre femeile cele mai blajine, cele mai nevinovate. Alături de ea se află, printre alte 24 de persoane, o marchiză de Crossol, odinioară sfioasă, acuma însă plină de curaj și care îi dovedește cea mai iubitoare credință. La picioarele eșafodului Elisabeta, cu lacrimi în ochi, mulțumește marchizei, spunându-i, că în necazurile ei nu o poate răsplăti.

— Ah, doamnă, dacă înălțimea Voastră regală ar binevoi să mă îmbrățișeze, toate dorințele mele ar fi îndeplinite.

— Foarte bucuros, marchiză de Crussol și din toată inima.

Așa făcură ele, la picioarele eșafodului. Familia regală e redusă acum la 2 inși; o fată și un băiat nevrâstnic. Băiatul, numit odinioară prinț moștenitor, fu răpit dela mama lui, pe când ea trăia încă și încredințat unuia, Simon, cizmar de meserie, în serviciu atunci pe lângă închisoarea Temple, să-l crească în principiile sanchiulotismului. Simon l-a învățat să bea, să înjure și să joace Carmagnola. Si-

mon s'a mutat acum la primărie, iar bietul copil, cetluit într'un turn al închisoarei, din care, în frica lui, în sălbăticia și în decăderea-i pretimpurie, nici nu se gândește să se miște, se stinge pe picioare, în murdărie și în întuneric, într'o stare de plâns, așa cum se sting de obicei, fără a fi plânși, doar copiii de muncitori săraci. Cămașa nu și-o schimbase de șase luni.

Primăvara își trimite frunzișu-i verde aducând cu ea vreme frumoasă. Vine și luna Maiu, mai frumoasă ca oricând. Moartea însă nu conținește. Vestitul chimist Lavoisier are să moară; zilele i s'au sfârșit. Chimistul Lavoisier fusese înainte arendașul general Lavoisier și acum „toți arendașii generali sunt arestați“. Toți; ei cată să dea socoteală de banii și de veniturile lor și să moară, fiindcă au pus apă în tutunul, pe care-l vindeau. Lavoisier se roagă să-i îngăduie vreo 15 zile de viață, spre a termina unele experiențe. Republica însă „n'are nevoie de așa ceva“. Satârul urmează să-și îndeplinească opera. Cincul Chamfort citind această inscripție: „Fraternitate, sau moarte!“ grăește: „I-o frăție de-a lui Cain“. E arestat, apoi eliberat. Pe urmă, când să fie din nou arestat, acest Chamfort se lovește singur și se taie c'o mână furioasă, dar nesigură și dobândește, dar nu fără greutate, un liman în moarte. Condorcet, în aceste câteva luni, se pitise adânc, deși îl pândiau și-l căutau niște ochi de Argus. Ascunzișul lui a devenit primejdios și pentru ceilalți și pentru dânsul. Cată s'o ia la picior din nou, să se dosiască prinprejurul Parisului prin bungete și prin cariere de piatră. Și astfel în satul Clamart, într'o dimineață cețoasă de Maiu, intră o mutră în zdrențe, cu barba țepoasă,

cocâltit de foame și cere de mâncare într'o tavernă de-aici. E suspect la vedere.

— Ai spus, că ești servitor fără stăpân?

Președintele comitetului celor 40 de gologani găsește la dânsul un Horațiu în latinește.

— Nu cumva ești și tu unul dintre acei *aci de față*, cari erai obișnuiți să aveți servitori? Suspect!

Este târât la moment, fără a-și fi sfârșit gustarea, spre Bourg-la Reine, pe jos. Se clatină pe picioare de sfârșeală. E aruncat pe gloaba unui țăran, apoi îmbrâncit într'o celulă întunecoasă de închisare. A doua zi, când își aduc aminte de el, intră la dânsul. Condorcet zăcea mort pe dușumea. Așa mor ei repede și dispar; oamenii de seamă ai Franței dispar unul după altul, ca luminile dela teatru. pe cari le stingi c'o suflare.

În astfel de împrejurări nu-i oare ciudat și aproape mișcător, să vezi cum orașul Paris iese din case, în aceste blânde nopți de Maiu, pentru niște ceremonii cetățenești, pe cari ei le numesc „ospete de frăție?”. Spontane, sau în parte spontane, le-am văzut în luna aceasta Maiu în nopțile de 12, 13 și 14. De-a lungul străzii Saint-Honoré, cum și-a altor ulițe principale și pe maidane, fiecare cetățean aduce cu sine la ospăț ceeace rânduiala cărpănoasă „a maximumului” l-a îngăduit, în aierul liber și-l pune alături de ospățul vecinului. Și așa, pe o masă comună, pe care ard sumedenie de lumini vesele, cu puținele tacâmuri convenite, precum și cu celelalte unelte și podoabe, cari sunt la locul lor, ei mănâncă împreună, cu cumpătare, sub stelele cele blajine. Privește-i, tu Noapte. Cu paharul de vin în mână pentru închinare, veseli, ciocnind pentru domnia libertății, ega-

lităţii şi fraternităţii, cu nevestele înzorzonate cu cele mai frumoase panglici, cu copilaşii cari se zben-guie în juru-le, cetăţenii stau colea, la o masă cum-pătată, în semn de iubire. În toată nesfârşita ei îm-părătie Noaptea n'a văzut nimic la fel. O, fraţii mei, pentruce n'a venit domnia fraternităţii? Ba, a venit, are să vie, spun cetăţenii, ciocnind cu cumpătare. Ah, iubitorilor! Aceste stele veşnice nu cată oare în jos, „ca nişte ochi scânteietori, înflăcăraţi de-o compăti-mire memuritoare, la soarta omului?”.

Un lucru vrednic de plâns e, totuşi, că unli indii-vizi încearcă să ucidă mişeleşte pe reprezentanţii poporului. Deputatul Collot, membru şi în comite-tul *Salvării*, întorcându-se acasă, cam pela ora unu dimineata, de bună seamă afumat de băătură, după cum îi e obiceiul, aude pe scară strigătul „*Nele-giuitule!*” şi în acelaş timp tăcănitul unui pistol, la care ia foc numai capsă, ceea-ce-i descopere pentru o clipă o pereche de ochi crunţi şi înfiorători, un obraz tuciuriu, zbârcit de ură, care fu recunoscut drept al unuia dintre micii noştri chiriaşi de alături, cetă-teanul Amiral, pe vremuri ipistat la Loterie. Collot răcneşte: „Ucigaşii!” cu nişte plămâni în stare să deştepte din somn întreaga stradă Favart. Amiral trage a doua oară, dar şi de data asta ia foc numai capsă. Atunci se năpusteşte în încăperile lui, unde, după ce trage, cu tot aşa de puţin efect, cu puşca în el însuşi şi apoi în cel, care pune mâna pe dânsul, e înhăţat şi trântit la închisoare. Amiral acesta era un omuleţ mânios din fire, de-un caracter şi-o în-făţişare meridională, dar şi de-o forţă musculară straşnică. Nu tăgăduieşte, c'a avut de gând „să scape Franţa de-un tiran”; mai mult decât tată,

mărturisește, că și-a aruncat ochii și asupra Inconruptibilului însuși, dar că l-a ales pe Collot, fiindu-i mai la îndemână.

Din această pricină e destulă zarvă; felicitări până la cer pentru Collot, îmbrățișări frățești, la Jacobini, cum și aiurea. Și, totuși, se pare, că moda cu omorul este molipsitoare. Peste două zile, suntem abia la 23 Maiu, cam pela ora nouă seara Cécile Renault, fiica unui negustor de hârtie, o fată tânără c'o înfățișare blândă și înfloritoare, se prezintă la tâmplarul de pe strada Saint-Honoré, dorind să vadă pe Robespierre. Inconruptibilul nu poate fi văzut. Ea mormăie cu necaz. Pun mâna pe dânsa. Intr'o prăvălie din apropiere lăsase un paner; în paner se află un costum femeesc, de schimb, cum și două cuțite. Biata Cecilia, interogată la comitet, declară, că „voia să vadă, cum este un tiran; costumul de schimb era pentru propriile mele nevoi la locul unde știu, c'am să merg”.

— In care loc?

— La închisoare și apoi la ghilotină! răspunse ea. Treburi de soiul acesta au pornit dela Charlotte Corday, la un popor înclinat spre imitație și monomanie. Bărbați tuciuirii, mânioși din fire, încearcă și ei isprava Charlotei, dar pistolul nu le ia foc. Fete tinere, blajine, înfloritoare, încearcă și ele, numai că, pe jumătate hotărâte, își lasă cuțitele într'o prăvălie.

O, Pitt, și voi, gașca streinilor, n'o să aibă republica niciodată tihnă? Va fi pururea sfâșiată de lăturile voastre cu momeli, de firele mașinilor voastre cu explozie? Amiral cel tuciuriu, tânăra și drăguța Cecilia, cum și toți, câți îi cunosc, cași mulți

dintre cei cari nu-i cunosc, zac ferecați, așteptând sentința lui Tinville.

4. — MUMBO-JUMBO.

Dar în ziua, pe care ei o numesc *zeciuita*, noua Duminică, la 20 *Pășunel*, sau 8 Iunie după stilul vechiu, ce lucru se petrece în Grădina Națională, fostă pe vremuri grădina Tuilerilor?

Toată lumea e aici, în haine de sărbătoare, căci îmbrăcămintea proastă a dispărut odată cu hébertiștii. Mai mult decât atâta: Robespierre, în ce-l privește, n'a avut niciodată o înfățișare de soiul acesta, ci umbla pururi elegant și frizat, și încă nu fără îngâmfare, iar în camera lui spânzurau de jurîmprejur busturi și portrete verzui. În haine de sărbătoare, cum spuneam, sunt nenumărați cetățeni și cetățene. Vremea este dintre cele mai strălucite; o așteptare veselă luminează toate chipurile. Judecătorul Vilate dă un ospăț la o mulțime de deputați în încăperile-i oficiale, în pavilionul *aci de față* Flora. Se bucură de privirile luminoase ale mulțimei, de strălucirea frunzișului de Iunie, de buna prevestire a *zeciuitei*, sau Duminica cea nouă. Astăzi, dacă ne ajută cerul, avem să căpătăm o nouă religie, după principiile anti-Chaumette perfecționate.

Cum catolicismul a fost distrus de foc, iar cultul Rațiunii gilotinat, nu-i oare nevoie de altul? Inconruptibilul Robespierre, ca în timpurile antice, legiuitor al unui popor liber, va fi acuma și preot și profet. A îmbrăcat haina lui albastră de culoarea cerului, făcută pentru această împrejurare, o jiletcă

albă de mătase brodată cu argint, pantaloni negri de mătase și ciorapi albi, ghete cu cataramă de aur. El este președintele Adunării și a pus Adunarea să decreteze, cum spun ei, „existența Ființei supreme” și, totodată, acest principiu mângâietor al nemuririi sufletului. Aceste principii mângâietoare, temelia religiei republicane raționale, acum sunt decretate și astăzi, în această binecuvântată zeciuire, cu ajutorul cerului și al pictorului David, vom avea primul nostru act de adorație.

Să privim, prin urmare, cum, după ce decretul a fost publicat și după ce discursul profetic, cum l-au botezat, „cel mai găunos, ce-a fost vreodată rostit de un om”, Mahomed Robespierre, în haina-i albastră ca cerul și în pantaloni negri, frizat și pudrat la perfecție, purtând în mâini un buchet de flori și spice de grâu, iese țanțoș din sala Adunării, iar deputații în urma lui, totuși, după cum se observă, la oarecare distanță. S'a rădicat un amfiteatru, sau cel puțin o măgură; niște statui hăde, cu ateismul, anarhia și altele la fel, mulțumită cerului și pictorului David, umple sufletul de spaimă. Totuși, din nefericire măgura noastră este prea îngustă. În vârful ei nu poate sta nici măcar jumătate dintre noi; din care pricină se stârnesc îmbrânceli necuviincioase, ba chiar și zbierete lipsite de respect și anarchice. Liniște, tu Bourdon de l'Oise; liniște, căci altfel ai putea s'o pășești. Pontiful cel verzuu ca marea ia o torță, pe care i-o întinde pictorul David, băguie alte câteva cuvinte găunoase, pe cari din fericire nu le poți auzi și pășește cu hotărîre înainte, în văzul Franței, care așteaptă; apropie torța de statua ateismului și compania, croite numai din carton uns cu

terebentină. Ele ard repede, apoi dinăuntru se înalță „cu ajutorul unei mașinării“, o statuie ce nu poate lua foc, a Înțelepciunii. Aceasta, printr'o întâmplare nenorocoasă, apare cam înegrită de fum; stă însă coala, vizibilă, într'o atitudine cât se poate mai serenă.

Și pe urmă? Pe urmă e un alt alaiu, împreună cu o cuvântare leșinată și asta e totul, asta e sărbătoarea noastră a *Ființei supreme*. Noua noastră religie, c'o fi bună, c'o fi rea, e gata. Uită-te la ea un moment, cititorule, nu două. E pagina cea mai searbădă din analele omenirii. Sau este alta mai searbădă, pe care o știi tu? Pentru mine un Mumbo-Jumbo din pădurile africane îmi pare mai vrednic de respect alături de această nouă zeităte a lui Robespierre, căci aceasta este un Mumbo-Jumbo conștient, care știe că nu-i decât o mașinarie. O, profet verziu ca marea, cel mai nenorocit sac cu aier, umflat până aproape să crăpe, la ce chimeră nesăbuită năzuești tu printre atâtea realități? Așadar asta e, această urâtă făclie de smoală pentru focuri de artiști din carton și din terebentină, asta e varga miraculoasă a lui Aron, pe care vrei s'o întinzi asupra unei Franțe, unde umblă vrăjitoarele călare, unde umblă diavolii călări, și să poruncești, ca relele ei să înceteze? Piei de-aici, tu împreună cu *Ființa ta Supremă*, spunea Billaud, începi să mă plictisești.

De altă parte Cathérine Théot, o fostă servitoare, în vrâstă de 79 de ani, inițiată de multă vreme în proorocii și în tainele Bastiliei, locuiește într'o cameră de sus depe strada Contrescarpe, cufundată în cartea viitorului și cu un ochiu la Robespierre. Găsește, că acest uimitor și de 3 ori atotputernic Maximilian

este în realitate omul, de care vorbesc profetii, în stare să întinerească din nou lumea. Alături de ea se află bătrâne și habotnice marchize, *aci de față* femeii onorabile, dintre cari nu se putea să lipsească fostul constituant Don Gerle, cu tivda lui seacă. Așa stau ei, pe strada Contrescarpe, într-o adorație mută: Mumbo e Mumbo, iar Robespierre e profetul său. E un om de seamă, Robespierre ăsta. El are o strajă personală alcătuită din voluntari, „Ciomăgașii”, patrioți fanatici, cu reteveie ferecate, iar Jacobinii îi sărută poala hainei. El se bucură de admirația multor inși, dar și de adorația câtorva și merită să fie obiectul de mirare al unuia, cași al tuturor.

Totuși, întrebarea și speranța cea mare este aceasta: serbătoarea asta cu Mumbo-Jumbo din Tuilerii nu-i, poate, un semn, că ghilotina are să fie dată jos? Departe de așa ceva. Exact a doua zi după serbare Couthon, una dintre cele 3 secături de neleguiți, vine și se urcă singur la tribună, punând dinainte-i un teanc de hârțoloage; Couthon propune, intrucât comploturile se înmulțesc mereu, ca *legea suspectilor* să fie lărgită, iar arestările să fie făcute cu mai multă energie și înlesnire. Că, mai departe, fiindcă în atare caz treaba va fi mai anevoie, tribunalul nostru revoluționar să fie deasemenea lărgit; el se va despărți, deci, în 4 tribunale, fiecare cu președintele său, fiecare cu Fouquier al său, ori un substitut de Fouquier, și toate vor lucra deodată. Orice rămășiță de piedici, sau de formalități, cari te întârzie, să fie desființate. În chipul acesta poate că ne vom putea ajunge scopul. Acesta e decretul lui Couthon, *din 22 Pășunel*, vestit pe acele vremuri. La auzul acestui decret până și

Muntele abia dacă mai sufla, cutropit de spaimă, iar unul ca Ruamps și-a luat inima în dinți să spuie, că dacă decretul se votează fără amânare și fără discuție, el, ca deputat, „își zboară creerii”.

Vorbe în vânt! Inconruptibilul își încruntă sprânceana, rostește unul sau două cuvinte profetice și fatale. Legea lui Pășunel devine lege, iar Ruamps e prea vesel să-și lase creeru-i zănată la locul lui. Moarte, prin urmare, veșnic moarte! Chiar așa! Fouquier își lărgeste câmpul de lucru, făcând loc pentru „încărcături” de câte 150 de inși dintr’odată. El pune să se înalțe o ghilotină cu o iuțeală superioară, care lucrează subt acoperământ, chiar în încăperea de alături. Așăincât până și comitetul *Salvării* trebuia să intervină și să-l opriască.

— Vrei să demoralizezi ghilotina? îl întreabă Colot, c’un aier muștrător.

Căci, la dreptul vorbind, primejdia asta există. Dacă n’ar fi atât de mare credința republicană, lucrul ar fi gata. Uitați-vă, bunăoară, în ziua de 17 Iunie, ce mai „încărcătură!” De 54, dintr’odată! Aici e Amiralul cel tuciuriu, al cărui pistol n’a luat foc; tânăra Cecilia Renault, cu tatăl ei, cu familia întreagă, cu câțel cu purcel; este și văduva lui d’Espréménil; bătrânul domn de Sombreuil dela Invalizi cu fiul său. Bietul bătrân de Sombreuil! E în vrâstă de 73 de ani; fiica lui l-a salvat în Septembre, doar pentru asta! E și gașca streinilor, cu 43 dintre dâșii. Sunt îmbrăcați ca niște ucigași și, ca gașcă de streini, în cămăși și bluze roșii, cari le flutură dealungul trupului. Roșie și fatală fantasmagorie, în drum spre țara spectrelor.

Dar, între timp, norodul de pe piața Revoluției, cum

și locuitorii depe strada Saint-Honoré, n'au început oare să se uite ponciș, când aceste harabale trec fără întrerupere? Republicanii au și ei măruntaie. Ghilotina e mutată mai încolo, după aceea mutată din nou. La urma urmei e rădicată tocmai în capătul cel mai depărtat din Sud-Estul orașului. Să nădăduim că mahalalele Sf. Anton și Sf. Marceaux, dacă au măruntaie, apoi le au tari detot.

5. — INCHISORILE

E timpul, acum, să aruncăm totuși o privire și'n închisori. Când Desmoulins propusese comitetul lui de iertare, aceste 12 localuri de arest cuprindeau 5.000 de persoane. Cum de atunci încoace au venit alții încontinuu, acum s'au adunat vre-o 12.000. Sunt aci de față regaliști; dar în și mai mare parte sunt republicani de speța girondină, lafayetisti, de culoare ne-jacobini. Poate că niciodată o locuință omenească, sau o închisoare, n'a egalat în murdărie și în dezgustătoarea-i grozăvie aceste 12 lăcașuri de pușcărie. Există unele descrieri ale lor după experiențe personale, *Memorii asupra închisorilor*. Este unul dintre cele mai ciudate capitole din biografia omenirei.

E cu adevărat ceva curios, când te uiți înăuntru-le: cum un fel de ordine răsare în orice condiție a existenței omenești și cum oriunde se adună laolaltă 2 sau 3 inși, se alcătuesc și reguli de conviețuire împreună, obiceiuri, maniere, ba până și îndatoriri și plăceri. Cetățeanul Coittant are să ne explice pe larg cum masa noastră calică, din buruieni și din mortăciuni, era consumată nu fără oarecare politeță, dând

loc întâi cucoanelor; cum marchizul și văxuitorul de ghetе, ducesa și femeea de stradă, deși înghesuiți în grămadă, se așezau singuri după anumită rânduială; la ce oră cetățencele se apucă de lucrul de mână, iar noi le cedăm lor scaunele și ne străduim să le spunem galanterii, stând în picioare, sau chiar să le cântăm din gură sau din harpă, și mai bine și mai rău. Invidiile și dușmăniile nu lipsesc, nici măcar câte un pic de curte, de o natură mai serioasă.

Vai, încetul cu încetul până și lucrul de mână cată să înceteze. În închisori se urzesc comploturi, dovadă cetățeanul Laflotte și bănuielile noastre supranaturale. Primăria, bănuitoare, ne răpește orice scule. Toți banii și toate obiectele, fie de lemn, fie de metal, sunt dibuite fără milă, prin buzunare, prin perne, prin saltele și zmulse. Comisarii cu scufia roșie intră prin fiiece celulă. Indignarea și o desperare de moment, când i se jefuiește până și degetarul, năpădește până și inima cea mai resemnată. Bătrânele călugărițe scot țipete ascuțite, cerând să le omoare pe loc. Niciun folos dela țipete! Mai norocoși fură doi cetățeni șmecheri, cari, dormici să-și păstreze o sculă sau două, fie o curățitoare de lulea, fie acul spre a-și cârpi nădragii, se hotărâră să se apere singuri: cu tutunul. Atunci, repece, îndatăce aud cum sângeroasele Scufii roșii scotocesc prin coridoare și trântesc ușile, cei doi cetățeni își aprind pipele și încep să fumeze. Un nor gros îi învăluie. Scufiile roșii deschid celula și trag doar o înghițitură de aier, după care zbucesc într'un cor de strănuturi și de tuse.

— Cum, domnilor? strigă cei 2 cetățeni. Voi nu fumați? Nu vă place luleaua?

Dar Scufiile roșii au făcut stânga împrejur, după o ușoară cercetare.

— Nu vă place luleaua? strigă cetățenii, când ușa lor e trântită din nou.

Sărmani cetățeni, frații mei, debunăseamă că într-o epocă a fraternității nu voi sunteți acei doi, pe cari aş vroi să-i ghilotineze!

Asprimea sporește, se înăsprește pânăla o tiranie infricoșată. Comploturile în închisori devin tot mai dese. Dupăcum spuneam, complotul în închisoare a ajuns acumă formula calapod a lui Tinville. Impotriva aceluia, care n'are nicio vină, aceasta este o crimă pururi la îndemână. La bara lui de judecată nu se mai poate vorbi. E o bătaie de joc știută de toți. E recunoscută doar ca o ferestruică, prin care treci spre moarte. Actele lui de acuzare sunt tipărite în alb; numele le adaogi pe urmă. El are „berbecii” lui, niște hiene scârboase, niște trădători, cari denunță și servesc ca martori, spre a fi îngăduiți ei înșiși să trăiască, o bucată de vreme încă. „*Incărcătura*” lui, scrie cu imputare Collot, câtă să nu treacă nici într'un caz de 60 de inși”. Acesta e maximum. În fiecare noapte cotigele lui fatale vin la Luxemburg, cu apelul lor fatal: lista pentru „*incărcătura*” de a doua zi. Oamenii aleargă la zăbrele și trag cu urechea, dacă și numele lor e acolo. O înghițitură adâncă de aier, când numele nu-i pe listă: mai avem de trăit o zi! Și totuși pe listă era o duzină, sau câteva duzini, de nume. Repede cu ăștia! Ei își strâng la piept pentru ultima dată pe cei dragi ai lor, apoi, cu un scurt rămas-bun, cu ochii umezi, sau cu ochii uscați, se urcă și sunt duși de-acolo; în noaptea asta la Conciergerie, iar mâine la palatul rău botezat de Justiție și pe urmă la ghilotină.

O nepăsare, o ușurință amestecată cu sfidare, un

stoicism dacă nu răsărit din tărie sufletească, atunci din slăbiciune, au cuprins toate inimile. Femei plăpânde cu ai lor *aci de față*, ale căror coade nu s'au prefăcut încă în peruci blonde, iar pielea bărbaților n'a fost încă tăbăcită pentru nădragi, s'au deprins să se „joace de-a ghilotina“, să-și mai omoare vremea. Cu o deghizare fantastică, cu prosoape drept turbane, cu o plapomă drept togă, un tribunal cu judecători în bătaie de joc ține ședință; un Tinville în bătaie de joc pledează. Un acuzat este osândit, apoi ghilotinat, punând două scaune unul peste altul. Uneori mergem și mai departe: Tinville însuși, la rândul-i, este condamnat și nu numai la ghilotină. Un diavol păros, zbârlit, cu coarne, cu obrazul ca tăciunele, pune ghiara pe el, cu toate țipetele lui, îi arată, rădicând brațul și glasul, focul care nu se mai stinge, viermii, cari nu mai adorm și chinurile fără de sfârșit ale Iadului, unde la întrebarea: „Ce oră este“, ți se răspunde: „E în vecii vecilor!“.

Iar închisorile se umple mereu și mai mult, iar ghilotina umblă tot mai iute. Pe toate drumurile mari se târâie pâlcuri de prizonieri, îndreptându-se spre Paris. Nu mai sunt acuma dintre *aci de față*; aceia, cei gălăgioși, au fost secerăți cu toții; acuma vin republicanii. Ei merg legați doi câte doi, iar în momentele de furie cântă Marsilieza lor. Din Nantes, bunăoară, au pornit spre Paris 132 de inși chiar zilele acestea. Republicani, ba să spunem chiar Jacobini până în măduva oaselor; Jacobini însă, cari nu înucuiințează „innecăturile“.

— Trăiască republica! se înalță din mijlocul lor, prin toate străzile orașului.

Peste noapte poposesc în niște vizuini dezgustă-

toare, de negrăit, înghesuiți de plesnesc. A doua zi unul, sau doi, își dau sufletul. Sunt ruși de oboseală, cu sufletul frânt, încât pot doar să strige :

— Trăiască republica !

Ca subț o vrajă infricoșată murim și în chipul acesta tot pentru dânsa.

Vre-o 400 de preoți, despre cari există deasemenea o povestire, stau la ancoră în portul insulei Aix, vreme de luni de zile, uitându-se la mizeria lor, la pustietatea și singurătatea nisipurilor din Oléron și la gemetele veșnice ale valurilor. Sunt în zdrențe, murdari, flămânzi; slabi ca niște umbre; își ronțăie tainul lor necurat pe punte, în cerc, în grupe de câte 12, cu mâinile și cu degetele și-și curăță între două plete hainele lor grețose. Înăbușiți de niște miasme cumplite, puși la teasc sub podină, 70 dintrè ei sunt băgați peste noapte într'o cămăruță, așa încât a doua zi preotul cel mai în vârstă e găsit mort, în poziție pentru rugăciune. Câtă vreme încă, Doamne sfinte ?

Nu pentru multă vreme, nu ! Orice anarhie, orice rău, orice nedreptate, este, prin firea lucrurilor, ca dinții balaurului : se sinucide, nu poate să dureze.

6. — SPRE A SFÂRȘI CU TEROAREA

Este, însă, la dreptul vorbind un lucru vrednic de ținut în seamă, că dela serbarea *Ființei supreme* și de la desfășurările și sublimele cuvântări rostite atunci, de cari Billaud se temea c'au să înceapă să-l plictisească, Robespierre s'a dus rare ori la comitet. Acuma stă deoparte, parcă ros de un soi de necaz. Mai mult de cât atâta, ei au făcut un raport despre bătrâna aceea de Catherine Théot și despre omul ei, cel cu regene-

rarea, de care au vorbit profeții. Dar nu cu un gând bun. Ei țin să socotiască misterul acesta cu bătrâna drept un complot. Dar debunăseamă c'au introdus și un grăunte de satiră, de bătaie de joc obraznică, nu numai împotriva babei, ci, pieziș, și împotriva omului ei, cel cu regenerarea. Poate că aici e amestecată pana sprintenă a lui Barrère; citit, totuși, solemn de organul smorcăit al căzătorei de Vadier dela Siguranța Generală, raportul cu Cathérine Théot și-a produs efectul : a făcut în general chipurile republicanilor să se schimonosească într'o strâmbătură mânioasă. Astfel de lucruri trebuie să se întâmple ?

Observăm mai departe, că printre prizonierii din cele 12 localuri de arest este o persoană, pe care am văzut-o mai înainte : *senora* Fontenai, născută Cabarus, Proserpina drăguță pe care deputatul Tallien a pescuit-o la Bordeaux, nu fără anume efect asupra-i. Tallien e acasă la el, fiind de multă vreme rechemat din Bordeaux și se află în situația cea mai alarmantă. În zadar a bătut toba, mai tare ca oricând, în struna Jacobinilor, spre a se uita greșelile lui trecute. Jacobinii l-au dat afară, iar Robespierre de 2 ori a mormăit dela tribuna Adunării cuvinte de amenințare împotriva-i. Și acuma zâna lui de Cabarus, lovită de un denunț, zace în arest, suspectă, în ciuda a tot ce el a fost în stare să facă ! Asvârlită în țarcul înfricoșat al morții, *senora* trimite pe subț mână la roșcovanul, dar întunecatui, ei Tallien cele mai desnădăjduite rugăminți și cereri :

— Mântuie-mă și mântuie-te și pe tine. Nu vezi, că și capul tău e osândit ? Fiind de-o îndrăzneală prea arzătoare, fiind un vechiu Dantonist, împotriva căruia s'a adunat ura ? Nu sunteți osândiți cu toții,

ca în peștera lui Polifem? Până și cel mai lingău dintre sclavi va fi sfâșiat, numai că cel din urmă.

Tallien simte, cu fiori, că toate acestea sunt adevărate. Tallien a auzit cuvinte de amenințare, Bourdon a auzit și el, Fréron e urât, Barras deasemenea. Fiecare om își pipăie capul, „dacă îi stă încă pe umeri“.

Între timp observăm mai departe, că Robespierre se duce arar pela Adunare, iar pela comitet deloc; nu vorbește nimic, decât în Camera lorzilor lui, de Jacobini, între paznicii lui, „Ciomăgașii“. În aceste 40 de zile, căci acuma suntem departe în Iulie, nici nu și-a arătat mutra în Adunare; lucrează acolo numai prin cele „trei secături nelegiuite“ și prin spaima, ce au de dânsul. Inconruptibilul sălășluiește a parte, sau e văzut primblându-se pe câmp, prin unghere singuratiche, cu un aier adânc gânditor. Umii spun, că e cu ochii injectați de sânge, pe urma unei boli grave de fiere. O chimeră verzuie ca marea, cea mai de plâns care a călcat pe pământ în luna aceasta Iulie! O, nenorocită chimeră, căci și tu ai avut vieață în tine și ai avut o inimă de carne! Aici te-au adus și te-au părăsit zeii cei nemiloși, cari păreau că-ți surăd pe tot drumul! Nu ești tu acela, care acum câțiva ani erai un avocat tânăr și de viitor, care te-ai lipsit mai degrabă de scaunul de judecător la Arras decât să condamni pe un om la moarte?

Cari vor fi fiind gândurile lui? Planurile lui spre a sfârși cu Teroarea? Nimeni nu știe. Prin capu-i se vântură idei nelămurite cu privire la o lege agricolă, pentruca sanchiulotismul învingător să ajungă proprietar de pământ, cu privire la bătrânii soldați aciuți în case naționale, în palatele dela Chambord și dela Chantilly prefăcute în aziluri, cu privire la

o pace câștigată prin biruință, iar găurile vindecate prin serbarea Ființei supreme. Și astfel, printr'un ocean de sânge, spre egalitate, spre cumpătare, spre o muncă binecuvântată, spre frăție și spre o republică a tuturor virtuților. Binecuvântat e țărml unui astfel de ocean de sânge aristocratic. Dar cum să pui piciorul acolo? Printr'un ultim val de sânge al sanchiuloților corupți, al deputaților trădători, sau semi-trădători, a unor răzvrătiți ca Tallien, sau Billaud, pentru cari eu, cu Ființa mea supremă, am ajuns o pacoste, iar cu băbuța mea apocaliptică un prilej de zeflemele. Așa-și vorbește acest biet Robespierre, ca un spectru verzuiu ca marea, în cursul acestei luni înflorite de Iulie. Schițe de planuri i se vântură nelămurit prin cap, dar cari erau aceste schițe și cari erau ideile lui, nu vor fi niciodată cunoscute de nimeni.

Unii spun, că se sapă catacombe noi pentru un măcel uriaș și dintr'odată. Adunarea Națională va fi căsăpită pânăla ultimul membru de generalul Henriot și compania; camera Lorzilor, a Jacobinilor, va rămâne atotputernică, iar Robespierre dictator. Este în momentul de față, sau poate că nu în momentul de față, o listă întocmită gata, asupra căreia și-a aruncat ochii frizerul, în timp ce pieptăna pletele inconruptibilului. Fiecare om se întreabă: Oare sunt și eu pe listă?

Afară de asta, dupăcum ne povestește tradiția, sau zvonurile unei anecdote, într'o zi foarte caldă a avut loc la Barrère un ospăț strălucit de becheri. Căci să nu te îndoiești, cititorule, că Barrère și alții dintre dâșii dau ospete. Ei au case de țară la Cliehy, cu mobile destul de elegante, cu plăceri dintre

cele mai strașnice. La această masă însă, despre care vorbim, ziua fiind așa de caldă, toți musafirii își scoaseră haina și o lăsară în tindă. După un timp Carnot se strecură afară și scotoci prin buzunarul lui Robespierre. Găsi o listă cu 40 de nume, printre cari era și al lui. Astăzi, dect, nu se prea întinse la vin. Prieteni, trebuie acuma să vă mișcați. Voi, broșcoi neghiobi din baltă, muți de când Girondinii s'au prăbușit, astăzi cată să orăcăți și voi, ori să pieriți! Se țin sfaturi, cu vorba, sau numai cu semne din cap, noaptea, misterioase ca moartea însăși. Dar, oare, Maximilian nu dă târcoale pe-aici, ca o pisică, mut ca totdeauna, cu ochii lui verzi injectați de sânge, cu spinarea încordată și cu părul zbârlit? Tallien cel sprinten, cu firea lui iute și cu limba-i îndrăzneată, va lega clopoțelul de gâtul pisicii. Fixați ziua și cât mai curând, de frică să nu mai vie niciodată.

Iată însă că înainte de data fixată, în ziua pe care ei o numesc 8 Cuptoriș, adică 26 Iulie 1794, Robespierre în carne și oase apare din nou în Adunarea Națională și se urcă la tribună. Mutra lui acră pare îmbrobodită de un nou zăbranic. Inchipuiți-vă cu ce interes ascultă alde Tallien al nostru și alde Bourdon. E un glas, care prevestește ori moartea, ori vieața. Tărăgănat, miorlăit ca țipătul unei bufnițe, răsună acest glas profetic: spiritul republican a degenerat; moderantismul e corupt; comitetele de *Sigurantă*, de *Salvare*, ele înșile s'au molipsit, renegații sunt și de partea asta și de cealaltă. Eu singur, Maximilian, am rămas inconruptibil, gata să mor la momentul cuvenit. Impotriva tuturor acestora care-i leacul? Ghilotina. Un nou îmbold ghilotinei,

care vindecă toate. Moarte trădătorilor de orice culoare! Așa cântă vocea profetică pe scena sonoră a Adunării Naționale. Acesta e cântecul lui obișnuit; dar astăzi, Cerule, scena sonoră a încetat, oare, să mai funcționeze? De data asta în Adunare nu se vede nici un ecou; e, ca să zicem astfel, o gâfâeală în tăcere, ba, mai mult, un fel de așteptare a ceva, care nu se știe. Lecointre, vechiul nostru postăvar din Versailles, nu vede altceva mai bun de făcut în aceste împrejurări critice decât să se scoale, cu viclenie sau fără viclenie, și să propună, după datina stabilită, ca discursul lui Robespierre „să fie tipărit și trimis prin județe“. Ascultați: murmure, chiar și de nemulțumire. Onorabilii membri își dau pe față nemulțumirea; membrii comitetelor, acuzați de Robespierre în cuvântarea lui, își arată nemulțumirea și cer o amânare a tipăririi. Nota de nemulțumire se accentuează din ce în ce mai tare, ba încă tipograful Fréron face și-o întrebare:

— Ce s'a făcut cu libertatea de păreri în Adunarea aceasta?

Ordinul, de a se tipări și a se trimite cuvântarea, care fusese votat, este revocat. Robespierre, mai verde decât oricând, cată să se retragă bătut. Își dă seama, că e răzmiriță și că nenorocirea se apropie.

Răzmirița este un lucru, prin firea lui, dintre cele mai fatale, în orice întreprindere, de orice soi. Un lucru de necalculat, care pe loc te înspăimântă și cu care să nu umbli, dacă ți-e frică. Dar o răzmiriță într'o Adunare Națională a lui Robespierre, mai presus de cât toate: e ca focul pe care-l vezi că țâșnește în magazia cu pulbere a corăbiei. Unul, care sfidează moartea, se năpustește la moment înăuntru și

mai poate să-l calce în picioare și să-l stingă. Dar dacă șovăiește până în clipa următoare, corabia și căpitanul corabiei, împreună cu matrozii și cu marfa, sar în văzduh. Călătoria corabiei s'a încheiat pe negândite, între cer și ocean. Dacă în noaptea asta Robespierre poate pune în mișcare pe Henriot și compania lui și să-și îndeplinească opera cu ajutorul lor, el și cu sanchiulotismul tot pot să mai dăinuiască o bucată de vreme. Dacă nu, atunci nici ei. Oliver Cromwell, când acel sergent ațâțător ieși din rânduri, spre a pleda pentru necazurile lor și începu să gesticuleze și să demonstreze ca purtătorul de cuvânt al celor câtorva mii, cari așteptau aici, el înțelese, cu ochii lui aprigi, cum stătea lucrul. Scoase deci un pistol din coburi și doborî într'o clipă la pământ și pe agitator și agitația. Noll era însă un om croit pentru astfel de treburi.

Robespierre, în ce-l privește, se strecoară în acea seară la Camera Lorzilor lui, la Jacobini și în locul unei hotărâri potrivite el își dă la iveală durerile lui, virtuțile-i fără pereche, caracteru-i inconruptibil, apoi, pentru a doua oară, cuvântarea-i respinsă, țipătul său de bufniță. O citește din nou și declară, că e gata să moară la momentul cuvenit.

— Tu nu vei muri ! strigă jacobinismul din mii-le de gâtlejuri.

— Robespierre, eu voiu bea cucuța împreună cu tine ! zbiară pictorul David.

Un lucru, pe care nu ești dator să-l faci, dar care, în focul momentului, poate fi spus.

Scena noastră sonoră a Jacobinilor funcționează deci. Aplauze până la cer acoperă cuvântarea respinsă; furia înflăcărează cu vâpăi ochii și chipul tu-

turor Jacobinilor. Răzvrătirea este o datorie sfântă. Adunarea Națională cată să fie curățată. Poporul suveran, sub conducerea lui Henriot și a primăriei, va face un nou două Iunie. La corturile tale, Israele! Astfel de muzică deci cântă jacobinismul. O adevărată revoltă și-o învălmășeală. Tallien și toți deputații din opoziție să fie izgoniți. Collot d'Herbois, deși din comitetul suprem al *Salvării*, iar acum în urmă era aproape să fie împușcat, este înghiontit și îmbrâncit și e prea vesel să scape cu zile. Pășind în sala comitetului de Salvare, cu părul vâlvoiu, dă aici peste elegantul și întunecatul Saint-Just, printre ceilalți. Acesta îl întreabă, cu maniera-i aleasă :

— Ce se petrece la Jacobini ?

— Ce se petrece ? repetă Collot în felul neteatrului al lui Cambyse. Ce se petrece ? Nu se petrece nimic decât revoltă și grozăvii. Ne cereți vieța ? N'o s'o aveți.

Saint-Just bâlbâie ceva, la așa oratorie à la Cambyse și-și ia pălăria, ca să se retragă. Acel raport, de care vorbise el, raport asupra intereselor generale ale republicei, am putea să spunem, care urmează să fie citit a doua zi înaintea Adunării, nu li-l poate arăta în acest moment, fiind la un prieten. El, Saint-Just, odată ajuns acasă, îl va căpăta și-l va trimite. Dar, odată ajuns acasă, nu-l trimite, ci răspunde, că nu-l va mai trimite și că-l vor asculta a doua zi dela tribună.

Pentru acest cuvânt fiecare om, luându-ne după un sfat bun foarte cunoscut, „să se roage Cerului și să-și ție praful de pușcă uscat”. Parisul va vedea a doua zi unele lucruri. Iscoade iuți de picior aleargă nevăzute toată noaptea prin beznă dela *Siguranță* la

Salvare, dela un sobor la altul, dela Societatea-mumă la primărie. Poate, oare, somnul să se lipiască de ochii lui Tallien, ai lui Fréron, ai lui Collot? Puternicul Henriot, primarul Fleuriot, judecătorul Cofinhall, procurorul Payan, Robespierre și toți Jacobinii se pregătesc.

7. — LA PĂMÂNT

Din ochii lui Tallien țâsniră scânteii a doua zi, în ziua de 9 Cuptoriș, cam pe la ora nouă, când văzu, că Adunarea Națională de data asta e în păr. Parisul e în fierbere, dar cel puțin noi ne-am întrunit aici în Adunare legală; n'am fost înhățați unul câte unul, nici maltratați de ciomăgași la ușa casei.

— Aidem, cetățeni viteji din câmpie! (Mai deunăzi broscoi din baltă), strigă Tallien cu o strângere de mână pentru fiecare, în trecere.

Vocea răsunătoare a lui Saint-Just acuma se aude dela tribună; drama dramelor începe.

Saint-Just, e drept, își citește raportul. Răzbunarea cea verzuie, subt chipul lui Robespierre, stă la pândă aproape. Totuși, priviți: Saint-Just abia și-a citit câteva fraze și se rădică întreruperi, cari sporesc cu repeziciune, când Tallien se scoală în picioare, apoi Billaud, pe urmă se scoală deputatul acesta, după dânsul altul. Glasul lui Tallien se aude a doua oară:

— Cetățeni, la Jacobini am tremurat astă noapte pentru Republică. Mi-am spus în mine însumi atunci: Dacă Adunarea nu îndrăznește să loviască pe tiran, voi îndrăzni eu însumi. Și, dacă va fi nevoie, voi face-o cu asta!

Spunând acestea, scoase un junghier sclipitor și-l înălță în aer. Oțelul lui Brutus, cum spunem noi. La care faptă noi toți urlăm, rădicăm mâinile în aer, aclamăm cu furie. Iar Saint-Just stă colea, ca un stâlp, palid la față, în timp ce Couthon zbiară :

— Triumviri ?

Cu o căutătură la piciorul lui paralizat, Robespierre se trudește să vorbiască, dar președintele Thuriot zbârnâie clopoțelul împotriva-i, iar sala răsună de răcnete împotriva-i întocmai ca peștera lui Eolus. Robespierre urcă treptele tribunei, apoi le scoboară din nou. Vine, pleacă, apucat parcă de turbăciune, de spaimă, de desperare. Răzvrătirea este la culme.

O, președinte Thuriot, tu care ai fost alegătorul Thuriot și ai privit de pe meterezele Bastiliei cum mahalaua Sf. Anton se rădică întocmai ca valurile oceanului, iar de atunci încoace ai mai privit multe, mai văzut-ai vreodată ceva la fel? Zângănitul clopoțelului, pe care tu îl agiți împotriva lui Robespierre, abia dacă se aude în mijlocul acestei furtuni infernale. Deputații luptă pentru viața lor.

— Președinte de ucigași, țipă Robespierre, îți cer cuvântul pentru ultima dată.

Nu-l poate căpăta.

— La voi, cetățeni virtuoși din Câmpie, zbiară el, găsind ascultare doar o clipă, la voi fac apel.

Cetățenii virtuoși din Câmpie șed muți, ca niște stane de piatră. Iar clopoțelul lui Thuriot zbârnâie și sala clocotește ca peștera lui Eolus. Buzele spumegate ale lui Robespierre devin albastre; limba îi e uscată și se lipește de cerul gurii.

— Sângele lui Danton îl înăbușe ! strigă ei.

— Acuzarea ! Decretul de acuzare !

Thuriot pune repede această întrebare. Acuzarea este votată. Inconruptibilul Maximilian este pus sub acuzare, prin decret.

— Cer să împărtășesc soarta fratelui meu, după cum m'am străduit să-i imit și virtuțile lui !

Strigă Augustin, fratele cel mic al lui Robespierre. Augustin este pus și el sub acuzare, împreună cu Couthon, Saint-Just și Lebas. Toți sunt puși sub acuzare și înșfăcați la moment, nu fără oarecare greutate însă, deoarece aprozii aproape că tremură să dea ascultare. Triumviratul și compania sunt deci înhățați și închiși în sala comitetului *Salvării*. Limba li se lipește de cerul gurei. Ne mai rămâne să somăm primăria, să dăm afară pe comandantul Henriot, să iscălim un mandat de arestare împotriva-i, spre a ne îndeplini formalitățile, iar Tinville să-și capete victima. E ora nouă. Peștera lui Eolus a ieșit cu bine; ea răsuflă victorioasă, armonioasă, ca un vânt de neîmpotrivit.

Și, în chipul acesta, treaba oare s'a sfârșit ? Unii o cred; totuși, nu-i așa. Vai, acuma nu s'a terminat decât actul întâi. Cată să mai vină încă trei sau patru acte și pe urmă catastrofa, dar nesigură. O cetate uriașă cuprinde în sine atâta vâlmășag : 700.000 de capete omenești, dintre cari niciunul nu știe *ce are să facă* vecinul său, ba, mai mult, nici *ce are să facă* el însuși. În consecință, să ne uităm pe la ora 3 după amiază cum comandantul Henriot, în loc să se afle scos din serviciu și arestat, el galopează dealungul cheiurilor Senei, urmat de jandarmii comunali și calcă în picioare câteva persoane. Căci primăria ține ședință, răzvrătită pe față. Barierele sunt închise. Niciun temnicer nu primește astăzi vreun prizonier.

Între timp Henriot galopează spre Tuilerii, spre a libera pe Robespierre. Pe cheiul Ferăriei un tânăr cetățean, care se plimba cu nevasta lui, strigă cu glas tare :

— Jandarmi, omul acesta nu-i comandantul vostru. El este în stare de arest.

Jandarmii aștern la pământ pe tânărul cetățean cu latul săbiilor. Până și pe deputații înșiși, pe care îi întâlnește acest puternic Henriot, îi trânteste la răcoare. Se năpustește în sala Comitetului dela Tuilerii, spre a vorbi cu Robespierre. Aprozii și jandarmii dela Tuilerii pun cu mare greutate mâna pe acest Henriot, pledând din răsuputeri și trăgând săbiile. Ei conving pe jandarmii lui Henriot să nu lupte, îți toarnă pe Robespierre și compania într'o brișcă de stradă și-i trimit sub escortă la Luxemburg și la alte pușcării. Așadar, *acuma* este sfârșitul ? O Adunare Națională istovită nu poate acuma să rădice ședința pentru un pic de repaos și o gustare, la ora cinci ?

Adunarea istovită a făcut-o, dar s'a căit. Sfârșitul nu venise încă, numai sfârșitul actului al doilea. Ascultați : în timp ce deputații istoviți stau la masă, clopotul de alarmă izbucnește din toate clopotnițele, tobele uruie în seara asta de vară. Judecătorul Coffinhal galopează cu alți jandarmi, spre a libera pe Henriot din sala Comitetului dela Tuilerii. Și chiar îl liberează. Puternicul Henriot se avântă în șea, se pune să dăscăliască pe jandarmii din Tuilerii, ba și năimește pe jandarmii din Tuilerii și o ia în trap cu dânșii spre primărie. Vai, Robespierre nu se află în închisoare. Temnicerul arată porunca primăriei, de a nu primi nici un prizonier, altfel își pierde vieța.

Brișca de piață cu Robespierre, în îmbrânceala aceea invălmășită și în vârtejul cu jandarmii aceia nesiguri, și-a găsit un adăpost sigur la primărie. Aici se află Robespierre și compania, îmbrățișați de consilierii comunali și de Jacobini, folosindu-se de dreptul sfânt al răzvrătirii. Ei ticluiesc proclamații, pun să tragă clopotele, intră în corespondență cu sectoarele și cu Societatea-mumă. Nu-i acesta un actul al treilea destul de drăguț dintr'o adevărată dramă greacă? Catastrofa e mai nesigură decât oricând.

Adunarea Națională se adună din nou în grabă, odată cu căderea tristă a amurgului. Președintele Collot, căci scaunul e pentru dânsul, intră cu pași mari, galben la față, își dă o bleandă în pălărie, apoi grăește c'un ton solemn :

— Cetățeni, prostimea înarmată a dat asalt împotriva sălilor comitetului și a pus stăpânire asupra lor. A sunat ceasul, să murim la posturile noastre!

— Da! răspunde unul și pe urmă toți. Jurăm!

Nu-i o fanfaronadă de data asta, ci *un fapt* și o amarnică nevoie. Dacă nu *ne mișcăm* la posturile noastre, cată cu tot dinadinsul să murim. Pentru acest cuvânt Robespierre, Henriot și primăria sunt repede declarați răzvrățiți și scoși *afară din lege*. Ceva și mai bun: numim pe Barras comandant al forțelor armate, ce se vor putea rădica; trimitem deputați ca delegați la toate sectoarele și în toate mahalalele, cari să propovăduiască și să recruteze ostași. Vom muri cel puțin cu armele în mână.

Ce oraș apucat de furii! Oamenii aleargă pe jos și călare, fac rapoarte în scris, sau cu viu graiu. Vre-mea este în muncile nașterii, se vede bine; dar copilul nu poate fi botezat până ce nu s'a născut. Bieții

prizonieri din Luxemburg aud freacă și tremură de frica unui nou Septembrie. Ei văd cum oamenii le fac semne de pe la mansarde și de pe acoperișuri, de bună seamă îndemnuri de speranță, dar ei nu pot cătuși de puțin să înțeleagă de ce este vorba. Cu toate acestea, observăm că într'amurg harabalele morții se îndreaptă ca de obicei spre Sud-Est, prin mahalaua Sf. Anton, către bariera Trome. Măruntaiile tari ale mahalalei se înduioșează; Sf. Anton înconjoară harabalele și spune:

— Asta n'are să mai fie!

O, cerurilor, dar pentruce-ar fi? Henriot și jandarmii lui însă mătură străzile în felul lor, cu săbiile scoase și urlă, că *trebuie să fie*. Lăsați orice speranță, voi, sărmani osândiți. Harabalele se pun în mișcare.

Dar în încărcătura din harabalele acestea sunt două alte lucruri de seamă: o persoană importantă, dar și lipsa unei persoane importante. Persoana însemnată este locotenentul-general Loiserolles, nobil din naștere și prin firea lui, care își sacrifică aici vieța pentru fiul său. La închisoarea Sf. Lazăr, alaltăieri noapte, năpustindu-se la zăbrele spre-a auzi, când se citește lista morții, prinde din zbor numele fiului său. În momentul acela băiatul lui dormia.

— Eu sunt Loiserolles! strigă bătrânul.

La bara lui Tinville o greșală la numele de botez era puțin lucru. Nu se făcu, deci, mare caz de asta. Lipsa, acuma, a unei persoane importante este a deputatului Păine. Acesta se afla la Luxemburg încă din Ianuarie și părea, că-l uitaseră. La urmă însă Fouquier puse mâna pe el. Temnicerul, cu lista în mână, înseamnă cu cretă pe ușa din afară *încărcătura* pentru a doua zi. Se întâmplă, că ușa din afară

dela Paine era deschisă, lipită de perete. Temnicerul scrise pe fața întoarsă spre el, apoi își văzu de drum. Veni alt temnicer și-o închise. Nu se vedea acuma nici un semn cu creta, așa încât *încărcătura* plecă fără Paine. Vieța lui Paine, deci, nu era aici în joc.

Actul al cincilea al acestei drame naturale, cu unitățile ei naturale, nu poate fi zugrăvit decât în linii mari, întrucâtva ca acel pictor din antichitate, care, ajuns la disperare, înfățișa doar *spuma*. Căci în această binecuvântată noapte de Iulie aici e numai zarvă, un vâlmășag într'adevăr de negrăit de trupe în mers, de sectoare cari se îndreaptă pe drumul acesta, de sectoare cari se îndreaptă pe drumul cellalt, de deputați trimiși în delegație cari citesc proclamații la lumina torțelor. Deputatul Legendre a adunat de pe undeva ceva forțe, cu cari a izgonit pe Jacobini și acum aruncă pe masa Adunării cheia lor :

— Le-am încuiat ușa. Numai virtutea are să le-o deschidă.

Parisul, cum spuneam, este din nou în picioare, năpustindu-se învâlmășit, ca talazurile oceanului ; un șuvoiu uriaș, care hreamătă coala, subț manta nopții. Deoparte Adunarea Națională ține ședință în permanență; dealtă parte primăria și mai în permanență. Bieții prizonieri aud clopotele de alarmă și zarva; își bat capul gândindu-se la acele semnale, cari păreau de speranță. O licărire blândă și continuă, care va fi zorile și o zi nouă, se strecoară în sus, muind în argint tivul dela miază-noapte al întumerecului. Această blândă licărire se învârtește, se tot învârtește, ca o prevestire mută, dealungul cercului cel mare al cerului. Așa de liniștită, în veșnicie !

iar pe pământ totul este o umbră învălmășită și o încăerare; păreri protivnice, un întuneric în clocot și-o rază de lumină. Dar destinul stă nehotărât, scuturându-și urna îndoelnică.

Cam pe la 3 dimineața forțele armate au dat ochi una cu alta. Forța armată a lui Henriot s'a așezat în rânduri pe piața Grevei și acuma sosește și a lui Barras, cât a putut să recruteze. Stau în front una în fața alteia, cu tunurile îndreptate contra tunurilor.

— Cetățeni, strigă glasul destul de puternic al chibzuinței, înainte de-a ajunge la vărsare de sânge și la un războiu civil fără sfârșit, ascultați decretul Adunării Naționale, care sună: „Robespierre și toți răzvrătiții sunt afară din lege“.

— Afară din lege?

În aceste cuvinte e o spaimă. Cetățenii neînarmați se împrăstie repede, pe la case. Artileriștii comunali, printr'o întorsătură pe negândite, într'o îngrijorare obștească, se declară singuri de partea Adunării, scoțând urale. La aceste urale Henriot se coboară din încăperea lui de sus, destul de „afumat“, după cum spun unii. Găsește piața Grevei, care era a lui, goală, gurile tunurilor întoarse spre el și că, una peste alta, acuma e catastrofa.

Poticionându-se din nou înăuntru, nelegiuitul de Henriot, risipindu-i-se fumurile beției, dă de știre:

— Totul este pierdut!

— Ticălosule! Tu ne-ai pierdut!

Strigă ei și-l aruncă pe fereastră, ori poate că se aruncă singur, dela o înălțime destul de mare, într'o groapă cu moloz și cu scârboșeniile dela hazna. Nu moare, dar e mai rău. Augustin Robespierre îl ur-

mează și are aceeași soartă. Saint-Just, se spune, se rugă de Lebas să-lucidă. Acesta însă nu vroi. Couthon se piti subț o masă și încercă să se omoare, dar nu izbuti. Pășind în acest sobor al răzvrătirei îi găsim pe toți aproape pe ducă: sfârșiți, buni de înhățat. Robespierre zăcea pe un scaun; își trăsese un foc de pistol dar nu în cap, ci în falca de jos. Mâna sinucigașului dăduse greș. Cu grabă și cu zel, deși nu fără multe greutateți, adunăm laolaltă pe acești păcătoși de conspiratori, ba pescuim până și pe Augustin și pe Henriot, plini de sânge și de mârșevie, îi aruncăm cu destulă ură în căruțe și-i punem în siguranță, înainte de răsăritul soarelui, subț lacăt și subț cheie. Printre urale și printre îmbrățișări.

Robespierre se află în anticamera sălii Adunării, în timp ce escorta lui la închisoare se gătește să vie. Falca-i sfărâmată e legată rudimentar cu o fâșie de pânză însângerată. Ce privește pentru oameni! Zace lungit pe o masă, cu o cutie de lemn drept pernă; mâna îi e înțeleștată spasmodic pe tocul pistolului. Oamenii îl ocărăsc, îl insultă. Ochiul lui arată încă inteligență, dar nu scoate niciun cuvânt. „Era îmbrăcat cu haina albastră ca cerul, pe care și-o făcuse pentru sărbătoarea *Ființei Supreme*”. O, cetiorule, inima ta aspră poate să sufere așa privește? Pantaloni săi erau de dril, iar ciorapii îi căzuse în jos, peste glezne. N'a mai grăit nici o vorbă pe lumea asta.

Și astfel, la ora șase dimineăta, Adunarea Națională, biruitoare, se amână. Un raport își ia zborul asupra Parisului ca pe niște aripi de aur și pătrunde prin închisori, luminează chipurile acelor, cari erau gata să piară; temniceri și iscoade, decăzuți din înalta

lor situație, se uită la tine muți, vineți la față. Este ziua de 28 Iulie a anului 1794, numită 10 Thermidor.

Fouquier n'are decât să constate identitatea, de oarece prizonierii lui erau acum afară din lege. Pe la ora 4 după amiazi străzile Parisului nu se mai văzuseră de când e lumea așa de tixite. Dela Palatul de Justiție până la piața Revoluției, căci și de data asta tot într'acolo se îndreaptă harabalele, nu este decât o singură gloată, care se mișcă. Toate ferestrele sunt înșesate. Până și acoperișurile și ulucile mișună de oameni curioși, plini de-o bucurie nebună. Cotiga morții, cu încărcătura-i pestriță de osândiți scoși din lege, vreo 23 sau cam pe atât, dela Maximilian până la primarul Fleuriot și până la cizmarul Simon, se rostogolește mai departe. Toți ochii sunt pironiți asupra harabalei cu Robespierre, în care el, cu falca de jos legată cu pânze murdare, împreună cu fratele lui pe jumătate mort și cu Henriot pe jumătate mort și el, zac zdrobiți. Cele „șaptesprezece ore” de agonie ale lor se apropie de sfârșit. Jandarmii își îndreaptă sabia spre dânsul, spre a-l arăta poporului care este. O femeie sare pe cotigă, agățându-se de-o aripă a ei c'o mână, iar cealaltă o flutură ca o vrăjitoare, țipând :

— Moartea ta mă îmbată de bucurie !

Robespierre își deschide ochii.

— *Ticălosule*, du-te în fundul iadului, cu blestemele tuturor mamelor și ale femeilor în spinare !

La picioarele eșafodului îl întinseră la pământ, până să-i vie rândul. Râdicat de subțiori, își deschise din nou ochii și zări satârul însângerat. Samson îi scoase haina de pe el, apoi îi dezlegă și pânza murdară dela falcă. Atunci falca alunecă în jos fără pu-

tere și un geamăt pomi din el. Scârbos și să-l vezi și să-l auzi. Samsioane, n'ai putea să te grăbești îndes-
tul de mult.

Odată terminată opera lui Samson, zbcuniră până la cer ropote peste ropote de aplauze. Ropote, cari se prelungesc dela sine nu numai asupra Parisului, dar și asupra Franței, dar și asupra Europei, ajungând până la generația noastră. Pe drept, dar totodată și pe nedrept. O, nenorocitul avocat din Arras, erai tu care mai rău decât ceilalți advocați? In vremurile acestea n'a trăit om mai logic, care să se ție morțiș de formula lui, de crezul lui, de litania lui de cinste, de bună-voință, de plăcerile virtuții și altele la fel. Un om menit, în alte timpuri mai norocoase și mai așezate, să devie unul dintre acele figuri model, de-o stârpiciune uscată, care s'ar fi bucurat de tăblițe de marmoră și de cuvântări funebre. Sărmanul său proprietar, meșterul-tâmplar depe strada Saint-Honoré, îl iubia, iar fratele lui a murit pentru dânsul. Dumnezeu să fie milostiv cu el și cu noi.

Așa a fost sfârșitul epocii Teroarei. Noua revoluție glorioasă este botezată Thermidor din ziua de 9 Thermidor, anul 2, care, transformând-o în vechiul calendar de sclavi, înseamnă 27 Iulie 1794. S'a sfârșit cu teroarea și cu morțile de pe piața Revoluției, unde a fost executată „coada lui Robespierre”; acest serviciu Fouquier îl aduce la îndeplinire repede, cu „încărcături” din plin.

CARTEA VII

VENDEMIARE

1. — DECADENȚA

Cât de puțin ar fi bănuit careva, că aici era nu numai sfârșitul lui Robespierre, ci și al sistemului Republicii însăși. Cel mai puțin dintre toți o bănuiau membrii comitetului răzvrătit. Aceștia nu se răzvrătiseră cu alt scop decât acela, de-a continua regenerarea națională cu propriile lor capete pe umeri. Și, totuși, așa era în fapt. Piatra neînsemnată, pe care ei o aruncaseră cât colo, oricât de neînsemnată ar fi fost oriunde aiurea, s'a dovedit că era cheia de boltă. Intreaga arcadă și clădire a sanchiulotismului începu să se destrame, să pârâie, să se desfacă, apoi să cadă bucată cu bucată, cu o repeziciune grozavă, prăbușire după prăbușire, până când prăpăstiile le înghită, iar pe lumea asta n'a mai existat sanchiulotismul.

Oricât de netrebnic fusese Robespierre, moartea acestuia fu însă un semnal la care gloata cea mare de oameni, până acum loviți de o groază mută, se rădicară din ascunzătorii lor și, ca să zicem astfel, se priviră unii pe alții și văzură cât erau de mulți. Ince-

pură, deci, să vorbiască între ei și să se căineze. Ei se numără cu miile și cu milioanele și au îndurat nedreptăți crunte. Plângerile acestor mulțimi se înalță tot mai puternic, ca un hreamăt obștesc, ca un uruit obștesc neîntrerupt. E ceea ce se numește „opinie publică“. Camille ceruse „un comitet de iertare“ și nu-l putuse dobândi. Acuma însă poporul întreg se constituie într'un comitet al iertării. Poporul făcuse o încercare cu sanchiulotismul și se săturase de el. Forța opiniei publice! Care rege, sau parlament, poate să-i reziste? În zădar ai să lupți. Lucrul, care astăzi este repezit cât colo ca o calomnie, unmează să fie a doua zi primit în triumf, ca un adevăr. Zeii și oamenii deci au hotărât, că sanchiulotismul nu mai poate exista. În noaptea aceea de 9 Thermidor sanchiulotismul s'a sinucis, zdrobindu-și falca de jos, și acum zace și se zbuciumă, dar nu se mai scoală cât lumea.

În cursul celor 15 luni, cari urmează, are loc ceea ce am putea numi agonia de moarte a sanchiulotismului. Căci sanchiulotismul și anarhia după evanghelia lui Jean-Jacques, odată căzute atât de jos, cată să piară, făcând loc unui sistem nou și ciudat de „chiulotism“ și de ordine. Căci ordinea este neapărat trebuitoare omului, chiar dacă această ordine ar fi întemeiată numai pe acea veche și primitivă evanghelie a forței, cu un sceptru în formă de ciocan. Să fie o regulă, să fie o ordine! țipă toți oamenii, chiar de-ar fi ordinea unui sergent cazon. Cu mult mai suportabilă este linia de baionete cazone decât cea ghilotină nedisciplinată, de necalculat ca și vântul. În ce fel s'a zbatut sanchiulotismul într'un zbu-

cium de moarte, cum s'a străduit de vreo două ori, ba chiar în trei rânduri, să se rădice din nou în picioare, dar totdeauna s'a poticnit și a fost în clipa următoare răsturnat pe spate, iar la urma urmei și-a dat ultima-i suflare și nu s'a mai clintit, la aceste lucruri câtă acum să privim, dela distanța cuvenită și cu scurtimea cuvenită. Și atuncia, curaj, cititorule, zărim uscatul.

Două dintre primele acte ale Adunării Naționale, foarte firești pentru dânsa după acest Thermidor, urmează să le menționăm aici. Primul este reînnoirea comitetelor guvernamentale. Amândouă, și *Siguranța generală* și *Salvarea publică*, fuseseră subțiate de ghilotină și aveau nevoie să fie complectate. Noile complectări, firește, cu alde Tallien, alde Fréron, oamenii victorioși ai lui Thermidor. Mai mult decât atâta, ordonăm, în acelaș scop, că ei câtă, așa cum prevede legea, să fie, nu numai cu numele ci și în fapt, reîmprospătați și înlocuiți dela o perioadă la alta; a patra parte dintre ei să fie trasă lunar la sorți. Adunarea Națională n'o să se mai afle la chemul comitetelor, subt amenințarea morții, ci va fi o adunare liberă, liberă să urmeze propria-i părere, cum și forța opiniei publice. Nu mai puțin natural era să decreteze, că prizonierii și persoanele puse sub o acuzare vor avea dreptul să ceară „un act scris de acuzare” și să vadă lămurit, de ce anume sunt învinuiți. Acte foarte firești, premergătoare altor sute, nu mai puțin firești.

Căci, acuma, treburile lui Fouquier, înlănțuite de actul scris de acuzare și de dovezile legale, e ca și cum s'ar fi dus pe gărlă : se îndreaptă numai împo-

triva „cozii” lui Robespierre. Pușcăriile dau drumul la suspecții lor, îi leapădă repede, tot mai repede. Comitetele se văd ele înșile asediate de prietenii prizonierilor și se plâng, că sunt împiedecați să lucreze. E ca niște oameni, cari se năpustesc afară dintr'un ungher tixit și se lovesc piept în piept unii cu alții. Mesele sunt răsturnate, iar prizonierii se revarsă în valuri. Temniceri, iscoade și ciracii lui Robespierre acuma se duc acolo, unde erau obișnuiți să trimită pe alții. Cei 130 de republicani din Nantes, pe cari i-am văzut mergând în cătușe, au sosit; reduși însă la 94, căci a cincia parte dintre ei a căzut pe drum. Au sosit și se găesc, pe negândite, în loc de apărători ai vieții lor, denunțatori de moarte. Procesul lor este mai mult decât o achitare. Ca sunetul unei trâmbiți mărturiile lor împrăstie în lung și lat numai cruzimile Teroarei, vreme de 19 zile, cu întreaga solemnitate și publicitate. Iese la lumină deputatul Carrier și compania lui Marat, înnecurile, căsătoriile în valurile Loarei și celelalte isprăvi, săvârșite la întuneric. Vocea acestor bieți Nantezi reînviați este limpede, iar jurnalele, discursurile și comitetul general de iertare îi dau un ecou destul de puternic, în toate urechile și'n toate inimile. Dela Arras sosește o delegație, spre a denunța cruzimile deputatului Lebon. O Adunare națională îmblânzită ține la propria-i viață. Totuși, ce-i de făcut? Deputatul Lebon, cași deputatul Carrier, cată să porniască spre tribunalul revoluționar. Noi luptăm și târăgănim lucrurile cât vrei. Strigătele poporului însă îi urmăresc mai tare, tot mai tare. Tinville cată deci să-i desființeze și pe ei, dacă Tinville nu vrea, la dreptul vorbind, să fie desființat el însuși.

Se cuvine, pe lângă asta, să notăm starea de decădere, la care a ajuns Societatea-mumă, pe vremuri atotputernică. Legendre i-a aruncat în noaptea aceea de Thermidor cheile pe masa Adunării; președintele ei a fost ghilotinat împreună cu Robespierre. Mama cea puternică de odinioară vine, la câțva timp după asta, c'un aier foarte smerit, să-și ceară înapoi cheile. Cheile îi fură restituite, dar puterea nu mai putea să-i fie restituită. Puterea i se dusese deapurruri pe gârlă. Vai, zilele ei au apus. Inzadar tribuna răsună în aierul liber, ca pe vremuri; pentru urechea obștei ea a ajuns ca o groază, ba chiar un dezgust. Incetul cu incetul filialele sunt oprite; puternica mamă se vede dintrodată fără copii și se jălește cum se poate jăli o Rachelă răgușită.

Comitetele revoluționare, acuma fără suspecti pe cari să-i sfâșie, dispar repede, cum am spune, din lipsă de hrană. În Paris cele 48 de sectoare sunt reduse la 12. Se desființează cei 40 de *gotogani* pe zi. Încă o bucată de vreme și nu vor mai exista comitete revoluționare. Rația maximă va fi și ea desființată: sanchiulotismul să-și caute hrana, unde o putea. Și nici comună nu mai este acuma, nici vreun centru la primărie. Primarul Fleuriot și compania s'au curățat și nu ne grăbim deloc să-i înlocuim. Primăria rămâne într'o stare de ingenunchiere, de supunere, neștiind bine ce-are să devie, știind doar atâta, c'a ajuns fără putere și trebuie să asculte. Dar ce-ar fi, dacă am împărți Parisul, să zicem, în 12 comune separate, neinstare să se înțeleagă între ele? Sectoarele ar fi astfel făcute neputincioase să lucreze; dar la dreptul vorbind, n'ar putea fi desființate chiar și sectoarele? Am avea, atunci, doar 12 primă-

riă pașnice și cuminiță, fără centre, sau subîmpărțiri, iar dreptul sfânt al răzvrătirii ar cădea în baltă.

Iată câte lucruri s'au desființat, sau se scufundă repede în neant. Căci presa vorbește, iar limba oarmenilor deasemenea; apoi jurnalele, și cele serioase și cele ușoare, pe un ton de filipică, sau satiric, cum și un renegat ca Fréron, un renegat ca Prudhomme, țipă mai tare ca oricând, numai că în direcție contrară. Iar cei *aci de față* se arată în persoană, aproape că se lăfăiesc, parcă învieați din somnul morții și publică suferințele de moarte, prin cari au trecut. Până și broscuile din baltă orăcăesc cu fală. Cei 73 de inși, cari au protestat, vor fi scoși, după oarecare efort, din închisoare și aduși înapoi la scaunele lor: alde Louvet, alde Isnard, alde Lanjuinais și rămășițele Girondinilor sunt rechemăți din grajdurile cu fân și din pivnițele din Elveția și-și reocupă locurile în Adunarea Națională. Dușmanii cei mai naturali ai Teroarei.

Tallien thermidorianul și vrăjmași mai mici ai Teroarei domnesc în Adunarea Națională și înafara ei. „Muntele“, strâns cu ușa, se pitește, din ce în ce mai tăcut. Moderantismul își înalță glasul mai tare, tot mai tare, dar nu ca o vijelie cu amenințările ei, ci mai degrabă, ca să zicem așa, ca uruitul melodios al unei orgi puternice cu forța molcomitoare a opiniei publice, ieșită din 25 de milioane de tuburi ale unui popor, alcătuit în întregime în comitet de iertare. Cum ar putea să-i reziste un pâlă răzleț de indivizi?

2. — SENORA CABARUS.

Dar, mai presus de toate, cum ar putea să-i reziste o biată Adunare Națională? În această biată Adunare, îngenunchiată, înebunită de-o îndelungă Teroare, de răsturnări și de ghilotinări, nu se află acuma niciun pilot, nici măcar un Danton, care să încerce, în așa vâltoare a vremurilor, să cârmuiască încotrova corabia. Lucrul cel mai de seamă ce poate face o Adunare înebunită este să cotiască, să strângă pânzele, să caute să stee în picioare și să alerge cu vântul în spate, fără să se înece. E de prisos să lupte, să meargă cu cârma împotriva vântului, să-ți piept. O Adunare înebunită nu plutește cu vântul în față, căci ar fi repede dată la fund. Atât de puternică este, spunem, furtuna, atât de schimbătoare și suflând din ce în ce mai rece, ca dela Sud-Vestul cel blajin. Răbufnelile cele pustiitoare dela Nord-Est și uraganul sălbatic al Teroarei au amuțit cu desăvârșire. Toate lucrurile sanchiulotice s'au dus pe gârlă; toate lucrurile acuma devin „chiulotice“. Să ne uităm numai la tăietura hainelor. Acest rezultat ușor și vizibil e ca un tâlc pentru mii de lucruri, cari nu sunt vizibile. În cursul iernii lui 1793 oamenii umblau în scufii roșii, iar consilierii comunali în sandale de lemn. Cetățencele au trebuit să trimită jalbe împotriva unei astfel de mode. Acuma însă, în cursul acestei ierni a lui 1794, unde mai este scufia roșie? S'a dus împreună cu celelalte lucruri, cu potopul. Cetățeanul nostru cu parale stă și cugetă în care stil mai elegant cată să se îmbrace, dacă nu cumva nu trebuie să se îmbrace și el ca popoarele libere din

antichitate. Cetățencele, fiind mai îndrăznețe, au și făcut-o. Priviți-o pe această frumoasă și îndrăzneță cucoană, în costumul din vechea Grecie, dintr'o Grecie așa cum a putut-o cunoaște un pictor ca David: cu șuvițele-i de păr fluturânde prinse într'o rețea strălucitoare, ca în vechime, cu tunica-i cu culori sclipitoare ca a femeilor din Elada, cu piciorușele-1 goale, ca la vechile statui, numai în sandale, cu sfori uscare din panglici, înfruntând frigul!

Acuma i-o așa întrecere în a purta lux! Căci pribegii noștri *aci de față* n'au luat cu dânșii afară din țară casele și mobilele lor, ci le-au lăsat aici, pe loc. Iar în schimbările numeroase de proprietate mulțumită monedei bătută pe piața Revoluției, mulțumită aprovizionării armatelor, vânzării moșiilor celor pribegi, cum și pământurilor bisericesti și pământurilor regale, apoi mulțumită lampei lui Aladin a agiului într'o epocă de hârtie monedă, cum nu erau să-și găsiască noi stăpâni casele acestea! Vinașurile cele vechi, scoase din sticlele celor *aci de față*, curg pe gâtlejurile cele noi. Parisul s'a măturat acum, s'a lustruit. Saloanele și ospetele, dar nu frățești. scânteiază odată mai mult în lumina convenită și în culori foarte ciudate. Frumoasa Cabarus a ieșit din închisoare; s'a măritat cu roșcovamul de Pluton cel întunecat, pe care gurile rele spun, că-l tratează prea de sus. Cabarus cea drăguță dă ospetele cele mai strălucite. In juru-i s'a adunat o nouă armată republicană, de cetățence în sandale, ale celor *aci de față*, sau altele. Tot ce-a mai rămas și ce mai supraviețuiește din eleganța depe vremuri s'a adunat aici. In dreapta ei, în același scop, lucrează frumoasa Josefina, vă-

duva lui Beauharnais, cutoatecă în așa împrejurări, de mare strâmtoare; cu gândul, amândouă, să mai îmblânzească asprimea și strășnicia republicană și să recivilizeze neamul omenesc.

Să-l recivilizeze, așa cum era civilizat în vechime cu farmecul lirei lui Orfeu și a ritmului Euterpei, cu grații și cu surâsuri. La aceste ospete aflăm pe deputații thermidorieni: pe tipograful Fréron, cu *Orațul poporului*, pe Barras, care a cunoscut și alte dansuri decât carmagnola. Generalii aspri ai republicei sunt și ei aici, cu niște cravate și gulere enorme, bune împotriva loviturilor de sabie. Părul li-i adunat într'un singur moț, care le flutură pe spate, prins cu un pieptene. Printre aceștia din urmă nu recunoaștem oare, odată mai mult, pe acel scund ofițer de artilerie dela Toulon cu pielea măslinie, în-tors din războiul din Italia? Destul de morocănos, c'o înfățișare aproape crudă, sfrijit cum e. Căci el a avut necazuri și o duce prost cu sănătatea. Nu e, deasemenea, în grație, ca un om ce-a fost rădicat, pe drept sau nu, de teroriști și de Robespierre cal tânăr. Dar, oare, Barras nu-l cunoaște? Barras n'are să pună un cuvânt pentru dânsul? Da, însă numai dacă asta i-ar servi vreodată lui Barras. Pentru moment acest ofițer de artilerie se află cam părăsit de soartă; privește, cu acești ochi adânci și serioși ai lui, spre un viitor din cele mai jalnice. Un om tăcut, totuși, cu cele mai ciudate vorbe în gură, dacă îl trezești; vorbe cari te izbesc ca fulgerul și ca trăsnetul. Una peste alta, mai degrabă primejdios. Un om „nesociabil“. Da, destul de nesociabil; o spaimă firească, o groază, pentru toate fantasmale, el însuși

fiind, din firea lui, o realitate. El stă acolo, fără nicio treabă, sau vreun interes, uitat de lume, în felul lui. Totuși, s'ar părea că și-aruncă privirile spre chipul blând al Josefinei Beauharnais; încolo, așteaptă ce are să se întâmple, cu aierul lui sever, cu ochii larg deschiși și cu buzele strânse.

Iarna asta, însă, putem să vedem, că balurile au o nouă înfățișare. Nu carmagnole, niște „vârtejuri grosolane de turbați“, cum le numia Mercier, premergătorii furtunei și ai distrugerii, ci ritmuri blânde, ioniene, tocmai nimerite pentru sandalele cele ușoare și vechia tunică din Grecia. Luxul înflorește și iese la iveală, căci oamenii au avere, ba încă avere nou câștigată, iar sub Teroare nu trebuia să dansezi decât în zdrențe. Printre nenumăratele soiuri de baluri cîntătorul să observe în grabă unul singur: speța, pe care ei o numesc „balul victimelor“ : dansatorii, toți în costume alese, au un zăbranic în jurul brațului stâng. Spre a fi admis aici, e nevoie să fi fost *victimă*: să fi pierdut o rubedenie sub Teroare. Pace morților ! Noi să dansăm în amintirea lor, căci omul trebuie în orice caz să danseze.

E într'adevăr vrednic de notat, cum scrie Mercier, sub câte figuri deosebite se manifestă această mare îndeletnicire a dansului. „Femeile (spune el) sunt nimfe, sultane, iar uneori Minerve, Junone, sau chiar Diane. Cu învărtituri ușoare și grațioase ele parcă plutesc ; atât de serioase în fapta lor, într'o tăcere perfectă, atâta sunt de absorbite. Ceeace-i mai ciudat (continuă el) este, că privitorii sunt, ca să zicem astfel, amestecați cu dansatorii ; formează, oarecum, un element înconjurător împrejurul diferitelor contra-dansuri, totuși, fără să-i stingherească.

În fapt, rar se întâmplă, ca vreo sultană să simtă în astfel de împrejurări cea mai ușoară ciocnire. Picioru-i drăguț se repede lângă al meu, la distanță doar de un deget, apoi se depărtează din nou. Ea-i ca un mănunchiu de lumină. Dar încurând măsura dansului o recheamă la punctul de unde plecase. Ca o cometă strălucitoare alunecă pe elipsa ei, rotindu-se împrejurii, parcă printr'un efect dublu al gravitației și al atracției“.

Privind ceva mai departe, în timp, acelaș Mercier deslușește „damele minunate“, în „pantaloni de culoarea pielei“, cu brățări de aur, adevărate hurie, cari dansau într'un paradis artificial al lui Mahomed. Prea mahomedan paradis! Montgaillard, cu ochii lui de om morocănos, notează un alt lucru, nu mai puțin ciudat, anume: fiecare cetățeană la modă, pe care-o întâlnești, este într'o „poziție interesantă“. Cerule sfinte! Chiar *toate*? Numai perinuțe și călți, adaogă acest om înăcrit. Așa e moda într'o vreme ca asta, de scăderea populației pe urma războaielor și-a ghilotinei. Să nu căutăm mai departe să descoperim meritele acestei mode.

Să privim, deasemenea, ce sunt aceste noi grupe pe străzi în locul foștilor „ciomăgași“ ai lui Robespierre. Domni tineri, îmbrăcați nu în spențerul negru, păros, al carmagnolei, ci în *costume pătrate* supra-fine, adică jachete cu o coadă dreptunghiulară, care atârnă de ea „Haină cu coadă pătrată“, cu un guler elegant de specialitate, antighilotinist. Cu părul adus pe tâmple și înodat la ceafă, dar cu șuvițe fluturânde, după obiceiul militarilor. Tineri, pe cari ei îi numesc „Muscadini“ de tipul filfisonilor. Fréron, în slăbiciunea lui pentru ei, i-a botezat „*tineretul*

aurit". Acești domnișori aurii au ieșit la iveală ca printr'un fel de reînviere; poartă un zăbranic în jurul brațului stâng, unii dintre ei au fost victime. Pe lângă asta au în mâni niște bâte ferecate cu plumb. Au un aier furios. Orice „ciomăgaș", sau orice rest al jacobinismului, cu care ar da ochii, nu i-ar merge bine. Au suferit mult, prietenii le-au fost ghilotinați. Plăcerile lor, bucuriile, gulerile suprafine, înlăturate fără milă. Acuma va fi vai de scârboasele scufii roșii, cari au săvârșit așa ceva! Drăgăstoasa de Cabarus și armia de sandale grecești le surâd, ca aprobare. În teatrul Feydeau tinerii cavaleri în haine cu coade pătrate aruncă ochiade frumoaselor cu sandale grecești și se aprind la privirile lor. Jos cu jacobinismul! Nu se va mai îngădui aici niciun imn, sau vreo demonstrație jacobină, ci numai thermidoriene. Noi vom doborî la pământ jacobinismul cu reteveie ferecate cu plumb.

Dar oricine a cercetat firea filfisonilor, cât sunt de înfipti, îndeosebi când se află în gloată, se gândește ce fel de element este acest tineret aurit, cu dreptul sfânt la răzvrătire! Numai certuri și încăerări, un războiu fără răgaz și fără măsură. Dar sanchiulotismul era de nesuferit, ca moartea, ca noaptea. Filfisonul însă nu-i oare chiulotic, îmbrăcat prin-urmare, prin însăși legea existenței? Un animal investmântat, care trăește, se mișcă și-și duce vieța într'o haină?

Și așa mergem înainte, valsând și certându-ne. Drăgăstoasa de Cabarus se străduiește, cu farmecele-i de Orfeu, să recivilizeze neamul omenesc. Și, după câte auzim, nu fără succes. Căre republican extremist, oricât de morocănos, poate să reziste san-

dalelor grecești în ritm ionian, cu degetele dela picioare împodobite cu cerceulețe de aur? Incetul cu incetul ia naștere o politeță dintre cele mai netăgăduite, care sporește cu repeziciune. Și, totuși, oare chiar în zilele noastre s'a mai regăsit acel ton de negrăit din societate, cunoscut sub vechii regi, când păcatul „își pierduse orice urâțenie“ (cu sau fără folos pentru noi), când nimicul întraripat își dobândise un lăcaș de țâștină și un așezământ așa cum nu le mai avusese niciodată? Sau, poate, acestea au fost pierdute fără putință de a le regăsi? Într'un chip sau într'altul, lumea cată să lupte și să meargă înainte.

3. — QUIBERON.

Dar, la dreptul vorbind, aceste cozi lungi de păr fluturând în vânt ale „tineretului aurit“ și costumele semi-militare nu trădează, fără voie, o tendință nouă, cu mult mai importantă? Da; republica aceasta, care ura de moarte ghilotina, își iubește armata.

Și cu drept cuvânt. Căci, debunăseamă, dacă a te lupta bine este un soi de onoare, cu atât mai mult când asta e la timp, iar dacă pentru omul de rând este chiar onoarea de căpetenie, aici s'au luptat bine și la timpul convenit, dacă a fost vreodată așa ceva. Acești copii ai republicei s'au rădicat, într'o furie nebună, s'o scape de robie și de dușmanii dela mieznoapte. Și, oare, n'au izbutit? Peste Alpii maritimi, prin văgăunile Pirineilor, prin Țările de Jos, spre Nord dealungul văii Rinului, vrăjmașii au dat îndărăt, departe de pământul sacru al patriei. Aprigi ca focul, ei au băgat în ochii tuturor dușmanilor tri-

colorul lor. Acesta a fâlfâit victorios deasupra piscurilor prăpăstioase, deasupra bateriilor tunurilor, zburând cu turbare. Această republică are pe picior de războiu 1.100.000 de luptători. În anume momente a avut chiar, sau se presupune c'a avut, 1.700.000. Asemeni unui cerc de fulgere, ei au încins-o — dela un țarm la altul — cu salve de puști și *Ça ira*. Coaliția despoților dela miază-noapte dă dosul, lovită de uimire și de-o spaimă nespusă.

Așa văpaie e în acești ostași republicani cu sânge galic, cari aruncă flacări. Nicio coaliție nu poate să le ție piept. Nu mai există steme cu 4 grade de noblețe, ci sergenții *aci de față*, cari și-au câștigat generalia la gura tunului: un Pichegru, un Jordan, un Hoche, îi comandă. Ei au pâine și au fier. „Cu pâine și cu fier poți merge până în China“. Să fi văzut pe soldații lui Pichegru, în iarna aceea aspră, în mizeria lor numai găuri și petice, în bocancii lor din sfoară de paie și în mantalele lor din rogojini, cum au cîrțit Olanda ca o oștire de demoni, în timp ce ghița ta croiț poduri peste toate apele și cum aleargă chiuind din victorie în victorie. În Texel husarii călări au pus mâna pe corăbii. Ducele de York a spălat putina; guvernatorul a spălat și el putina, bucuros c'a scăpat în Anglia, lăsând Olanda să fraternizeze. Așa e focul galic, care, cum spuneam, arde în poporul acesta, la fel cu aprinderea buruienilor uscate din stepă și căruia nu-i poate rezista niciun muritor, pentru moment.

Și tot așa va pâlpa și va alerga, pârîind toate lucrurile; dela Cadix până la Arhangelsk sanchiulotismul, furios, disciplinat acuma și transformat într'o tagmă militară, condus de vreun soldat înarmat al democrației (să zicem: acel monosilabic ofițer de

artilerie), își va pune cu cruzime călcâiul pe gruzul dușmanilor săi, iar uralele și strigătele lui vor umple universul. Regi îndrăzneți, cari v'ați coalizat, ce foc ați aprins voi ! Și voi înșivă sunteți fără foc în voi, iar ostașii voștri sunt însuflețiți numai de sergenți instructori, de palavre dela popotă și de uruitul tobelor. Cu toate acestea focul a început și n'are să se sfârșiască; nu, vreme de 20 de ani. Atâta timp focul acesta galic, prin atâtea schimbări de culori și de caracter, una după alta, va arde pe vatra întregii Europe, necăjind și pârlind pe toată lumea, până va provoca pe toată lumea, până va aprinde alt soi de foc, anume de speță teutonică; atunci va fi stins, ca să zicem astfel, într'o zi. Căci există un foc, care se poate compara cu arderea buruienilor uscate din stepă, cu totul pe negândite, cu pară până la cer: dar și alt foc, pe care îl asemănăm cu arderea cărbunilor de pământ, sau chiar cu antracitul. Acesta se aprinde anevoie, dar atunci nici un lucru cunoscut nu-l poate înăbuși. Focul galic sprinten, putem nota mai departe, îl observăm nu numai la Pichegru, ci și la nenumărații Voltaire, Racine, Laplace și atâția alții, este admirabil pentru a coace ouă, în orice înteles am lua lucrul, căci omul, fie că luptă, cântă sau cugetă, va rămâne aceeași unitate ca ființă. Cărbunele teutonic însă, așa cum îl vedem în Luther, în Leibnitz, în Shakespeare, e de preferat la topitul metalelor. Cât de fericită este Europa noastră, că le are pe amândouă.

Fie însă cum o fi, republica este, vădit lucru, triumfătoare. În cursul primăverii acestui an cetatea Maiența se vede din nou asediată și are să-și schimbe iarăși stăpânul. Oare Merlin din Thionville, „cu barba și cu privirile-i sălbatice“ n'a spus, că ei nu-l văd

acolo pentru ultima dată? Electorul din Malența face să circule printre frații lui, suveranii, această întrebare foarte la locul ei: „N'ar fi cuminte să tratăm pacea? — Ba da, răspund cei mai mulți dintre electori, din fundul inimei. De altă parte însă Austria șovăiește; la urmă însă refuză, fiind năimită de Pitt. Cât despre Pitt, șovăiască cine vrea, el își suspendă legea *Habeas corpus*, suspendă plățile din vistierie și rămâne neclintit, în ciuda necazurilor din afară, în ciuda piedicilor din țară, a adunărilor naționale scoțiene și a Englezilor „prieteni ai poporului“, pe cari se vede silit să-i dea în judecată, să-i spânzure, ba chiar să-i achite cu mare bucurie. Acest om uscățiv e neclintit. Majestatea Sa a Spaniei, după cum am prezis, face pace. Deasemenea, Majestatea Sa de Prusia. Și așa avem tratatul de la Bâle. Un tratat cu anarhiștii aceștia negri, cu ucigașii de regi! Vai, ce-i de făcut? Nu poți să spânzuri anarhia; e cași cum te-ai spânzura singur. Trebuie, vrând-nevrând, să tratezi cu ea.

Deasemenea, generalul Hoche a reușit să pacifice Vendeea. Nemernicul de Rossignol și „coloanele lui infernale“ s'au mistuit. Generalul Hoche a făcut acest lucru, prin îndărătnicia și simțul său de dreptate, prin înțelepciunea și prin dibăcia lui. A pornit „coloane mobile“, dar nu infernale, a împresurat ținutul, iertând pe cei ce se supuneau și doborând la pământ pe cei cari rezistau. Focar de revoltă după focar sunt înăbușite. La Rochejacquelin, cel din urmă dintre nobili, cade în luptă. Stofflet însuși intră în vorbă. George Cadoudal s'a întors în Bre-tania, printre „chouanii“ lui; înfricoșata cangrenă a Vendeei pare stârpită deabinelea. Aceasta a costat, cum au făcut unii socoteală, în cifră rotundă, vieața

a 100.000 de oameni. Dar înnecurile, incendiile pricinuite de coloanele infernale, cari desfid aritmetica ! Acesta a fost războiul cu Vendeea.

Ba, mai mult : peste câteva luni el izbucnește încă odată, dar pentru ultima oară, așătat de Pitt și de acest *aci de față* Puisaye de Calvados și de alții. În cursul lunii Iulie 1795 corăbiile engleze manevrează în portul Quiberon, unde debarcă la cavaleri *aci de față*, la prizonieri de războiu voluntari, gata să dezerteze, la arme de foc, la proclamații, lăzi cu îmbrăcăminte, regaliști și bani ghiață. Dar și republicanii, din parte-le, sar repede la arme și pornesc în secret, pela miezul nopții, spre țărmurile Quiberonului ; iau cu asalt fortul Penthievre. Tunetele războiului se amestecă cu mugetul de noapte al oceanului, iar lumina dimineții e un revărsat de zori cum rareori a fost. Cei debarcați sunt alungați înapoi la bărcile lor, sau în talazurile cari îi înghit, printre sfărâmături și gemete de durere. Intr'un cuvânt, acest *aci de față* Puisaye a făcut-o fiartă aici, întocmai ca la Calvados, unde a fugit călare din castelul Vernon, fără cisme.

Din această pricină iarăși s'a pierdut o mulțime de vieți omenești ale atâtor viteji, printre cari lumca întreagă deplânge pe vrednicul fiu al lui Sombreuil. Familie prigonită de soartă ! Bătrânul și fiul cel mai mic au mers la ghilotină. O fiică eroică lânzezește, coplesită de lipsuri și ascunzându-și durerile în fața Istoriei, iar fiul cel mai mare plere aici, împușcat ca pribeag, de un tribunal militar. Hoche însuși nu-l poate salva. Dacă toate războaiele, civile și celelalte, sunt niște neînțelegeri, care lucru ar putea fi o dreaptă înțelegere ?

4. — LEUL N'A MURIT.

Adunarea Națională, luată de valul Norocului pe sus, spre biruință, în afară și împinsă din spate de vântul puternic al opiniei publice spre iertare și spre lux, înaintează repede. La o așa iuțeală e nevoie de toată dibăcia pilotului și mai mult chiar decât atâta.

E curios să vezi, cum cârmim și ocolim și trebuie pururea să înlocuim corabia și să alergăm cu vântul în spate. Dacă, deoparte, admitem pe cei 73 cari au protestat, consimțim, de altă parte, să desăvârșim apoteoza lui Marat, scoțându-i trupul din biserica Cordelierilor și transportându-l la Pantheonul oamenilor mari, de unde azvârlim pe Mirabeau, spre a-i face loc lui. Dar fără niciun folos, atât de violent suflă opinia publică. Un tineret aurit, cu șuvițele de păr aduse, sfărâmă în bucăți busturile lui dela teatrul Feydeau și le calcă în picioare, apoi le aruncă în haznaua din Montmartre, printre zbierete. Capela lui, de pe piața Caruselului, e măturată, iar haznaua din Montmartre va lua în primire până și pulberea lui. Niciun om divin n'a avut o divinitate mai scurtă. Cam vreo patru luni în acest Pantheon, templul tuturor nemuritorilor, apoi la hazna, scursura cea mare a Parisului și a lumii. „Busturile lui se numărau într'un timp până la patru mii“. Cum sunt bietele fapte omenești purtate între templul tuturor nemuritorilor și între scursura lumei!

Dar, mai departe, se ridică acuma o întrebare: când va intra în acțiune constituția din 1793? Capetele cu socoteală presupun, în mare taină, că această constituție din 93 n'are să intre în funcțiune niciodată. Ei, atunci, să se puie la treabă, să gătiască una mai bună.

Acuma, însă, unde sunt Jacobinii? Mama cea puternică stă colea, cum am văzut, fără copii, părginită cum e mai rău, scrâșnind nu din dinți, ci din gingiile goale, împotriva unei Adunări de trădători thermidorieni și împotriva mersului lucrurilor. De două ori Billaut, Collot și Compania fură acuzați în Adunarea Națională de Lecointre, de Legendre, dar și a doua oară acuzaarea n'a fost votată. Billaut spune dela tribuna Jacobinilor:

— Leul n'a murit, numai cât doarme.

În Adunare îl întreabă, ce înțelege prin trezirea leului? Și certuri dintre cele mai înverșunate se stârnesc în palatul lui Egalitate între „ciomăgași“ și între tineretul aurit; se aud strigăte:

— Jos Jacobinii! *Jacoquinii!* (coquin = ticălos).

Tribuna în plin aier răsună de țipete de bătaie, la cari răspunde numai tăcerea și oftaturi nedesluite. În comitetele guvernamentale se vorbește să se suspende ședințele Jacobinilor. Dar, ia ascultă: e ziua tuturor sfinților, sau chiar ajunul tuturor sfinților, din luna *aci de față* Noembrie a anului de grație numit odinioară 1794, un ajun prost pentru Jacobini: o trâmbă de pietre zboară prin ferestrele noastre, însoțită de zuruitori și blesteme. Jacobinele de aici, faimoasele „împletitoare“ cu iglițele lor pentru lucru, o iau la picior. dar sunt întâmpinate la ușă de tineretul aurit și de o gloată de patru mii de persoane. Sunt luate în răs, huiduite, îmbrâncite, bătute la spinare într'un chip scandalos: *cu fustele rădicate*. Și dispar, apucate de nervi. Ești afară, voi Jacobinii bărbați. Chiar așa: Jacobinii bărbați ies afară, dar numai pentru a se încăera. Dezastru și învălmășeală. Așa încât autoritatea armată e nevoită să intervină, iar a doua zi să intervină din nou și să

suspende ședințele Jacobinilor, odată pentru totdeauna. Jacobinii, deci, s'au dus; s'au făcut nevăzuți, într'o furtună de râsete și de huiduieli. Localul lor e transformat în școală normală, prima care a apărut de soiul acesta; aceasta la rândul-i face loc unei piețe „Nouă Thermidor”, apoi pieței Sf. Honoré, unde în zilele noastre lumea târguește în liniște la orătenii și legume. Unde mai este templul cel solemn cu globul său cel mare? Fabrică fără temelie! Noi, oamenii, nu suntem oare, noi și întreaga noastră lume, croiți din aceeași stofă din care se înfiripează visurile? Prețurile maximale fiind desființate, comerțul ar fi acuma să-și ia frâu liber. Dar, vai, comerțul, încătușat și zdruncinat în chipul cum l-am văzut, împins acuma din spate să meargă din nou, nu mai poate în prezent să-și mai ia vânt; nu poate decât să se împleticiască și să se poticniască. În timpul de față nu mai este, ca să zicem astfel, niciun fel de comerț. Asignatele, fiind scoase în așa mari cantități, erau de multă vreme în scădere, iar acuma încă mai scad, cu o repeziciune mai presus de orice comparație.

— Cât e cursa? întrebă unul pe un birjar de piață.

— 6.000 de livre! răspunde acesta.

Adică aproape 300 de lire sterline, în hârtie-monedă. Odată dispărută pacostea prețurilor maximale lucrurile, pe care le atingeau, dispărură și ele. „Două felii de pâine pe zi”, este rația, sărăcăcioasă, îngăduită. Cozile la brutării sunt tot mai lungi și mai agitate, mai jalnice, iar casele arendașilor au devenit prăvălii de împrumuturi pe amanet. Ne putem închipui, în aceste împrejurări, cu ce dispoziții sanchiulotismul mârâie înăbușit, privind pe senora

Cabarus și pe ceilalți *aci de față* întorcându-se dela dans, cum și strălucirea civilizației thermidoriene și balurile cu pantalonii de culoarea pielii. Ele au sandale și tunici ca în Grecia, pâlcuri de „Muscadini” se lăfăesc cu rețeviele lor ferecate cu plumb, iar noi suntem izgoși cât colo, dușmaniți, „culegem rămășițele aruncate în stradă”, ne zbatem făcând coadă la brutării pentru cele 2 felii de pâine ale noastre. Oare leul jacobin, despre care ei spun că ține întruniri secrete la arhiepiscopie cu scufa roșie și cu pistoalele încărcate, n’are să se trezească odată? După câte se pare, nu. Deputații noștri, alde Collot, alde Billaut, alde Barrère, alde Vadier, sunt găsiți vrednici, în aceste ultime zile din Martie 1795, de surghiun peste mare. Pentru moment însă vor fi trântiți în castelul din Ham. Leul a murit, sau se zvârcolește în spasmurile morții.

Din această pricină să privim în ziua, pe care ei o numesc cu 12 Mugurel (sau, pe vechiul stil, 1 Aprilie), zi nenorocoasă, cât de însuflețite sunt din nou străzile Parisului, cu valuri de femei flămânde, de bărbați flămânzi și zdrențăroși, cari zbiară :

— Pâine! pâine și constituția din 93!

Parisul s’a rădicat, încă odată, ca fluxul oceanului și se revarsă spre Tuilerii, pentru a cere pâine și o Constituție. Santinelele dela Tuillerii fac tot ce pot, numai că nu servește la nimic. Talazurile oceanului le mătură cât colo și înneacă sala Adunării însăși, urlând :

— Pâine și constituția !

Nenorociți senatori, nenorocit norod! Așa dar după atâtea necazuri și certuri tot nu-i nici pâine, nici constituție! „Pâine, nu poliloghie lungă!” așa zbie-raseră cumetrele lui Maillard, acum 5 ani și ceva.

Și zbiară la fel și în ceasul acesta. Adunarea, c'o înfățișare neclintită, cu anume gânduri pe cari nu le știe nimeni, își ține mai departe ședința în acest chaos sălbatec, plin de urlete și sună clopoțelu-i de alarmă din pavilionul unității. Sectorul Lepelletier, fost *Fetele lui sfântul Toma*, care e din neamul lui „schimbă bani”, cum și tinerețul aurit aleargă într'ajutor și mătură din nou chaosul cu baionetele scoase. Parisul e declarat în stare de asediu. Pichegru, cuceritorul Olandei, care s'a nimerit să fie aici, e numit comandant, până se vor termina tulburările. El le termină, ca să zicem astfel, într'o singură zi. El aduce la îndeplinire strămutarea lui Billaut, Collet și compania, risipește orice împotrivire numai cu două focuri de tun, dar cu focuri de tun oarbe și cu groaza numelui său, după care faptă dă de știre cu un laconism, care ar trebui să fie imitat :

— Deputați, ordinele voastre sunt executate.

Apoi se leapădă de comandă.

Răzmerița aceasta din luna lui Bobocel a trecut, în chipul acesta, ca un strigăt în pustiu. Prizonierii rămân în siguranță la Ham, în așteptarea corăbiilor; vreo 900 de inși „teroriștii principali ai Parisului”, sunt dezarmați. Sanchiulotismul, măturat cât colo de baionete, a dispărut cu mizeria lui până în fundul mahalalelor Sf. Anton și Sf. Marceaux. A fost o vreme, când portărelul Maillard cu cumetrele lui putea să schimbe mersul legiuierei. Dar vremea aceea s'a dus. Adunarea lăgiuitoare se pare că a căpătat baionete, iar sectorul Lepelletier pune mâna pe pușcă, dar nu pentru noi. Acuma noi ne retragem în tainițele noastre întunecoase, căci țipetele noastre de foame sunt socotite drept un complot al lui Pitt. Saloanele însă sclipesc, iar pantalonii de culoarea

pielii se rotesc ca mai înainte. Așadar noi ne-am pus pieptul pentru o Cabarus, pentru „Muscadinii” ei și zarafii lor? Pentru balurile cu pantaloni de culcarea pielii am înșfăcat noi feudalismul de gât, am pornit cu curaj și ne-am vărsat sângele în valuri? Tăcere elocventă, cel puțin tu să meditezi lauda lor!

5. — ULTIMA TRESARIRE A LEULUI.

Deputatul Carrier a mers și el la ghilotină, în Decembrie trecut, protestând că lucrase din ordin. Tribunalului revoluționar, după toate câte a mistuit, nu-i rămâne decât să se mistuie pe sine însuși, după cum se petrec lucrurile în anarhie. În primele zile din Martie lumea vede un lucru uimitor: Fouquier — Tinville pledând la bară în propriul interes. El și judecătorul lui principal, Leroi, dela 10 August, apoi judecătorul Vilate, „o încărcătură de vreo 16” toți pledează strașnic, protestând c’au lucrat din ordin, dar pledează în vânt. Astfel oamenii sfărâmă securea cu care au săvârșit fapte urâcioase. Securea însăși a ajuns nesuferită. Cât pentru rest Fouquier a murit cu destulă bărbăție.

— Unde-ți sunt „încărcăturile”? urla norodul.

— Prostime flămândă, răspunde Fouquier, oare pâinea ta e mai ieftină, în lipsa lor?

Vajnicule Fouquier, odinioară n’ai fost decât un procuror ca oricare altul, un copoiu al justiției, care adulmecai lacom pe pământul acesta, o fază bine cunoscută a naturei omenești. Dar acum tu ești și rămâi cel mai de seamă procuror, ce a existat vreodată și a umblat după vânat sub bolta cerească. Căci în goana aceasta pe pământ a timpului urma

să apară o *încarnație* a funcției de procuror. Cerurile hotărâseră, să răsară o întrupare, dar nu divină, a aceluși spirit vânătoresc al procurorului, care și pironeste privirea numai la sarcina lui. Și, iată, așa a și fost, dar la rându-i e pus sub acuzare. Piei, deci, tu *încarnație* a procurorului, cu ochii tăi iscoditori, care nu erai în fond decât cași ceilalți procurori, fii prea flămânzi ai lui Adam. Judecătorul Vilate a luptat din răputeri pentru viața lui, publicând din închisoare o carte iscusită, care nu ne este necunoscută. Dar fără niciun folos. El deasemeni cată să dispară, iar cartea lui, despre „*Cauzele secrete ale lui Thermidor*“, care mișună de minciuni dar cu crâmpeie de adevăruri de negăsit aiurea, este tot ce rămâne dela dânsul.

Tribunalul revoluționar s'a dus pe gârlă; răzbunarea însă nu s'a dus pe gârlă. Deputatul Lebon, după luptă îndelungată, este adus în fața curții obișnuite de judecată, care îl ghilotinează. Mai mult decât atâta: la Lyon și pe aiurea moderantismu, reînvieat, nu așteaptă pentru răzbunarea lui mersul încet al legii, ci dă buzna în închisori și le dă foc, arde vreo 60 de prizonieri jacobini, moarte crudă, sau îi înăbușe cu fum dela paie. Aici aleargă, însetate de răzbunare, „companile lui Isus“, cele crunte, sau „companiile Soarelui“, măcelărind pe Jacobini oriunde îi întâlnesc și aruncându-i în valurile Ronului, cari duc încă odată spre mare o înfricoșată încărcătură. Din această pricină la Toulon Jacobinismul pornește o revoltă și e gata să spânzure pe deputații Adunării Naționale. Cu astfel de acțiuni și de reacțiuni biata Adunare Națională nu e strânsă cu ușa? E cași cum ar fi să domoliască vânturile și apele și un ocean îndelung răscolit de uragane. Dar merge

înainte, cu învălmășală și cu certuri. Corabia republicei când aburcată în văzduh, când prăvălită în genunile mării, are nevoie de toată știința cârmaciului, ba și mai mult.

Care Parlament, din câte au hălăduit vreodată subț Soare, a mai avut așa serie de pățanii ca această Adunare Națională a Franței? Ea s'a strâns laolaltă spre a croi o constituție; în loc de asta însă n'a avut parte de altceva decât de distrugeri și de învălmășală. A dat foc catolicismului și aristocratismului, a adorat Rațiunea și a rătăcit la silitră, s'a războit ca un titan cu sine însuși și cu lumea întreagă. O Adunare, care a fost sfârticată de ghilotină; cam din 10 oameni unul și-a pus gâtul sub secure. A văzut cum se dansa carmagnola în fața ei, iar imnurile patriotice se cântau, când se prădau bisericile; cum rătăcii dela 10 August au defilat duși pe targă, iar la miezul nopții din acea zi infernală damele Egalitate în costume tricolore beau limonadă și fantoma lui Sieyès se urca la tribună, rostind: „Moartea, fără fraze!“ O Adunare Națională, care a fiert în clocote și care a înghețat, care s'a făcut roșie de furie și pe urmă galbenă, tot de furie; care a ținut ședință cu pistoalele în buzunar și care, într'un moment de fierbințeală, a tras sabia; care, când țipa în cele 4 vânturi prin glasul lui Danton: „trezește-te, Franță, și lovește în tirani!“ când înțepenirea și amuția de groaza lui Robespierre și răspundea la vocea lui mormântală printr'o gâfâială îndoelnică. Ucisă mișelește, sfârticată, înjunghiată, împușcată, în baie, pe stradă, pe scară. Care a fost sâmburele chaosului. N'a auzit ea dangătul clopotelor în miez de noapte? A chibzuit împresurată de 100.000 oameni înarmați cu cuptoarele de artilerie și cu căruțe de provizii. A fost asurzită de clopo-

tele de alarmă, luată cu asalt, înneacă de potopul negru al sanchiulotismului și-a auzit zbierete ascuțite de „pâine și săpun!“ Căci, precum spuneam, a fost sămburele chaosului, stătea în centrul sanchiulotismului și-și desfășura stindardul peste o genună imensă, unde nu era nici cărare, nici piatră de hotar, nici fund și nici țărături. În destoinicie lăuntrică, în pricepere, în credință, în putere și bărbăție obștească poate că n'a întrecut cu mult mijlocia celorlalte parlamente. În sinceritatea scopurilor sale însă și în ciudătenia situației ea nu are pereche. Încă un talaz al sanchiulotismului, sau cel mult două și corabia șubreduită a Adunării Naționale va ajunge la uscat.

Răzmirița dela 12 Mugurel s'a sfârșit cu niște răcnete în vânt, iar sanchiulotismul, pe moarte, fusese măturat și azvârlit în întunec. Așa a zăcut, gemând, vreme de 6 săptămâni; gemând, dar și făcându-și planuri. Jacobinii dezarmați, izgoniți dela tribună în aerul liber, cată vrând-nevrând să se ajute unii pe alții, prin întruniri secrete pe subț pământ. Din această pricină iată că în ziua de întâi a lunii Pășunel, adică 20 Maiu 1795, sunetul „Adunarea“! se aude din nou; tobele râpâie aprig ran-tan-tan. La arme, la arme!

Sanchiulotismul s'a ridicat încă odată din vizuina-i de moarte, imens și tălăzuindu-se sălbatec, ca un ocean sterp. Mahalaua Sf. Anton e în picioare. „Pâine și constituția din 93“, așa se aude; așa stă scris cu creta pe pălăriile bărbaților. Ei au sulitețele lor, au puștile lor; au jalobe cu cererile lor; au steaguri, proclamații tipărite, ticluite într'un stil curat oficial.

Având în vedere cutare și având deasemenea în vedere cutare, ei, poporul suveran, care a îndurat multe, se află în răzmiriță și vrea să aibă pâine și consti-

tuția din 93. Și astfel barierele sunt ocupate, tobele bat adunarea, iar clopotele sună a vrajbă. Un potop negru înneacă Tuileriile; cu toate sentinelele sanctuarul însuși e cutropit; intră, când eram la ordinea zilei, un șuvoiu de femei cu părul vâlvoi, cari se vaită: „pâine, pâine”. Președintele poate să-și pună mult și bine pălăria pe cap și să sune clopoțelul său de alarmă „în pavilionul unității”. Corabia statului din nou se zbate și ia apă, năpădită de talazurile cele sterpe, gata să se scufunde.

Ce zi, iarăși! Femeile sunt scoase afară, dar bărbatii se năpustesc nestăviliți înăuntru, înneacă toate coridoarele, tună la toate zăbrelele. Deputații întind gâtul înainte, se roagă, pledează. Sf. Anton zbiară turbat:

— Pâine și constituția!

S'a răspândit un zvon, că Adunarea a pus să se „ucidă femeile”. Oamenii dau năvală, se strivesc: răcnete și furie. Ușile de stejar au devenit ca un fel de toacă de stejar, cari răsună subțire securea lui Sf. Anton. Tencuiala de ipsos pârâie, garniturile de lemn crâșcă și pocnesc, ușile sar în țândări. Sf. Anton se avântă înăuntru cu furie și cu zbierete, cu flăcările-i zdrențuite, cu proclamațiile-i tipărite, în uruitul tobelor. Lucru uimitor și la auz și la vedere! Jandarmii, străjerii credincioși și sectoarele atacă prin ușa cealaltă, dar sunt respinși. Puștile trosnesc, dar Sf. Anton nu poate fi izgonit. Deputații cu rugămintele lor se roagă în zadar:

— Respectați pe președinte! Nu vă apropiați de președinte!

Deputatul Feraud își întinde brațele înainte, desgolindu-și pieptul cu creștături din războiul cu Spania și se roagă de ei, dar în zadar. Amenință și în-

fruntă, dar în zadar. Deputat răzvrătit față de poporul suveran ! Dacă tu ai luptat, n'am luptat și noi ? N'avem pâine, n'avem constituție ! Ei se năpustesc asupra bietului Féraud, îl răstoarnă și-l calcă în picioare, iar mânia lor se ațâță și mai mult, văzându-și propria lor ispravă. Il târâie prin coridor, mort sau aproape mort. Ii taie capul și-l înfig într'o suliță. A, o Adunare Națională fără pereche avea oare nevoie acum și de felul acesta de pățaranie ? Căpățana sângerândă a lui Féraud înaintază în suliță. Iată ce joc a început; Parisul și lumea cată să aștepte cum are să se termine.

Și astfel șuvoiul aleargă liber prin toate coridoarele. Înăuntru și afară, atât cât poți vedea cu ochii, nimic altceva decât un infern și genunea cea mare deslănțuită slobod. Președintele Boissy d'Anglas stă la locul său, neclintit ca o stâncă, restul Adunării e împins „până la băncile cele mai de sus”. Străjerii de sectoare și jandarmii se așează oricum în rânduri, spre a forma acolo un fel de parapet înaintea lor. Răzmirița însă își face de cap : bate tobele și vrea să citească jalobele ei cu cereri, vrea să se decreteze cutare, ba mai vrea cutare. Președintele Boissy stă cu pălăria pe cap, dar nu cedează, ca o stâncă asaltată de valuri. Ei îl amenință, pun puștile la ochi; el nu cedează. Ei întind spre dânsul căpățana însângerată a lui Féraud. Cu un aier grav el îi face o plecăciune, dar nu cedează.

Căci chiar hârtiile cu jalobe nu pot fi citite din pricina tăărăboiului: tobele uruie, iar gătlejurile zbiară. Răzmirița, întocmai ca muzica sferelor, nu poate fi auzită din pricina zgomotului însuși. Decretați-ne asta, ba decretați-ne alta. Deslușim doar un bărbat,

care „vreme de-o oră întreagă urlă în orice moment“:

— *Cer arestarea ticăloșilor și a mișeilor!*

Deunăseamă, una dintre cererile cele mai lămurite, ce s'au rostit vreodată. Ea, într'adevăr, cuprinde tot ce, până în ceasul de față, ai fi putut pretinde cu bun temei de la constituția anului unu, de la cetățile putrede, de la urnele de vot, sau de la oricare altă arcă miraculoasă de alianță politică să faci pentru tine, până la sfârșitul lumii. Eu, deasemenea, cer arestarea nemernicilor și a păcătoșilor și nimic altceva.

Adunarea Națională, potopită de valul negru al sanchiulotismului, se strecoară cu binișorul, să caute aiurea ajutor, aiurea o scăpare. Aici nu mai e scăpare.

Cam pela ora 4 după prânz n'au mai rămas aici decât vreo 60 de membri. Numai prieteni, sau chiar conducători pe subt mână; o rămășiță din creasta „muntelui“, constrânsă la tăcere de robia thermidoriană. Acuma e vremea lor. Acum, ori niciodată, să se coboare și să vorbească. Și acești 60 coboară, într'adevăr, invitați de sanchiulotism; alde Romme cel cu calendarul cel nou, Ruhl cel cu potirul sfânt, Goujon, Duquesnoy, Soubrany și restul. Sanchiuloții, veseli, formează un cerc înjuru-le. Romme ocupă scaunul președintelui, iar ei încep să hotărască și să voteze decrete. Destul de repede iese acuma decret după decret, în melodi scurte, una după alta, ca strofa și anti-strofa. Cari vor ieftini pâinea și vor trezi leul adormit. Și la fiecare nou decret sanchiulotismul chiuie:

— *Votat! Votat!*

Iar tobele uruie. Merge repede: în câteva ore lu-

crează cât în luni de zile. Când uitate, că întră o figură, pe care la lumina lămpii o recunoaştem, că e Legendre. El rosteşte nişte cuvinte, cari sunt fluerate. Atunci, însă, priveşte : intră sectorul Lepelletier, sau alt sector de Muscadini. E tineretul aurit, cu baionetele întinse, cu ochii pironiţi asupra locului cu pricina. Trop, trop, trop, cu baionetele sclipind la lumina lămpilor. Ce poţi să faci, când ești istovit de o lungă răzmiriţă, când ai ajuns nesimţitor, trist şi flămând, decât să dai înapoi, ba chiar s'o iai la picior înapoi? Scape, cine poate! Până şi ferestrele e nevoie să fie larg deschise, pentruca sanchiulotismul să poată scăpa cât mai repede. Sectoarele de zarafi şi tineretul aurit îi mătură cât colo, fără îndurare, în tainiţele lor din Sf. Anton. Am triumfat şi de data asta! Decretele celor 60 sunt cât ai clipi desfiinţate, sunt declarate nule (şi inexistente. Romme, Ruhl, Goujon şi aţâţătorii, vreo 13 de toţi, sunt puşi sub acuzare. Şedinţa permanentă se termină la ora 3 dimineata. Sanchiulotismul a fost încă odată trântit pe spate şi acuma zace întins, zbatându-se. Dar se zbate pentru ultima oară.

Aşa a fost ziua de întâi Pășunel, sau 20 Maiu 1795. In zilele de 2 şi 3 Pășunel sanchiulotismul se mai zbate încă şi pe negândite mai trage clopotele şi se adună sub arme. Dar acestea nu folosesc la nimic sanchiulotismului. La ce bun, că Romme şi Ruhl al noştri, acuzaţi dar nearestaţi încă, alcătuesc o „nouă şi adevărată Adunare Naţională” dintr'ai noştri, acolo în Est şi declară pe ceilalţi afară din lege? La ce bun, că ne punem în rânduri cu armele în mână şi pornim? Forţa armată şi sectoarele de Muscadini, vreo 30.000 de inşi, împresoară cea veche şi falsă Adunare Naţională. Noi nu putem de

cât să ne certăm între noi, să ne aruncăm în cap poreole, „muscadini” contra „băutori de sânge”. Ucigașul lui Féraud, prins cu mâinile încă roșii, condamnat și gata acuma pentru piața Grevei și pentru ghilotină, este liberat și dus înapoi în Sf. Anton. Dar la ce folos! Străjării Adunării și tineretul aurit aleargă, potrivit decretului, spre a-l căuta, ba, mai mult, spre a dezarma pe Sf. Anton. Și îi și dezarmează : căci pun să înainteze tunurile, căci se aruncă asupra tunurilor vrăjmașului, căci au îndrăzneala ostășească și de partea lor legea cu teroarea ei. Sf. Anton își predă armele. Santerre însuși dă această povață, grijuliu de vieața și de berăria lui. Ucigașul lui Féraud se azvârle singur depe vârful unui acoperiș. Și totul este pierdut.

Văzând cum stau lucrurile, bătrânul Ruhl își trage un glonț de pistol în capul său bătrân și cărunt, zdrobindu-și tărtăcuța în bucăți, așa cum făcuse cu sfântul potir la Reims. Romme, Goujon și ceilalți stau în picioare înaintea unui tribunal militar alcătuit în pripă și lucrând în pripă. Auzindu-și sentința, Goujon scoate un cuțit, îl înfige în piept și-l trece vecinului său Romme, apoi cade mort. Romme face la fel și un altul e gata s'o facă. Moartea romană aleargă aici, ca un curent electric, înainte ca aprozii să poată interveni. Ghilotina primi restul.

Aceștia fură *ultimii Romani*. Billaut, Collot și compania sunt chemați la rându-le să fie judecați; vieața lor e în joc. Se descoperă însă, că au spălat putina : se îmbarcaseră pentru Sinamarri și noroiul arzător din Surinam. Aici Billaut are să se înconjoare cu stoluri de papagali domesticiți. Collot are să capete friguri galbene și are să bea o sticlă întregă

de rachiu, arzându-și măruntaiele. Sanchiulotismul nu se mai zbate. Leul adormit e de data asta un leu mort și acuma, precum vedem, îl poate plesni orice copită.

6. — CU SCRUMBII FRIPTE

Așa a murit sanchiulotismul, cu trupul. Ori, s'a preschimbât. Dansul său pitian în zdrențe, carmagnola, s'a transformat într'altul pyric, în dansurile din balurile senorei Cabarus. Sanchiulotismul a murit; a fost înăbușit de alte isme de acelaș soi, cari sunt propriile-i odrasle (naturale și îngropat, am putea spune, cu așa asurzitoare chiote de bucurie și litanii funebre atât de dezarmonice din parte-le, încât abia peste vreo jumătate de secol, sau aproape, lumea a început să înțeleagă limpede pentru ce a existat atunci.

Și totuși el avea un rost. Sanchiulotismul a existat aievea: un ultim vlăstar al vremii. Mai mult încă: el trăește și astăzi, căci nu e mort, ci transformat. Sufletul său trăește deapururi și va lucra deapururi, în lung și în lat. Dintr'o formă trupească trece într'alta, mai puțin urâcioasă, așa cum e datina Timpului, cel iscusit cu noii săi născuți, până când, ajuns la o formă desăvârșită, va cuprinde lumea întregă de jurîmprejur. Căci omul cuminte poate acuma să descopere pretutindeni, că se poate bizui pe bărbăția lui, nu pe zorzoanele bărbăției lui. Acela care, în epoca asta a Europei noastre, se bizuie pe zorzoane, pe formule și pe chiulotisme, de orice soi ar fi, se bizuie pe haine vechi și pe un burduf gol și nu poate să dăinuiască. Cât pentru trupul sanchiu-

lotismului, care e mort și îngropat, nădăjduim, că nu e nevoie să mai iasă la lumină, în forma sa urâcioasă dela început, vreme de-o mie de ani de aici înainte.

A fost, oare, vlăstarul cel mai înfricoșat al Timpului? Da, unul dintre cele mai înfricoșate. Această Adunare Națională, ajunsă acum anti-jacobină, va publica, în scopul de a se justifica și a se întări, liste de cele ce săvârșise domnia Teroarei și anume listele persoanelor ghilotinate. Aceste liste, tipă înăcritul stareț Montgaillard, nu sunt complete. Ele conțin numele a câtor persoane, crede cititorul? A două mii, sau cam pe-aci. Dar au fost peste patru mii, strigă Montgaillard, atât de mulți inși au fost azvârliți unei morți îngrozitoare, ghilotinați, împușcați, înecați. Dintre aceștia 900 au fost femei. E un total groaznic de vieți omenești, părinte stareț.

Dar dacă dobori de zece ori pe atâtea, în regulă, pe câmp de bătălie, poți avea o victorie glorioasă și un *Te Deum*. Ar fi cam a doua suta parte din câți au pierit în întregul războiu de Șapte ani. În acest războiu de șapte ani Frederic cel Mare n'a zmulș Silezia din mâinile marei împărătese Maria Tereza, iar Pompadour, jignită de-o epigramă, n'a fost mulțumită, că ea nu poate fi o Agnes Sorel? Căpățana omului i-o tărtăcuță ciudată, care studiază filozofia fără de mare folos și sună a gol, părinte stareț.

Dar ce să spună Istoria, dacă undeva, pe planeta aceasta, aude despre un popor, unde din trei suflete unul nu are, în fiecare an, timp de 30 de săptămâni, decât a treia parte din porția de cartofi, cu cari să-și ducă zilele? Istoria se simte, în acest caz, datoare să spună, că foametea este foamete și că foe-

metea, din generație în generație, presupune multe. Istoria se mai încumetă să afirme, că sanchiulotismul francez dela 93, care s'a trezit dintr'un îndelung somn de moarte și-a fost în stare să alerge la hotar și să moară în luptă pentru o speranță nemuritoare și pentru o credință în liberarea lui și alor săi, a fost numai *al doilea* dintre oamenii cei mai nenorociți. Iriandezul lipsit de cartofi n'avea atunci nici simțire, nici, cu atât mai puțin, suflet. În întunericul lui și în frig era amarnic lucru pentru dânsul să moară de foame, amarnic să-și vadă copiii lihniți de foame. Era amarnic pentru el să fie un cerșetor, un mincinos și-un papugiu. Mai mult decât atâta: dacă vântul acela pustiu dinspre Groenlanda, cu sărăcia-i posomorită, permanentă din tată în fiu, îl înțepenise într'un soi de toropeală, de împietrire rebegită, încât nu mai vedea și nu mai simțea, oare asta era vreo ușurare pentru o făptură cu suflet, sau nenorocirea cea mai crudă dintre toate?

Astfel de lucruri au fost, astfel de lucruri sunt și ele merg înainte în tăcere, în liniște, iar sanchiulotismul vine pe urma lor. Istoria, când se uită îndărăt la această Franță, vreme de veacuri, îndărăt, bunăoară, (la epoca lui Turgot, când Ipbăgimea mută se uită înlemnită la palatul regelui ei și într'o desfășurare imensă de chipuri gălbejite, murdare, zdrențuite și supte își înfățișa, cu niște buchica hieroglifele, jaloba cu necazurile sale, iar drept răspuns era spânzurată în niște furci noi, înalte de 6 stânjeni, cată să mărturisească cu durere, că n'a fost altă epocă, în care obștea aceasta de 25 de milioane de inși ai Franței să fi suferit *mai puțin* decât

în perioada aceasta, pe care o numim domnia Te-roarei. Dar acum n'au suferit milioanele de muți, ci miile de oratori și sutele și unitățile, cari zbie-rau și publicau, făcând lumea să se zbată în ne-voile ei, pe cât puteau și cât erau în stare. Aici e ciudățenia cea mare. Cele mai groaznice produse ale Timpului nu sunt niciodată cele cu gura mare, căci acestea pier repede, ci cele tăcute, cari pot să dăinuiască din secol în secol. Anarchia, tot atât de nesuferită ca moartea, e o dușmană neimpăcată pentru întreaga fire a omului, din care pricină ea trebuie să moară cât mai curând.

Pentru acest cuvânt orice om cată să știe, ce ge-nune, dar și ce culmi, pot ieși la iveală în sufletul nostru; cu teamă, dar și cu uimire, cu o îndreptă-țită simpatie, sau cu o îndreptățită antipatie, cu o privire senină și cu inima deschisă, să contemple acest lucru, să și-l însușiască și să scoată de-aici nenumărate încheieri. Iar printre cele dintâi, bună-ooră, această încheiere: „Că, dacă zeii din lumea asta de jos vor să stee pe tronurile lor sclipitoare tot atât de tembeli ca zeii lui Epicur, cu chaosul viu al Neștiinței și al Foamei rostogolindu-se la pi-cioarele lor fără ca ei să se sinchisească, iar lin-găii lingușitori să propovăduiască pacea, în vreme ce aici nu-i nici pomeneală de pace, atunci întunecatul chaos are să se rădice, se pare, în picioare”. Și nu s'a rădicat, Cerule? Nu le-a tăbăcit pielea, spre a face nădragi din ea? Spre a nu mai fi un al doi-lea sanchiulotism pe pământul nostru o mie de ani de aici înainte, cată să înțelegem bine ce-a fost cel dintâi, iar bogații și săracii printre noi să trăiască și să lucreze altfel. Și acumă înapoi, la povestea noastră.

Sectorul Muscadinilor se veseleşte din plin, iar balurile dela Cabarus se învârtesc înainte. Căci n'am descurcat noi probleme aproape de nedeslegat, *republica fără anarhie?* Legea cu „Frăție sau moarte” s'a dus pe gârlă. Visul chimeric „Să capete cine are nevoie” a devenit în practică „Să păstreze cine are”. Locul republicei anarchice a calicimei l-a luat republica cu rânduială a bogaților, care va duce-o înainte cât va putea mai mult.

Pe podul Zarafilor, în piața Grevei, în aceste seri de vară Mercier a văzut, în niște hambare lungi, cum oamenii trebăluiau pentru masa lor. Tainul de pâine zilnică a scăzut la o felie și jumătate. „Străchinile conțineau fiecare câte trei scrumbii fripte, presărate cu bucăți de ceapă și stropite cu o țără de oțet. La asta se adăoga câteva crâmpeie de prune fiente și ceva linte, care plutia pe deasupra unui sos curat apă chioară. În vreme ce mai încolo grătarul bucătarului sfârâie, iar tingirea clocotește pe foc între două pietroaie, i-am văzut stând cu sutele la aceste mese sărăcăcioase și înghițind fără pâine dumicații aceștia pe sponci, cu mult prea neîndestulători pentru pofta lor aprigă de mâncare și pentru capacitatea stomacului lor”. Dar apele Senei, cari curg din belșug coala, vor acoperi lipsurile.

Tu, om de dârvală, lupta și îndrăzneala ta în vremea acestor lungi șase ani de răzmiriță și de zbucium nu ți-a folosit deci la nimic? Tu ți-îmbuci scrumbiile și apa ta într'o seară binecuvântată ca asta, rumenă ca aurul! O, pentruce pământul i-așa de frumos și împurpurat de vâpaea zorilor și amurgului, dacă legăturile omului cu ceilalți oameni cată să facă din el o vale a mizeriei și a lacrimilor

și nici măcar a unor lacrimi molcome? Distrugerea Bastiliei, punerea pe fugă a lui Brunswick, înfruntarea principatelor și a puterilor europene, a Pământului și a Infernului, toate câte ai îndrăznit să faci și să înduri, au fost deci pentru o republică a saloanelor senorei Cabarus? Răbdare! Tu trebuie să ai răbdare. N'a venit încă sfârșitul.

7. — IN RABUFNEALA TUNURILOR

În fapt, ce putea fi mai natural, ba, am putea chiar spune, de neînțeles decât această stare de tranziție, pe urma sanchiulotismului? Rămășițele învălmășite ale unei republici a calicimei, care s'a încheiat cu domnia Teroarei, se orânduiesc delăsine într'un amestec cum pot și ele. Fiindcă evanghelia lui Jean-Jacques, cași cele mai multe din celelalte evanghelii, nu mai au crezare, ce-i de făcut decât să ne întoarcem la evanghelia cea veche a lui Mamona? *Contractul social* e fi adevărat, sau nu, frăția poate fi frăție sau moarte, banul însă are valoarea lui de ban. În înecul credințelor omenesti un lucru rămâne înafară de orice îndoială, că plăcerea e plăcere. Aristocrația cu hrisoave feudale s'a dus pe gărlă, luată de-un șuvoiu puternic și acum, prin mersul firesc al lucrurilor, ajungem la aristocrația sacului cu parale. Acesta e cursul, ce au luat la ora asta toate societățile europene. De bună seamă, un soi de aristocrație cu mult mai josnică. Ba chiar nesfârșit de josnică. Cea mai josnică din câte se cunosc.

Totuși, ea are acest avantaj: cași anarhia nu poate să dureze. N'ai observat cum gândirea este mai

puternică decât toate parcurile de artilerie și cum, fie 50 de ani după moartea mucenicului, fie după două mii de ani, ea înscrie, sau trage cu buretele peste actele parlamentului, pune în mișcare munții și modelează lumea ca pe-o argilă fragedă? Deasemenea, cum începutul oricărei gândiri, vrednică de acest nume, este iubirea și că niciodată n'a fost un cap înțelept fără să fi fost mai întâi o inimă generoasă? Cerul nu contenește cu bunătatea lui, așa încât ne trimite în fiecare generație câte o inimă mărinimoasă. Și, acuma, care inimă generoasă ar putea pretinde, că este, sau să fie deabinelea, așa de îmbrobodită, încât să-și închipuie, că credința față de sacul cu bani este o credință nobilă? Mamona, strigă inimile generoase din toate veacurile și din toate țările, este cel mai josnic dintre zeii cunoscuți, ba și dintre diavolii cunoscuți. Ce glorie afli în el, încât să-l poți adora? Nicio glorie adevărată, nici măcar spaimă; cel mult urâtenia prost întovărită cu josnicia. Inimile generoase însă observând, deoparte, o mizerie așa de larg răspândită, întunecată și înăuntru și înafară, udându-și cu lacrimi felea ei și jumătate de pâine, iar de altă parte numai baluri cu pantaloni de culoarea pielei, sau străluciri deșarte și scârnave de soiul acesta, nu pot decât să strige, nu pot decât să dea de știre :

—E prea mult, divinule Mamona. E, cu ceva, prea mult!

Când glasul acestor inimi au dat de știre, ele pronunță în acelaș timp un *fiat* și un *pereat* pentru toate lucrurile de pe lumea asta.

Cutoateacestea noi vom urî anarchia, cum urâm moartea, căci și ea e o moarte, iar lucrurile și mai

rele decât anarchya le vom urî și mai mult. Fără îndoială numai pacea este roditoare. Anarchya înseamnă distrugere, e un foc, să spunem, ce arde tot ce-i rușinos și de nesuferit, dar care lasă în urmă numai pustiu. Să mai știm și acest lucru: că dintr'o lume de năuci nu poți să scoți nimic altoeva decât năuceală. Orânduiește-o, ticluiește-i o constituție, cerne-o prin urnele de vot oricât vrei, ea este și rămâne tot o năuceală, o pradă nouă pentru alți șarlantani și pentru treburi necurate, iar la urmă sfârșitul doar, doar, dacă va fi mai bun decât începutul. Cine poate scoate o faptă cuminte dela niște oameni nesăbuiți? Și în chipul acesta, cum pustiu și nimicirea generală se abătuse asupra acestei Franțe, ce-ar mai fi putut face anarchya? Atunci să vie ordinea, fie ea chiar prin sabia unui soldat; să vie pacea, pentru ca îndurarea cerului să nu se risipească în vânt, pentruca aceea ce el, în înțelepciunea lui, ne trimite, să-și dea roadele la timpul cuvenit.

Ne rămâne acuma să vedem în ce fel domesticitorii sanchiulotismului au fost și ei înșiși puși cu botul pe labe, iar dreptul sfânt al răzvrătirei măturat cât colo de praful de pușcă. Iar cu asta istoria această ciudată și plină de evenimente, numită Revoluția franceză, ia sfârșit.

Adunarea Națională, mânată în acești trei ani într'o așa goană de vânturi năprasnice și de șuvoaie năprasnice, când cu cârmaci, când fără cârmaci, s'a săturat de propria-i existență și vede cum și oamenii s'au săturat de ea. Deaceea, dorește din inimă să-i puie cruce. Până în ultimul moment trebuie să se zbată în contradicții. Acuma e aproape gata să capete o constituție și, totuși, nu gustă încă pacea. Sieyès, spuneam, s'a apucat încă odată să croiască o constituție.

E cași făcută gata. Dar, trăgând învățatură din experiență, marele architect schimbă multe, îngăduie multe. Deosebește cetățenii în activi și pasivi, adică banul te îndreptățește să fii alegător. Are 2 camere: un sfat al bătrânilor, tot așa un sfat al celor cinci sute. La așa încheieri am ajuns. În acelaș spirit înlăturând acea fatală orânduire, de lepădare de sine, a foștilor noștri constituanți, hotărâm, nu numai că actualii membri ai Adunării pot fi realeși, dar că două treimi dintre ei trebuie să fie realeși. Cetățenii activi, alegători, nu vor avea de data asta de ales decât o treime din Adunarea Națională. Atare orânduire, a realegerii celor 2 treimi, o adăogăm la constituția noastră și supunem această constituție aprobării primăriilor din Franța, spunându-le: Ori le primiți pe amândouă, ori le respingeți pe-amândouă. Oricât de neplăcută le este această codiță, primăriile, cu o covârșitoare majoritate, primesc și astfel îi dau consfințire. Cu un directorat de 5 persoane, cu 2 camere bune, cu o dublă majoritate numită de noi înșine, sperăm că această constituție se va dovedi desăvârșită. Ea are să *meargă*, căci picioarele ei, cele 2 treimi realese, sunt gata coala, în stare să umble. Sieyès se uită la clădirea lui pe hârtie c'o îndreptățită mândrie.

Dar priviți acum la sectoarele îndărătnice, cu Lepelletier în frunte, cum dau cu copitele în țărushi! Căci nu-i o încălcare fățișă a libertății electorale, a drepturilor omului, a suveranității poporului, codița asta cu realegerea celor 2 treimi *dintr'ai voștri*? Tirani nesățioși, vreți să vă permanentizați aici! Adevărul e că biruința lor asupra mahalalei Sf. Anton și îndelungul drept la răzvrătire au cam răzgâiat pe acești oameni. Ba mai mult: au răzgâiat pe toți oa-

menii. Să ținem seama, apoi, că fiecare om era până acum liber să nădăjduiască ceace vroia; de aici înainte nu mai are ce să nădăjduiască, ci numai să se bucure: să se bucure de *ce are*.

La oamenii, răzgâiați de dreptul de răzvrătire, câte îmboldiri întunecate se mai stârnesc, odatăce limbile încep să turuie. Ziariștii declamă, ca alde Lacretelle, ca Laharpe; oratorii spumegă. Aici miroase a regalism, a jacobinism. La granița de Vest Pichegru, în mare taină, căci nu cutează să se încreadă în armata lui, tratează cu Condé, iar în sectoarele noastre spumegă lupii îmbrăcați în piele de oaie, pribegii deghizați și regaliștii. Toți oameni cari, cum spuneam, sperase fiecare, că alegerile vor aduce ceva pentru partidul său. Dar acum nu mai sunt alegeri, sau se aleg numai o treime din toți. Cei albi se unesc cu cei negri împotriva codiței cu 2 treimi, cum și toți nepricopsiții din Franța, cari văd că de aici încolo treburile lor se apropie de sfârșit.

Sectorul Lepelletier, după o sumedenie de adrese, găsește că această codiță este o încălcare pe față; pentru care cuvânt ei, Lepelletier, în ce-i privește, nu o vor lua în seamă și invită deci și celelalte sectoare libere să se alătore lor, „într'un comitet central, spre a se împotrivi prigoanei“. Sectoarele se alătură, aproape toate; se bizuie pe cei 40.000 de oameni ai lor, gata de luptă. Din această pricină Adunarea Națională cată să-și ia măsurile. În ziua asta, de 12 Mustărel (4 Octombrie) 1795 sectorul Lepelletier ține ședință în contravenție fățișă în mânăstirea sa, Fetele-lui Sf. Toma, din strada Vivienne, cu puștile încărcate. Adunarea are la dispoziție cam

vreo 5.000 de inși, din trupele regulate, generali din belșug, cum și vreo 1.500 de ultra-jacobini persecutați, cam amestecați, pe cari în criza de față i-a adunat în pripă și i-a înarmat sub titlul „patrioții din 89”. Buzuindu-se pe lege, ea trimite pe generalul Menou să dezarmeze pe Lepelletier.

Potrivit ordinului, generalul Menou se pune în mișcare, face somațiile cuvenite, cum și manevre, dar fără nici un rezultat. Pela ora 8 seara generalul Menou vede, că el se află în linie de bătaie pe strada Vivienne, trimițând înzadar la somații, că la fiece fereastră sunt puști încărcate îndreptate asupra-i și că nu poate dezarma sectorul Lepelletier. Nu-i rămâne decât să se întoarcă, cu pielea negăurită, dar fără nicio ispravă. E aruncat la închisoare, ca trădător. După care fapt toți cei 40.000 se alătură de acest Lepelletier, care nu poate fi învins. Dar Adunarea noastră, apucată de tremuriciu, de care parte să se întoarcă acuma? Această biată Adunare, după atâta călătorie, tocmai când să intre în port, se pune, ca să zicem astfel, pe uscat și se zbate aici înfricoșat, cu talazurile urlând înjuru-i: cei 40.000 de inși, gata s'o răstoarne în adâncuri, împreună cu marfa lui Sieyès și cu întreg viitorul Franței. Totuși, pentru ultima dată, aproape de pieire, ea intră în luptă.

Unii cer să fie numit comandant Barras, care a biruit în Dogoriș. Alții, ceace-i mai cu profit, se gândesc la cetățeanul Bonaparte, ofițer de artilerie fără serviciu, care a cucerit Toulonul. Acesta-i om cu cap, om de acțiune. Barras este numit comandant de drept, iar tânărul ofițer de artilerie comandant de fapt. În momentul acela el era în galerie și auzise

totul. Se retrase, preț cam de jumătate de ceas, spre a se chibzui în sine însuși. După o jumătate de oră de socoteală anevoie înăbușită, a fi sau a nu fi, el răspunse: *da*.

Și acuma, când la centru este un om cu cap, întreaga afacere capătă vieață. Repede la tabăra din Sablons, spre a ne asigura artileria. Acolo nu sunt nici 20 de oameni, cari s'o păziască. Un aghiotant sprinten, cu numele de Murat, o ia la galop și ajunge acolo cu câteva minute mai devreme, căci și Lepelletier pornise pe aceeași cale. Tunurile sunt ale noastre. Și acuma puneți stăpânire pe postul acesta, puneți stăpânire pe celalt. Repede și cu hotărâre: la poarta Luvrului, în înfundătura Dauphin, în strada Saint-Honoré, dela podul Nou dealungul tuturor cheiurilor de Nord spre Sud pânăla Podul Regal, *aci de față*. Intinde dejurîmprejurul altarului din Tuilerii un cerc cu o disciplină de fier. Fiece tunar să fie cu fitilul aprins și toți soldații gata sub arme.

Și astfel ședința e permanentă, toată noaptea; și a doua zi, la răsăritul soarelui, sfânta răzvrătire se arată din nou. Corabia statului se frământă pe uscat, iar oceanul întreg e în clocot injuru-i: sună „adunarea”, se înarmează, zbiară, doar că nu mai trage clopotul de alarmă, căci n'au nici un clopot de alarmă decât al nostru, din Pavilionul Unității. Innecul corăbiei e aproape și lumea întregă își ațintește privirile asupra-i. Biata corabie se zbuciumă înfricoșat, la o zvârlitură de băț de liman. Primejdia pentru dânsa este imensă. Totuși, acuma are la cârmă un om. Vin solii dela răzvrățiți; unele sunt primite, altele nu. Sosesc solii, cu ochii legați. Consilii după consilii. Biata corabie se zbuciumă. Suntem în 13 Mus-

tărel, anul 4. Foarte curios: dintre toate zilele e tocmai ziua de 5 Octomvre, aniversarea alaiului cume-trelor, acum 6 ani. Cu dreptul sfânt al răzvrătirei iată ce departe am ajuns!

Lepelletier a pus mâna pe biserica Sf. Roch; a mai pus mâna pe Podul Nou, căci postul nostru de acolo s'a retras fără să tragă foc. Gloanțe rătăcite vin dela Lepelletier și răpăiesc până și în scara Tuilerilor. De altă parte, femei cu părul vâlvoiu ies înainte, strigând: „Pace!“ La spatele lor Lepelletier își flutură în vânt pălăria, semn că vrea să fraternizeze. Ține-te bine! Ofițerul de artilerie e neclintit, ca de bronz. Dar, dacă va fi nevoie, poate fi și iute ca fulgerul. El trimite și Adunării însăși 800 de puști cu cartușele ouvenite. Onorabilii membri câtă să se folosească de ele în caz de nevoie. La care lucru ei își iau un aier grav. Bate ora 4 după amiază. Lepelletier, fiindcă n'a isprăvit nimic nici cu solii, nici cu flutura-tul pălăriei pentru fraternizare, se năpustește dealun-gul cheiului Voltaire, dinspre Sud, dealungul stră-zilor și ulicioarelor, în pas alergător, într'un iureș cu adevărat năprasnic. Și acuma tu, ofițer de arti-lerie?

— Foc! strigă buzele de bronz.

Un muget și un tunet, un muget și iarăși muget, încontinuu; ca un vulcan scui-pă tunurile lui în In-fundătura Dauphin împotriva bisericii Sf. Roch, scui-pă tunurile lui și în Podul Regal; toate tunurile lui scui-pă, azvârlind în văzduh vreo 200 de oameni, îndeosebi în preajma bisericii Sf. Roch. Lepelletier nu poate ține piept la acest joc crud; niciun ostaș din sectoare nu-i poate ține piept. Cei 40.000 cedează în toate părțile, aleargă spre adăposturi. „Vreo sută

dintre ei, sau cam, se strânseseră prin împrejurimile teatrului Republicei; dar (spune el) câteva bombe i-au scos din ascunzișuri. La ora 6 totul se sfârșise”.

Corabia a trecut, astfel, peste grind și acuma plutește slobodă cătră țarm, printre urale și chiote. Cetățeanul Bonaparte este numit, prin aclamații, general în interior. Sectoarele, puse cu botul pe labe, cată să depună armele, de voie de nevoie. Dreptul sfânt al răzvrătirii s'a dus deapururi pe gâră. Constituția lui Sieyès poate acuma să debarce și să înceapă să umble. Corabia minunată a Adunării Naționale a atins țarmul și aici, dacă este să vorbim în chip figurat, s'a transformat, așa cum obișnuesc corăbiile în epopee, într'un soi de *zână a mării*, care nu mai plutește niciodată pe valuri, ci hoinărește prin azurul cel nemărginit, ca o minune a Istoriei.

„Nu-i adevărat, scrie Napoleon, c'am tras întâi cu focuri oarbe: ar fi fost o pierdere de vieți să facem astfel”. Nu-i deloc adevărat. Tragera a fost cu ghiulele fierbinți, dintre cele mai fierbinți. Pentru orice om era limpede, că aici nu era jucărie. Scobiturile și crestele din tencueală bisericeii Sf. Roch arată și astăzi la țândări din ele. Lucru ciudat: pe vremea lui Broglie, acum 6 ani, acest vifor cu zburături de tun fusese făgăduit, dar nu putuse avea loc atunci. Și nici n'ar fi folosit atunci. Acuma, însă, timpul său a venit, cum și omul. Și priviți, îl avem. Dar lucrul, pe care îl numim în special *Revoluția franceză*, a fost azvârlit de dânsul în spațiu și a devenit un lucru, care a fost.

8. — SFÂRȘIT.

Epopeea lui Homer, dupăcum s'a observat, este ca o sculptură de baso-relief: nu ajunge la o încheie-

re, ci doar încetează. Tot așa este, la dreptul vorbind, epopeea Istoriei universale însăși. Directorate, consulate, imperii, restaurări, regalități constituționale, se perindă după afacerea asta, în serii cum se cuvine, printr'o zămislire cum se cuvine dintr'una într'alta. Totuși, muma comună a tuturor acestor evenimente putem spune, că s'a risipit în aier în felul, în care am văzut. O răscoală a lui Baboeuf, în anul următor, va muri în leagăn, înăbușită de armată. Un senat, dacă e molipsit de regalism, poate fi curățat de armată, iar în 18 Fructărel se termină prin simpla apariție a baionetelor. Mai mult decât atâta : baionetele soldaților pot fi întrebuințate și după aceea împotriva senatului, făcându-l să sară pe ferestre, tot fără vărsare de sânge, dând naștere unui 18 Cețilă. Atari schimbări trebuie să se întâmple, dar ele sunt stârnite de intrigi, de uneltiri, apoi de cuvântul de ordine al comandantului, aproape ca niște simple schimbări de minister. Dar de aici înainte evenimentele Istoriei franceze n'au să mai fie aduse la îndeplinire îndeobște de dreptul sfânt al răzvrătirii, ci prin mijloace mai blânde, cari vor deveni tot mai blânde.

E lucru recunoscut, că acest Directorat, care la început n'avea altă avere proprie decât aceste 3 lucruri : „o masă veche, o coală de hârtie și o sticlă cu cerneală”, nici bani văzuți, sau vreun sprijin de undeva, a făcut minuni. Iar Franța, de când domnia Teroarei a amuțit, este o Franță nouă, ca un uriaș care se trezește dintr'o amorțeală și merge din propășire în propășire, în treburile ei lăuntrice. Cât despre formele exterioare și modul ei de existență ce-am putea spune alta decât, că omul, care mâ-

năncă, prinde putere și dela nesăbuiți nu vine înțelepciunea. Falșitățile s'au mistuit; ba, pedeeasupra, ceea ce este o particularitate a Franței, până și miorlăeala lor s'a mistuit. Noile realități n'au ieșit încă la iveală, ah, nu, ci doar fantasme, modele pe hârtie, încercări și planuri. În Franța sunt acum 4 milioane de proprietari de pământ; minunea de negrăit a unei legi agrare s'a realizat, ca să zicem astfel. Ceea ce este mai ciudat decât toate, înțelegem că toți Francezii au „dreptul de a se bate în duel”, birjarul de pe capra trăsorei cu ministrul, dacă este la mijloc o insultă. Așa este legea opiniei publice: egalitate cel puțin în moarte! Cât despre forma de guvernământ cetățeanul-rege trage adeseori focuri în ea, dar n'o omoară.

Și în chipul acesta nu s'a îndeplinit, la urma urmei, ceea ce prezisese, este drept că *după*ce lucrurile s'au întâmplat, frunțașul șarlatanilor, Cagliostro, sau un altul ca el? Acesta, când privia la astfel de lucruri răpit de uimire, într'o vedenie profetică, grăise astfel:

„Ha! Ce este asta? Ingeri. Uriel, Anachiel, și voi, ceilalți cinci. Pentagonul de reîntinerire! Puterea care distruge păcatul strămoșesc. Pământul, cerul și voi, hăurile din afară, pe cari oamenii le numesc Infernul! Oare domnia înșelăciunii se clatină? Din negrele-i temelii țâșnesc în văzduh raze de lumină strălucitoare ca stelele; ea se frământă și se zvârcolește, dar nu în durerile facerii, ci în spasmurile morții. Da, raze de lumină, limpezi, pătrunzătoare, salută cerul. Priviți cum îl înflăcărează; sclipirea lor, ca a stelelor, ajunge ca focul cel roșu din iad.

„Înșelăciunea s'a mistuit. Un ocean de foc roșu, mugind sălbatic, încinge lumea și atinge stelele cu

limba lui de pară. Tronurile sunt prăvălite în el și mitrele lui Dubois și jilțurile canonicilor, depe cari picură untură și... Ha, ce văd? Toate *uneltele* creațiunei, toate, toate. Vai mie! Niciodată, dela rădvanele Faraonilor și valurile Mării Roșii, n'a fost un naufragiu ca acesta de unelte cu roți în oceanul de foc. Vor rătăci în vânt nemângâiate, numai cenușe și aburi.

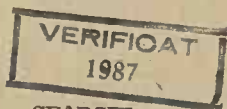
„Mai sus, tot mai sus, se învolbură oceanul de foc. Schelăria cea nouă pârâie și se destramă; pielea și mătasa pâlpaie. Chipurile de metal se topesc; chipurile de marmoră devin ipsos și var; munții de piatră se fac țândări cu vuiete surde. Respectabilitatea cu toate rădvanele ei adunate la un loc, cuprinse de flacări pentru un rug funebru, părăsește pământul, cu bocete. Dar nu se va reîntoarce decât subț altă întrupare. Înșelăciunea se mistuie preț de câteva generații; se mistuie, dar pentru o bucată de vreme. Lumea e numai un morman de cenușe neagră. Ah, când se va face iarăși verde? Toate statuile se prefac într'un bronz corintian fără formă. Toate locuințele oamenilor sunt distruse. Munții înșiși sunt jupuiți și crăpați; văile negre și moarte. E o lume pustie. Vai de cei, car se vor naște atunci. Un rege, o regină, o nenorocire, sunt prăvăliți înăuntru; odată doar mai fâlfâie, apoi zboară în văzduh, pârâind, ca un sul de hârtie. Egalitate Iscariotul e prăvălit și el înăuntru și tu mohorâtule De Launay, cu mohorâta ta Bastilie și neamuri și popoare întregi. Cinci milioane de oameni se distrug unii pe alții. Căci este sfârșitul domniei înșelăciunei (care este întuneric și gaz cu foc întunecos). Este arderea într'un foc nesțins a tuturor rădvanelor, câte se află pe pământ”.

Profeția aceasta, spuneam, nu s'a îndeplinit, nu se îndeplinește ?

Și acuma, cititorule, a venit momentul, când noi doi cată să ne despărțim. Obositoare a fost călătoria noastră împreună și nu fără necazuri. Dar s'a sfârșit.

Pentru mine tu ai fost ca o umbră scumpă, ca spiritul unui frate care nu are trup, sau nu are încă trup. Pentru tine eu n'am fost decât o voce. Totuși, între noi a fost o legătură de natură sfântă, de asta să nu te îndoiești. Căci deși lucrurile sfinte odinicară au ajuns o sporovăeală găunoasă, totuși, când vocea unui om vorbește altui om, n'ai tu aici izvorul cel viu, din care țășnește și va țășni pururia tot ce e sfânt ? Omul, prin firea lui, se poate defini „un cuvânt întrupat”. Rău mi-ar sta, dacă ți-aș fi depănat gogoși. La rându-ți erai dator să mă ascuți cu încredere.

Rămas bun.

— SFARȘIT —

SCARA CUPRINSULUI

CARTEA I : SEPTEMBRE

Pagina

1. Comuna improvizată	5
2. Danton	23
3. Dumouriez	29
4. Septembre la Paris	34
5. O trilogie	47
6. Circulara	57
7. Septembre în pădurea Argonne	70
8. Exeunt [Ei pleacă]	84

CARTEA II : UCIDEREA REGELUI

1. Adunarea deliberativă	95
2. Executiva	109
3. Detronatul	115
4. Cine pierde, plătește	119
5. Lărgirea formulelor	123
6. În fața tribunalului	131
7. Cele 3 voturi	143
8. Piața Revoluției	151

CARTEA III : GIRONDINII

1. Cauză și efecte	161
2. Chiulotism și sanchiulotism	170
3. Vrajba crește	178
4. Patria în primejdie	184
5. Sanchiuloții îmbrăcați	196
6. Trădătorul	201
7. Incăerarea	207
8. În ghiarele morții	211
9. Nimicire	219

CARTEA IV: TEROAREA

1. Charlotte Corday	229
2. Războiul civil	241
3. Retragerea celor 11	246
4. O, Natură!	252
5. Arma ascuțită	259
6. In picioare, împotriva tiranilor	264
7. Maria Antoaneta	269
8. Cei 22	273

CARTEA V: TEROAREA LA ORDINEA ZILEI

1. Spre prăpastie	271
2. Moarte	286
3. Distrugere	295
4. Carmagnolă sadea	308
5. Ca un nour de tunete	318
6. Fă-ți datoria	323
7. Tablou de flacări	333

CARTEA VI: THERMIDOR

1. Zeilor li-i sete	341
2. Danton, nicio slăbiciune	349
3. Harabaua	358
4. Mumbo-Jumbo	366
5. Inchisorile	371
6. Spre a sfârși cu teroarea	375
7. La pământ	383

CARTEA VII: VENDEMIARE

1. Decadența	395
2. Senora Cabarus	401
3. Quiberon	407
4. Leul n'a murit	412
5. Ultima tresărire a leului	417
6. Cu scrumbii fripte	426
7. In răbufneala tunurilor	431
8. Sfârșit	439

VERIFICAT

1987

VERIFICAT
2017VERIFICAT
2007